E-KİTAP
ARŞİVİ

Dijital Bilgi Kaynağınız

www.e-kitaparsivi.com

Bu E-Kitap www.e-kitaparsivi.com sitesi için hazırlanmıştır. Web sitemizde bir çok başka esere ulaşabilirsiniz.

ABDURRAHMAN DİLİPAK Yazar ve gazeteci. 1949 yılında Adana'da doğdu. Ortaöğrenimini İmam Hatip Lisesinde yapu. İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Arap Fars filolojisinde başladığı yüksek öğrenimini, İ.T.İ.A Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulunda tamamladı. Yeni Devir gazetesinin kurucuları arasında yer aldı; Millî Gazete'de dış politika yazıları yazdı. Evli ve üç çocuk babası olan Dilipak, çeşitli gazete ve dergilerde de yazılar yayımladı.

Bugüne kadar yayınlanan eserleri: Terörizm, Orta Afrika Dosyası, İslam Savaşçıları, Filistinde Bir Çocuk, Mehtike, Kıp Kıp, Arayış, Gün Doğarken, Yaşamak Güzel Şey, Güneyin Gelini, Türkiye Nereye Gidiyor, Bir Başka Açıdan Kadın, Coğrafi Keşiflerin İç Yüzü, Vahdet Ama Nasıl, Yağmalanan Ülke Türkiye, Bir Başka Açıdan Kemalizm, Savaş-Barış-İktidar, Uzakdoğuda Bir Filistin: Bangsamoro, Anya Manya Kumpanya, Körfez Savaşı, İnönü Dönemi.

KUŞAK OFSET
1989

CUMHURİYETE GİDEN YOL

(1919'dan 1923'e)

Abdurrahman Dilipak

BEYAN YAYINLARI, 113
Seçkin Kitaplar, 13

Montaj, MTE
Dizgi, Beyan

BEYAN YAYINLARI
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 512 76 97

İÇİNDEKİLER

İlk Söz, 7

Birinci Bölüm
Yolun Başlangıcı, 11
Biraz Gerilere, 11
Sofya Günleri, 15
Madam Corinne'e Kimdir, 16
O Bir Şovalye ve Komandör idi, 19
Demir Haç Nişanı, 24
Mustafa Kemal Diyarbakır'da, 24
Yıl 1917, 25
Mustafa Kemal Halepte, 26
Mustafa Kemal Tekrar İstanbul'da, 27
Tekrar Halep Yolculuğu, 28
Mustafa Kemal Harbiye Nazırı Olmak İstiyor, 29
İstanbul'a Doğru, 31
Pera Palas Görüşmeleri, 32
İzmir'in İşgâli, 36
Samsun'daki Temaslar, 42
Kongreler Dönemi, 46
1920'de, 55
Fetvalar Savaşı, 64
23 Nisan, 67
Sevr, 77
1859'dan 1923'e Siyasi Örgütlenmeler, 127

İkinci Bölüm
Samsun'a Doğru, 131
Samsun Yolculuğuna İlişkin Bir İddia, 137

Samsun'a Niçin Çıkmış, 138
Mansifeld'e Göre Samsun Yolculuğu, 139
Madam Gavlis Anlatıyor, 140
Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Gönderilmesi, 141
Mustafa Kemal' e Samsun Yolunu Açan Vahdeddin'in İrade-i Seriyyesi, 144
Kâzım Karabekir'in Trabzon'a Çıkışı,166
Kâzım Karabekir Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi, 167
Hilafet, Saltanat, Şeriat ve Biad Üzerine, 176
Yetmişikinci İn'ıkâd, 177
Yürkırkıncı İn'ıkâd, 193
Hilafet ve Saltanat Meselesi, 245
Mustafa Kemal ve İstanbul Hükümeti, 259
Mustafa Kemal'den Âlem-i İslâm'a, 270
"Halife ve Hakan Efendimiz," 272
Erzurum'da Mustafa Kemal'e İlk İtirazlar, 275
Yunanlılar Niye İzmir'e Çıktı, 279
I. Meclisten Cumhuriyetin İlânına, 283
Masadaki Savaş, 287
İngiliz Muhipliği ve Mustafa Kemal, 293
Mustafa Kemal Hakkındaki Değerlendirmeler, 295
Vahdeddin, Kaçtı mı Kaçırıldı mı?, 305

Üçüncü Bölüm
Bir Bayram 23 Nisan, 309
Cumhuriyet Döneminde Din Devlet İlişkisi, 311
10. Yıl Albümü, 312
Bugün 23 Nisan, 316
Hilafet ve Şeriat, 320
II. Meclis ve Yeni Yönelişler, 324
Halife Sınırdışı Ediliyor, 325
Nereden Nereye, 326
Atatürk: Anayasa Kur'an'dır, 328
Şeriat Devletinden Nereye, 329
Lozan'da Ne Oldu, 331

Siz Cumhuriyetin ne anlama geldiğini biliyor musunuz?

Sanmam, kendinizi zorlamayın.

Ol mahiler ki derya içre yaşarlar da derya nedir bilmezler.

Bizde laik, demokratik cumhuriyet sistemi içinde yaşarız da bilmeyiz genelde bunların ne anlama geldiğini.

Cumhuriyetten ne anladığınızı bir kağıda yazın isterseniz, sonra bilgilerinizi gözden geçirin. Mesela aynı tanım halkçılığın tanımı olamaz mı, Ya da Demokrasinin. Evet Cumhuriyet ile Halkçılık ve Demokrasi arasındaki farkı biliyorsanız Cumhuriyetin ne anlama geldiğini biliyorsunuz demektir.

Çoğumuz Cumhuriyet diye çoğu kez halkçılık ve demokrasiyi anlıyoruz. Oysa Laik Demokratik Cumhuriyet ilkeleri, üç ayrı kavramın altını çizmektedir. !

Laikliğin, demokrasinin ne anlama geldiğini çoğu kimsenin bildiğini sanmıyorum.

Aynı şekilde cumhuriyetin nasıl kurulduğunu, cumhuriyet rejimini kuran Mustafa Kemal'de bu fikirlerin nasıl oluşup geliştiğini çoğu kimse yine aynı şekilde bilmiyor.

AT adına, "son bağımsız Türk devleti" olarak takdim edilen türkiyemizin siyasi bağımsızlığını kısmen de olsa ortadan kaldırmayı hedefleyen gayretlerin sürdürüldüğü böyle bir dönemde bu çalışmanın daha büyük önem taşıdığını sanıyorum.

Tarih çoğumuz için övgü ya da sövgü aracıdır.

Geçmiş, geçmişte kaldı. Övgü ve sövgülerimiz onlar hak-

kındaki ebedi hükmü değiştirmeyecek, önemli olan geçmişten alacağımız dersle bu günümüzü inşa etmek ve geleceğe ilişkin umutlarımızı canlı tutabilmek.

Tarihten ibret dersleri almak zorundayız. Eğer ibret alacak olursak yenilgiler ve yanlışlıklar tekrar edilmeyecektir. Doğru işleri daha da geliştirmek, yanlışlarımızı tashih ederek geleceğe doğru yürümemiz gerekiyor.

Bu çalışmamız, Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşu üzerine, size önemli ipuçları verecek bir çalışmadır. Belli bir tezin isbatından çok, farklı görüşleri ara başlıklar şeklinde tesbit etmeye çalıştık.

Kronolojik bir sıra ile olayların gelişme grafiğini gözler önüne sermeye çalıştık.

Hiç bir zaman buradaki bilgiler, bu dönemin tüm gerçeğini anlamaya yeterli olmayacaktır. Bu küçük bir ön çalışmadır. Gelecekte daha mükemmel çalışmaların yapılacağında kuşku yoktur. Ancak daha güvenilir ve sağlıklı çalışmaların yapılabilmesi için kuşkusuz ülkemizdeki özgürlük ortamının genişlemesi, tabular ve haksız yasakların kalkması, ve tarihi belgelerin açıklanması gerekmektedir.

Henüz araştırmamıza konu olan bir çok kaynak araştırmacılar için kapalıdır. Aynı şekilde yurt dışındaki, özellikle İngiliz kaynaklarındaki belgelere de bu gün tam anlamı ile ulaşmak mümkün değildir. Bir takım iddiaları ihtiva eden hatıratlar ise yasak kapsamı içindedir.

Yine de buradaki, hemen hemen tümü legal ve resmi kaynaklardan derlenen bu bilgiler sizi belli konularda daha sağlıklı bir şekilde düşünmeye sevkedebilir.

Önemli olan tarihi yargılamak değil, tarihten bu günümüzü kavramaya yarayacak dersler ve sonuçlar çıkarabilmektir.

İki bölümden oluşan çalışmalarımızın birinci bölümünde kronolojik bir sıra izledik. İkinci bölümde ise konu ile ilgili hatıralar, belgeler ve dökümanları vermeye çalıştık.

Bu dökümanlar arasında iki önemli kaynak geniş yer tutmaktadır. Bunlardan biri Hilafetle ilgili meclis gizli celsesindeki

tartışmaları konu alan gizli celse zabıtları, ikincisi de Mustafa Kemal'in İstanbul hükümeti ile yazışmalarını ihtiva eden, başbakanlık arşivindeki belgelerdir.

Her iki kaynaktaki bilgiler de resmi belge niteliğindedir.

Bunun dışındaki dökümanlar ise çeşitli hatıralar ve gözlemleri ihtiva ediyor. Daha çok dönemin karekterini, umutlarını, korkularını anlamak açısından bana önemli geldi.

Herhalde daha bir çok belgeye bu bölümde yer verebilirdik. Ancak böyle bir şey bu kitabın amacını aşan bir genişliğe sebeb olurdu.

İnsanlara balık vermekten çok, onlara balık tutmayı öğretmenin daha faydalı bir iş olduğunu düşünüyorum. Eğer bu konularda daha ayrıntılı bilgiye sahip olmak isterseniz herhalde bu bilgilere ulaşmakta fazla zorlanmayacaksınızdır. Ve tabii ki sözkonusu belgeler, bugünkü şartlarda ulaşabileceğiniz belgeler ve bilgilerle sınırlı olacaktır. Herhalde gerçek tarihimizin yazılabilmesi için önce toplumumuzun bu yöndeki talebini dışa vurması ve önümüzdeki engellerin kaldırılması gereklidir.

Tarih insanlığın ortak mirası ve bilgi birikimidir. Tarihle bağımızı koparan dayatmalara karşı duyarlı olmamız gerekir.

Bu çalışmamızdaki kronoljik bölümün hazırlanmasında, özellikle Atatürk Araştırma Merkezi başkanı Prof. Utkan Kocatürk'ün, kaynakçalı Atatürk Günlüğü'nü esas aldım. Yine bu arada Atatürkün konuşmaları ve yurt gezilerini konu alan yine bir diğer kronolojik çalışma olan Necati Çankayanın derlemesi olayları izlemede önemli kolaylıklar sağladı. Bu her iki kitapda kegal kaynaklara atıfta bulunan devlet kademelerinde tavsiye edilen çalışmalardır. Hemen belirtmeliyim ki, yakın tarihimiz üzerine yapılan, en güvenilir olarak bilinen çalışmalar bile zaman zaman aynı olayı farklı biçimlerde aktarabilmekte, ya da aynı olayı biçim olarak aynı şekilde nakletmelerine karşın, çok farklı hatta birbirine zıt biçimlerde yorumlayarak bir takım iddialara gerekçe olarak kullanabilmektedirler. Bir diğer önemli hususda, bu kadar yakın bir geçmişe ait kimi olayların tarihleri ve ayrıntıları üzerinde bile çok farklı tesbitlerin yapılmış olmasıdır. Özellikle resmi tarihçi-

lerin iddiaları zaman zaman sivil araştırmacıların elde ettikleri ile, ya da kimi hatıralar ışığında ele alındığında önemli yanlışlıklar ve eksikliklerle dolu olduğu görülmektedir. Resmi tarihçilerin en büyük hastalığı sanırım gereksiz övgüler ve gereksiz sövgülere çok fazla yer vermiş olmalarıdır. Ne yazık ki, kimi sivil araştırmacılar da bu tür resmi tarih yazarlarının yanlışlarını tekrar etmekten kendilerini alamamışlardır.

Bazı metinleri kavram olarak aktarmaya çalıştım . Bazılarını özüne zarar vermeden kısmen sadeleştirmeye çalıştım. Bazılarını aynen aktardım. Bu anlamda çok disiplinli bir metot kullandığımı söyleyemem. Ama anlaşılır olmasına özen gösterdim. Herhalde bu bilgilerden yazılı alıntılar yapmak isteyenler asıl kaynaklara müracaat etmek zorundadırlar. Bunu bilerek yaptım. Bu vesile ile konu ile ilgili olarak benim aktardıklarımdan daha fazla bilgiye sahip olacaklar ve gerçeği yakalama konusunda daha şanslı olacaklardır.

Bu çalışmamızın faydalı olmasını niyaz ediyorum.

Şüphesiz herşeyin en doğrusunu bilen Cenab-ı Allahtır ve herkese yaptığının hesabı sorulacaktır

Ve müslümanlar, yaptıkları, ya da yapmaları gerekirken yapmadıkları, söyledikleri, ya da söylemeleri gerekirken söylemedikleri herşeyden hesaba çekileceklerdir.

Bu çalışmamdaki muhtemel hatalarımdan, eksikliklerden dolayı affınıza sığınırım.

Allahım bizi hatalardan, nefsimizin hevasına kapılmaktan koru, bizi nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğratıklarının değil (Amin)

Abdurrahman Dilipak
Acıbadem-1989

I. Bölüm
YOLUN BAŞLANGICI

Genellikle cumhuriyete giden yolun 19 Mayıs 1919'da Samsun'dan başladığı kabul edilir. Oysa Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'dan önceki hayatı, düşünceleri ve ilişkileri bir anlamda Samsun'a çıkışı kaçınılmaz kılmıştır. Bu nedenle 19 Mayıs'tan önceyi yeterince bilmeden 19 Mayıs'ı anlamanın imkanı yoktur. Bu çalışmamızda biz cumhuriyete giden yolu, 1905'lere kadar uzanan bir tarih dilimi içinde kronolojik bir sıra gözeterek sunmak istiyoruz.

Biraz Gerilere

Yıl 1905, 11 Ocak'ta, Mustafa Kemal Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile Harp Akademisinden mezun oldu. 19 Mayıs 1919'a kadar önünde tam 14 yıl var. Aynı yıl 5 Şubat'ta Kurmaylık stajı için Mustafa Kemal Şam'a atanacaktır. Şam bir çok bakımdan Mustafa Kemal'in hayatında önemli bir yer tutmaktadır. İlk önemli görevi Havran bölgesindeki Dürzi ayaklanmasını bastırmakla ilgili olacak ve Temmuz ayında görevini tamamlayarak Şam'a dönecektir. Aynı yıl Şamda ordu içinde illegal bir örgütlenmeye giderek "VHC"yi oluşturacaktır . Gizli "Vatan ve Hürriyet Cephesi ", kısa sürede Yafa ve Kudüs'te örgütlendikten sonra, Mustafa Kemal gizlice komutanlarından habersiz şekilde Selaniğe giderek bura-

da da örgütün bir bürosunu açacaktır. Bu gizli örgüt Temmuz 1906 da dönemin ünlü masonlarınca örgütlenen OHC'ye (Osmanlı Hürriyet Cemiyetine) katılacaktır. 27 Eylül 1907 'de de bu cemiyet (OHC) Osmanlı İttihat Terakki Cemiyeti'ne katılacaktır. Aynı aylarda da Mustafa Kemal Şam'dan Manastır'a atanacaktır. Buradan sık sık Selaniğe giden Mustafa Kemal, Fethi Okyarla birlikte İttihat Terakkinin bölgedeki örgütlenmesine aktif bir şekilde katılacaktır. 29 Ekim tarihinden itibaren doğrudan o zaman illegal bir örgüt olan İttihat Terakki içinde görev alır.

23 Temmuz 1908'de 2. Meşrutiyetin ilanının ardından yapılacak köklü reformlar konusunda örgüt üyeleri ile ihtilafa düşer. Ağustos ayında Avusturya ve Macaristanın Bosna Hersek bölgesine asker yığması üzerine, buradaki gelişmeler hakkında bilgi edinmek için gizli bir şekilde Bosnay'a gönderilir . Eylül ayında ise Mustafa Kemal'in İstanbul üzerinden Trablusgarb'a gönderildiğini görüyoruz. 2. Meşrutiyetin ardından bölgedeki etnik ayaklanmalarla ilgili olarak Trablus'a gönderilen Mustafa Kemal, aynı zamanda İttihat Terakki Cemiyetinin verdiği gizli bir görevle, buradaki muhalefeti örgütün çıkarları paralelinde örgütlemekle de görevli idi. Bir yandan tesanüt ve beraberliği sağlamaya çalışan Mustafa Kemal öte yandan Abdulhamid yönetimine karşı Meşrutiyet isteklerini yükseltmeleri çağrısında bulunuyordu.

22 Eylül'de Selanik'te İttihat Terakkinin 2. Büyük kongresi toplandı. Mustafa Kemal bu kongreye Trablusgarb delegesini temsilen "!" katıldı. Kongrede ordu ve politika ilişkileri konusunda örgütün ileri gelenleri ile Mustafa Kemal arasında görüş ayrılığı ortaya çıktı.

Mayıs 1910'da Mustafa Kemal Arnavutluk isyanını bastırmak üzere Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşanın yardımcısı olarak bölgeye hareket etti. Haziran ayında tekrar döndü. Eylül 1910 da Pikardi askeri manevralarını izlemek üzere Fransa'ya gönderildi.

Mustafa Kemal'in 1908-11 arası dört yılda 13 kez görev yerinin değiştiğini görüyoruz. 13 Eylül 1911 de geçici olarak Trablusgarb Tümeni Kurmay başkanlığına atanacaktır. Aynı yıl

Kasım ayında İstanbulda Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulacak ve Mustafa Kemal'de binbaşılığa yükseltilecektir.

Bu kadar sık görev değiştirmesi, komitacılığı ile ilgili olarak kendisine duyulan kuşkudan da kaynaklanmakta idi. Bu kadar sık görev değiştirmesi, ona bir ün sağlamakla birlikte, hemen hemen hiç bir alanda kâmil bir başarı elde etmesine de fırsat vermemekte idi. Bir yanı ile de, Mustafa Kemal bu kadar sık görev değişikliğini bu konudaki başarısı için bir mazeret olarak kullanabilmekte, kazandığı çevre dolayısı ile de belli bir prestij kazanmakta idi.

Uluğ İğdemir "Atatürkün Yaşamı" nı konu aldığı kitabının 1. cildinin 23. sayfasında Mustafa Kemal'in 1911 de Libyaya giderken Kudüs'e uğradığından bahisle şu hatıraya yer vermektedir: "8 Eylül 1911'de İstanbuldan yola çıkan Mustafa Kemal, 19 Ekim'de İskenderiye'ye vardı. Bu yolculuk esnasında Mustafa Kemal'in Kudüs'e de uğradığı ve orada İbrani dilini yeniden konuşma dili haline getirme çabası içinde bulunan ve İbranicenin büyük sözlüğünü meydana getiren Elizar - Ben Yehuda ile görüştüğü anlaşılıyor. "

Adı geçen eserde, Mustafa Kemal'in o zamanlar Yehuda'ya " İbrani yazısının güç bir yazı olduğunu, bunun yerine latin harflerini kabul etmelerinin yerinde olacağını, eğer kendisi Türkiyede söz sahibi olursa, Arap harfleri yerine latin harflerini kabul ettirmeye çalışacağını " söylediğinden bahsedilmektedir.

Mustafa Kemal'in hemen her yerde kılık-kıyafet, örtünme, Osmanlıcaya ilişkin görüşlerini açıklaması, çok içen biri olması, ilişkilerindeki serbestilik o zamanlar yabancıların dikkatini çekiyor olmalı idi.

Elizar Ben Yehudanın oğlu İtamar Ben-Avi hatıralarında uzun uzun Mustafa Kemal'le babasının ve kendisinin tanışması ve konuşmalarından sözeder. Ben-Avi'ye Mustafa Kemal o zaman ilgilendiği konuları ve planlarını anlatır. Hatta Kudüs'te bir otel odasında bu yahudi ile konuşurken onlara Enver ve Cemal Paşalara olan güvensizliğinden sözetmektedir. İtamar Ben-Avi, Mustafa Kemal'le tanışıp konuştuktan sonra "Türkiye için daha güzel bir istikbal umutlarının kapısının açıldığını ve Mustafa Kemal'in an-

lattıklarına, bir Osmanlı tebası olarak kendisinin de yürekten katıldığını ifade eder. "

Kudüsten, İngilizler'in haberi olmadan gizlice İskenderiye'ye geçerken yaptığı bu görüşmelerin Yahudiler tarafından İngilizlere ulaştırılmış olması gerekir. Ancak bu konudaki İngiliz belgeleri henüz açık olmadığı için fazla bir bilgiye sahip değiliz. !

18 Ocak 1912 de Mustafa Kemal'in rahatsızlığını ve bir ay kadar burada hastahanede tedavi edildiğini görüyoruz.

Mayıs ayında İstanbulda bir grub subay "**Halaskar Zabitan Grubu**"nu örgütledi. Bu gizli örgütün kurulmasının hemen ardından 2 Temmuz'da Meclisi Mebusan, askerlerin siyasetle uğraşmasını yasaklayan bir kararı kabul etti. Bu olayların ardından 9 Temmuz'da Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırlığı'ndan istifa etti. 16 Temmuz'da Said paşanın istifasının ardından Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazamlığa getirildi. Mustafa Kemal bu olay üzerine 29 Temmuz'da Derneden, Selanikteki arkadaşı Binbaşı Behiç'e yazdığı mektupta iki yıl önce kendisinin İttihat Terakki kongresinde bu tezi savunduğu için sert eleştiriye uğradığını hatırlatarak "gericilikle" suçlandığını yazacaktır. Gariptir, Mustafa Kemal bu mektubunda sözkonusu konferansa tesadüfen katıldığını yazmaktadır!

30 Eylül'de Selanik'te 3. İttihat Terakki konferansı toplanacaktır. 8 Ekim'de Balkan harbi patlak verecek ve 15 Ekim'de Osmanlı devleti Trablus ve Bingaziyi İtalyanlara bırakan Ouchy antlaşmasını imzalayacaktır. Banco Di Roma, Commersiale İtaliano, Nortern Stern Sigorta gibi bir takım kuruluşlar, o dönemde kimi İttihatçı Osmanlı Paşaları'nı rüşvet dağıtımında aracı olarak kullanıp Libya konusunu kendi lehlerine çözdüler. Bu konuda Roma ve Berlindeki Osmanlı elçilerinin de rolü olduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir.

Daha sonra İtalyanlarla çıkan bir çatışmada gizlendikleri bir kireç çukurunda bir bombanın düşmesi sonucu etrafa yayılan sönmemiş kireç taşlarından birinin gözüne saplanması sonucu Mustafa Kemal ağır bir şekilde yaralanacak ve tedavi edilmek üzere, bol bir harcırahla Avusturya'ya gönderilecek ve uzun süre burada

tedavi görecekti. Bu sırada bir arkadaşına yazdığı mektupta Mustafa Kemal gözlerinden birinin görme hassasını büyük ölçüde kaybettiğinden şikayet etmekte idi. Uzun bir tedavi sonrasında Avusturya üzerinden İstanbul'a döndü.

Mustafa Kemal, 24 Ekim'de Balkan Savaşına katılmak üzere Derne'den İstanbul'a hareket edecektir. 29 Ekim'de Bulgar taarruzu karşısında Osmanlı kuvvetleri Çatalca önlerindedir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa istifa eder ve yerine Kamil Paşa sadrazam olur. İttihat Terakki'nin Selanikteki 3. Kongresinden 38 gün sonra 8 Kasım'da Yunanistan Selanik'i işgal eder. 20 Kasım'da İstanbul'a gelen Mustafa Kemal 1 Aralık'ta Gelibolu'ya gönderilir.

23 Ocak 1913 de ise İttihatçılar Kamil Paşa'yı sadaretten uzaklaştırarak yerine Mahmut Şevket Paşa'yı getirirler. Bu olay Bâbıâli baskını olarak bilinmektedir. Bir ay sonra da Edirne Bulgarların eline geçer. 30 Nisan'da Mustafa Kemal Sadrazam ve aynı zamanda Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşayı ziyaret eder. 30 Mayısta Balkan devletleri ile Londra antlaşması imzalanır. 11 Haziran günü de Sadrazam Mahmut Şevket Paşa bir suikast sonucu öldürülür. Bir gün sonra da Said Halim Paşa sadrazam olur.

Yurt işgal tehdidi karşısında iken İttihatçılar İstanbul'da sukuneti temin etmek yerine siyasetle ilgileniyor, adeta düşmanın işini kolaylaştırıyordu. Ünlü bir sözde belirtildiği gibi "Onlar dışarıdan, biz içeriden yıkmaya çalışıyoruz bir türlü yıkılmıyor"du!

Sofya Günleri

30 Mayıs anlaşması ile Bulgarlara bırakılan Edirne 21 Temmuz'da tekrar Osmanlı topraklarına katılıyordu. Bu harekatta Kurmay Başkanı olan Mustafa Kemal 10 Ağustos'ta Edirneden ayrılarak İstanbula dönüyor ve yaklaşık 2 ay sonra da 27 Ekim'de Sofya'ya ateşemiliter olarak atanıyordu. Aynı tarihte Fethi Okyar ise Sofya'ya büyükelçi olarak atanıyordu.

Kasım başında Sofya'daki görevine başlayan Mustafa Kemal burada " tatlı" bir aşk macerası yaşayacaktır. 6 Kasım'da ise Mustafa Kemal'e Bingazideki görevinden dolayı 4. rütbeden Osmani nişanı verilecektir.

14 Kasım'da Yunanistanla Osmanlı İmparatorluğu arasında Atina anlaşması imzalandı. Atatürk Sofya'da iken burada kendisine bir de Fransız sevgili bulmuştu. Gelişmeleri sık sık Madam Corinne'ye yazıyordu. Bu mektupların Sofya'dan yazılanlarının ilki 16 Kasım tarihini taşıyordu.

14 Aralıkta Alman Askeri Islah Heyeti İstanbul'a geldi. Heyetin başkanı, daha sonra Çanakkalede Mustafa Kemalede komuta edecek olan Limon von Sanders.

27 Aralıkta Mustafa Kemal Madam Corinne'ye yazdığı mektupta "görüyorum ki herşeyden haberin var" diyor. 3 Ocak. 1914. Enver Paşa, Ahmet İzzet Paşanın yerine Harbiye Nazırı oldu. 23 Ocak'ta, Mustafa Kemal evlerinde pansiyoner olarak kaldığı Madam Hilda'ya resmini armağan etti. Madam Hilda 1961 yılında, 70 yaşına geldiğinde Mustafa Kemal için şöyle diyordu: **O bir dahi idi. Mustafa Kemal gibi bir kimse yeryüzüne bir daha gelmedi. Çok enterasan, mühim ve büyük bir insandı o"**

Mustafa Kemal Madam Hildaya resmini hediye ettikten 2 gün sonra Madam Corinne'ye yazdığı mektubunda ihtiraslarından sözediyor. İhtiraslarının gerçekleşmesi halinde vatanına büyük hizmetleri dokunacağını söylüyor ve bunun kendisi için bir hayat ilkesi olduğunu söylüyordu.

Madam Corinne'e Kimdir?

Mustafa Kemal'in "Kendinden ve ailesinden büyük feyz aldığını" söylediği Madam Corinne kimdir? Bu konuda Cumhuriyetin 50. yılı dolasyısıyle yayınlanan "Atatürkün İstanbul'daki Hayatı" isimli kitapta şu bilgiler yeralıyor:

"Atatürk'ün 1899-1916 yılları arasında İstanbul'da geçen hayatından, başlangıçta da söylediğimiz gibi enstantaneler ver-

mekteyiz. Aşağıda Atatürk'ün Harbiye'de okurken tanıdığı bir bayana İstanbul hakkında düşüncelerini bildiren mektubunu okuyacaksınız.

Mustafa Kemal'in Madam Corinne'e gönderdiği mektuplardan bir kısmı Milliyet gazetesinin 21 Kasım 1954 tarihli sayısında başlayarak yayımlanmış ve 6 Aralık 1954 tarihine kadar devam etmiştir. Bu mektupları hakkında gazetenin verdiği bilgi şudur:

"Mustafa Kemal M. Corinne'e mektuplarını 1913 ve 1914 yıllarında Sofya'dan, 1915 yılında Çanakkale'de Arıburnu'ndan, 1916 ve 1917 yıllarında Diyarbakır'a yakın meçhul bir yerden göndermiştir.

Corinne, Yüzbaşı Ömer Lütfi Bey'in dul eşidir. Ömer Lütfi Balkan Harbi'nde Vize muharebesinde ölmüş bir Türk şehididir. Mustafa Kemal'in çok yakın arkadaşıdır. Corinne aslen İtalyan olup Cenova'da doğmuş, fakat ailece Türkiye'ye yerleşmiş ve Türk tabiiyetine girmiş bir hanımdır. Uzun zaman hükümet hizmetinde bulunduğu için liyakat madalyası alan Bahriye Nezareti tercümanı miralay (albay) doktor Luigi Bey'in kızıdır. Amcası da Türk ordusunda vazife almış, Ferdi Paşa diye tanınan Genaral Ferdinand'dır.

Mustafa Kemal bu aile ile Ömer Lütfi Bey'in sağlığından beri tanışır. Şehidin dul eşi Corinne, Paris Konservatuarından mezun, iyi piyano çalan, İtalyanca ve Fransızca'dan sonra Türkçeyi de iyi konuşan, geniş kültür sahibi zeki ve ince bir kadındır. Kızkardeşi Edith - ki sonradan Müslüman olmuş ve Edibe ismini almıştır- zeki ve kültürlü, kızkardeşi gibi metapsişik ve teozofi meselelerinde bilgi sahibi bir hanımdır. Sağdır (1945'te).

Mustafa Kemal'in bu aile ile dostluğu Mütareke yıllarına, 1919'a kadar sürer. Hatta Mustafa Kemal, Millî Mücadele için hazırlıklarını Şişli'deki evinde olduğu kadar Madam Corinne'in Beyoğlu'nda, Bursa sokağındaki evinde hazırlamıştır. Mütarekede İngiliz subayları bu evi basmışlar ve duvarda Mustafa Kemal'in resmini görünce bu resmi indirmesini Corinne'e emretmişlerdir. Kadın şiddetle reddetmiştir. İngiliz subayları, karşılarında bir kadın olduğu için daha fazla ileri gitmemişler, fakat o zaman Anado-

lu'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile uzaktan bile alâkası devam ederse hakkında hayırlı olmıyacağını ihtar etmişlerdir. Bunun üzerine kadın İtalya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra, 1941 de Türkiye'ye gelen Corinne, 1946 da İstanbul'da vefat etmiştir.

Ali Özdeniz'in Anlattıkları:

"Bayan Corinne Balkan Harbi sıralarında Harbiye Mektebinin karşısında bir evde otururdu. Orada haftada bir müzik toplantıları yapılırdı Kendisi piyano, Namık Kemal'in torunu ve Ali EkrePaşaoğlu Cezmi keman çalar, Madam Namer de teganni ederdi. Salonun müdavimleri arasında henüz bir yıldızlı Paşa, Liva Mustafa Kemal'den başka Lüsyen Hanım, Selim Kemal Paşacan ve Serdar Kerim Paşa torunları Edibe, Kerime ve Süreyya Hanımlar da bulunduğu olurdu.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Arıburnu'ndan İstanbul'a döndükleri günlerden birinde bu toplantılardan birine yine şeref vermişlerdi. Bayan Corinne piyano, Cezmi keman çalıyordu. Paşa'nın mühim bir işi olduğu için meclisi terketmesi lâzımdı. Kimseyi rahatsız etmemek ve müziği bozmamak için usulca yanıma geldi, özür dilemeye beni memur ettikten sonra çıkıp gitti.

Bir saniye geçti, geçmedi, Madam Corinne, çalmakta oldukları klâsik parçanın ortasında birden bire durdu. Onun ansızın rahatsızlandığına hükmeden Abdülhak Hâmit hemen kalkıp yanına gitti. "Neniz var Hanımefendi?" diye sordu. Kadın, piyano iskemlesi üzerinde hepimize dönerek dedi ki:

-Çıkan zatı, Mustafa Kemal Paşayı iyice tanıyor musunuz? Emin olunuz ki yalnız Türkiye'nin değil, bütün dünyanın en meşhur adamı olacakur.

Sonra iskemlenin üzerinde döndü ve müziğe devam etti. "

Mustafa Kemal özellikle kadınlarla siyasi meseleleri konuşmayı çok seven bir kişi olarak bilinir. Bu duygularını yazdığı mektuplarda da ifade etmektedir.

Mustafa Kemal Kasım başında Sofyaya gelmiş, kısa sürede Harbiye nezaretine bir rapor sunduktan sonra 16 Kasım'da Ma-

dam Corienne ile yazışmış, ardından Genel Kurmaya bir rapor ve tekrar Madam Corienne ile yazışma, 23 Ocak'ta Madam Hilda ile özel dostluk ve iki gün sonra tekrar Madam Corienne ile yazışma 25 Ocak tarihli mektubundan sonra 10 Şubat'ta Harbiye Nezaretine yazdığı mektubunda maddi bakımdan çok güç durumda olduğunu zikretmektedir. Üç gün sonra 13 Şubat'ta yeni bir rapor gönderen Mustafa Kemal tekrar üç gün sonra 16 Şubat'ta Harbiye nezaretine gönderdiği mektubunda para talebini yineliyordu: "Burada sosyal yaşamımın da bilgi toplamama pek büyük bir etkisi olduğunu açıklamak gereksizdir. Şimdiye kadar ödeneklerimin gönderilmesindeki düzensizlik, herhangi bir otelin üçüncü katında bir odaya bağlı kalmaya ve gerekenlerle gerektiği gibi ilişkide bulunmaya engel olmaktadır. Bu nedenle önceki isteklerimin gözönüne alınması uygun olur."

Göreve başlamasının 3. ayında Mustafa Kemal'in para sıkıntısı ile karşılaştığı anlaşılıyor.

O Bir Şövalye ve Komandör İdi...

Mustafa Kemal 1 Mart'ta yarbaylığa yükselecek, 6 0 Genel Kurmay'a, Balkan devletlerinin siyasi durumu ile ilgili bir rapor gönderecek ve 11 Mart'ta da kendisine Fransız hükümeti tarafından şövalye rütbesinde "Legion d'honneur" nişanı verilecektir. Fransızların bu nişan için henüz yarbaylığa yeni yükselmiş bir askeri ateşeyi seçmesi Mustafa Kemal'in o zamanlarda nasıl bir üne sahip olduğunu gösteren bir işarettir. Mustafa Kemal Fransız nişanı ile taltif edildikten tam 12 ay 12 gün sonra Bulgar hükümeti tarafından Sen Aleksandr nişanı ve komandör rütbesi ile taltif edilecektir. 21 Temmuz 1913 de Bulgarları Edirneden çıkartan Bolayır kolordusunda görevli olan Mustafa Kemal yaklaşık 2 yıl sonra Bulgar nişanı ile taltif ediliyordu. Mustafa Kemal bir çok ülkeden bir çok takdir nişanları almıştır. Bunların en önemli ve sonuncularından biri de İngiliz dizbağı nişanıdır. Bu nişanı kabul edip etmemesi konusu ölümünden önce İnönü ile aralarının açılmasına se-

beb olmuştur. Mustafa Kemal son olarak, İngilizler'in de takdirlerini kazanarak bu İngiltere'nin en büyük nişanını almayı hak etmişti.

13 Mart'ta Mustafa Kemal tekrar Madam Corinne ile yazışacaktır.

27 Mart'ta, Mustafa Kemal tekrar İstanbul'u para konusunda uyardı: "Bir ateşemiliterin memuriyet şerefine uygun bir yer tutabilmek ve demirbaş eşya alabilmek için nezaretçe para gönderilmesi. " Bu mektup üzerine kendisine 219 Osmanlı lirası gönderilecektir.

Mustafa Kemal Sofya'da Askeri kulüpteki kıyafet balosuna yeniçeri kıyafeti ile katılacak ve büyük ilgi toplayacaktır. Bu balodan 14 gün sonra 26 Mayıs 1914 'de tekrar Madam Corinne ile yazışır. 14 Temmuz'da tekrar para ister: "Bilgi toplamada para harcama zorunludur. Önemli fırsatların ortayKemalası halinde gereği kadar paranın yanımda bulunmamış olması ile bu fırsat kaçırılacaktır". Mustafa Kemal'in Nezaretle (bakanlıkla) yaptığı yazışmaların 3'ü görevi ile ilgili 4'ü ise para talebi ile ilgilidir.

2 Ağustos 1914'de Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Osmanlı Devleti seferberlik ilan edecektir. Bu arada ise Mustafa Kemal daha çok arkadaşları ile yazışır. Sofya'dan ayrılmak istemektedPaşaEnver Paşa başkomutan vekili olur. 11 Ağustos'ta İngilizler Çanakkale önlerindedir. 11 Kasım'da Osmanlı devleti resmen savaşa katılır. 14 Kasım Cihadı ekberin ilan edildiği gündür. 17 Kasım Ruslar Trabzon'u bombalar.

Kurtuluş Savaşına giden yol açılmaktadır.

Kasım ayında Mustafa Kemal Sofya'dan Salih Bozok'a yazdığı mektupta şöyle demektedir: ". Bir vazifeye atanmam için Harbiye Nazırına yazdım. Ateşemiliterlikte kalmak istemediğimi, millet ve memleketin büyük bir savaşa hazırlandığı bir sırada benim de herhangi bir kıtanın başında bulunmak istediğimi bildirdim, henüz bir cevap alamadım."

Mustafa Kemal, herhangi bir kıtaya tayin talebine cevap alamayınca Aralık ayında tekrar başkomutan vekili Enver Paşay'a yazar: " Arkadaşlarım muharebe cephelerinde, ateş hattında bulu-

nurken ben Sofya'da ateşemiliterlik yapamam! Eğer birinci sınıf subay olmak liyakatinden mahrumsam, kanaatiniz bu ise, lutfen açık söyleyiniz"

Bu mektup üzerine de 20 Ocak 1915 te 19. tümen komutanlığına atanacaktır. 25 Ocak'ta İstanbula dönecek olan Mustafa Kemal görevi ile ilgili olarak Enver Paşa ile görüştükten sonra 27 Ocak'ta Madam Hildaya bir mektup yazarak, ileride yazışmalarında kullanacağı adresini bildirmeyi vadedecektir.

1 Şubat'ta Mustafa Kemal'e, daha yeni görevine başlamadan üçüncü rütbeden Osmani nişanı verilerek 19. tümeni teşkil etmek üzere Tekirdağ'a gelecek ve 19 Şubat'ta, Fransız ve İngilizler'in Çanakkaleyi topa tutması üzerine 25 Şubat 1915 de bu birlik Maydos (Eceabad)a gönderilecektir.

23 Mart 1915 de Limon Von Sanders, Çanakkaleyi savunmak üzere teşkil edilen 5. Ordu komutanlığına getirildi. Mustafa Kemal ise 24 Mart'ta, 25 Şubattan beri yürüttüğü Maydos bölgesi komutanlığını Albay Halil Sami Bey'e devrederek 19. Tümen komutanlığına döndü.

Mustafa Kemal 13 Nisan'da Çanakkale boğazı üzerindeki Maydostan Madam Hildaya bir mektup göndererek selamlarını iletiyordu.

Çanakkale Savaşı. Fevzi Çakmakla Liman von Sanders arasında çıkan bir ihtilaf yüzünden, Mustafa Kemal'in harekat subayı olarak savaşa katılması ve sonuçta çok büyük zayiatlar karşılığında düşmanın geri çekilmek zorunda kalış'.

Çanakkale önemli idi. Çünkü Çanakkale düşerse Hilafet merkezi ve payitaht doğrudan tehdit altına girmiş olacaktı. Bu tehdit o gün için son derece önemli idi. Akif o günleri Bedr'e benzetecekti ama, 1918'de İngiliz Kuvvetleri İstanbulu işgal etmiş olacaktı.

17 Mayıs 1915'de, Bulgar nişanından sonra ikinci madalyasını bu kez padişahtan alacaktır. Anburnu hatırası olarak, bu muharebeye katılan subaylara verilen "Muharebe altın liyakat madalyası"dır bu madalya.

Atatürk Maydos'taki karargahından aynı gün Fransız Ma-

dam Corinne'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu: «İki aydır Maydostayım. Çanakkale boğazını, müttefiklerin çıkarma girişimlerinde bulunan donanmalarına ve kuvvetlerine karşı savunuyorum. Bu ana kadar hep muvaffak oldum. Ve aynı yerde kalırsam kuvvetle ümid ediyorum ki, daima da muvaffak olacağım. »

Bu mektubundan 7 gün sonra bir mektup daha göndcrir Madam'a: "Arıburnun'da İngilizlerle savaştayım. Düşmanın esaslı kuvvetini ezdim. Arka kalanı da cesur kuvvetlerim tarafından sahilde donanmaları ile himaye edilen bir noktaya sürüldü. Pek ziyade ümid ederim ki, düşmanın tam imhası haberini yakında alacaksınız. "

Bu kadın önemli. Mustafa Kemali etkilemesini biliyor ve cephede bile askeri bakımdan düşüncelerini öğrenebiliyor.

Mustafa Kemal o zamanlar bekar bir Osmanlı Yarbayıdır. 1 Haziran 1915 de Albay olur.

Kısa süre sonra müjdeli haber yine Madam Corinne'ye ulaşır. "İşte haberler. Daima büyük başarılarla savaşıyoruz. Ümid ederim ki, gümüş imtiyaz, altın harp liyakat madalyaları aldığımı ve son defa da albaylığa yükseldiğimi duydunuz. "

Mustafa Kemal

Ona ne şüphe!

15 Temmuz'da bir madalya daha. Fakfan Harp Madalyası.

Yine ilk müjde Madam Corinne'ye . 2 Ağustos tarihli mektubunda Mustafa Kemal şöyle diyor: "Çok şükür askerlerim çok cesur ve düşmandan daha dayanıklılar. Bundan başka hususi inançları, çok defa ölüme sevkeden emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor!"

Gerçekten de Mustafa Kemal öyle demiyor mu idi: Size savaşmayı değil, ölmeyi emrediyorum. Ve öldüler, yüzbinlerle.

Mustafa Kemal 1 Eylül 1915 de de Gümüş liyakat madalyası ile taltif edilecek, bu madalyayı almadan kısa süre önce de Madam Corinne'den bir takım kitaplar ve hediyeler alacaktır.

Mustafa Kemal, Çanakkaleden de sıkılmaya başlamıştır.

Yükselmek istemektedir. Bunun için de en uygun yer İstanbul.

21 Eylül 1915 de kendisine rahatsızlığı nedeni ile geçmiş olsun telgrafı çeken Enver Paşa ya yazdığı mektupta bu düşüncelerini ifade etmektedir: "Bendenizi yakında meydana gelmesi muhtemel olaylar için hazırlanan kuvvetin başında bulundurarak daha büyük hizmetler görülmesine eriştirmekle taltif buyuracağınızdan eminim."

Bir gün sonra Çanakkaleden Fuat, Salih ve İbrahim Beylere gönderdiği mektuplarda ise " Terfim dahi konu oldu. Tabi ben terfi için çalışmadığımdan, sıram geldiği zaman cevabını verdim" diyecekti.

Aslında Mustafa Kemal kırgındı. 16 Temmuz'da Çanakkale cephesini ziyaret eden, şair, yazar ve gazeteciler, her tarafı gezip ziyaret ettikten sonra, Mustafa Kemal'i ziyaret etmeden Çanakkaleden ayrılmışlardı. Bu arada, Mustafa Kemal rahatsızlanmış Enver Paşa da Çanakkale ziyaretinde Mustafa Kemal'i ziyaret etmemişti. Enver Paşa daha sonra 2 Kasım tarihli mektubunda ziyaretin zaman darlığı sebebi ile mümkün olmadığını yazacaktı. 26 Ekim 1915 de Başkomutanlıkça 9. 11. 12. Tümenler birleştirilerek 16. Kolorduyu meydana getirecekler ve Mustafa Kemal Kolordu komutanı yetkisi ile Anafartalar grubu sevk ve idaresi ile görevlendirilecekti.

30 Ekim tarihli, Liman von Sanders'in Enver paşaya gönderdiği mektuptan Mustafa Kemal'in istifa ettiğini öğreniyoruz. Sanders Enver paşadan İstifanın kabul edilmemesini istemekte ve kendisi bu talebi hava değişim iznine çevirmekte idi.

2 Kasım tarihli Enver Paşanın geçmiş olsun mektubunun ardından Mustafa Kemal, 4 Kasım'da Enver Paşaya gönderdiği mektupta "Rahatsızlığımdan dolayı yüksek iltifatınıza teşekkür ederim. Bendenizi çok geçmeden meydana gelmesi beklenen olaylar için hazırlanan kuvvetin başında bulundurarak size daha büyük hizmetler yapılmasına mazhariyetle taltif edeceğinizden eminim."

Demir Haç Nişanı

7 Kasım 1915'de İngiliz Harp Kabinesi Çanakkaleyi boşaltma kararı alır. 10 Aralıkta da Mustafa Kemal Anafartalar grubunun komutasını Fevzi Paşaya bırakarak, sağlık durumu ve yorgunluğunu gerekçe göstererek İstanbul'a gelir. Mustafa Kemal bu olayı Salih Bozok'a anlatırken şöyle demektedir: "Ben düşmanın çekileceğini anladığım için bir taarruz yapılmasını teklif etmiştim. Fakat benim bu teklifimi kabul etmediler. Bundan dolayı canım çok sıkıldı Çok da yorgun olduğum için izin alarak İstanbula geldim."

Mustafa Kemal bazı siyasilerle görüşerek, kendinin askeri bilgisini ve becerisini, vukufiyetini anlatarak onlarla görüş alışverişinde bulunur. Bu arada Çanakkale savaşındaki başarısı dolayısı ile Alman hükümeti tarafından demir haç nişanı verilir ve o günlerde Sofyaya gider. 14 Ocak'ta 16. Kolordu komutanlığına atanır 16 Ocak'ta İstanbula dönen Mustafa Kemal'e burada Anafartalar grub komutanlığı sebebi ile Muharebe altın liyakat madalyası verilir ve görev yeri olan Edirney'e hareket eder.

15 gün sonra 1 Şubat 1916'da yine Anafartalar grub komutanlığı sebebi ile İkinci rütbeden Osmani nişanı verilir,

16 Şubat 1916'de Ruslar Erzurum'u işgal eder. Ardından 3 Mart'ta Bitlis işgal edilir.

Mustafa Kemal Diyarbakır'da

11 Mart 1916'da tarihinde Edirne'deki 16. Kolordu'nun Diyarbakır'a nakledilmesi üzerine Mustafa Kemal 16. Kolordu Komutanı oldu. Bu görev dolayısı ile 12 Mart'ta Mustafa Kemal Edirneden ayrıldı. İstanbul üzerinden Pozantıya kadar trenle, Torosları otomobille geçerek Haleb'e orada Baron otelinde geceledikten sonra Trenle Re'sül ayn'e (Ceylanpınar'a) oradan da otomobille Mardin üzerinden Diyarbakı'ra geldi. 6 gün sonra da terfi etti. 1 Nisan 1916'da Mustafa Kemal generaldir artık.

19 Mayıs 1916. Mustafa Kemal tekrar Madam Corinne'ye yazar. 23 Mayısta İnönü ile Diyarbakır'da bir araya gelir.

1910 Mekadonya'da, 1911-12'de Trablus'da, 1913'de İstanbul'da, 1914 'de Sofya'da, 1915'te Çanakkale'de, 1916'da Diyarbakır ve çevresinde, 1917-18'de Filistin'de, 1919 'da Samsun'dadır.

Tekrar 1916'ya geri döndüğümüzde, 23 Mayıstaki İnönü-Mustafa Kemal görüşmesinin ardından, 27 Temmuz'da Avusturya-Macaristan hükümetince verilen 3. rütbe muharebe liyakat madalyasından sonra 29 Temmuz'da 2. Ordu komutanı olan İzzet Paşa ile İnönü birlikte Silvan'a gelerek Mustafa Kemali ziyaret etti. 2 Ağustos'ta başlatılan taarruzla Ruslar 8 Ağustos'ta Muş ve Bitlisten atıldılar. 30 Eylül'de Mustafa Kemal zafer müjdesini Madam Corinne'ye ulaştıracaktır: "Kıymet verdiğiniz insanlarla birlikte ateşe ve ölüme göğüs germek ne zevk."

22 Kasım 1916'da Mustafa Kemal Bitlis'ten Silvan'a dönerken Yarbay İzzet (Çalışlar) ile yapuğı sohbette "Örtünme ve kapanmanın kaldırılması, sosyal hayatın düzenlenmesi yetenekli anne yetiştirme, kadınlara serbestlik verme " gibi konulara değinecektir.

Bu görüşlerinde Madam Corinne'nin ne derece etkisi olduğu bilinmemekle birlikte Corinne'nin gönderdiği kitapların Mustafa Kemali etkilemiş olacağı, Fransız tarzı yaşamın cazib gelebileceği düşünülmektedir. Mustafa Kemal bu görüşlerini açıklamadan dört gün önce Annesin'den bir mektup almış, bir gün sonra da Alphonse Daudet'in "Saphomoeurs Parisiennes" isimli romanını bitirmişti.

Mustafa Kemal son nişanından dört ay sonra bu kez 12 Aralık 'da Muş ve Bitlis cephesindeki başarısı dolayısı ile ikinci rütbeden Mecidi Nişanı ile taltif edildi.

Yıl 1917

17 Şubat: Mustafa Kemal, Hicaz Kuvvey-i Seferiyye komu-

tanıdır. Hicaz'ı korumak ve kollamakla görevlidir. Medine müdafaası için oluşturulan bu kuvvet, 4. orduya bağlı idi. 23 Şubat'ta Mustafa Kemal Diyarbakır'dan Şam'a geldi. Sinayı denetleyen ve burada 4. Ordu komutanı Cemal Paşa ile de görüşen Mustafa Kemal, Hicazın savunulması değil, boşaltılması gerektiği yönünde bir rapor hazırladı. Enver Paşa da bu raporu onaylayınca Mustafa Kemal'in üzerinden Hicaz Kuvve-i Seferiyye komutanlığı görevi kaldırıldı. Ardından Medine boşaltıldı ve Hicaz'daki kuvvetler Filistinde kullanılmak üzere geri çekildi. Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Diyarbakır'daki 2. Ordu'ya vekaleten komutan olarak tayin edildi.. 4 gün sonra, 11 Mart'ta, İngilizler Bağdat'ı ele geçirdi ve Mustafa Kemal, Diyarbakır'a geldi.

Mustafa Kemal Halep'te

5 Temmuz 1917. Mustafa Kemal Yıldırım Orduları Grub komutanlığına bağlı olarak Halepte oluşturulması kararlaştırılan 7. Ordu komutanlığına atandı. Bu arada İstanbula giderek bir takım görüşmelerde bulunan Mustafa Kemal, 23 Ağustosta Halep'e geldi. Mustafa Kemalden aktarıldığına göre İstanbul'dan Haleb'e hareket edeceği günün gecesi Falkenhayn küçük sandıklar içinde Mustafa Kemal'e altın gönderecek, ancak Mustafa Kemal'in ifadesine göre bunları kabul etmeyerek iade edecektir. Bu altın sandıklarını getiren Alman subayı bu altınlara ilişkin hiç bir belge imzalatmadan bunları bırakmakla bir bakıma rüşvet vermiş oluyorlardı. Mustafa Kemal, ısrarla bir alındı belgesi tanzim edilmesini istediği, daha sonra altınları iade ederek bu belgeyi geri aldığını söyleyecektir, ama bu olay daha sonra bir İstanbul gazetesinde "sandık sandık altın" hikâyesi olarak önüne gelecek ve bu iddiaya da çok sert bir şekilde cevap verecektir. Mustafa Kemal'in kanaati bu tür rüşvetlere İstanbul'da bir çok generalin muhatap olmuş olabileceği yönündedir. Ancak daha sonraki cevabı yazısında bu tür iddiaları tümden reddedecektir. 9 Eylül'de kendine Avusturya-Macaristan hükümeti tarafından ikinci rütbe Harp alameti Askeri

Liyakat madalyası verildi. 20 Eylül'de Enver Paşa'ya bir mektup yazarak Sina Cephesi komutanlığının kendisine verilmesini istedi. 23 Eylül'de ise Doğu Cephesindeki çabaları ile ilgili olarak Muharebe altın imtiyaz madalyası verildi. Bir gün sonra Mustafa Kemal, Enver paşaya tekrar bir mektup göndererek cephede iki ordu komutanlığının fazla olduğuna dikkat çekerek komutanın kendisine verilmesi gerektiğinde ısrar edecek, aksi halde 7. ordu komutanlığından affolunması talebinde bulunacaktır. 10 gün sonra 30 Eylül'de ayrı bir yazı ile bu görüşünde ısrar ettiğini tekrar bildirdi.

3 Ekim 1917'de ise, Mustafa Kemal Yıldırım orduları komutanı Falkenhayna gönderdiği mektupta "Bütün kabiliyetimi sarf için hakiki bir orduya komuta etmeye hazır ve böyle hakiki bir ordunun gösterilmesini beklediğimi arzederim" diyordu.

6 Ekim'de isteklerinin yerine gelmemesi üzerine Mustafa Kemal Ordu komutanlığından istifa ettiğini bir yazı ile Enver Paşaya bildiriyordu.

Mustafa Kemal bunun üzerine 2. Ordu komutanlığına atandı ise de bu göreve başlamadı. Ancak ikinci ordu komutanı sıfatı ile izinli sayılarak Halepten İstanbula hareket etti.

31 Ekim'de İngilizler Sinadan taarruza geçtiler. Bu sarada Mustafa Kemal bölgeye intikal etti. 9 Aralıkta'da Kudüs İngilizler tarafından işgal edildi.

Mustafa Kemal Filistin cephesinde pek önemli bir göreve getirilmediği gibi bir yararlılık da gösteremedi. Bazı orduların terhisi ve komuta kademesinde başgösteren uyumsuzluklar sebebi ile askeri strateji başarısızlığa mahkum edilirken, yabancı bir komutanın komutasındaki birlikler fonksiyonlarını ifa edemediler ve bu durum İngilizler'in bölgeyi işgalini kolaylaştırdı.

Mustafa Kemal Tekrar İstanbul"da

13 Aralık. Mustafa Kemal, Veliahd Vahdeddin ile Vaniköy köşkünde tanıştı. 15 Aralık'ta da, Vahdeddin'in Almanya gezisine refakat subayı olarak görevlendirildi. 16 Aralık'ta ise birinci rüt-

bede Kılıç Mecidi nişanı takdim edildi. Mustafa Kemal, 19 Şubat'ta Alman İmparatoru tarafından birinci rütbeden Kılıçlı Cordon ve Prussu nişanı ile taltif edildi. 4 ay sonra ise 11 Mayısta Harp madalyasını aldı.

25 Mayısta böbreklerinden rahatsızlanan Mustafa Kemal tedavi için Viyana'ya gönderildi ve burada iki ay kaldı. 4 Temmuz'da Vahdeddin padişah oldu. Mustafa Kemal Vahdeddin'i ilk kutlayanlardan biri idi. Yine başmabeyinciliğe atanan Lutfi Simavi Beyi de kutlamakta gecikmeyerek saray çevreleri ile iyi bir ilişki kuruyordu. 2 Ağustosta 'da İstanbula döndü. 4 Ağustosta ünlü Perapalasta Ahmet İzzet Paşa ile görüştü. 5 Ağustosta Vahdeddin ile görüşerek bazı görüşlerini iletti.

9 Ağustos. Mustafa Kemal Vahdeddin ile tekrar görüştü. Dolmabahçedeki Valide Camii mahfilinde gerçekleşen bu görüşmenin ardından 16 Ağustos'ta genel konularda bir kere daha Vahdeddin ile görüştü. Mustafa Kemal'in belirtKemalkonularda Vahdeddin kendisine Talat ve Enver Paşalarla görüşeceğini söyledi. 22 Ağustosta Mustafa Kemal tekrar Haleb'e doğru yola çıktı. Mustafa Kemal bu günlerde İstanbul'da kalarak daha etkili bir konuma gelmek istiyordu. Saray çevresi ile yakın ilişkiler kurarak kabinede yer almak ve yönetimde etkili olmaya çalışıyordu.

Tekrar Haleb Yolculuğu

11 Eylül 1918 de Mustafa Kemal Dr. Rasim Ferit (Talay)'a gönderdiği mektubunda "İngilizler'in şimdilik muharebeden ziyade propaganda ile bizi kazanacaklarını zannediyorlar. Hergün uçaklarıyla bombadan ziyade beyannameler atıyorlar" diyordu. Bu mektuptan bir hafta sonra 19 Eylül'de General Allenby komutasındaki İngiliz birlikleri Filistin cephesinde taarruza geçtiler. 8. Ordu yarılınca, Mustafa Kemal 4 ve 7. orduların çevrilerek esir edilme tehlikesi gerekçesi ile Haleb'e kadar geri çekilme emri verdi.

Çok hareketli günler yaşanıyordu. 15 Eylül Kafkas İslam Ordusu Bakü'yü işgal etti. 19 Eylül, Filistin cephesinde İngiliz ta-

arrızu, 22 Eylül'de Mustafa Kemal'e ordusunu imhadan kurtardığı için fahri yaverlik ünvanı verildi. 24 Eylül, Türk-Bulgar hududu ile ilgili Berlin Protokolü imzalandı

26 Eylül, 8. Ordu lağvedildi ve iki gün sonra da Mustafa Kemal Rayak bölge komutanlığına getirildi.

Mustafa Kemal Harbiye Nazırı Olmak İstiyor

Olaylar planlandığı gibi gelişseydi, belki Mustafa Kemal bir Osmanlı paşası olmasının ötesinde, Saltanat ile bütünleşerek Kabinede yer alacaktı. Bu dönemde Mustafa Kemal'in saraydan kendine bir eş aradığına ilişkin rivayetler de vardır. Mustafa Kemal bu şekilde sarayı etkileyerek kendini garantiye almak ve bir asker olarak ülkenin içinde bulunduğu zor şartlardan çıkartılması için arkadaşları ile birlikte duruma vaziyet etmek istiyordu.

1 Ekim'de Şam düşmüştü. 4 Ekim'de Haleb'e gelen Mustafa Kemal, Baron oteline yerleşmişti. 5 Ekim'de İstanbul ateşkes için ABD ye başvurmuş ve 8 Ekim'de de Talat Paşa sadrazamlıktan istifa etmişti. Görev Tevfik Paşa'ya verilmiş, ancak o da hükümeti kurmakta acze düşmüştü. 11 Ekim'de o da bu görevden affını isteyince 14 Ekim'dengörev Ahmet İzzet Paşa'ya verildi. Bu arada 6 Ekim'de Kafkas İslam Ordusu Derbend'e girdi. Arabistan'daki gerilemeye rağmen doğuda müslümanların zafer kazanması bazı Osmanlı paşalarını umutlandırmaktaydı.

11 Ekim'de Mustafa Kemal Halep'ten Vahdeddin'e iletilmek üzere başyaver Naci beye gönderdiği telgrafta "Vatanımın selametinin temini bakımından Tevfik Paşa hazretleri, gerçekten müşkilata tesadüf etmişlerse sadaretin derhal İzzet Paşa hazretlerine verilmesi ve onun da esası Fethi, Tahsin, Rauf, Canbulat, Azmi, Şeyhülislam Hayri ve Acizlerinden (Mustafa Kemal bu ifadeyi kendisi için kullanıyor) oluşan bir kabine teşkil etmesi zaruridir. Adı geçen kişilerin oluşturacağı kabinenin vaziyete hakim olacağı görüşündeyim. "

Mustafa Kemal, aynı zamanda İzzet Paşaya da bir mektup

yazarak Harbiye Nazırlığının (bakanlığının) oluşturulacak kabinede kendine verilmesini isteyecektir.

13 Ekim'de Mustafa Kemal bu düşüncelerle Halepteki askeri birliği denetledi, aynı gün Sina cephesindeki 4. Ordu lağvedildi. Bu orduya bağlı birliklerin emir ve komutası Kemal'in Kemal'e devredildi. 26 Eylül'de lağvedilen 8 . Ordu ile birlikte, iki ordu daha bir ay içinde Mustafa Kemal'in emir ve komutasına intikal ediyordu. Ancak hatıratlara bakıldığında fesih işlemleri sonucu cephelerde tam bir perişanlık ve dağınıklık hakim olmuş, askerlerin çoğu bakımsızlıktan, sahipsizlikten birliklerinden koparak bölgede dağılmışlar, askeri malzemeler heba olmuştur. 14 Ekim'de ilan edilen kabinede Ahmet İzzet Paşa Harbiye nazırlığı, başkomutanlık ve Genel Kurmay Başkanlığını kendi üzerine almış ve Mustafa Kemal'e 15 Ekim tarihinde gönderdiği bir mektupta ise "Barıştan sonra işbirliği yapma umudunu" ifade etmişti. Bir gün sonra Mustafa Kemal, Ahmet İzzet Paşa'ya hiddetli bir mektup yazar: "Barış gecikecektir. Barışa kadar çok buhranlı anlar gelecegiz. Bu devrede vatana hayırlı olabilirsem düşüncesi ile Harbiye nezaretini istemiştim. Yoksa barışa kavuştuktan sonra onun huzur ve sukunu içinde Harbiye nazırlığını benden çok mükemmel yapacak kişiler bulunabilir. Buna nazaran barıştan sonra işbirliğimizi hiçte zorunlu hatta gerekli görmüyorum. "

23 Ekim'de İngilizler Haleb'i vurmaya başladı. 25 Ekim akşamı, Halep'teki 7. ordu karargahı Katma'ya aktarıldı. 26 Ekim: İngilizler Halepte.

30 Ekim'de Mondros ateşkes anlaşması imzalandı ve aynı gün Mustafa Kemal, Liman von Sanders'in yerine merkezi Adana'da bulunan Yıldırım orduları komutanlığına atandı. Bir gün sonra da Adana'ya geldi. 3 Kasım, Musul İngilizler tarafından işgal edildi. 4 Kasım'da Mustafa Kemal sadrazamdan Toros tünellerinin statüsü konusunda bilgi istedi. Ardından İskenderun'un İngilizlere karşı müdafaası konusunda Mustafa Kemal'le Ahmet İzzet Paşa ihtilafa düştüler. Ahmet İzzet Paşa "ateşkes anlaşmasındaki uygunsuz hükümleri kabul ettiren şeyin gaflet değil, kesin mağlubiyet olduğunu" belirtiyordu. Mustafa Kemal ise, Anadolu-

'nun bir bölümünü işgal eden, Filistin topraklarında dağılan ordunun içinde bulunduğu duruma rağmen İskenderun'a asker çıkarmaları halinde İngilizlere ateş edeceğini bildirerek saraya karşı İngiliz aleyhtarı millici bir tavır ortaya koyuyordu.

5 Kasım, İttihat Terakki Fırkası'nın kendi kendini feshetmesi ve Kars İslam Şurasının kurulmasının ardından 6-12 Kasım arasında İngiliz ve Fransız kuvvetleri Çanakkale boğazını işgal etti.

7 Kasım'da, Mustafa Kemal Adana'ya gelerek görevi devralmasından bir hafta sonra Padişah iradesi ile bu defa da 4 ve 8. Orduların lağvedilerek arta kalanların bağlandıkları 7. Ordu karargahı ile kaldırılıyordu. Aynı zamanda Yıldırım Orduları grub komutanlığı da bu şekilde lağvediliyordu. Mustafa Kemal ise Harbiye nezareti emrine veriliyordu. Bu gelişmelerden üç gün sonra ise Ahmet İzzet Paşa sadaretten çekiliyor ve bir mektupla istişarelerde bulunmak üzere Mustafa Kemal'i İstanbul'a davet ediyordu.

İstanbul'a Doğru

Mustafa Kemal'in, daha önceleri olduğu gibi, Diyarbakır, Şam ve Halebde bazı çok önemli kişilerle, ülke ve dünya siyaseti ve dengeler üzerinde özel görüşmeler yaptığı, istişarelerde bulunduğu ve bazı prensip kararları aldığı ileri sürülmektedir.

Mustafa Kemal'in son Filistin görevi kendi komutasındaki üç ordunun (4, 7 ve 8. ordu) kesin olarak imha ve tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. Mustafa Kemal'in planlı şekilde geri çekilmelerle, İngilizler'in askerlerimizi imha etmesini bir ölçüde önlediği söylenebilir. Ancak Orduların feshedilmesi ile, bölgedeki düzenli savunma gücü fiilen ortadan kaldırılmış oluyordu. Bu durumda Mustafa Kemal'in İskenderun'daki İngilizlere karşı direnme kararını anlamak hayli zor olmaktadır. Torosların İngilizler'in denetimine geçtiği, Akdeniz'de İngilizler'in bulunduğu ve Haleb tarafında kesin bir zafer kazanan İngilizlere karşı, bu bölgede direnmek

pek kolay olmayacaktı. İskenderun'da uygulamaya koymak istediği askeri taktik ile Filistin topraklarında izlediği politika birbirine uymamaktadır.

9 Kasım 1918'da İngilizler İskenderun'u, Fransızlar Doğu Trakya demiryolunu işgal etti. 13 Kasım'da Mustafa Kemal, İngilizler'in denetimindeki Toros tünellerinden geçerek İstanbula gelişi ile birlikte yeni bir dönem başlamaktadır. Bu arada İtilaf Donanması İstanbul'a girmişti. Her ne kadar 5 Kasım'da Mustafa Kemal Adana'da görüştüğü Ali Fuat Paşa'ya ". . artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisi araması ve koruması, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır" diyor idi ise de henüz İstanbul'dan da ümidini kesmiş değildi. 18 Kasım'da Vakit gazetesinden Ahmet Emin'e şöyle diyordu: "Herhalde millet ve memleketimizin pek ziyade muhtaç olduğu barışı gerçekleştirecek hükümetin bu günki meclis-i mebusanımıza dayanması bir zorunluk olmaktadır".

Pera Palas Görüşmeleri

13 Kasım 1918. 19 mayıs 1919'dan 7 ay önce. Mustafa Kemal Adana'dan İstanbul'a geldiği gün denize demirlemiş İngiliz donanmasını görünce yaveri Cevat Abbas Bey'e o ünlü sözünü söyleyecekti: "Geldikleri gibi giderler."

Ufukta hiç bir umut görülmez, tam bir yenilgi ve işgal hüküm sürerken Mustafa Kemal umutlu idi. Cevat Abbas anlatıyor: "Atatürkün zarif dudaklarından -geldikleri gibi giderler- cümlesini işittiğim zaman, mütarekenin doğurduğu derin ve elemli ümitsizliği derhal unutmuştum. Cevabımda acele ettim. Size nasip olacak, siz bunları kovacaksınız paşam, dedim, gülümsedi. Aziz başının içinde şekillenmeye başlayan vatanı kurtarma planlarını bir an için yeniden geçiriyor gibi daldı. Sonra-bakalım-dedi."

Mustafa Kemal İstanbul'a geldiği ilk gün Pera Palas'a gitti ve bir süre orada kaldı. Burada çok önemli görüşmeler oldu. . To-

katılıyan, Serkildoryan, Pera Palas. Buralar çok önemli yerler. . İstanbula gelir gelmez, ilk görüşmesini Pera Palas'ta bir İngilizle yaptı. Ward Price. Bir gazeteci. Ardından Rauf Orbay'ı kabul etti ve aynı gün Ahmet İzzet Paşa'yı Rauf Bey'le birlikte ziyaret etti. 15 Kasım 1918'de Vahdeddin Mustafa Kemal'i kabul ederek bir süre görüştü. İşgal kuvvetleri boğazı ve Karadenizin Türk sahillerini işgal ettiler.

16 Kasım. Bir başka İngilizle yine Pera Palasta ikinci bir görüşme. Bu kez Mustafa Kemal'i ziyaret eden, Çanakkale savaşlarına katılan bir general: William Birdwood.

Mustafa Kemal bir gün sonra (17 Kasım'da) Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'yı ziyaret etti. Aynı gün Bakü, Türk kıtaları tarafından terkediliyordu.

19 Kasım. Tevfik Paşa kabinesi güvenoyu aldı. Aynı gün Mustafa Kemal Vahdeddinden randevu istedi. 22 Kasım için randevu temin etti ve o gün Cuma selâmlığından sonra Vahdeddin ve Mustafa Kemal ateşkes ve sonrası durum hakkında müzakerelerde bulundular.

3 Aralık. İtilaf orduları arasında kumanda meselesini düzenleyen Londra anlaşması yapıldı.

10 Aralık 1918, Milli Mücadeleyi destekleyen "İstikbal " gazetesi Trabzon'da yayın hayatına giriyordu. 11 Aralık'ta Dörtyol Fransızlar tarafından işgal edildi, 14 Aralık'ta İtilaf Donanması İzmir'e girerken, 17 Aralık'ta Mersin Fransızlar tarafından işgal edildi, 20 Aralık'ta ise Vahdeddin Mustafa Kemali kabul etti. 24 Aralıkta ise İngilizler Batum'u işgalleri altına aldılar. 26 Aralıkta Pozantıya kadar Adana Fransızlar tarafından işgal edildi ve Osmanlı Kuvvetleri Kars'tan çekildiler. 28 Aralıkta ise Kazım Karabekir Paşa, Tekirdağ'daki 14. Kolordu Komutanlığına atanmaktadır. 29 Aralıkta ise İsmet Paşa "Sulh Hazırlıkları Komisyonu"na tayin edilmiştir.

30 Aralık 1918'de ise Venizelos Meis adası-Marmara hattının batısında kalan Anadolu bölgesinin Yunanistan'a bırakılması hakkında bir muhtıra yayınladı.

Vahdeddin'in 22 Kasım'da Mustafa Kemal'i kabul etmesi

ile birlikte, daha sonraki gelişmelerle ilgili ilk mutabakatta sağlanmış oluyordu. .

Muhtemelen Mustafa Kemal, Tevfik Paşa kabinesinin teşkilini bekliyordu. Bu kabine teşkil edilince, bu arada çok özel dostları ile birlikte çalıştığı insanlarla özel bazı müzakerelerde bulundu. Saltanat içinde kendine bir yer bulmak yerine, saltanatın da desteğini alarak, yeni bir alternatif çözüm yolu üzerinde çalışma kararı verdi. Aynı gün Vahdeddinden randevu talep etti.

Başlangıçta saraya rağmen bir mücadele başlatması imkansızdı. Anadolu'da teşkil edilmeye başlanan kurtuluş örgütleri, hilafet ve saltanatı kurtarma adına örgütleniyordu ve İslam dünyasının desteği de bu şarta bağlı olarak gerçekleşebilirdi. Saltanata karşı tek siyasi alternatif ise halk hareketi idi. Dolayısı ile halka ulaşabilmek için Hilâfetin desteğini sağlamak zorunlu idi.

Şu da bir gerçekti, İngilizler ve öteki işgal kuvvetleri, İstanbul'u köşeye sıkıştırmıştı ama, halk boyun eğmemiş kendi imkanları ile silaha sarılmıştı. Bu şartlarda müstevlilerin Anadolu'yu ele geçirmeleri pek kolay olmayacaktı. Öte yandan böyle bir macera, müstevlileri bütün İslam dünyasının gözünde zor durumda bırakabilirdi. Emaneti Mukaddese ve Kudüsün işgal altında bulunması müslümanların kanına dokunacaktı. Hint müslümanları dahi bu gelişmeler karşısında İngiliz menfaatleri ve varlığı için bir tehdit oluşturmaya başlamıştı.

Bir başka risk ise Anadolu'da yaşayan çok sayıda yerli Hristiyanın hayatı bu şekilde tehlikeye atılmış olacaktı. Geçmişte yaşanan kanlı tecrübeler bu konuda batılıları daha ihtiyatlı hareket etmeye zorluyordu.

Bu nedenle batılılar da aslında çaresiz gözüküyorlardı.

İngiliz işgal komiserliği bir yandan İstanbul'u, çetecilerin doğu ve karadeniz bölgesinde hristiyan halka karşı silah kullanmasının önüne geçilmesi konusunda baskı altında tutarken öte yandan İstanbul İngilizler'in bu talebini fırsat bilerek, bu maksatla Anadolu'ya gönderilecek zabitan ve müfettişlerle Anadolu'daki kurtuluş hareketini koordine etmek istiyordu. Vahdettinin planı buydu. Ne var ki müstevliler Anadolu halk hareketinden korktu-

ğu kadar, kendilerinin işgal etmelerine rağmen yıkmaya muvaffak olamadıkları Hilafeti bir başka şekilde ortadan kaldırmak sureti ile İslam alemini başsız bırakmak ve İslam topraklarını daha kolay bir şekilde eritmek istiyorlardı.

Mustafa Kemal eğer kimilerinin ileri sürdüğü gibi, daha İstanbul'da iken Cumhuriyet fikri besliyor idi ise, bu İstanbul'a alternatif ve Hilafetebir güç olarak değerlendirilebilirdi. Belki Cumhuriyetçilerle Hilafetçiler arasında bir mücadele örgütlenerek mücadele kendi içinde bir kısır döngüye mahkum edilebilirdi. İngilizler özellikle ve öncelikle, sadece Anadolu siyaseti açısından değil, işgalleri altında tuttukları İslam topraklarındaki hükümranlıklarını sürdürmek için mutlak zaruret olarak görüyorlardı. Bu moral ve güç kaynağının kesinlikle çökertilmesi lazımdı.

Bu nedenle de olabilir, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından herkes kendine göre bir fayda gözetiyordu. Mustafa Kemal için geleceğin liderliği vardı. Vahdettin Anadolu'daki halk hareketini örgütlemek istiyordu. İngilizler bu şekilde müslümanların Hristiyan ahali üzerindeki baskısını İstanbulu kullanarak bloke etmek ve İstanbul'a alternatif bir hareket başlamasını ümid ediyorlardı. Bu amaçla bir çok temas ve görüşmelerin vuku bulması mümkündür. Ne yazık ki bu döneme ilişkin İngiliz belgeleri hala çok özel sebebler ve bir takım siyasi mülahazalarla, İngiliz yasaları ile belirlenen süreler çeşitli vesilelerle tev'il edilmek sureti ile aşılarak izleyicilere sunulmamaktadır. Herhalde İngiliz belgeleri açıklandığında bu döneme ilişkin İngilizler'in temas kurduğu kişiler, bakanlar, mebuslar ve azınlık mensupları ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere sahip olmuş olacağız.

Mustafa Kemal Vahdeddin ile 15 ve 22 Kasım'da yaptığı bu görüşmelerden sonra, her cuma günü Cuma selamlığından sonra yapılan kısa görüşmeler dışında 29 Kasım, 20 Aralık 1918'de iki ayrı görüşme daha yapıı. 1919'a gelindiğinde ise 15 ve 16 Mayıs günleri çok önemli iki görüşme daha yaptı.

21 Aralık'ta Meclisi Mebusan feshedildi. 29 Aralık'ta, Mustafa Kemal'in Teceddüd (Yenilenme) fırkasına girdiğine ilişkin

bir haber çıktı ise de bir gün sonra bu haber tekzib edildi. Olaylar çok hızlı bir şekilde gelişiyordu. 1 Ocak 1919. Antep İngilizler tarafından işgal edildi.

13 Ocak, Tevfik Paşa kabinesi kuruldu. Böylece Vahdeddin göreve geldikten beş ay sonra yeni bir hükümet değişikliğine tanık olunmaktadır. Görüldüğü gibi daha Vahdeddin yönetimi tam olarak ele almadan ülkenin işgali hızla devam etmekte, oturup düşünecek, karar verecek vakit bulamamaktadır. İlk yaptığı icraatlardan biri bazı paşaları Anadoluya göndererek kurtuluş hareketini örgütlemeye çalışmak olmuştur.

15 Ocak 1919 'da Mustafa Kemal İnönüy'ü Şişli'deki evine davet ederek bir görüşme yaptı. Mustafa Kemal İnönüye şu soruyu yöneltiyordu: "Hiç bir sıfat ve selahiyet sahibi olmaksızın Anadoluya geçmek ve orada milleti uyandıracak kurtuluş çarelerini aramak için en uygun mıntıka ve beni o mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?" Aslında Vahdettin bu arada sadece Mustafa Kemal'le değil, bir çok Paşa ile memleketin geleceği konusunda görüşmelerde bulunuyordu. Bir çok yere yazdığı mektuplarda halk hareketini teşvik ederek vatanın kurtarılması yolunda gayrete çağırıyordu. Aynı gün Haydarpaşa İngilizler'in işgaline uğruyordu Fransızlar ise Şark Demiryollarını ellerine geçiriyorlardı. Bir yandan Anadolu'nun işgali sürerken 24 Şubat 1919 'da Vahdeddinin görevinin daha 5. ayının sonunda 3. hükümet değişikliği, Üçüncü Tevfik Paşa kabinesi kuruluyordu.

İzmir'in İşgali

Daha 26 Şubat'ta Boghos Nubar Paşa müttefiklere başvurarak İzmir'i istiyordu. Aynı gün Ermeniler, On'lar Konseyine başvurarak Maraş, Klikya, 6 doğu vilayeti ile Trabzon'un kendilerine verilmesini talep ediyordu. 27 Şubat, Birecik İngilizler tarafından işgal edildi. 2 Mart, Ali İhsan Paşa İngilizler tarafından Haydarpaşa da tutuklandı. 4 Mart, yeni bir hükümet değişikliği daha. Birinci Ferit Paşa kabinesi kuruldu . 9 Mart'ta ise Erzurum Müdafa-i Hu-

kuk Cemiyeti bir beyanname yayınlayarak Milli iradenin temel tercihini ortaya koyuyordu: "Bu toprakların gerçek sahiplerinin kim olduğunu, memleketin her tarafında görünen minareler, kümbetler gibi dini ve milli anıtlar açık bir dille gösteriyorlar" 10 Mart'ta İstanbul'da Sait Halim Paşa ve arkadaşları tutuklandı. 13 Mart'ta Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Komiseri Amiral Bristol Samsun'a geldi. 14 Mart, İngilizler İzmir Valisini azlettiler

30 Mart, İngilizler, Anadolu'nun bir bölümünün Yunanistana verilmesi konusunda Yunanistan'a garanti verdi, Damat Ferit Paşa ise İngiltere ile anlaşmak için hazırladığı planı Calthorpe'ye verdi

3 Nisan'da Kazım Karabekir 15. Kolordu komutanlığına tayin edildi. 7 Nisan'da ise Fransızlar Beyazıt'taki bir askeri misafirhaneyi bastılar .

Mustafa Kemal'den önce Anadolu'ya bu maksatla bir çok kişi geçmiş faaliyet gösteriyordu. Kazım Karabekir Paşa da bunlardan biri idi. 19 Nisan 1919 'da İstanbul'dan Trabzon yolu ile Erzuruma giden Şark orduları komutanı Kazım Karabekir halk teşkilatları ile anlaşıp işbirliği yapıyor ve milli mücadelenin örgütlenmesi için çalışıyordu.

Karabekir daha çok, Enver Paşaya güveniyor, doğudaki birlikleri örgütleyerek batıya yönelmek istiyordu. Bunun için de doğudaki müslüman güçlerin maddi ve manevi desteklerine ihtiyaç duyuyordu. Mustafa Kemal için Karabekir ileride ciddi bir rakip olarak ortaya çıkacaktır.

12 Nisan, İngilizler, Kars'ta kurulan geçici Şura hükümeti üyelerini Malta'ya sürdüler. 18 Nisan, Lord Curzon, İzmirin Yunanistan'a verilmesine karşı çıktı.

29 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiğinin ikinci günü kendisini evinde ziyaret eden İsmet Paşa (İnönü) ile görüşmelerini anlatan Kazım Karabekir şöyle diyordu: "Harbiye nezareti müsteşarı en yakın ve aziz arkadaşım Miralay İsmet beye milletin istiklali için düşüncelerimi anlattım. Şöyle dedim: Genç kumandanların İstanbul'da toplanması ve hususi ile beni şarktan ayırmak büyük

bir gaflet olmuştur. Beni derhal şarka iadeye çalış. Ben orada milleti tenvir ve onlara yardım ederek milletin inhilaline karşı şarkta yeni bir milli Türk hükümeti vucuda getirerek, şarkı tehlikeden kurtardıktan sonra garp tehlikeden bertaraf edilebilir. Ve bu suretle mütareke hududu içinde kalan anavatanımız kurtulabilir. İtilaf devletlerinin, hareketi idame etmeyip, bizimle mütareke etmelerinden anlaşılıyor ki, bunlar bu hudud dahilinde yeni bir cidale kalkışmaktan çekiniyorlar. Benim tahminim budur. " İsmet bey ise tehlikenin büyük olduğundan bahisle, bu fikrin imkânsızlığını belirterek, askerlikten istifa ile herhangi bir köye çekilip çiftlik kurmaktan sözediyordu.

10 Nisan 1919 'da Mustafa Kemal Fevzi paşayı ziyaret ederek, hemen şarka geçme kararını bildiriyor. İfade şöyle: "Derhal şarka gideceğimi ve orada daha evvel de bahsettiğim gibi milli bir nüve kuracağımı da tekrar ettim." 30 Nisan'da Vahdeddin, Mustafa Kemal'in müfettişlik görevini onayladı. Mustafa Kemal 15 Şubat'ta Refet (Bele) beye şöyle diyordu: "Eğer atına binip Anadolu'nun içlerine gitmek istiyorsan, ben bir gün senin bu arzunu tatmin ederim" 20 Şubat'ta Ali Fuat Paşa Anadolu'ya geçmiş, mart ayında Mustafa Kemal Kabine üyeleri ile özel temaslar kurmuştur. Bu arada Hukuku Beşer gazetesi bazı ordu komutanlarını "sefil ve haydutbaşı" olarak niteleyince, Mustafa Kemal Harbiye nezaretine sert bir yazı göndererek bu iddia sahiplerini "Ahlaksız, sefil ve vicdansızlıkla" suçlamıştı. Muhtemelen bu tartışmanın kaynağı Falkelhayn'ın, aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu bazı Osmanlı paşalarına küçük sandıklar içinde sandık sandık altın gönderilmesi ile ilgili idi. Mustafa Kemal bu olayı doğrulamakla birlikte, başlangıçta emenaten kabul ettiği bu altınları daha sonra iade ettiğini belirtmektedir.

Mustafa Kemal 11 Nisan'da Karabekir'le görüştü. Ardından Rauf Beyle. Bu arada İngizler Kars'ı, Fransızlar Afyon'u işgal ettiler. İtalyanlar ise Konya'yı.

29 Nisan. Harbiye Nazırı Şakif Paşa Mustafa Kemal'i davet ederek kendine "Türklerin Rumlara yaptığı baskıyı yerinde incelemek ve önlemek üzere Karadeniz bölgesine müfettiş olarak gön-

derilmesinin kararlaştırılmış olduğunu bildirdi. İngilizler aynı gün Kars'a bir çok Ermeni getirterek şehrin yönetimini onlara verdiler. 2 Mayıs'ta ise İngiliz ve Fransız başbakanları Yunanistan'ın İzmir'i işgali konusunda görüştüler. 5 Mayıs tarihli Takvim-i Vekayi'de Mustafa Kemal'in 9. Ordu müfettişliğine atandığı haberi veriliyordu. Öte yandan 29 Nisan'da İtalyanlar Antalya'ya çıkıyordu.

9 Mayıs'ta Mustafa Kemal İnönü ile bir defa daha görüştü. Mustafa Kemal gideceği yerde yerleştikten sonra İnönüyü yanına çağıracağını söylüyordu. Aynı gün İstanbul patriği Rumların Osmanlı hükümeti ile ilişkilerini kestiklerini ve Osmanlı uyruğundan çıktıklarını açıklıyordu.

Mustafa Kemal 13 Mayıs'ta ise daha önceki taleplerini yineleyen bir mektup daha gönderdi ilgili bakanlığa. Mektup şöyle: Dokuzuncu ordu müfettişliği mıntıkasındaki vilayetler ile müstakil livalar, Jandarma kuvve-i umumiyesiyle, vaziülceyşini mufassılan gösterir bir krokinin dahiliye nezaretinden celp ve tevdiine. «O gün Yunan Kuvvetleri İzmire çıkarma yapmak üzere gemilere binerlerken Kıta komutanı askerlere şöyle diyordu: Esaret altında yaşayan kardeşlerimizi kurtarmaya gidiyoruz. »

14 Nisan. Foça ve Urla İngiliz-Yunan müttefik kuvvetleri tarafından işgal ediliyor ve o gün kurulan Reddi İlhak Heyeti Milliyesi bir numaralı bildirisinde şöyle diyordu: "Ey talihsiz Türk! Wilson prensipleri bahanesi ile senin hakkını elinden alıyorlar ve namusunu kirletiyorlar". O Akşam İzmir'de muhteşem bir miting yapılıyordu. Anadolu kıpır kıpırdı. Henüz Mustafa Kemal ortaya çıkmamıştı. Herhangi bir kurtarıcı da beklemiyorlardı. Ama esareti reddeden, savaşa hazır bir halk hareketi doğuyordu. Gerektiğinde kendi içinden, o koca imparatorluktan bu milli direniş hareketini örgütleyecek ve yönlendirecek bir lider elbette bulunurdu.

Mustafa Kemal, Samsun yolculuğu için İstanbul hükümetinden bazı şeyler talep ediyordu. Bazı şikayetleri vardı. Bunları şöyle sıralıyordu:

1-7 Mayıs 1919 tarihinde müfettişlik karargahı mensupları-

nın üç aylık adi muhassasatının şimdiden ve burada verilmesinin luzumunu istirham etmiştim. Henüz ilgili daire bunu neticelendirmemiştir.

2-Keza masarifi fevkaladenin de müfettişlikçe tasdikinden sonra kabul edilmesi istirham edildiği halde henüz bir karar verilmemiştir. Bu kararın verilmesi ile beraber alelhesab bir miktar meblağın itası luzumu da tabiidir.

3-La akal (En az) iki binek otomobili lazımdır. Bu da henüz temin edilmemiştir.

4- Zati muhassatımla karargahın seferi karargah ittihazı hakkındaki teklifi acizi de henüz muamele mevkiinde bulunmuyor.

Bâlâda arzolunan maddeler neticelendirildikten ve binaenaleyh maiyetimdeki ümera ve zabitanın hazırlıklarını yapmak ve ailelerinin ihtiyaçlarını temin etmek gibi hususların luzum gösterdiği parayı bilfiil vermek imkanı hasıl olduktan üç gün sonra hareket olunacağı muhakkaktır.

Bu işler için bir haftadan beri karargahımın ümera ve zabitanı bizzat takip ile meşgul oldukları cihetle bir an evvel işin kat'iyyetle iktiran ettirilmesini ehemmiyetle istirham eylerim.

Mustafa Kemal Paşa 14 ve 15 Mayıs günleri veda ziyaretleri ile dolu idi. 15 Mayıs'ta bir kez daha Vahdettinle uzun bir görüşme yaptı. Aynı gün Bandırma vapuru kaptanı İsmail Hakkı Durusu ile de görüştü.

14 Mayıs'ta ayrıca Üçler Konseyi, planlanan bölgede Yunan mandasını onaylarken Amiral Calthorpe Ali Nadir Paşa'ya İzmir'in işgal kararını bildirdi. Bir İtalyan müfrezesi Akşehir'e gelirken, Wilson, Senatonun tasdiki şartı ile Ermeni mandasının kabul edilmesini istedi.

15 Mayıs İzmir işgal edildi. Aynı gün Vahdeddin Mustafa Kemal'i kabul etti. 16 Mayıs'ta tekrar Vahdeddin'i ziyaret eden Mustafa Kemal veda etti ve o ünlü yolculuk başladı. Gemide bulunanların anlattıklarına göre, Hilafeti kurtarmak üzere Anadoluya geçenlerin bir kısmı gerilim ve stresi atmak için içmişti ve sarhoştu. Hatta Kaptan bile. Mustafa Kemal kaptanı bu konuda ikaz ede-

cek ve içkiye ara vermesini isteyecekti. Mustafa Kemal ise Kızkulesi önünden hareketle düşman zırhlıları arasından geçerek giderken şöyle diyordu: "Bunlar işte böyle yalnız demire çeliğe ve silaha inanırlar. Bildikleri şey yalnız madde. Bunlar hürriyet uğruna ölmeye karar verenlerin kuvvetini anlayamazlar. Biz Anadolu'ya ne silah, ne cephane götürüyoruz. Biz ideali ve imanı götürüyoruz. "

Kimilerinin dediği gibi, yoksa Vahdeddin Mustafa Kemali İstanbul'da istemediği için, onun işlere müdahele etmesinden çekindiği için onu sıradan bir görevle İstanbul dışına mı gönderiyordu. Ama şu bir gerçek ki, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasına zemin hazırlayan hukuki ve maddi teminat Vahdeddin'in onayına dayanıyordu ve Mustafa Kemal, Anadolu'da halk ayaklanmasını örgütlemek için büyük miktarda para ile Samsun'a gönderiliyordu. İngilizler ise gazete haberlerine göre, Müslümanların Rumlara yönelik baskılarını önlemek için özel bir görevli olduğunu düşünüyorlardı herhalde. Yoksa Boğazdan çıkmasına izin verirler mi idi?.. Peki biliyor idi iseler, Mustafa Kemal 16 Mayıs günü kaptana niçin şöyle bir emir veriyordu: "Düşman devletlerinin herhangi bir vasıtasının gadrine uğramamak için sahile yakın bir rota tutunuz. Şayet kesin tehlike görürseniz, gemiyi karaya en yakın sahile oturtunuz"

Sanırım tarihi gerçekleri tam yerli yerine oturtabilmek için daha çok belgeye ihtiyacımız var. 16 Mayıs'ta yola çıkan Mustafa Kemal, 17 Mayıs'ta İnebolu'ya, 18 Mayısta Sinop'a ve 19 Mayıs'ta Samsun'a varıyor.

18 Mayıs, İstanbul'da "Milli Matem Günü". Bu arada Dörtler Konseyi Yunan işgalini İzmir Sancağı ve Ayvalık Kazası ile sınırlandırmaktadır. Görüldüğü gibi, işgal tümü ile İngiltere'nin destek, himaye ve yönlendirmesi altında gerçekleşmektedir. Hatta Yunan kuvvetleri İngiltere adına bölgeyi işgal etmektedirler. İstanbul'da Fatih'te büyük bir miting yapılırken, Bâbıâli yeni bir hükümet değişikliğine daha tanık oldu: İkinci Damat Ferit Kabinesi. Böylece Vahdeddin'in görev süresi henüz bir yılı doldurmadan dördüncü kabine değişikliği de gerçekleşmiş oldu.

20 Mayıs, Üsküdar mitingi yapıldı . Aynı gün Mustafa Kemal Sıvas Valisi Reşit Paşa'ya gönderdiği telgrafta şöyle diyordu: "Bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir yabancı devletin himayesine tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük siyanet noktası ve şefaat menbaı milletin sinesidir. " 21 Mayıs'ta ise, İtalyanlar Afyondadır. Aynı gün Mustafa Kemal Samsun'dan Kazım Karabekir paşayı ve Genel Kurmay'ı arar ve durum hakkında bilgi arzeder. Bu arada bir İngiliz Müfrezesi Samsun'a çıkar. Batıda ise Yunanlılar Torbalı ve Seydiköy'ü işgal ederler!

Öte yandan Samsun'da bulunan İngiliz Yüzbaşısı Hurst, İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri Amiral Carlthorpe'a gönderdiği mesajda Mustafa Kemal'in Samsun'a ulaştığından bahisle ilçedeki durum hakkında kendisi ile görüştüğünü bildiriyordu. Sadrazam Ferit Paşa ise Samsun'a çıktığı için Mustafa Kemali kutluyor ve başarı diliyordu. 22 Mayıs'ta ise Mustafa Kemal İstanbul'a şu telgrafı çekiyor: "Millet tek vucut olup milli hakimiyet esasını ve Türklük duygusunu amaç edinmiştir. "Aynı gün Menemen işgal edildi.

Samsun'daki Temasları

Mustafa Kemal'in hemen Samsun'a varır varmaz, İstanbul ve bölgedeki subaylarla muhaberatı ilgi çekicidir. Henüz bir ön görüşme ve düşünme fırsatı olmadan, yol yorgunluğu ile aldığı kararlar tek kişilik bir insiyatiften çok, önceden yapılmış bir hazırlığı ve planının mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Ancak Mustafa Kemal'in İstanbul'da iken tümü ile sessiz kalması, hatta gelişmelere seyirci bir durumda olması düşündürücüdür. Aynı hareketlilik ve heyecanın İstanbul'da yaşanmamış olmasının gerekçesi, belki de dikkatleri üzerine çekmemek olabilir. Ancak hemen Samsun'a çıkışının ardından takındığı tavır bu yöndeki görüşlere haklılık kazandıracak niteliktedir.

Samsun'da bulunan Mustafa Kemal, burada maiyetinde bu-

lunan subaylara talimat vererek Samsun'daki İngiliz subayları ile bölge asayişi hakkında görüşme talimatı verir. Böylece Mustafa Kemal, Samsun'a gelir gelmez, iki kez İngiliz Subaylarla görüşme yapar.

23 Mayıs'ta Sultanahmet'te 200. 000 kişinin katıldığı bir miting yapıldı. İşgal altındaki İstanbul'da halk, işgale boyun eyemeyeceğini açık ve somut bir biçimde ortaya koyuyordu. 25 Mayısta ise, Ali Galib, Vahdeddin tarafından kabul edildi. Aynı gün Mustafa Kemal, Havza'ya gitti. Mustafa Kemal, Havza'ya geldiği andan itibaren arkası arkasına bildiriler yayınladı ve mesajlar gönderdi. İstanbul, İzmir ve Konya'daki askeri birliklerle haberleşti ve iki gün içinde iki kez Kazım Karabekir'i aradı.

26 Mayıs'ta ise, Saltanat Şurası İngiltere mandası konusunu görüştü. Bu arada İngilizler İstanbul'dan 676 siyasi tutukluyu Malta'ya sürdü. Sürgün olayı, İstanbul'u tam bir aceze durumuna sokarken, büyük ölçüde Mustafa Kemal'in işini kolaylaştırmış oluyordu.

30 Mayıs'ta Sultanahmet'te ikinci bir miting daha yapıldı. Herhalde İstanbul'daki ve Anadolu'daki bu kıpırdanış ve direnme azmi olmasa idi, İngilizler daha farklı hareket etme gereği duyacaklardı. Bu mitingden bir gün sonra 31 Mayısta, İngiliz Yüzbaşısı Hurst, Havza'da Mustafa Kemal'le görüştü ve kendisine görevi hakkında kuşkuları bulunduğunu söyledi.

3 Haziran'da, Mustafa Kemal Havza'da vatanın kurtuluşu için okunan mevlide katıldı. 8 Haziran'da ise, Mustafa Kemal İstanbul'a çağırıldı. 12 Haziran, Mustafa Kemal Havza'dan Amasya'ya geldi. İngiliz yüzbaşısı Hurst, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine gönderdiği mektupta, Mustafa Kemal'in Trabzon ve Erzurum'u ziyaret etmek istediğini bildirdi. Bu arada Mustafa Kemal'le, İstanbul hükümeti arasında görevi ile ilgili olarak bir dizi yazışma meydana geldi. Mustafa Kemal aynı zamanda Kâzım Karabekir, Cafer Tayyar Paşa ve Cemal Paşa ile haberleşti.

17-23 Haziran, Damat Ferit Paşa, On'lar Konseyinden, 1877 sınırına kadar bütün Trakya'yı, Ege adalarını, muhtariyet verilmesi şartı ile Arabistan'ı istedi. 21 Haziran'da Ali Fuat Paşa, Rauf

Bey, Refet bey ve Mustafa Kemal imzası ile Amasya genelgesi yayınlandı. 22 Haziran'da ise Mustafa Kemal imzası ile mülki ve askeri erkana bir genelge gönderildi: "Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Milletin bağımsızlığını, yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır. Sıvasta bir milli kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır. " Aynı gün Kazım Karabekir Paşa İstanbula çektiği telgrafta, Mustafa Kemal'in müfettişlik görevinden alınmasının sakıncalı olacağını bildiriyordu. Aynı gün Amerikalı uzmanlar Ermeni meselesi ile ilgili bir rapor yayınladılar.

23 Haziran'da ise Mustafa Kemal, Kazım Karabekir'e gönderdiği telgrafta, Babıalinin İngiliz esaretine boyun eğme eğiliminde olduğunu vurgulayarak kendisinin, Anadolu insanı ile birlikte milli bir kıyamdan yana olduğunu belirtiyordu. İstanbul ise aynı günki kararında Mustafa Kemal'in görevden alındığını açıklıyordu. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri, İngiltere hükümetine bir rapor göndererek, Mustafa Kemal'in Samsun'a varışından beri kendisini milliyetçi akımın merkezi haline getirdiğini bildiriyor ve Rauf beyin de izlenmesi gerektiğini belirtiyordu. İki gün sonra, Mustafa Kemal Amasya'dan Sıvas'a hareket etti. Çerkez Ethem ve Demirci Efe kuvvetleri Yunanlılarla savaşa girdi. Haziran ayı boyunca Yunan işgalleri sürdü. Hemen hemen her gün bir kasaba ve şehri kontrollerine alan Yunan askerleri katliamlara giriştiler. 26 Haziran'da, Mustafa Kemal Tokat'a geldi. 27 Haziran'da ise Konya'da bulunan ordu müfettişi Cemal Paşa, Mustafa Kemal'in yanında olduğunu bildiriyordu. Ali Fuat Cebesoy 'da, gerektiğinde görevinden ayrılarak Mustafa Kemal'le birlikte mücadeleye hazır olduğunu bildiriyordu. Aynı gün, üçler konseyi, Türk meselesinin, Amerikanın bir manda kabul edip etmeyeceğinin belli olmasına kadar ertelenmesini kararlaştırdı. O gün Mustafa Kemal Sıvas'a geldi.

28 Haziran'da, Balıkesir kongresi yapıldı ve o gün Burdur İtalyanlar tarafından işgal edildi. Henüz Mustafa Kemal ortaya çıkmamakla birlikte, Milli direniş hareketi hızla bütün yurda yayılmaktadır. 30 Haziran 1919'da Milis güçleri Aydın geri aldı.

Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa, Mustafa Kemal'e, Padişahın

kendisine "hava değişimi almasını, arzu edeceği bir şehir de istirahat etmesi " tavsiyesini bildiren telgrafı gönderdi. 3 Temmuz'da, Mustafa Kemal Erzurum'a geldi. 5 Temmuz'da ise, İttihat Terakki ileri gelenleri idama ve şeyhülislam Musa Kazım Efendi sürgüne mahkum edildi.

9 Temmuz'da ise, Mustafa Kemal askerlikten istifa etti. Aynı gün İngiliz Albayı Rawlinson Mustafa Kemal'le görüştü. Rawlinsonla M. Kemal arasında şu konuşma geçti:

"-Burada bir kongre açacakmışsınız!

-Evet, milletçe açılması kararlaştırılmıştır.

-Açılmaması daha uygun olacaktır.

-Kongre muhakkak toplanacak ve gününde açılacaktır. Millet buna karar vermiştir. Açılmamasını tavsiye eden düşüncenize hakim olan sebebleri bile sormaya luzumlu görmüyorum.

-Kongreden vazgeçmezseniz zor kullanarak toplantının dağıtılmasına mecburiyet hasıl olacak.

-O halde biz de mecburi olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar ve herhalde milletin kararını yerine getiririz. Ne pahasına olursa olsun kongreyi açacağız. Görüşme bitmiştir. "

Mustafa Kemal son derece emin ve güven içindeydi. İstanbulla arasında ihtilaf çıkmıştı ve kendi aleyhinde söylentiler dolaşıyordu . Mustafa Kemal çıkışları ile adından sözettirmiş ve çevresinde bir güven halesi oluşturmuştu. Eski Bahriye Nazırı Rauf bey bir mesaj göndererek. "Mustafa Kemal Paşa ile beraber nihayetine kadar çalışmaya mukaddesatımız üzerine yemin ettiğimizi arz ve ilan ederiz".

Aynı gün Kazım Karabekir Paşa Mustafa Kemal'i ziyaret ederek, hazırol vaziyetinde selamla "Be.. ve kolordum emrinizdeyiz. Bundan sonra dahi ne emriniz varsa ifayı bir şeref bilirim" diyordu.

14 Temmuz'da, Erzurum'da çıkan "El Bayrak" gazetesi "Mustafa Kemal'in istifası ile ilgili haberinde: "Mustafa Kemal Paşa'nın komutanlıktan istifası bir azim ve iman vesikasıdır"diyordu. Bu kararı ile Mustafa Kemal İstanbul Hükümeti'ni kamu vicdanında mahkum etmiş ve kendisi milli mücadele liderliğine

aday olmuş oluyordu. Ve henüz daha ortada geleceğe ilişkin hiç bir karar yokken 20 Temmuz'da Mazhar Müfit'in **"Muvaffakiyet takdirinde hükümet şekli ne olacak " sorusuna "Açıkça söyleyeyim, zamanı gelince hükümet şekli Cumhuriyet olacaktır"** diyordu!

Kongreler Dönemi

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında, Erzurum kongresi gerçekleştirildi. Mustafa Kemal kongre başkanı oldu. Mustafa Kemal 7 Ağustos'a kadar süren kongrenin kapanışında Heyeti Temsiliye başkanlığına seçildi. Erzurum kongresinin sonunda Albay Rawlinson ile tekrar uzun bir görüşme yaptı. Mustafa Kemal'in bu görüşmede Rawlinson'a Misakı Milli'den sözettiği belirtiliyor. 11 Ağustos'ta görüşmeleri ile ilgili olarak İngiltere Harbiye bakanlığına bir rapor gönderen Rawlinson şöyle diyordu: Konferansın son günü Mustafa Kemal'le iki saatten fazla görüştüm. Sonuç olarak görüşüm şu: Bu hareketin büyük bir başarı sağlaması için fırsat var.

27 Temmuz, Calthorpe'nin ilginç bir raporu: "Anadolu'da müstakil bir hükümet kurulmasına mani olunamaz! " Londraya gönderdiği mesajında Amiral Erzurum kongresi ile ilgili olarak bir takım bilgiler arzediyordu.

30 Temmuz'da, İstanbul, Mustafa Kemal'in yakalanması için emir verdi. Bu emir hiç bir zaman yerine getirilemeyecek, Mustafa Kemal'le İstanbul hükümeti arasında iplerin kopmasına neden olacaktır. İstanbul hükümeti Mustafa Kemal ile ilişkilerini kesmesine ve onu dışlamasına rağmen, Mustafa Kemal üçüncü şahıslara karşı, Hilafet ve saltanatın kurtarılıp korunmasının luzumu üzerinde teminatlar vermeye devam etmiştir.

Bu gelişmelerin ardından İstanbul'da ortam uygundu artık, 1 Ağustos'ta, İngiliz Muhibler Cemiyeti teşkil edildi. Dikensiz gül bahçesinde İngilizler diledikleri gibi at oynatabilirlerdi. Hilafet artık İngilizler'in denetim ve gözetiminde idi. 4 Ağustos'ta İnönü,

kolordu komutanlığı muhessesat ve selahiyetle şurayı askeri muamelatı umumiye genel müdürü oldu.

Mustafa Kemal, Erzurum ve Sıvas'ta, hatta Ankara'da ilk günlerinde koyu bir hilafet ve saltanat savunucusu görünürken ve bunları korumaya yemin ederken ve bu maksatla kongrelerde görevlendirilirken, özel sohbetlerinde çok farklı şeyler söylüyordu. Daha Erzurum'da iken Şapka ve örtünme konusundaki fikirlerini açıklıyordu. Bu da Mustafa Kemal'in bazı şeyleri çok öncedcn planladığını, en azından düşündüğünü göstermektedir.

7 Ağustos'ta Mustafa Kemal Erzurum kongresi bittiği gün, Mazhar Müfit'in hatıra defterine şunları yazıyordu: **Zaferden sonra hükümet şekli Cumhuriyet olacaktır. Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince icab eden muamele yapılacaktır. Kadınların örtünmesi kalkacaktır. Fes kalkacaktır. Medeni milletler gibi şapka giyilecektir."**

Daha o günlerde Mustafa Kemal'in böyle düşünmesi düşündürücüdür. Daha önce Trablus'a giderken de Yahudi bir gazeteci ve Filologla yaptığı mülakatta benzer konulara değinen Mustafa Kemal'in bu tavrı, onu yakından tanıyanlarca biliniyordu ve Mustafa Kemal'in bu tavrının oluşması ve kökleşmesinde, yabancı dostlarının ve İttihat Terakki içindeki bazı unsurların büyük katkısı olmuştu.

Mustafa Kemal'in bu fikirlerini yakından bilen bazı din alimleri, daha o günlerden başlayarak Mustafa Kemal hakkında çok farklı iddia ve ithamlarda bulunmuşlardı.

7-16 Ağustos'ta, Alaşehir Kongresi yapıldı. Aynı günlerde (10 Ağustosta), Halide Edip Adıvar, Mustafa Kemal'e mektup yazarak Amerikan mandasını savunuyordu. Bu arada İngilizler Batum dışında Kafkasya'dan geri çekildiler.

20 Ağustos, Sıvas valisi Reşit Paşa, Sıvas'taki Fransız Jandarma subayı ile görüştükten sonra Mustafa Kemal'e gönderdiği mesajda, Kongrenin Sıvasta toplanmasına ilişkin endişelerini bildirdikten sonra, "ikinci kongrenin de Erzurum ya da Erzincan 'da yapılmasının faydalı olacağını" belirtiyordu. Mustafa Kemal ise cevabi mesajında şöyle diyordu: "Bendeniz ne Fransızların ve ne

de herhangi bir yabancı devletin korumasına tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. BenKemal'len büyük korunma noktası ve şefkat kaynağı milletin sinesidir. "

Sıvas Valisi Reşit Paşa ise Mustafa Kemal'le yaptığı telgraf görüşmesinden sonra İstanbul'a gönderdiği measajında: "Mustafa Kemal ve Rauf beylerin yakalanmaları ve kongrenin açılışının men'i için girişimlerde bulunmanın imkansız derecede müşkül ve zamansız olduğuna inanıyorum."

21 Ağustos'ta, Wilson, Ermeniler hakkında Babıaliye bir nota verdi. 22 Ağustos'ta ise, Mustafa Kemal, Mavri Mira cemiyetinin faaliyetleri ile ilgili olarak İstanbul hükümetine bir mesaj gönderdi. 24 Ağustosta da, Şarki Anadolu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu.

27 Ağustos'ta, Mustafa Kemal Amerikan mandası olunmayacağını, bağımsız devlet olunacağını söylüyordu. Bu açıklamasının ardından Erzurumluların fahri hemşehrisi ilan edildi. Mustafa Kemal'in Erzurum'dan İstanbul'daki Annesine mektubu: «Her işittiğinize önem vermeyiniz. Pekala bilirsiniz ki ben yaptığımı bilirim. Netice görmeseydim başlamazdım!» Samsun'a doğru hareketinden önce Annesinden ayrılırken şöyle diyordu Mustafa Kemal: "Bir kere daha söylüyorum. Ne olursa olsun yola çıkmaya kalkmayacaksınız. Muvaffak olmazsam zaten sizi öldürürler. O zaman elbet ben de ölmüş olurum" Ama artık ufukta ışık görünüyordu. Baştan görünen netice artık gerçekleşiyordu.

29 Ağustos'ta, Mustafa Kemal Sıvas'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrıldı. 30 Ağustos'ta Erzincan'a gelen Mustafa Kemal, 31 Ağustos'ta Sivas'a hareket etti ve 2 Eylül'de Sivas'a vardı. Bir gün sonra da, Ali Galib ve Bedirhani komplosu ortaya çıktı.

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sıvas kongresi yapıldı. Kongrede iki fikir çarpışıyordu. Hilafet ve saltanatın korunması ve mandacılık. Kongre delegeleri uzman ve tam temsil yetkisine sahip kimseler değildi. Kongrenin ikinci günü İttihat Terakkicilik aleyhine yemin edildi. Mustafa Kemal öncelikle bu gaileden kurtulmak, kendine yakın rakiplerini yoketmek istiyordu. Böylece müslüman çevrelerin gözünde de güven kazanmış olacaktı. Eşraf

ve tüccardan kimseler çoğunluğu oluşturuyordu. Kongreyi toplayan Şarki Anadolu Müdafayı Hukuk cemiyeti Temsil heyetini teşkil eden Şeyh Fevzi, Hoca Raif, Bekir Sami, Rauf beyler ve Mustafa Kemal ile Refet bey dışındakilerin kalanı arasında asker, bürokrat, çiftçi, hukukçu, gazeteci, öğrenci, öğretmen, mebus, müftü'den oluşan 34 kişi bulunuyordu. 15 kadar vilayetten temsilcilerin katıldığı bu kongrenin önemi daha sonraki gelişmelere göre artacaktır. Yoksa bu tür toplantılar Anadolu'nun bir çok yerinden aylardır yapılmakta idi. Eğer o toplantılardan bir başkasının projesi başarı sağlasa idi, herhalde resmi tarih bir başka türlü yazılacaktı! Bu arada Ali Fuat Paşa, Sivas kongresi kararı ile "Garbi Anadolu Umum Kuvayı Milliye Komutanlığı"na tayin edilecektir.*

7 Eylül, Sivas'ta arkadaşları ile sohbet eden Mustafa Kemal: "Herşey bize gösteriyor ve anlatıyor ki İstanbul'daki devlet ve siyaset adamları vatanın kurtuluşunu tek ümid halinde Amerikan mandası fikrini kabule bağlı görüyorlar. "diyordu. 9 Eylül'de ise Mustafa Kemal Sivas kongresi adına, alman karar gereğince Amerikan senatosuna bir mektup gönderdi: "Üyelerinizden oluşan bir komiteyi, Osmanlı İmparatorluğunun her köşesine göndermesini diliyoruz. Bu komite, hususi menfaat ve alakaları olmayan ve bir millete has olan berrak görüşle Osmanlı İmparatorluğunda gerçek şekilde hüküm süren hal ve şartları tetkikden geçirmelidir. Böyle bir tetkik, Osmanlı imparatorluğuna ait nüfusun ve arazinin mukadderatı hakkında bir barış anlaşması gereğince keyfi kararlar verilmesine meydan bırakılmazdan evvel yapılmalıdır. " Mustafa Kemal bir gün sonra da Ali Galib olayı ile ilgili olarak Dahiliye nazırı Adil Bey'e şu telgrafı gönderir: "Alçaklar, caniler. Düşmanlarla millet aleyhine hainane tertiplerde bulunuyorsunuz. " Mustafa Kemal bu mesajı ile İstanbul hükümetine karşı açıktan

* Kongrelerle ilgili olarak, lütfen, bu serinin ilk kitabı olan «Bir Başka Açıdan Kemalizm'e» bakınız. Özellikle Sivas ve Erzurum kongrelerinin nihai bildirilerinin mahiyetini anlamak açısından bu konu önemlidir. Daha sonraki Cumhuriyet hükümetleri politikası, bu kongrelerin kararlarından tamamen farklıdır. Bu metinleri fazla yer işgal etmemesi için buraya tekrar almadık. İhtiyaç duyanlar buradaki belgeleri tetkik edebilirler.

cephe alıyordu. Hatta Vahdeddin'e yazdığı bir mektupta, Damat Ferit paşayı ihanetle suçlayarak, Padişahı Kabineye karşı kışkırtıyordu. Bu mektuptan sonra Anadolu ile Bâbıâli arasında diyaloğ kesildi.

Bu arada iki önemli gelişme oldu: 13 Eylül'de, Sovyet dışişleri bakanı Çiçerin, Türkiye işçi ve köylülerine çağrıda bulunan bir beyanname neşretti. 20 Eylül'de ise, Merzifon, İngilizler tarafından boşaltıldı.

22 Eylül'de Mustafa Kemal, Sıvas'ta, Amerikalı general Harbord ile görüştü. Mustafa Kemal, 21 Eylül'de Kazım Karabekir'e gönderdiği mesajda bu görüşme ile ilgili olarak şu bilgileri veriyordu: "General bütün milli hareket ve teşebbüslerimizi takdir ve 'bir Türk olsaydım, ben de ancak bu şekilde hareket ederdim' demiş ve pek samimi ve lehimizde ümid verici fikir ve görüşler de söylemiştir. "Bu arada İstanbul'da oluşturulan Osmanlı Kuvve-i İnzibatiyesi, milli mücadele hareketi dışında yeni bir hareket örgütlemeye başladı. 24 Eylül'de amaçları ile ilgili olarak General Harbord'a şu yazılı görüşleri açıklıyordu: "Eğer memleketimiz, yabancıların entrika ve müdahalelerinin kabusundan kurtarılırsa ve memleketin meseleleri milli irade ve arzulara hürmet eden muktedir bir hükümet tarafından idare edilirse memleketin bütün dünya için meKemaliyet kaynağı olacak bir duruma geleceğine dair en kesin teminatları verebiliriz. "Aynı gün Mustafa Kemal, ABD, İngiltere, Fransa, İtalya yüksek komiserliklerine, Felemenk, İspanya, İsveç ve Danimarka elçiliklerine şu mesajı gönderiyordu: "Bütün Osmanlı vatanında tam sukun ve ayırım yapılmaksınız cins ve mezhep hürriyetinin korunması hüküm sürdüğü halde bazı kötü amaçlı kişiler, milli vicdandan doğan cereyanı Müslüman olmayan unsurlar aleyhinde göstermek istedikleri haber alındığından bütün tebaanın aynı hakka sahip ve memleketimizdeki yabancıların da vatan ve milletimiz aleyhinde bulunmamak şartı ile Osmanlı Misafirperverliğini görmekte devam ettikleri 16.9.1919 da bildirilmişti. Bu sebeble memleketimiz dahilinde mevcut olan asayişin devamının ve müslüman olmayan vatandaşlarımızın her türlü korunmasının güven altında bulunduğunu

ifade etmekle şeref kazanırız" Böylece Mustafa Kemal, doğrudan yabancı elçilikler ve yabancı komiserlerle temasa geçmek ve onlara bazı teminatlar vermekle İstanbul yerine muhatap olarak kabul edilmiş oluyordu.

27 Eylül'de 1. Bozkır ayaklanması başladı. 18 Ekim'de Sıvas'ta Şeyh Recep ayaklanması patlak verdi. Bundan iki gün sonra da Adapazarın'da Beslan ayaklanması ortaya çıkacaktır.

28 Eylül'de, Mustafa Kemal, Sıvastan vilayetlere yazı göndererek milletvekili olmak isteyenlerin isimlerinin iki gün içinde bildirilmesini istemek sureti ile, Anadoluyu da fiilen, resmen ve hukuken kendisine bağlamak ve yeni meclisi teşkil etmek için harekete geçmiş bulunuyordu. Heyeti temsiliye adına gönderilen yazıda tanınan iki günlük süre, bu kişilere düşünme ve araştırma yapma fırsatı vermemekte idi. Bu gelişmeler üzerine İngiliz Yüksek komiseri Amiral J. de Robeck, Lord Gurzon'a gönderdiği mesajında şöyle diyordu: " Mustafa Kemal'in tesiri gittikçe artıyor. " Bu arada İngilizler'in bölgedeki kuvvetlerini takviye etmeleri beklenirken 4 Ekim'de İngilizler Samsundaki müfrezelerini geri çektiler.

1 Ekim'de, 3. Ferit Paşa kabinesi de istifa etti. 2 Ekim'de de, Ali Rıza Paşa Kabinesi kuruldu.

Mustafa Kemal Sıvas'tan Kazım Karabekir'e gönderdiği mesajda ise şöyle diyordu: "Vaziyet inşallah lehimize mesut gelişmesine devam ettiği müddetçe, aynı zamanda heyeti temsiliye karargahının Ankara'ya ve daha batıya nakil sureti ile İstanbul'a yaklaşmak hususunda da etkili olabileceğimizi düşünüyoruz. Bu yöndeki görüşlerinizi anlamak istiyoruz. "

İstanbulla Ankara'nın arası hızla açılırken 6 Ekim'de, Yunus Nadi araya girerek İstanbulla Mustafa Kemal'i barıştırmak için girişimlerde bulundu. Ancak bu girişimler fayda vermeyecektir.

İngiltere Savunma Bakanı, Mustafa Kemal'in liderliğindeki milli hareketin gayesini " Türk topraklarının Yunan, İtalyan ve Ermeniler arasında paylaşılmasına mani olmak" şeklinde özetleyen bir rapor hazırladı. 9 Ekim'de ise Mustafa Kemal, Mutasarrıf Cemal beye yazdığı mektupta yabancıların, özellikle de İtalyanların

vaziyetinin yakinen izlenmesini istiyordu. 10 Ekim'de ise İngiliz yüksek komiseri Amiral de Robeck'in Lord Gürzon'a gönderdiği raporunda şu görüşlere yer veriyordu: "Anadolu'daki milli hareketin baskısı ile Ferit Paşa hükümeti istifa etti. Mustafa Kemal'in karşısında İngiltere'nin prestiji sarsılmaktadır. Mütarekeyi imzalayan Türkiye'nin yerine bu gün bambaşka bir Türkiye doğmuştur ve bunlara barış şartlarını kabul ettirmek kolay olmayacaktır"

16 Ekim'de, Mustafa Kemal Amasya'dadır. Üç gün sonra da Erzurum Müdafayı Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal'i Erzurum'dan İstanbul'daki Meclisi Mebusan için aday gösterecektir. Ama artık çok geç. Saraya yakınlık, Osmanlı kabinesinde görev arayışı bitmiştir artık. Şimdi yeni bir sayfa açılmıştır. 20-22 Ekim tarihleri arasında Mustafa Kemal ile, Ali Rıza Paşa hükümeti temsilcisi Salih Paşa arasında Amasya'da bir görüşme yapıldı. Bu görüşmelerden somut bir sonuç elde edilemedi. Bütün bunlar olurken 24 Ekim'de İtalya ile Çarlık Rusyası arasında Anadolu'nun taksimine ilişkin bir anlaşma imzalandı.

25 Ekim-30 Kasım 1919 arasında 1. Anzavur isyanı patlak verdi ve kısa sürede Manyas, Susurluk, Gönen ve Ulubat havalisine yayıldı. Bu olaydan iki gün sonra Mustafa Kemal Tokat'a geldi. Aynı günlerde ise, İstanbul hükümeti, Mustafa Kemal'e bir yazı göndererek yeni meclisin İstanbul'da toplanması çağrısında bulundu. Görüldüğü gibi, İstanbul hükümeti yeni bir meclis teşkil edilerek memleketin içinde bulunduğu şartlara acil çözüm bulunması konusunda, Anadolu'daki hareketi desteklemektedir. Ancak Mustafa Kemal bir gün sonra bu daveti, İstanbulun işgal altında olması ve güvenlik sağlanamayacağı gerekçesi ile reddetmesi. İstanbul'daki paşalar Meclisi Mebusan'ın İstanbul dışında toplanmasının İstanbul'u terketmek, ve istanbul'u kaybetmek anlamına geleceğini belirterek bu konuda endişelerini dile getiren bir mesaj gönderdi. 7 Kasım'da M. Kemal'in mebusluğunun resmen onaylanmasının ardından 56. Tümen komutanı Bekir Sami Bey, Meclisin Bursa'da toplanmasını teklif etti.

1 Kasım'da, Fransızlar Antep, Maraş va Urfayı İngilizlerden devraldı. 3 Kasım, General Milne, İzmir Cephesindeki Milli kuv-

vetlerin 3 km geri alınmasını istedi. 5 Kasım'da, Mustafa Kemal, işgal karşısında milli cemiyetlerin itilaf devletleri temsilcilerine ve Avrupa kamuoyuna yönelik telgraflar çekmelerini öğütledi. 9 Kasım'da ise, Mustafa Kemal Müdafa-yı Hukuk merkez heyetlerine, Bahriye nazırı Salih Paşa'nın Amasya'da Milli Meclisin Anadolu'da toplanmasını kabul ettiğini bildiren bir mesaj gönderdi.

Bu gelişmeler olurken Mustafa Kemal sürekli olarak Müdafayı Hukuk örgütlerine mesajlar göndererek işgalin Avrupa kamuoyu ve hükümetleri nezdinde protesto edilmesi yönünde çağrıda bulunurken, Milli örgüte karşı olanları vatan hainliği ile suçladı. İngilizler'in işgalleri altında bulundurdukları bölgeleri Fransızlara devretmesi karşısında da halka ve cemiyet merkezlerine gönderdiği mesajda bu devir teslimini kınama çağrısında bulundu. 15 Kasım 'da da aynı cemiyetlere gönderdiği yazıda, İtilaf devletlerine müracaatta bulunarak İzmir'in boşaltılması çağrısında bulunulmasını istedi.

Mustafa Kemal izlediği hassas politika sonucu milli güçlerin erken bir çatışmaya girmesini ve özellikle de itilaf devletleri güçleri ile erken bir çatışmaya girerek hareketi daha baştan akamete uğratmamaya büyük özen gösterdi.

İngiltere'nin Yunan güçleri ve bölgedeki etkin gücünü hesaba katarak daha çok Fransa ve İtalya'ya karşı bir politika izlerken, İngiltere'yi kamuoyu baskısı ile siyasi planda geriletmeyi amaçladı. İzmirin işgaline son vermek konusunda da İngiltere'ye karşı aynı politikayı izledi.

Hemen hemen bütün bu zaman zarfında İngiliz askeri ve siyasi erkanı ile dolaylı ve doğrudan temaslar kurarak bölgedeki İngiliz siyaseti, kanaatleri ve düşünceleri hakkında bilgi aldı ve hareketc ona göre yön verdi.

3 Aralık'ta, Demirci Mehmet Efen'in Mustafa Kemal'e, İngilizlerle görüşmesi hakkında mesajı (Bu mesajdan da anlaşılacağı gibi, İngilizler Yunanlıları kullanmakla birlikte, kendileri doğrudan askeri bir çatışmaya girmekten imtina etmektedirler. Hatta ellerindeki işgal bölgelerini de Fransızlara devretmek sureti ile si-

yasi sahada etkinlik sağlamak, İstanbul hükümeti ve Milli cemiyetlerle diyaloğlarını sürdürmek konusunda dikkatli davranmaktadırlar) Mehmet Efe bölgedeki İngiliz albayı ile görüştükten sonra şu mesajı gönderiyordu: "İzmir ve Aydın vilayetinde tek bir Yunan askeri kalmayıncaya kadar mücadeleye karar verdiğimiz, araya İngiliz ve Fransız kuvvetleri girmiş olsa bile silah kullanmaya mecbur olacağımız evvelce kesin bir dille bildirildi. Karşımıza her kim çıkarsa çıksın vatanı kurtarmak için bundan başka bir sözümüz olmadığını, olamayacağını kesin bir dille arz eylerim efendim."

17 Aralık'ta, Mustafa Kemal, Osmanlı Meclisi Mebusanına seçilen heyetin heyeti temsiliye ile görüşmesinin önemini ve yakında İstanbul'a yakın bir yerde toplanılacağına ilişkin bir bildiri yayınladı. Ve bir gün sonra da Sivas'tan Ankara'ya doğru hareket etti. 19 Aralık'ta, Mustafa Kemal ve arkadaşları Kayseriye geldi ve 27 Aralık'ta Ankara'ya ulaştı. Burada coşkulu bir karşılama töreni düzenlendi..

26 Aralık'ta, İngiliz yüksek komiseri Milne basına şu demeci veriyordu: "Mustafa Kemal hareketinin bastırılması şüphesiz pek çok istenir. Fakat çok büyük bir kuvvet gerekmektedir. İğneleme politikası büsbütün ahlaksızlık olur.. "İngiliz yüksek komiserinin "çok büyük kuvvetten" kastı anlaşılmamaktadır. Çünki henüz düzenli kuvvetler oluşmamıştır ve elde yeterli silah ve mühimmad yoktur. Ülkenin bir çok yeri fiili işgal altındadır. Bağımsız direniş güçleri ise varlıklarını henüz milli güçlere borçlu değildir. Aksine bu direniş hareketlerinin tümü milli direniş gücünü oluşturmaktadır. Dolayısı ile aslolan tek bir kişi değil, bir ulusun boyun eğmeme ve direnme kararlılığıdır. Başından beri İngilizler Mustafa Kemal'le doğrudan doğruya çatışma içine girmemeye büyük özen göstermişlerdir. Kurtuluş Savaşı boyunca da bu durum böyle devam etmiştir. Henüz alu ay önce bölgeye gelen bir subayın bu kadar kısa sürede İngilizleri çaresizliğe mahkum etmesi alışılmamış bir olaydır. Kaldı ki, Kongreler döneminde yeni bir mücadele stratejisi ortaya konmamış, mevcut direniş hareketleri bu yeni gelişmeye kendi iradeleri ile bağlanmışlar, öte yandan İs-

tanbul ve yeni hareket arasında köklü ihtilaflar çıkmıştır. Ve yine Mustafa Kemal'in bazı demeçlerinin ve özel hayatına ilişkin bir takım rivayetler bazı muhalif grupların doğmasına yol açmıştır. Yine daha bu aşamada birlikte hareket ettiği insanların pek çoğu, Mustafa Kemal'in özel sohbetlerinde söyledikleri fikirlerin aksine kanaatler taşımaktadır ve İngiliz gözlemcileri mülakatları sonucu bu gerçeği farketmişlerdir. İngiliz komiser bu ifadesi ile Mustafa Kemal'in şahsında Anadolu'da giderek güçlenmekte olan milli direniş hareketini kasdetmektedir.

30 Aralık'ta, Rawlinson Kazım Karabekirle görüşerek, Mustafa Kemal'le görüşme talebinde bulundu. Karabekir bu talebi içeren mesajı Mustafa Kemal'e telgrafla bildirdi. Mustafa Kemal ise 8 Ocak'ta gönderdiği cevabi mesajında " Eğer Rawlinson, hükümeti tarafından Heyet-i Temsiliye ile görüşmeye yetki sahibi bir vaziyette bulunuyorsa, bir an evvel Ankara'ya gelmesi faydalı görülmektedir. Yetki sahibi olmadığı takdirde buraya kadar gelmesine luzum yoktur. "

31 Aralık'ta, Yunanistan İzmir'i ilhak kararını açıkladı ve ülke genelinde yoğun tepkiler meydana geldi. Bu gelişme hesapta yoktu. İngilizler Yunanlıları çıkartmıştı ama, Amerikalılar Yunanistan'a Anadolu'da vatan vadederek insiyatifi ele geçirmek istiyorlardı. İngiltere için ise Yunanistan sadece bir yemdi. Sonuçta İngiltere kapsamlı bir projenin bir bölümünü teşkil eden Yunanistanın işgal harekatını kendi çıkarlarına göre yeni bir kalıba sokarak, Yunanistanın aşırı taleplerini dizginleyecektir.

1920

10 Ocak'ta, Gn. Milne hazırladığı bir raporda şu görüşlere yer veriyordu: "Şartları ağır bir barış, Mustafa Kemal'i güçlendirir. Bu günün bir başka önemli yanı Hakimiyeti Milliye gazetesinin yayına girmesi. Artık dış dünya ve içerideki cepheler dünyayı bu pencereden seyredecektir ve Mustafa Kemal'in hakimiyetini perçinleyecektir. "

12 Ocak'ta ise, son Osmanlı Meclisi Mebusan'ı toplanacak ve Meclis İstanbul'un işgali üzerine 18 Mart 1920 günü son bir kez daha toplanarak çalışmalarına ara verecektir. 11 Nisan'da da tümden feshedilecekti. Bu arada önemli bir diğer gelişme ise Heyeti Temsiliye gözetiminde yayınlanan Hakimiyeti Milliye gazetesine bütün cemiyetler ücretsiz abone kaydedilmek sureti ile, Heyeti Temsiliye'den tüm cephelere ve Anadolu'ya haber akışını sağlayacak bir enformasyon imkanına kavuşulmuş oluyordu. Yeni Türkiye Cumhuriyetinin oluşumunda, Heyeti Temsiliye'nin merkezi bir güç haline gelmesinde ve giderek İstanbul'a alternatif bir merkez oluşturulmasında bu kararın rolü büyüktür. Meclisi Mebusan yoktu artık ama, Ankara'da bunun yerini alacak yeni bir merkez oluşuyordu artık.

20 Ocak'ta Fransız yüksek komiseri De France, itilaf devletlerinin müşterek notasını Babıali'ye vererek Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Erkanı Harbiye Umumi Reisi Cevat Paşa'nın 48 saat içinde görevden alınmasını istiyordu. İtilaf devletleri böylece İstanbulu hem korur gibi gözüküyor, hem de dallarını buduyordu. Böylece aceze bir Bâbıâli bırakıyorlardı geriye. İstanbul'un acze düşmesi belki Ankara'yı güçlendirecekti: Bu gelişmeler karşısında Ankara'nın tepkisi sert oldu ve bu tavrı ile Mustafa Kemal Anadolu'da büyük takdir topladı. Gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Harbiye nazırı Cemal Paşa ile yaptığı görüşmede, Cemal Paşa zorunluluktan sözedince Mustafa Kemal şu cevabı verecekti: "Eğer görev başına gelmemekte ısrar ederseniz, İngilizler'in milletin bağımsızlığını bozduğunu ilan ederken, Harbiye nazırının da vatani vazifesini yerine getirmemekten sorumlu olduğunu ağır bir şekilde ilave etmek mecburiyetindeyiz"

Mustafa Kemal ayrıca bir bildiri yayınlayarak şöyle diyordu: İngilizler'in tecavüzü geri alınmadığı takdirde, Meclisin vazifesi Anadolu'ya geçmek ve milletin iradesini üzerine almaktır. Bu hareket, bütün milletin kuvvetlerini kendisinde toplamış olan Kuvvayı Milliye tarafından her araç ile desteklenecektir.

21 Ocak-10 Şubat tarihleri arasında, Maraş halkı ayaklandı. 21 Ocak 1920-20 Ekim 1921, Adana savaşları boy göstermeye

başladı. Milli direniş hareketi dalga dalga tüm yurda yayılmaya devam ediyordu. İçiçe geçmiş bir savaş dönemi yaşanıyordu. Bir yandan halk işgal kuvvetleri ile savaşırken, Ankara ile İstanbul arasında bir başka savaş sürüyordu. Aynı dönemde yurdun dört bir yanında isyanlar patlak veriyordu.

23 Ocak'ta, önemli bir karar alındı. Karara göre, Müdafa-i Hukuk cemiyetlerinin heyeti temsiliye ve teşkilatlar arası haberleşmeden ücret alınmayacaktı. Önemsiz gibi görünen bu karar, kısa sürede Ankara'yı bütün milli hareketlerin merkezi haline getirdi. Herkes bölgesindeki gelişmeleri buraya bildirerek ülkedeki gelişmeleri artık buradan takip ediyordu. Ve buradan aktarılan haberler, Ankara'nın başlattığı mücadelenin parçaları olarak görülüyordu.

26-27 Ocak'ta, Akbaş silah deposu baskını gerçekleştirildi.

28 Ocak 1920 de bu kez gizli olarak Osmanlı Meclisi Mebusanı bir kez daha toplandı ve Misakı Milli'yi kaleme aldı. Misakı Milli bütün yurtta coşku ile benimsendi. Ankara alınan kararları bütün yurda duyurdu. Bütün bu gelişmelerin ardından Mustafa Kemal bir çok ülke yöneticisine ve Meclisine birer mektup göndererek Ankara'da yeni bir meclis toplanacağını duyurdu.

Osmanlı Meclisi Mebusanının gizli olarak son bir kez daha toplandığı günün akabinde, İngilizler İstanbul milletvekili Reşat Hikmet beyi tutukladılar. Bu olaya karşı Ankara sert bir tepki gösterdi . Mustafa Kemal 31 Ocak'ta Mudafa-i Hukuk Cemiyeti örgütüne gönderdiği mesajda İngilizler tarafından tutuklanan Reşat Hikmet beyin yapılan girişimler sonucu serbest bırakıldığını bildiriyordu. Bu olayla Ankara, İstanbul'a karşı, İngiltere temsilcileri nezdinde girişimde bulunarak önemli bir başarı kazanıyordu. İstanbul ise, kendi milletvekilinin hak ve hukuku korumaktan bile aciz bir konumda idi! 4 Şubat'ta ise Padişah Vahdeddin bir İrade ile, Mustafa Kemal'in geri alınan tüm ünvan ve nişanlarını iade eden iradesini yayınladı. Artık insiyatif Ankara'nın eline geçmişti. 6 Şubat'ta, münfesih duruma sürüklenen Osmanlı Meclisi Mebusan üyeleri arasında "Felah-ı Vatan Grubu" oluşturuldu. Gruba ilk aşamada 70 mebus katıldı. Bu üyeler daha sonra Ankara'ya geç-

menin yollarını arayacaklardır.

9 Şubat-11 Nisan 1920 tarihleri arasında, Urfa savaşları patladı. Erzurum'da da Felahı Vatan grubu çalışmalarına başladı.

12 Şubat'ta Mustafa Kemal, tüm Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği mesajda Maraşta Fransızlara karşı kazanılan zaferi duyuruyordu. Aynı gün Urfa'da Kuvayı Milliyecilerin düşmanı yenilgiye uğratarak şehri kurtardıkları haberini veriyordu. Artık Ankara mücahidlerin gözü kulağı olmuştu. Ve zafer sesi Ankara'dan duyuluyordu.

13 Şubat, Mustafa Kemal cemiyetlere gönderdiği yazılarla, halkı Fransız ve Ermeni zulümlerini kınayan protesto gösterileri yapmaya çağırdı. Bir gün sonra Yenihan isyanı başladı. Bundan iki gün sonra da 2. Anzavur isyanı başladı.

8 Mart'ta, yeni bir kPaşane değişikliği daha. Ali Rıza Paşa kabinesi çekildi ve yerine Salih Paşa kabinesi kuruldu.

15 Şubat'ta Mustafa Kemal, Dr. Refik Saydam'dan bir rapor alarak, sıhhı sebeble İstanbul'da toplanması düşünülen ve yeniden teşkil edilecek Meclisi Mebusan toplantısına katılamayacağını bildiren bir mesaj gönderdi. Mustafa Kemal bu talebi ile izinli sayıldı. 17 Şubat'ta oluşturulan yeni meclis Misakı Millinin yabancı parlementolara ve basına açıklanması kararını aldı.

21 Şubat'ta, Mustafa Kemal Rauf Bey'e bir mektub göndererek, "Hükümete karşı kesin bir vaziyet alma zamanı geldiği"ni söylüyordu. Bu mektuptan iki gün sonra İngiliz Amirali Robeck, İngiltere'ye şu raporu gönderdi: "Anadolu'daki bütün hareketler Mustafa Kemal Paşa tarafından milli hareketin parçaları olarak tertiplenmektedir. " 1 Mart'ta ise Mustafa Kemal İtilaf Ülkeleri temsilcilerini Ermeni soykırım iddialarının gerçek olmadığı noktasında uyardı. Ve İngilizler'e silah teslim edilmemesi, silah depolarının ülkenin iç kesimlerine nakledilmesi konusunda 1. Kolordu komutanlığına mesaj gönderdi.

Bir gün sonra Kazım Karabekir'e gönderdiği telgrafta ise Ahmediye teşkilatı hakkında şu bilgileri veriyordu: "Ahmediye teşkilatını yapanların, yeni bir Derviş Vahdeti faciası doğurmak istediklerinde şüphe yoktur. " Mustafa Kemal bu dönemde bütün

halk direniş hareketlerini kendine bağlarken, Osmanlı orduları ve komutanlarının komuta merkezini de dolaylı bir şekilde ele geçirmiş bulunuyordu. İstanbul'daki kabinede bu durum karşısında insiyatifi kaybetmiş gözüküyordu. Artık rakipleri ile kolay mücadele edecek konuma gelmişti. Bütün Anadolu'da Mustafa Kemal ismi bir "kurtarıcı " olarak biliniyordu. Milli direniş hareketi içinde Ankara ile uzlaşmayan ya 'da Ankara aleyhinde faaliyet gösterenler ihanetle itham edilmeye başlamıştı Bu hareketlere karşı Anadolu'daki Müdafa-i Hukuk cemiyetlerinin İstanbula, ve basına protesto telgrafları göndermeleri örgütleniyor, aynı zamanda bu bölgelerde düzenlenen kitlesel eylemlerle karşı hareketler mahkum ediliyordu.

3/4 Mart Tarihinde Mustafa Kemal, Ankara'yı tanımayan Anzavur hakkında vilayetlere gönderdiği tamimde şöyle diyordu: "Vatanımızın bütünlüğü ve bağımsızlığı ve milletimizin dayanışma düzeninin aleyhinde çalışan Ahmet Anzavur ve yandaşlarını bütün milletle takbih ve lanetleme sureti ile mukaddes Milli Birliğimizin bozulmaz olduğunu göstermek üzere belediye ve merkez heyetleri tarafından İstanbul basınına telgraflar çekilmesine yol göstermenizi rica ederiz. "

Bu arada İstanbul'da bir yandan Vahdeddin, öte yandan hükümetin belli üyeleri, paşalar ve bazı meclis üyeleri sürekli olarak Mustafa Kemal tarafından aranarak Milli Hareketin gelişme yönünde fikir üretiliyordu.

Mustafa Kemal 4 Marttaki tüm komutan, vali, mutasarrıf ve müdafa-i Hukuk cemiyetlerine gönderdiği mesajla Ankara'nın insiyatifi fiilen ele geçirdiğini kanıtlıyordu: "Derhal milli emelleri tatmin edecek bir kabine başkanına milletin tahammül edemeyeceğini gayet sert bir dille Padişaha, Meclis-i Mebusan başkanlığına ve basına bildirmek lazımdır. " Aynı tarihte bu yerlere kendisi de birer mesaj gönderen Mustafa Kemal, bu davranışı ile bütün Anadolu'nun kendi yanında İstanbul'a karşı ortak bir cephe oluşturduklarını da göstermiş oluyordu.

16 Mart 1920, bir gün önce 150 Türk aydınının tutuklanmasının ardından, İngiltere, Fransa ve İtalya yüksek komiserlikleri

bir bildiri yayınlayarak İstanbulun askeri işgal altına alındığını bildirdiler. Şehzadebaşındaki karakol baskınında 6 erimiz şehid oldu ve İstanbul İtilaf Kuvvetleri tarafından işgal edildi. Artık İstanbul fiilen işgal altındadır. Mustafa Kemal bu durumu bir telgrafla tüm Osmanlı mülki ve askeri erkanına bildirir: Bu sabah, 16 Mart 1920 de İngilizler, İstanbul'da, Şehzade başı karakolunu basarak altı erimizi şehit ve 15 eri yaraladıktan sonra, bu karakolu, bir yan'dan 'da Harbiye Nezaretini ve Tophaneyi ve bütün telgrafhaneleri ele geçirerek Başkent'in Anadolu ile bağlantısını kesmişlerdir. "

Mustafa Kemal işgal konusu ile ilgili olarak yabancı devlet temsilcileri, dışişleri bakanlarına ve Millet Meclislerine bir protesto notası verdi. Böylece Ankara fiilen İstanbul'un yerini almış oluyordu: " Osmanlı milletinin siyasi egemenlik ve hürriyetine indirilen bu son 'darbe, hayat ve varlığını her ne pahasına olursa olsun savunmaya karar vermiş olan biz Osmanlılar'dan ziyade, 20. uygarlık ve insaniyet asrının mukaddes saydığı bütün esaslara, hürriyet, milliyet, vatan duyguları gibi bu günün insan topluluğuna esas olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri oluşturan insanlığın umumi vic'danına yöneliktir. "

Mustafa Kemal ayrıca millete bir mesaj yayınladı: "Bu gün İstanbul'u zorla işgal etmek sureti ile Osmanlı devletinin 700 yıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Yani bu gün Türk Milleti, uygar kabiliyetinin yaşama ve bağımsızlık hakkının ve bütün geleceğinin savunmasına 'davet edildi! "Mustafa Kemal Mü'dafayı Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği mesaj'da ise cemiyetin bütün yurt sathın'da askeri ve sivil yönetıcilerle birlikte hareket etmeleri gerektiğini vurguluyordu. 17 Mart'ta ise Mustafa Kemal İslam dünyasına yayınladığı mesaj'da "Bu tahkir ve tecavüz 'darbesinin düşmanlar tarafın'dan tahmin edildiği gibi maneviyatı bozmak değil, belki bütün şiddeti ile mucizeler gösterecek bir kabiliyeti geliştirmek neticesini doğuracağına şüphemiz yoktur" diyordu.

Kastamonu valisi Cemal Bey ise Ankara'ya şu mesajı gönderiyordu: "Bu günden itibaren Kastamonu vilayetinin Heyet-i Temsiliyeyi hükümet merkezi sayarak emirlerine girdiğini ve

alacağı her emri tereddütsüz yapacağını arzederim"

An bu andı, dem bu dem!. Mustafa Kemal derhal Ankara'da yeni bir meclis toplanması çağrısını yaptı. Fiilen ülke artık Ankara'ya bağlı idi. 19 Mart'ta Mustafa Kemal illere gönderdiği mesajda yeni meclis için en kısa zamanda isim bildirilmesi çağrısında bulundu.

Mustafa Kemal'in Burdur Askerlik Şubesi Başkan'ına gönderdiği mesajda: "Sık sık temasa gelindiği anlaşılan İtalyanlara karşı Kuvve-i Milliyenin hareket ve girişimleri hakkında gerçek bir ağız sıkılığı izlenmesi" talimatı verdi. Daha önce de Mustafa Kemal işgal kuvvetleri ile ilgili olarak özellikle İtalyanlardan kaygı duyduğunu belirten mesajlar gönderiyor ve İtalyanların izlenmesini istiyordu. Mustafa Kemal'in, İngiliz ve Fransızlar değilde İtalyanlar konusunda bu kadar titiz davranmasının sebebini bilmiyoruz.

18 Mart'ta, Meclisi Mebusan bir kapanış toplantısı yaparak ebediyyen faaliyetlerine son verdi. Böylecek İstanbul'da yeni oluşturulan Meclisin ömrü de çok kısa olmuş ve İstanbul ülke yönetimindeki insiyatifini kesin olarak yitirmişti. Bir gün sonra İşgal kuvvetleri bir takım milletvekilinin tutuklanmasına karar verdi. Her ne kadar İngilizler, İstanbulu kesin olarak siyasi sahneden tecrit için bu kararı vermişlerse de, karar bu kişilerin Ankara'ya geçerek Ankara hükümetinin başına dert olmalarını önlediği için, beklenenin aksine Ankara hükümetinin fevkalade işine yaramıştır!

İstanbul'un askeri işgal altına alınması ile, Mustafa Kemal için yeni meclisin yolu açılmış oluyordu. 19 Mart'ta Mustafa Kemal Ankara'da bir Meclis toplanması yolunda seçim yapılması için vilayetlere ve komutanlara genelge yollandı. Ankara konusunda bazı itirazlar oldu ise de, Mustafa Kemal'in Ankara konusunu da çok önceden kendi yakın dostları ile müzakere ettiği anlaşılmaktadır. Bir gün sonra da İsmet İnönü İstanbul'dan maceralı "!" bir yolculuk sonunda Ankara'ya geldi. Umutlarını yitirip teslim olarak çifçilik yapma hayalleri kuran İsmet Paşa bir anda kendini Ankara ufuklarında milli bir kahraman olarak buldu. Küçük bir

çiflik değil, yeni büyük bir ülke kurmakla görevli idi artık!

19 Mart'ta, Mustafa Kemal Bandırmada bir kaç İngilizin rehin alınması çağrısından sonra 23 Mart'ta da, düşman lehinde propaganda yapan, ya da milli uygulama ve kararlara karşı çıkanların derhal tesbit edilerek yakalanması, en kısa zamanda ve en şiddetli şekilde cezalandırılmasını isteyen mesajını gönderdi. Daha sonra bu karar Hıyaneti Vataniye yasası ile bütünleşecektir. Artık Ankara kendi varlığını, milletin varlık ve bütünlüğü ile aynı anlamda görmekte, kendine yönelik eleştirileri ve tehdidi milletin ve devletin varlığına ve bütünlüğü karşı işlenmiş bir cinayet olarak görmekte, en şiddetli bir şekilde cezalandırma yoluna gitmektedir. Hatta yeni Ankara Hükümeti Hilafetin de istinatgâhı durumundadır. Din, vatan, millet herşey Ankara'nın himmet ve himayesindedir artık. İstanbulun ortadan kalkması ile Mustafa Kemal dev bir siyasi mirası devraldı. Bu arada İstanbul'daki tutuklanmayan milletvekilleri kaçarak Ankara'ya gelmeye başlamışlardır. Meclisi Mebusa'nın Ankara'ya gelmesi, bir bakıma artık yeni siyasi gücün Ankara'da tecelli ettiğini gösteren bir nişane idi. Mehmet Akif ve Arkadaşları böyle bir günün heyecanı içinde Ankara'nın yolunu tuttular. Akif İstanbul'dan Ankara'ya kadar yürüyerek gelecek ve yol üstündeki her yerleşim merkezinde camilerde vaazlar ederek halkı Milli Mücadeleye katılmaya çağıracaktır. 27 Mart, İngilizler, bazı Türk gazeteci ve yazarları Malta'ya sürüyorlar. Bu durum Ankara'nın işini önemli ölçüde kolaylaştıracaktır. Bu olaydan beş gün sonra Trakya'da milli kuvvetler bir kongre topladılar. İstanbul sorunsuz bir şekilde Ankara'ya bağlanıyordu. Aydınlar, alimler, din bilginleri hemen herkes Mustafa Kemal'in safına geçmişlerdi. Ne var ki, bunların çoğu daha sonra, özellikle savaş sonrası umduklarını bulamadıkları için muhalif kanatta yer alacak, kimi Ankara'yı terkedecek, kimi ise en şiddetli şekilde cezalandırılacaktır. Mehmet Akif İstiklâl Marşının şairi olan bu zat, önce Mısıra gidecek ve daha sonra da tecrit edilecektir. Saidi Nursi birinci mecliste vatanın kurtarılması yolunda çalışan aktif bir milletvekilidir. Daha sonra yeni yönetimin şefleri gözünde ebedi mücrim ilan edilecektir.

1 Nisan 1920-8 Şubat 1921 arasında Gaziantep 'de milli direniş hareketi başladı. Aynı günlerde, 2 Nisan, Halide Edip, Adnan Adıvar, Hüsrev Gerede, Yunus Nadi, Yusuf Kemal, Rıza Nur, Cami Baykurt ve arkadaşları Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal'e katıldılar. Ankara'ya gelerek milli kuvvetlere katılan aydınların arasında da bir kısmı, daha önce manda yanlısı idi, bir kısmı da bazı özel nedenlerle daha sonra Ankara hükümeti ile ihtilafa düşerek mücrim durumuna düştü. Bunlardan biri de Rıza Nur'du. Devrimlerin hazırlanmasında, hatta bunların icrasında Mustafa Kemal'in en yakın danışmanlarından biri olan, icra vekilleri heyetinde görev alan Rıza Nur, sonunda Ankaradan ayrılarak hatıralarını yazacak, ve bu hatıraları daha sonra açıklanması kaydı ile British Museum'a devredecekti. Hatıralar daha sonra yayınlandığında bomba etkisi yaptı. Türkiyede yasak yayın kapsamına alındığı için, iddialar üzerinde ciddi bir araştırma yapılamadı. Kaldı ki, iddiaların teyid ve tekzibi ile ilgili belgelerin çoğu da bu gün sivil araştırmacıların ulaşabilecekleri yerlerde değil.

4 Nisan, Mustafa Kemal Konya heyeti ile Ankara'ya gelen 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay' la görüştü. Akşam da Yunus Nadi'yi kabul eden Mustafa Kemal, Hareketin başından beri gösterdiği, imana dönüşen mutlak kanaatini bir kez daha ifade etti: "Milletimiz çok büyüktür, hiç korkmayalım. O esir olmayı ve hor görülmeyi kabul etmez. Milletin bağımsızlığını vatanın son kaya parçası üzerinde savunacağız. Veya eğer mukadderse öleceğiz. Fakat eminiz ki ölmeyeceğiz ve kurtaracağız"

5 Nisan'da, 4. Damat Ferit Kabinesi kuruldu.

6 Nisan'da ise, Anadolu Ajansı kuruldu. Ajansının kuruluşu ile Türkiye ile ilgili tüm gelişmelerin, haberlerin merkezi Ankara oluyordu.

Mustafa Kemal bir bildiri yayınlayarak Damat Ferit Paşa kabinesini hiç bir şekilde tanımayacaklarını açıkladı. Bu açıklamadan iki gün sonra ise Adapazarı'nda Kuvvayı Milliye aleyhine kalabalık protesto gösterileri oldu. İsyanlar birbirini kovalıyordu. Yurdun bir çok kesiminde, doğuda ve batıda boy gösteren isyanların çoğu dini kaygılarla ortaya çıkıyordu. Hilafeti kurtarmak için

başlatılan hareketin giderek Hilafete karşı bir tehdit oluşturmaya başlaması ve dini karekterini yitirmesi isyan hareketlerinin doğup gelişmesinde önde gelen faktörlerden biri idi. 23 Nisan'da Hendek'te, 14 Mayısta Yenihan'da yeni isyanlar patlak verecek 11 Mayıs'ta Anzavur kuvvetleri 3. kez ayaklanacaktır. 23 Haziran'da ise Boğazlayan'da bir başka isyan hareketi patlak verecektir. 6 Haziran Zilenin isyancıların eline geçtiği gündür. 13 Haziran'da Çodpanoğlu isyanı başlayacak 14 Haziran'da Yozgatı ele geçireceklerdir. 19 Haziran'da milli aşireti ayaklanacak 21 Haziran'da Çopur Musanın adamları Çivril'i basacaktır.

Fetva Savaşı

Ankara kendi varlığını ve İstanbul'dan bağımsız kişiliğini kesin olarak ortaya koyduktan sonra, İstanbul hükümetinin meşruiyeti tartışmasına girdi. Bu konuda İstanbul hükümeti de bir tartışmanın içine girmiş ve fetva yolu ile Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal hakkında bir fetva yayınlamıştı.

Fetva hem Ankara'nın, hem de İstanbulun elinde hala güçlü bir silahtı.

Vahdeddin son zamanlarda Mustafa Kemal hakkında ve Ankara hükümeti hakkındaki umutlarını büyük ölçüde yitirmişti. Mustafa Kemal'in Osmanlı devleti ve İslam dini, Hilafet hakkındaki düşüncelerini sezinliyor olmalı idi ki, destek verdiği halk ayaklanmalarında Mustafa Kemal bu yönde şiddetle eleştiriliyordu.

Kazım Karabekir gibiler, Mustafa Kemal'in Halife olmasından korkuyordu. Oysa Mustafa Kemal gece hayatına düşkün, hemen her gün içki kullanan ve dince haram sayılan konularda son derece serbest davranan bir kişi idi.

İstanbul fiilen kaybettiği savaşı, fetva yolu ile kazanmayı denedi. Ama bunda da muaffak olamadığı gibi, daha da zor duruma düştü. Hilafetin korunması artık Saltanatın başında değil, Ankara hükümetinin elinde idi. Öyle ki, Ankara hükümeti İstanbula

karşı başlattığı bu din savaşında, Ankara'daki ülemayı kullanarak onların fetvalarını Anadoluya yayıyordu. Ankara aynı zamanda Hilafetin ve vatanın korunması konusunda da teminat veriyordu. Halifeye karşı hilafet savunusu yapılıyordu. Hilafet makamının fetvalarına karşı, Hilafeti koruma adı ile birlikte Halifenin meşruiyeti tartışması açılıyordu.

Milli direniş harekatına karşı duruma sürüklenmiş bir saltanat makamı ve hilafet makamı, kamuoyunun ve milli güçlerin gözünde hızla itibar kaybına uğradı.

İstanbul'un acz içinde Sevre imza koyması ile birlikte, Anadolu İstanbul'dan büsbütün umudunu kesti. Ve beklenen de buydu zaten!

10 Nisan'da Ankara ile İstanbul arasında korkunç bir fetva savaşı yaşandı. Ayetleri kendi varlıklarının meşruiyetini kanıtlamak için malzeme olarak kullananlar halkı kendi saflarında savaşmaya çağırıyorlardı. Bu arada Mustafa Kemal, kendi mücadelesinin meşruiyeti ile ilgili de dini bir belge, bir fetvaya sahipti artık

11 Nisan 1920'de, Osmanlı Meclisi Mebusanı fiilen kapandı, Memurları ve görevlileri de yerlerinden ayrılarak bir tarihi noktaladılar. Dürrizadenin fetvasının ardından Damat Ferit, Mustafa Kemal ve milli hareket aleyhinde bir beyanname yayınladı. Bu arada Vahdeddin, Anzavur'a Paşa rütbesi verdi.

18 Nisan'da, Düzce isyanı başladı. Düşmana karşı savaşmak, daha çok iç isyanlara karşı koymak amacı ile Ankara'da Kuvveyi İnzibatiye kuruldu. Mustafa Kemal, yeni kuvvetlerin takviyesi için Kazım Karabekir'e bir telgraf göndererek Ankara'ya bir miktar kuvvet gönderilmesini istedi. "Her hangi bir yerde patlayacak bir ayaklanmayı anında tepeleyebilmek üzere güçlü bir yumruk gibi güvenilebilecek seyyar yedeklere ihtiyaç görülmektedir." Böylece yeni devlet ilk defa bir inzibat kuvvetine sahip olmaktadır. Giderek direniş hareketlerinin Ankara'ya bağlanmasının ardından, düzenli ordu teşkiline başlanacaktır. Bunca savaş ve ayaklanma olurken, Milli Kuvvetler adına bunların karşısına çıkacak kimse yoktur henüz. Ankara daha çok masabaşı savaşı vermekte, siyasi bir mücadele ile şartların olgunlaşmasını beklemek-

tedir. Bu arada kurulan enformatik düzen sayesinde bütün bu mücadelelerin istinatgâhı olarak Ankara takdim edilmekte, halkın Ankara'ya güven ve teveccühü sağlanmaya çalışılmaktadır. Tabi bu arada meydana gelen bütün işgal ve yıkımların faturası da, henüz Ankara hükümeti tam olarak teşkil edilerek cepheye intikal etmediği için İstanbul hükümetine fatura edilmektedir.

20 Nisan'da Fevzi Paşa beraberindeki bir grub subayla birlikte İstanbul'dan gizlice ayrılarak Kuşçalıya geldi. Mustafa Kemal'le temas içinde idi. Aynı günlerde Mustafa Kemal Kazım Karabekir'e gönderdiği telgrafta, Fevzi Çakmak'ı Milli Müdafaa Vekilliğine getirmekten sözediyordu. Mustafa Kemal en acil görev olarak milli mücadeleyi örgütlemek değil öncelikle Osmanlı meclisi mebusanının dağılmasından sonra Ankara'da bir hükümet örgütlemeye çalışıyordu. Önemli olan bir diğer mesele de, henüz doğuda Kazım Karabekirin komutasında önemli bir Osmanlı birliği bulunuyordu. Gelecekte bunlar sorun çıkartabilirdi. Bu nedenle de bu birlikle ilgili sorunların tasfiyesi gerekiyordu. Bunun ilk adımı olarak Kazım Karabekiri Ankara'ya çağırarak bu kuvvetleri başsız bırakmak, kademeli şekilde tasfiye ederek, bu güçlerin bağımsız milli güçler haline gelmesinin ardından Ankara'ya bağlı kuvvetler haline getirilmesi mümkündü.

Yunanlıların Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemesi bu anlamda Kazım Karabeki'ri tedirgin ediyordu. Aslında Kazım Karabekir Anadolu'daki gelişmeler karşısında kendine önemli bir mevki ümid ediyordu. Karabekir paşanın konumu, kendini hem İstanbul hem de Ankara nezdinde güçlü kılıyordu. Hatta Doğudan bir gün gelip yönetimi ele geçirmeyi planlayan Enver Paşa da Kazım Karabekirle iyi geçinmek zorunda idi.

Mustafa Kemal Kazım paşanın gücünü biliyordu ve bu nedenle de her vesile ile ona danışma gereği duyuyordu. Kazım Paşa İstanbul'dan ve Enver paşadan çok Mustafa Kemal'e yakınlık duyuyordu.

Yunanistanın Anadolu içinde ilerlemesi, Kazım Karabekirin batıya hareket etmesi yolunda bir baskı oluştururken, öte yandan Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak gibi paşaların da Ankara'ya

intikalinden sonra, daha fazla doğuda kalarak vakit kaybetmek istemiyordu. Mustafa Kemal de bunu bildiği için Fevzi Paşa konusunda Kazım Paşa ile yazışma gereği duymuş olabilir. Yine Kazım paşanın kuvvetlerinden bir bölümünün Kuvveyi inzibatiyeye aktarılması önemli bir hadisedir.

21 Nisan günü, Yakup Şevket Paşa İngilizler tarafından tevkif edildi ve aynı gün Mustafa Kemal değişik yerlere gönderdiği mesajlarda, Anadolu Ajansı bültenlerinin yurdun en ücra köşelerine kadar gönderilmesine özel bir özen gösterilmesini isteyen telgrafı ve işgalcilerle birlikte, Milli güçlere karşı ittifak içinde olduğunu ileri sürdüğü İstanbul basınının yurda dağılmasının önlenmesi konusunda tedbir alınması için uyarı da bulundu. Mustafa Kemal'in Kurtuluş savaşı öncesi oluşturduğu enformatik düzen ve enformasyon savaşı son derece ilginçtir. Hatta denebilir ki, Ankara hükümetinin teşkili başlı başına bir gazetecilik olayıdır. Mustafa Kemal danışmanları sayesinde bu konuda enformasyonunun önemini kavraması açısından bir dahi olarak tanımlanabilir. Mustafa Kemal aynı gün tüm vilayetlere gönderdiği bir yazı ile Millet Meclisinin 23 Nisan Cuma günü Ankara'da toplanacağını duyurdu. Artık yeni bir dönem başlıyordu.

23 Nisan'da

Bugün 23 Nisan, neşe doluyor insan. . "Ankara" ismi yeni merkez olarak açıklandıktan 33 gün sonra, Meclis Ankara'da toplanıyordu. Bu arada bazı seçimler yapıldı ve İstanbul'dan gelen Mebuslar da Ankara'da toplanmaya başladılar. 24 Nisan'da yeni Meclis Başkanını seçerek çalışmalara başladı. Yasama, yürütme ve yargıyı elinde bulunduran meclisin başında Mustafa Kemal vardı artık. Ve o herşeydi. Kurtarıcı olmanın ilk adımını atmıştı artık.

24 Nisan'da, Mustafa Kemal Ankara'da yeni bir hükümet teşkil edilmesinin zaruretinden sözetti. Ve aynı gün Mecliste Millet Meclisi üyelerine, icra yetkisinin heyeti temsiliye üzerinden

Meclise intikal ettirilmesi lazım geldiğini söyledi. Böylece Mustafa Kemal, Heyeti Temsiliyede kendisi ile uyumlu çalışma yapamayacağını düşündüğü kişilerden kurtulmuş oluyordu. Uzun süren yürüyüşte beş kişilik temsil heyeti içinde bir şeyh ve bir de hoca bulunuyordu. Yetkinin meclise devri ve yeni icra heyetinin seçilmesi süresi içinde Mustafa Kemal yeni mesai arkadaşlarını belirlemede en şanslı konuma sahip olacaktı.

Ankara'da toplanan meclis yeni bir devletin kuruluş habercisi görüntümünde değildi. Herşey hala Osmanlı idi. Para, pul, rütbe, yasalar! Osmanlı valileri, paşaları, hakimleri, subayları, onların kavramları ve kurumları görevlerinin başında idi. Hatta yeni Meclis bile, İstanbul'dan kaçan mebuslardan oluşmuştu. "Yoktan varedilen bir devlet" yoktu. Belki sadece etiket değişmişti. Hatta yeni Meclisin Mustafa Kemal'e ilk anda devrettiği ve daha sonra devredeceği yetkiler ve ünvanlar, herhangi bir ülkenin kralından, şahından, padişahından daha az değildi. Giderek ona "kurucu, önder, muallim, varlık sebebi, kurtuluş vesilesi" gibi ünvanlar verdiler. Bu ünvanlar onu giderek tek adam yapmaya yetti.

Mustafa Kemal güçlü idi artık. Devlet ve iktidar onda idi. Uluslararası kamuoyu onun barışçı kişiliğine ve yeni Türk devletine vereceği yeni yeçheye güveniyordu. Müslümanlar güveniyordu Hilâfeti kurtaracak adam diye, herkes güveniyordu. Kendi aleyhinde bir takım olumsuz dedikoduların yayılmasını önlemek açısından 25 Nisan'da Millet Meclisi üyelerine hitap eden Mustafa Kemal " İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalanlara kanmayın" diyordu.

Aynı gün İsmet İnönü, geçici icra encümeni içinde Albay rütbesi ve genelkurmay başkanlığı unvanı ile görev aldı. Fevzi Paşa atlanmıştı. Mustafa Kemal daha sonra, halkın gözünde dinine bağlı iyi bir Osmanlı Paşası imajı veren Fevzi Paşayı yanından hiç ayırmayacak ve onun dinci kişiliğinden büyük ölçüde yararlanacaktır. Fevzi Paşa'nın şahsında bir kısım müslümanlar ve ordu Mustafa Kemal'e duydukları güveni tazeleyeceklerdir. Fevzi Paşanın Mustafa Kemal'e sadık konumu sayesinde Kazım Karabekir Paşa gailesinden de kurtulunmuş olacaktır. Fevzi Paşa hiç bir za-

man Kazım Paşaya umduğu cevabı vermeyecek ve Mustafa Kemal'i tercih edecektir.

Mustafa Kemal yeni meclisin teşkilinden sonra kurtuluş savaşı ile ilgili projeleri düşünmeye başladı. İlk iş olarak İstanbul dize getirilmişti. Şimdi iç isyanlar ve Yunan gailesi vardı. Yunan gailesinin çözümü konusunda sadece askeri güç değil, diplomasi de gerekli idi. Bu amaçla da İngiltere'ye karşı özel, hassas, önemli bir politika izledi ve bun'dan da fevkalade başarılar elde etti. Bu mücadelede ihtiyaç duyacağı silahları SSCB den temin etmeyi ümid ediyordu. Herhalde İngilizler'le işbirliği içindeki Yunanistana karşı savaşından İngiltere'den silah istemeyecekti. Avrupa'ya karşı verilen savaşta Türkiye'ye destek olmak Sovyetler'in işine gelebilirdi. Bu maksatla 26 Nisan'da Mustafa Kemal Türkiye Muvakkat İcra Heyeti adına, Sovyet Rusya Halk Komiserler Meclisine bir mektup gönderdi. Harp malzemesi isteği için gönderilen mektuba Çiçerin 3 Haziran 1920 de cevap verdi. Bu temaslar sonun'da Sovyetlerden kurtuluş savaşı boyunca önemli miktar'da silah alındı. 28 Nisan'da Azarbeycan Sovyetleştirildi. Müslüman yönetimlerin Sovyetlerin safına katılması, Sovyetler nezdinde Ankara'nın işini daha da kolaylaştırıyordu. Hem Anadolu üzerindeki sovyet tehdidinin önlenmesi hem de Ankara'ya yardım konusunda bu gelişmeler önemli rol oynuyordu.

Yeni Meclis'in yaptığı ilk yasalardan biri Hıyanet-i Vataniye yasası oldu. Bu yasa 29 Nisan'da kabul edildi. Öte yandan, Ankara hükümeti, İstanbul hükümetinin 16 Mart'tan itibaren yaptığı anlaşma ve andlaşmaları geçersiz saydığını açıkladı.

Olaylar birbirini izledi:

29 Nisan'da M. Kemal F. Altay'a bir mektup göndererek Mehmet Akif'in Burdurdan Milletvekili seçilmesinin teminini rica etti. !

30 Nisan'da, TBMM toplanması, bir nota ile yabancı elçiliklere bildirildi.

5 Mayıs'ta, İcra Vekilleri Heyeti Mustafa Kemal'in başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Bu arada Mustafa Kemal meclisteki arkası arkasına yaptığı konuşmalar ve bilgilendirme toplantıları ile

fiili bir denetim sağlamış oluyordu.

6 Mayıs'ta, Kazım Karabekir'i, Sovyetlerle temas için Nahcıvan'a mümessil gönderdi.

9 Mayıs, Mustafa Kemal AA aracılığı ile İslam alemine bir mesaj gönderdi, mesajında işgalciler ve isyancılarla mücadele etüklerini belirtti. M. Kemal TBMM gizli oturumunda askeri ve siyasi vaziyet hakkında üyelere bilgi verdi. Böylece Mustafa Kemal, yeni Ankara hükümetinin Avrupa ülkeleri nezdinde kabulünü sağladıktan sonra İslam Ülkeleri nezdinde de varlığını ve meşruiyetini kabul ettirme yoluna gitti. Bu dönemde diplomatik temasların ağırlık kazandığını görmekteyiz. Ankara hükümeti bir yandan Avrupa ülkeleri öte yandan İslam Ülkeleri aynı zamanda Sovyetlerle yakın ve iyi ilişkiler kurmaya gayret göstermektedir. Mustafa Kemal'in Chicago Tribün'e verdiği demecinde yeni Ankara hükümetinin yeni politikasını şöyle açıklıyordu: "Biz milliyetçilerin görüşü şudur: Türkiye Türklerindir ve tarafsız olmalıdır. Mütareke imza edildiği zamanki sınırı esas alıyoruz. Bu sebeble anlaşma şartlarının bu görüşe uymayan kısmına karşı mücadele edilecektir. "

11 Mayıs 1920'de fetva savaşına yeni bir sayfa eklendi. Mustafa Kemal İstanbul hükümetince idama mahkum edilmişti. 11 Mayıs tarihli bu divanı harp kararı, 24 Mayısta Vahdeddin tarafından da tasdik edilecektir. Böylece artık İstanbul Ankara'ya karşı açık bir mücadele içine girmektedir. Aynı gün Moskova'da temaslarda bulunmak üzere Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir heyet Ankara'dan Moskova'ya hareket etti. 15 Mayıs'ta, Mustafa Kemal Kazım Karabekir'e iç isyanlar ve "irticai faaliyetler" konusunda uyarıda bulundu bu uyarı mesajında Mustafa Kemal şöyle diyordu. "Biz herşeyden evvel bütün kuvvetimizle memleketin iç dayanışmasını korumasını başarırsak, sınırlarımızı kurtarmaya muvaffak olacağımız görüşündeyiz. Bu sebeble kolordumuz birlikleriyle herşeyden evvel gericiliği ortadan kaldıracak şekilde batıya doğru harekat ve tertibat düşünmek zorundayız. " Gericiliğe karşı batı tercihi bu mesajla açıkça ortaya konmuş oluyordu.

Mustafa Kemal'e göre, "iç düşman" lar, bu aşamada "dış

düşmanlar"dan daha tehlikeli hale gelmiştir ve işgal kuvvetlerinden kurtulmanın yolu bu iç düşmanların imhasından geçmektedir!

Türk Kurtuluş savaşı ne zaman başladı. Herşey Ağustos ayında başlayıp biten bir savaştan ibaret değildi elbet. Türk Kurtuluş savaşına vucut veren kuvvetler daha sonra birbirine karşı amansız bir mücadeleye gireceklerdir. Yaşar Aksoy bir yazısında bu konuda şu görüşleri ileri sürüyor: " Türk ulusal kurtuluş savaşı yurtsever ilericilerle, yurtsever tutucuların bir hassas koalisyonu sonucunda başarıya ulaştırılmıştır. Kemalistler, eski ittihatçılar, TBMM içinde ikinci grub diye adlandırılan tutucular, saltanata bağlı olanlar, din adına döğüşenler ve çeteciler düşmana karşı omuz omuza savaşmışlardır. Dış düşmanın varlığı birleştirici bir unsurdur. Mücadele edenler arasındaki fikir ayrılıklarını erteleyici niteliktedir. " Evet, Türkler, Kürtler, Araplar, Lazlar, Çerkezler, Arnavutlar hemen herkes Milli mücadelede Anadolu'nun kurtarılmasında yerini aldı. Dolayısı ile Kurtuluş Savaşı tek başına Ankara hükümetinin eseri değildir. Kurtuluş savaşı bir bütündür ve kişilerle kaim değildir. Kişiler bu savaşın bir parçası olarak varolmuşlardır. Herkesin hesabı farklı idi. Herkesin kendi mücadelesini adadığı bir şey vardı. O işin ayrı yanı. Ama Milli Mücadele kesin olarak çoğulcu bir halk hareketi idi. Birinci Mecliste de Bu çoğulculuk kendini bir ölçüde ifade ediyordu. Mesela, Maraş ve Gaziantep kurtuluş hareketi hangi kanadın ve hangi liderin önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Bunun açık bir cevabı yoktur. Daha doğrusu bu halktır!

Ankara hükümeti henüz İstanbulla hesaplaşmasını tam bitirmiş değildir. Öncelikle İstanbul, bu arada çetecilerin ve iç isyanların bastırılması ve ardından düşmanla hesaplaşma. 20 Mayısta, Damat Ferit Paşa ve arkadaşlarının vatana ihanetle suçlanarak vatan topraklarından çıkartılmasına ilişkin Büyük Millet Meclisi kararını bildiren genelgenin yayınlanması. Böylece Osmanlı imparatorluğu yasama gücünü kaybettikten sonra, sıra icraya gelmişti. Böylece Osmanlı icrası da Ankara'nın gözünde, dolayısı ile Anadolu'nun gözünde meşruiyetini yitiriyordu. Masabaşı sava-

şında Ankara açık bir farkla önde gidiyordu. Geriye sadece halksız ve topraksız bir saltanat ve bağlılarını yitirmiş bir hilafet kalmıştı!

23 Mayıs'ta Mustafa Kemal, Ankara'da, Suriyedeki Fransız Yüksek Komiserliği genel sekreteri Robert de Caix ile görüştü ve bu görüşme sonucunda 20 günlük ateşkes anlaşması sağlandı. Bu aynı zamanda Ankara hükümeti açısından diplomatik bir başarı idi. Ankara henüz kendi adına bir mücadelenin komutanlığına sahip bulunmamakla birlikte, barış anlaşması imzalayarak hareketler üzerindeki velayetini yabancı devletlere kabul ettirmiş oluyordu.

24 Mayıs'ta, Vahdeddin Mustafa Kemal'in idamına ilişkin kararı onayladı. Mustafa Kemal ise TBMM 'ne Düzce, Bolu, Adapazarı yöresindeki isyanlarla ilgili olarak bilgi verdi. Bu olaydan beş gün sonra, 29 Mayıs'ta, askeri, siyasi ve dış durum konusunda meclise bir gensoru verildi. Verilen gensoru hakkında Mustafa Kemal mecliste bir konuşma yaptı. Bu tarihten itibaren, Mecliste Hilafet yanlısı grub sürekli olarak Mustafa Kemal hakkında gensoru vererek meclis içinde bir mücadele başlatacaklardır. Öyle anlaşılıyor ki, Vahdeddin, Mustafa Kemal'in idamına ilişkin fermanı onayladıktan sonra, Mustafa Kemal'le ilgili özel bir dosyayı Ankara'ya ulaştırmış olması gerekir. Çünki bu tarihten sonra Mustafa Kemal hakkında çeşitli iddia ve söylentiler ortaya atılarak Mustafa Kemal'in engellenmesi yolunda Mecliste ayrı bir grub oluşacaktır.

5 Haziran'da, Mustafa Kemal Roma'daki Osmanlı Büyükelçisi Galip Kemal Söylemezoğlu'nu, Ankara Hükümetinin dışişleri bakanlığını teşkil etmek üzere Ankara'ya davet etti. 7 Haziran'da da TBMM'ne tekrar iç ve dış siyaset hakkında bilgi verdi.

Bu arada, halk ayaklanmasına karşı, düzenli kuvvetlerle isyanları bastırmak yerine halk içinden karşı çeteler oluşturmak sureti ile bu hareketleri bloke etmeye çalışan Mustafa Kemal, öte yandan, bu hareketleri halktan tecrit etmek ve onları kamuoyu gözünde mahkum etmek için yoğun bir propaganda kampanyası başlattı. Bu hareketler giderek düşmanla milli kuvvetler arasında sı-

kışarak dağılmak zorunda kaldılar. Demirci Mehmet Efe operasyonu bu konuda Mustafa Kemali umutlandıran bir gelişmedir. 11 Haziran'da, Düzce isyanını bastırmakla görevli olan Demirci Mehmet Efeye teşekkür eden Mustafa Kemal "Memleketi düşmanların esaretine düşürmeye çalışan hainleri pek kahramanca, fedakârane, ortadan kaldırdılar ve vatanımıza büyük hizmetler yaptılar. Allah iki cihanda aziz etsin"dedi.

17 Haziran'da Robeck Lord Gürzon'a bir mektub göndererek bir uyarıda bulundu: Mustafa Kemal'in askerleri Gebzeye kadar geldi. Haydarpaşa ve Üsküdar'ı Kemalistlerin basmasından korkuyoruz. Aslında bu askerler düzenli bir ordu olmaktan çok, Ankara'ya bağlı halk hareketleri idi ve İngilizler giderek genişleyen halk hareketi karşısında ciddi kaygı duymaya başlamışlardı.

20 Haziran'da ise, Mustafa Kemal Çiçerin'in 3. 6. 1920 tarihli mektubuna bir cevab verdi. M. Kemal bu mektubunda şöyle diyordu: " Biz batı emperyalizmine karşı yalnız kurtuluş ve bağımsızlığımızı korumakla yetinmiyoruz. Aynı zamanda batı emperyalistlerinin kuvvetleri ve malum olan her vasıtaları ile Türk milletini emperyalizme vasıta olarak görmelerine mani oluyoruz. " Aynı gün Mustafa Kemal Kazım Karabekire bir mektup göndererek, Ankara hükümetinin Talat, Cemal ve Enver paşalarla hiç bir alakaları bulunmadığının SSCB'ye bildirilmesini istedi. Ve o Akşam Eskişehire doğru hareket etti. Mustafa Kemal bu mesajı ile Enver Paşayı da bir kenara iterek onu da safdışı bırakmış oluyordu.

21 Haziran'da, Yunan kuvvetleri ileri harekata geçtiler. Venizelos, "Yunanistanın ilerlemesi, Mustafa Kemal'in itibarını düşürecektir " diyordu ama, Yunan kuvvetlerinin ilerlemesi, Meclis'te giderek yalnızlaşan Mustafa Kemal'in yeniden ön safa çıkmasına neden oldu. *Dış tehdidin artması sonucu içerideki muhalefet* yeniden yavaşlamaya başladı.

Mustafa Kemal Sovyetlerden acil yardım bekliyordu. Bu maksatla Kazım Karabekir yeniden Sovyetler nezdinde girişimlerde bulundu. 2 Temmuz'da Cemal Paşa Bakü'den Ankara'ya bir mektup göndererek bağlılığını teyid etti ve Çicerin tekrar Mustafa

Kemal'in mektubunu cevapladı.

Bu arada kendinin idam fermanını veren İstanbul hükümetine karşı Mustafa Kemal aynı ile mukabele ederek 3 Temmuz 1920 de, Hıyaneti Vataniye kanunu uyarınca Damat Ferid'i idama mahkum etti. TBMM de bir gensoru daha . Gizli celsede Mustafa Kemal tekrar askeri, siyasi ve dahili durumla ilgili bilgi verdi. Özellikle iç isyanlar ve buna bağlı iddia ve ithamlar Ankara'da ciddi tartışmalara bunalımlara sebeb oluyordu. Ancak her seferinde Mustafa Kemal kararlı tutumu ile, zaman zaman mantıklı ve zaman zaman tehditkâr bir üslupla bu olayların üzerine gidiyordu. Mustafa Kemal'e karşı olan grub çaresizlik içinde idi. İttihatçılar seslerini kısmışlardı. Enver Paşa uzakta idi. Başlarını kaldıracak olsalar hilafet yanlıları, bu durumdan kendilerini mes'ul gördükleri için hucum edebilirlerdi. Bunu fırsat bilen Mustafa Kemal'de onları ezebilirdi. Hilafet yanlıları ise istinatgâhlarını yitirmişlerdi. Savaşmak için askere ve silaha ihtiyaçları vardı. Bunun yolu da SSCB'den gelecek yardımlarda idi. Üstelik Mustafa Kemal umulandan çok İslam dünyası ve Anadolu üzerinde müsbet bir etki bırakmıştı. İslam dünyasından gelen yardımlar Mustafa Kemal'e intikal ediyordu. Hilafet yanlıları temellerini ve itibarlarını yitirmiş gözüküyorlardı. Daha doğrusu kendilerine güvenlerini yitirmişlerdi. İcra gücü, orduyu, silahı, serveti, diplomasiyi herşeyi yitirmişlerdi. Müthiş bir eziklik içinde idiler. Bir kaç kişi müstesna hepsi bu durumda idi. Hatta kendileri aralarında ihtilafa da düşmüşlerdi.

8 Temmuz'da, Mustafa Kemal, İsmet Paşa'nın bir demeci ile ilgili olarak mecliste bir konuşma yaptı. M. Kemal şöyle diyordu: "Efendiler bir gaye peşindeyiz. Bu gayemiz öteden beri çeşitli vesilelerle izah edilmiştir. Ben şimdi onu tekrar ediyorum. Milletin ve devletin bağımsızlığını korumak. Bunun için muharebe ediyoruz. Memleketimizin ellide biri değil bütünü tahrip edilse, bütünü ateşler içinde bırakılsa, biz bu toprakların üstünde bir yere çıkacağız ve oradan savunma ile meşgul olacağız. " 12 Temmuz'da ise Meclis kürsüsünden şöyle sesleniyordu: "Kesinlikle söylüyorum ki ordumuzun teşkilatı pek mükemmeldir ve dünyada bizim ordu-

muzun örgütünden muntazam bir ordu örgütü yoktur!" 14 Temmuz da ise Mustafa Kemal şöyle diyecektir: "Zannetiğiniz gibi subaylarımızın mevcudu israf edilecek kadar değildir. Aksine her biri ayrı ayrı pek güzide birer cevher olarak korunması gereken miktardadır". Gerçek olan ise yaklaşık 1 milyon kişilik Osmanlı ordusundan geriye silahsız ve aç 45. 000 kişinin kaldığı idi. Onlar da yurdun şurasına ya da burasına dağılmış vaziyette idi. Kurtuluş hareketinin istinatgahı, tek başına ordu değil, bütün bir halk olmuştur.

18 Temmuz'da, TBMM üyeleri, İstanbul'da toplanan son Osmanlı meclisi mebusanınca hazırlanan Misakı Milliye sadakat yemini etti ve aynı gün Atatürk'ü korumak üzere Ankara'da milli muhafız takımı kuruldu. 27 Aralıkta 'da bu birlik tabura tahvil edildi.

20-25 Temmuz arasında, Yunanistan Batı Trakya'yı işgal etmesinin ardından 22 Temmuz'da, İstanbul'da toplanan büyük meşveret meclisi barış anlaşmasının imzalanmasını kabul etti.

24 Temmuz-24 Ağustos tarihleri arasında Bekir Sami Bey'in başkanlığında, Moskova'da Türk-Sovyet görüşmeleri sürdürüldü. Böylece SSCB ile yakınlaşma sürecine hız verildi. Bu gelişmeler ışığında TBMM gizli celselerinde Bolşeviklikle Müslümanlığın bağdaşıp bağdaşmayacağına ilişkin uzun münakaşalar yapıldı. Kimine göre Bolşeviklik esasını İslam'dan alan şer'i bir hareket idi, kimine göre ise dini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir şer hareketi idi. O zamanlarda Meclisin duvarlarını çeşitli dini ibareler süslüyordu. Bunlardan biri de "Ve emrühüm şura beynehüm" (Aranızda işleri müşavere ile çözün) anlamındaki Kur'an hükmü idi. Bolşevikliğin İslamla imtizaç ettiğini söyleyenler, Arapçası Şurevi olan Komunist ideoloji için bu hükmü bir delil olarak öne sürüyorlardı. Cumhuriyetçilere göre bu hüküm Cumhuriyeti, Hilafetçilere göre dini, Bolşeviklere göre Şureviliği ifade ediyordu.

M. Kemal, 27 Temmuz'da bir genelge yayınlayarak giderek kendi başına hareket eden bir güce dönüşen Müdafaâi Hukuk Cemiyetlerini, Ankara hükümetine bağlı memurların emirlerine ver-

mek sureti ile, Ankara hükümetine vucut veren güçleri, merkezin denetim ve otoritesi altına aldı. Valiliklere gönderilen bu genelgeye göre, Anadolu ve Rumeli Müdafaâi Hukuk Cemiyeti Merkez ve İdare heyetleri bölgenin en büyük mülki idare amirinin emri altında olacaktı. Mustafa Kemal daha sonra alacağı bir kararla, Mecliste Müdafaâi Hukuk Grubu oluşturacak ve daha sonra da bu cemiyetleri bir partiye dönüştürerek, Meclis içindeki muhalif güçleri tecrit edecekti. Bu karmaşık süreçte, devlet, parti, milli irade, Müdafaâi Hukuk Cemiyeti birbirinin emir ve komutasına girdi. Burada irade sahibi olan tek bağımsız güç Mustafa Kemaldi ve o da bu şekilde bütün yetkileri kendi elinde topladı. Mustafa Kemal'e karşı olmak aynı zamanda, devlete halka, dine karşı olmak anlamına geliyordu. Çünki o herşeydi.

Kurtuluş hareketinin sivil örgütlenmesi bu icra heyeti kararı ile lağvedilerek, devlete bağlı birer idari birim haline getiriliyordu. Daha önce de aldığı bir kararla Mustafa Kemal Heyeti Temsiliyeyi feshederek kararı Millet Meclisine ve dolaylı olarak İcra Vekilleri heyetine intikal ettirmiş, İcra vekilleri heyeti başkanı olarak insiyatifi kendinde toplamıştı.

28 Temmuz'da bu gelişmelerden sonra, Mustafa Kemal Eskişehir'e, oradan da 31 Temmuz'da Uşak, Afyon üzerinden Konyaya gitti. 4 Ağustos'ta Konya'ya vardı. 5 Ağustos Pozantı'ya gitti, Pozantı kongresinde konuştu. 6 Ağustosta Konya üzerinden Tekrar Afyon ve Kütahya'ya yöneldi. Ve 7 Ağustos'ta Ankara'ya döndü. Bu arada 31 Temmuz 1920, Beşinci Damat Ferit Kabinesi. kuruldu. Dört aylık bir aradan sonra, Ankara hükümeti tarafından vatandaşlıktan çıkartılarak idama mahkum edilen Damet Ferit 10 gün sonra 10 Ağustosta Sevr' i imzalayacaktır. Bu artık yolun sonu demektir. Ankara hükümeti Damat Ferit aleyhinde verdiği kararları infaz etmeyecektir. İstanbul'da Mustafa Kemal hakkındaki hükmünü infaz etme fırsatı bulamayacaktır. Damat Ferit son olarak Sevr'i imzalamakla Anadolu nezdinde kendi idam fermanını bizzat imzalamış olacaktır. İstanbul artık çaresizdir ve Sevr bir çaresizliği ifade eder. Vatanın parçalanması taksimine rıza göstermek anlamında bir anlaşmadır.

Sevr

İtilaf devletleri, Osmanlı yönetimini hainlikle suçlayarak Ermeni ve Rumlara zulüm yapıldığı gerekçesi ile (ki İstanbul'un Anadolu hareketi üzerinde son zamanlarda tüm insiyatifini kaybettiği bilinmektedir ve Ankara kendini devam eden halk hareketinin istinetgahı olarak ilan etmiştir) Türklerin çoğunlukta olmadığı toprakları Türkiye'nin boyunduruğundan kurtarma kararı verecektir.

Osmanlı yönetimi Sevr'i kabul ederse İstanbul başkent kalmak kaydı ile dar sınırlar içinde varlığını sürdürecektir. Eğer Reddederse Osmanlı saltanat ve devletine son verilecektir.

12 bölümden oluşan antlaşmaya göre İstanbul dışında kalan bölgeler Yunanistan'a veriliyordu. Doğuda bir Ermenistan kurulacak bunun sınırlarını ABD başkanı Wilson belirleyecekti. İtilaf devletleri kendileri için nüfuz bölgeleri tesbit ediyorlardı.

Siyasi hükümlere göre ise İstanbul başkent olarak kalacak, ancak azınlık haklarına tecavüz vuku bulacak olursa İstanbul'da alınabilecekti. Osmanlı Jandarması işgal kuvvetlerinin emrine girecek, Boğazlar İtilaf devletlerinin denetiminde olacaktı. Sevr'den bir yıl sonra Kürtler ayrı bir devlet kurmak isterlerse Osmanlılar buna izin verecekti. Azınlıklar her türlü ekonomik, sosyal ve kültürel, siyasal haklara sahip olabileceklerdi. Askeri güç olarak ise 700 kişilik bir muhafız alayı, 35 bin kişilik jandarma birliği, 15000 kişilik destek birliği öngörülüyordu. Osmanlı devletinin mali durumu itilaf devletlerince oluşturulacak bir komisyon tarafından yeniden düzenlenecek ve Kapütülasyonlar yeniden yürürlüğe konacaktı. Bu anlaşma bir bakıma başında Halife ve Padişah bulunan, ama geride İtilaf devleti komiserlerinin istedikleri gibi bu güçleri yönetip hareket ettirecekleri kukla bir hükümet kuruluyordu.

Sevr anlaşması ile Ankara artık tek umut ve tek sığınak haline gelmiş bulunuyordu. Hilafet ve saltanattan kurtulmak ve halkı bu kurumlara karşı kışkırtmak için en önemli koz da Ankara'nın eline geçmiş bulunuyordu. Gerçek idam fermanı buydu ve İstan-

bul hükümeti kendi idam fermanını kendi elleri ile imzalamıştı. Sevr Mondros mütarekesinin tabii sonucu idi. Çaresiz ve köşeye sıkıştırılmış insanlara süngü tehdidi ile imzalatılmış bir belge idi. Bir süre önce Misaki Milli'yi görüşerek karara bağlamış bir meclis varken bu gün ortaya çıkan bu belge bir başka gerçeği işaret etmekte idi.

Sevr hiç bir zaman ve hiç bir şekilde tatbik imkanı bulunmayan bir belge idi. Anadolu hareketi kendi bağımsızlığı ve kararını, kararlılığını ortaya koymuşken, İstanbul'un bu yönde bir belgeyi imzalamış olması hiçte önemli bir anlam ifade etmiyordu. Kaldı ki itilaf devletleri de bu anlaşmayı hiç bir zaman uluslararası geçerliliği sözkonusu olan hukuki bir belgeye dönüştüremediler. Ama şu var ki, bu belge Osmanlı Devletinin yokedilmesi aşamasında batılıların sadizmini ve Osmanlı yönetimini kendi halkının gözünde mahkum etmenin siyasal sonunu belgelemektedir. (Meraklıları Sevr anlaşmalarının maddelerini gözden geçirebilirler.) Sevr'in hükümleri, yeni Ankara hükümetinin ülkeyi hangi noktada bulup nereye yükselttiğini gösteren bir kıyas imkanı olarak her zaman işe yaramıştır. Ve bu gerçek Mustafa Kemal'in ve Ankara hükümetinin önemini ve rolünü göstermek açısından önemli bir imkan ve fırsat oluşturmuştur.

O günlerde Anadolu'da Sevr şoku yaşanırken Sovyetler Birliği ile Menşevik Ermenistan arasında bir andlaşma imzalanacaktır. Amerikalıların Anadolu'da bir Ermenistan kurma hayalleri sürerken, Rusya bu işi becermişti bile. Batılılar, Ermeni hareketinde insiyatifi ele geçirme mücadelesinde geç kalmışlardı. Bu olaydan altı gün sonra ise Enver Paşa Moskova'yı ziyaret edecektir. 1-9 Eylül 1920 tarihleri arasında ise Bakü'de Doğu Halkları Konferansı yapılacak, 11 Eylül de'de, Moskovadaki temaslarını tamamlayan Ankara hükümetinin temsilcisi Bekir Sami Bey, buradan Kafkasya'ya hareket edecektir. 9 Ağustos'ta da Bekir Sami Bey, meclisin gizli oturumunda seyahati ile ilgili bilgi verecektir.

10 Ağustos, Sevr! İstanbul Hükumeti ile imzalanan anlaşma ile İstanbul Hükumeti milli güçlerin karşısında tam bir ihanet halinde görülecekti! Sevr, İstanbul için geri dönüşü olmayan bir yol-

du. Bu anlaşma Milli Kuvvetlerin Ankara etrafında daha sıkı bir şekilde toplanmalarına yol açan bir karşı etki doğurdu.

11 Ağustos'ta ise, Amele Partisi kuruldu. Sovyetlerle yakınlaşma çabaları Ankara'da Sovyet sempatizanlarının bir anda çoğalmasına sebeb oldu. Sovyet sempatizanlığı dindışı milliyetçilik ve ilericilik heyecanları ile daha kolay imtizaç ediyordu!

12 Ağustos'ta, Mustafa Kemal kendine, İngiltere'nin Karadeniz ordusu subaylarından Binbaşi Wey'in mektubunu getiren Ahmet İzzet Paşa'ya cevabı: "Malta'dan istanbula nakledilen ya da nakledilecek olan tutuklulardan herhangi birinin suskun İstanbul Hükumeti eli ile de olsa, idamı halinde, Erzurum'da ükmümüz altında bulunan Yarbay Rawlinson dahil olmak üzere elimizde mevcut subay er bütün İngilizler'in karşılık olarak derhal idam edilmesinin kesin şekilde kararlaştırılmış olduğunun bu vesile ile adı geçen karargaha bildirilmesine yardımcı olmanızı bilhassa rica ederim"

13 Ağustos'ta, Cemal Paşa Taşkentten Mustafa Kemal'e mektup gönderdi. Cemal Paşa, daha önce dört mektup gönderdiğini cevap alamadığını, iki satır da olsa cevap beklediğini yazıyor, bu habere muhtaç olduğunu belirtiyordu.

14 Ağustos'ta Meclis'te yeni bir gensoru şoku daha yaşandı. Bu dönemde arkası arkasına verilen gensorular ve gizli celselerde Mustafa Kemal sürekli olarak konuşarak görüşlerini açıklıyordu. Gensoru konusu, doğu cephesi kuvvetlerinin durumu ile ilgili idi. Mustafa Kemal doğudaki birliklerin ileride Ankara'nın başına gaile açmasından kaygı duyuyordu.

Bu arada 19 Ağustos'ta Mustafa Kemal Meclisten Sevri imzalayanların sınırdışı edilme kararını aldı. İstanbul'a karşı yeni bir zafer daha kazanmıştı. Bu arada kendi hakkında çıkan söylentilerden aşırı bir şekilde tedirgin olduğu anlaşılan Mustafa Kemal o günlerde, Bitlis şeyhlerinden Küfrevizade Abdulbaki Efendi'ye yazdığı mektubunda şöyle diyordu : "Milli Mücadele hakkında halkı aydınlatmada yardımcı olacağınızı ümid ediyorum. Yakında müslümanların Avrupalı müstevlilerden kurtuluşu hakkındaki başarı haberlerini inşallah size bildiririm"

Mustafa Kemal son derece pragmatik bir biçimde hedefe doğru giden yolda en küçük ayrıntılara bile gereken özeni göstermek konusunda titizlik içinde hareket ediyordu. Moskova ile temaslarını sürdürürken, Batılı ülkelerle sürekli yakın temas imkanlarını araştırıyordu. İstanbul'a karşı savaşırken, müslüman bazı çevrelerin desteğini yanına almayı ihmal etmiyordu. Bu günlerde Moskova itilafnamesi imzalandı. 26 Ağustos'ta da, Enver Paşa Moskova'dan Mustafa Kemal'e bir mektup gönderdi. Ankara ile Enver Paşa arasında yoğun bir mektup trafiği başlayacak ve Mustafa Kemal Enver Paşa'ya karşı bölgedeki arkadaşlarını uyaracaktır. Özellikle Cemal Paşa'yı Enver Paşa'yı durdurmak için Kullanmayı deneyen Mustafa Kemal bunda başarılı olacaktır. Enver Paşa ve Kazım Karabekir, en başından beri Kurtuluş harcketinde insiyatifi ele geçirmek isteyen isimlerdi ve henüz Mustafa Kemal bu konuda hiç bir somut karar almamışken, bu kişiler kendi planlarını uygulamaya koyulmuşlardı bile. Ancak Ankara hükümetinin ortaya çıkması ile birlikte, özellikle Enver Paşa bütün ümidlerini kaybetmiş olmanın tedirginliğini yaşıyor, İstanbul Hükumeti üzerindeki baskılarına benzer bir baskı oluşturarak İttihat ve Terakki içindeki arkadaşları eli ile Ankara'da yönetimi ele geçirecek bir plan hazırlığı içinde bulunuyordu.

Kazım Karabekir Paşa ise, önce Mustafa Kemal'e yardımcı olur gibi gözükmesine karşın, sessiz bir şekilde Ankara'da muhalefet hareketini örgütleme hazırlığı içinde gözüküyordu. Mustafa Kemal başlangıçta Kazım Karabekiri karşısına alarak onunla çatışmaya girmedi ve aksine hemen hemen tüm önemli kararlarında Kazım Paşa'ya bilgi vermek ve akıl danışmak siyasetini izledi. Mustafa Kemal Lozan Konferansı'ndan sonra Kazım Karabekirden de kurtulmak isteyecektir. CHF (Cumhuriyet Halk Fırkası) na karşı Serbest Fırka'yı kuran Kazım Paşa, ilk kez Mustafa Kemal'le karşı karşıya gelecek ve İzmir Suikastı olayından sonra ise partisi kapatılarak köşeye sıkıştırılacaktır.

Mustafa Kemal ise Kurtuluş Savaşı'nın ardından bütün gücü ile iç isyanlara ve Ankara hükümetine yönelik elçştiri odaklarına yönelecek ve onları ezdikten sonra da İttihat ve Terakki artıkları-

nın tasfiyesine öncelik verecektir.

Bu arada Mustafa Kemal 27 Ağustos'ta Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü ile batı cephesini denetlemek ve bayramlaşmak üzere Eskişehir'e gitti ve oradan Afyona geçti. Burada Fahreddin Altay Paşa ile Yunan taarruzuna karşı strateji tesbit etmek üzere çalışmalarda bulundu. 29 Ağustos günü ise Cemal Paşa'dan bir mektup daha aldı. Cemal Paşa Taşkent'ten gönderdiği mektubunda Afganistan'a hareket ettiğini bildiriyordu. Aynı gün Uşak Yunanistan tarafından işgal edildi.

13 Eylül'de Mustafa Kemal "Halkçılık Programı" adı altında bir broşür hazırladı ve TBMM üyelerine dağıttı. Bu hareketi ile Mustafa Kemal Müdafayı Hukuk Cemiyetlerini CHF ye dönüştürme yolundaki ilk adımlarından birini atmış oluyordu.

14 Eylül'de, Cemal Paşa, Mustafa Kemal'e Afganistan'a vardığını bildiren bir mektup gönderdi. Aynı gün Kazım Karabekir Mustafa Kemal'e bir mektup göndererek Celaleddin Arif'in Vilayat-ı Şarkiye valiliğine atanmasını teklif etti. Bu arada bir yandan iç isyanlar, öte yandan Mecliste birbirini izleyen gensorular, gizli komunist faaliyetleri, İttihat Terakkicilerin insiyatifi ele geçirme mücadeleleri, Yunanistan'ın ilerlemesi karşısında hareketsiz kalan Ankara hükümetinin tedirginliği yanında "Halkçılık Programı" sebebi ile Kazım Karabekir'in duyduğu tedirginlik ve buna bağlı muhtemel gelişmeler Mustafa Kemal'i bunaltıyordu. Giderek artan Komunist faaliyetlerle ilgili olarak Mustafa Kemal batı cephesi komutanı Ali Fuat Paşa'ya bir telgraf göndererek şöyle diyordu: "Kayıtsız şartsız Rus bağımlılığı demek olan içerideki komunizm örgütü, gaye itibarı ile tamamen bizim aleyhimizdedir. Gizli Komunizm örgütünü her surette durdurmak ve uzaklaştırmak mecburiyetindeyiz. "

O dönemde Ankara'da ciddi bir komunizm hayranlığı sözkonusu idi. Enver Paşa Komünist bir Anadolu vadediyordu Rus yoldaşlarına, Kazım Karabekir dostlarına "Yoldaş" diye hitap ediyordu. Ankara'da bir çok kişi "Yoldaş" diyordu birbirine. Başlangıçta "irtica" ya karşı komunizm cereyanı bir araç olarak işe yaramasına karşılık, giderek siyasi bir güç oluşturmaları Ankara'yı

ciddi bir şekilde rahatsız etmeye başlamıştı.

Mustafa Kemal Komünizm cereyanı ile başedemeyince, muvazaa nitelikli bir komünist partisi kurduracak daha sonra bu partiyi kapatacaktır. Bu mektubunu gönderdiği Ali Fuat Cebesoy'u ise Moskova'ya büyükelçi olarak gönderecektir.

Mustafa Kemal içeride dengeyi ve istikrarı sağlamak için 18 Eylülde, İstiklal Mahkemelerinin kurulması kararını aldı. Böylece artık İstanbul birinci derecede tehlike olmaktan çıkmıştı. Bundan sonrası pek zor olmayacaktı. Kolu kanadı koparılmış köşeye sıkışmış bir İstanbul'u her zaman halletmek mümkündü. Öncelikle ve özellikle, belki iç isyanlardan daha önce meclisteki muhalif kanadı susturmak gerekiyordu. Bunun için mecliste dayanabileceği bir kanat oluşturmak ve bir program çevresinde hareketi yönetmek istiyordu. Bu amaçla daha önce Meclise sunduğu "Halkçılık Programı'nı" Mecliste okuttu. Daha sonra 20 Ocak 1921 anayasasının ana hatlarını bu program oluşturacaktır. Mecliste önemli bir tepki almadı. Daha doğrusu bu gelişme karşısında karşı kanat tavrını belirleyemedi. 20 Eylül'de, Mustafa Kemal, Kazım Karabekirin Celaleddin Arif Bey'le ilgili önerisini reddetti.

Ve 22 Eylül. Beklenen silahlar geldi. Bekir Sami Beyin temasları sonunda Moskova'dan gönderilen ilk silah kafilesi Trabzonda teslim alınacaktır. Ne var ki 24 Eylül'de Ermeniler doğudan harekete geçecek 28 Eylülde de doğuda Türk taarruzu başlayacaktır. O gün işgal altındaki Sarıkamış geri alınacak 16 Ekim'de, Misaki Milliye aykırı Sovyet tekliflerinin reddedilmesi yönünde Bekir Sami Bey'e talimat verilecektir.

Ankara hükümeti nisbeten rahatlamıştır artık. Doğudaki birlikler Ermeniler'le uğraşmaktadır . Mustafa Kemal ise bu arada Sovyetler'le iyi ilişkiler kurmayı başarmıştır.

21 Ekim 1920 'de, son bir kez daha hükümet değişikliğine tanık olacağız, İstanbul'da İkinci Tevfik Paşa kabinesi görevi devralacaktır.

25 Eylül'de Kazım Karabekir Ermeni Cumhuriyetine bir nota vererek 48 saat içinde Kars'a kadar olan bölgenin boşaltılmasını istedi. Kazım Paşa üç gün sonra Ermeniler'e karşı taarruza geçti ve

taarruzdan bir gün sonra da Sarıkamış'ı boşaltmak zorunda kaldı

29 Eylül, Cemal Paşa Herat'tan Mustafa Kemale gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "Bizim mel'un İstanbul Hükumeti'nin barış anlaşmasını imza ettiğini üksinti ve lanetle okudum" Herşey yolunda gidiyordu. 3 Ekim Delibaş isyanı başladı. Enver Paşa gailesi Mustafa Kemal'i tedirgin etmeye başlamıştı. Enver Paşa'nın Ankara'da da adamları vardı ve tedirginlik kaynağı idi. 4 Ekim'de Mustafa Kemal, Enver Paşanın daha önce gönderdiği mektubu cevapladı. Mustafa Kemal Enver Paşa'yı teskin ederek sorun olmaktan çıkarmak istiyordu. Bu işleri bir an önce tamamlaması gerekiyordu. Çünki silahlar gelmeye başlamış ve Yunanistan ile hesaplaşma için artık zaman gelmişti. Daha fazla beklenmesi halinde Yunan kuvvetleri Ankara'ya kadar gelip dayanabilirlerdi ve daha fazla beklemek Anadolu'da Ankara'ya ilişkin umutların kırılmasına yol açabilirdi. 5 Ekim'de, Venizelos Lyod George'ye şu mektubu gönderiyordu: "Türk hükümetinin Mustafa Kemali ortadan kaldıramayacağına kanaat getirdim. Sultan'ın daha fazla asker göndermesi milliyetçileri kuvvetlendiriyor. Mustafa Kemal'e karşı tedbir olarak bütün Türkleri İstanbul'dan atalım ve Karadeniz de Pontus Rum devleti kuralım!"

7 Ekim'de Resmi Gazete yayına girdi. Artık böylece Ankara fiilen resmi bir merkez haline geliyor ve merkezi hükümet kararları ile Anadolu'daki idari birimleri bir düzene sokuyordu.

Bu arada bir yandan Sovyetlerden silah alırken öte yandan Sovyet Ermenistan'ı ile çatışmalar sürüyordu. 16 Ekim'de, Sovyetler Birliğinin antlaşma için Van ve Bitlis'i Ermenilere bırakma teklifi ile ilgili olarak Mustafa Kemal Bekir Sami Beye şu talimatı veriyordu: "Kabul etmeyeceğiz" Bunu yaparken de Komunist faaliyetlerle yakından ilgilenen Mustafa Kemal fiilen bir denge politikası izliyordu ve bunda da başarılı oluyordu. Bu günlerde Türkiye iki başlı bir yönetime sahiptir ve her iki yönetimde birbirinin meşruiyetini reddetmektedir. Diğer ülkeler ise her iki yönetimle de temaslarını sürdürmeye devam etmektedirler.

18 Ekim'de TKP kuruldu.

Bu arada Berlin'de bulunan Talat Paşa'ya bir mektup gönde-

ren Mustafa Kemal, faaliyetleri hakkında Ankara'ya düzenli bilgi vermesini istedi. Aynı şekilde Cemal Paşa'dan da düzenli bilgi göndermesi talebinde bulundu. Böylece Mustafa Kemal Anadolu dışındaki Osmanlı Paşaları ile de yakın bir temas kurma yolunu seçmiş oluyordu.

30 Ekim'de, Kars geri alındı. Mustafa Kemal Kazım Karabekir'i zafer dolayısı ile kutladı. Doğuda elde edilen askeri başarılar, batıdaki başarılar gibi büyük bir coşku ve heyecana vesile olmuyordu! Ancak Mustafa Kemal'in, doğuda Kazım Karabekir gibi birine büyük ihtiyaç duyduğuna kuşku yok.

31 Ekim, *Mustafa Kemal Kazım Paşaya bir telgraf göndererek* yurt dışındaki İttihatçıların, Türkiyedeki yakınları vasıtası ile başlattıkları kampanyaya karşı dikkatli davranılması gerektiğini hatırlattı. Aynı gün Konyada yeni bir isyan patlak verdi.

Aynı gün Ali Fuat Paşa'ya bir mesaj göndererek "**Danışıklı Komünist Partisi**" kurdurma sebeplerini açıkladı! Mustafa Kemal bu Danışıklı kKomunist Parti macerası ile, bir yandan SSCB ile ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Öte yandan da bu fikir sahiplerini *tesbit etmek suretiyle, bu konuda tedbir almak istiyordu.* Yani bir muvazaa Partisi idi, bir tuzaktı!.

1 Kasım, Ankara'da Yeni Cumhuriyetin Subay ihtiyacını karşılamak üzere kurulan "Zabit Namzetleri Talimgâhı"nın ilk mezunlarını vermesi. Mustafa Kemal bu suretle, eski subayları Ankara'da toplarken, yeni subayları bu merkezde eğiterek tümü ile kendine bağlı bir şekilde kıt'alarda görevlendirmeyi amaçlıyordu.

Bu arada 3 Kasım'da Türkiye (Zürra) Çiftçi Partisi! adında yeni bir parti daha kuruldu.

7 Kasım'da, Yunan kuvvetlerine karşı başarılı saldırı ve savunma harekatları yürüten Ali Fuat Paşanın acele olarak Ankara'ya çağrılarak, bir gün sonra da Moskova elçiliğine atanması ile ilgili gelişmeler bugün henüz tüm ayrıntıları ile bilinmiyor. Bu konuda farklı iddialar bulunmaktadır. Cebesoy 21 Kasım'da resmen atanarak kısa süre içinde yeni görev yerine gidecektir.

8 Kasım'da, Ermenilerle mütareke yapılırken, 22 Kasımda

Wilson Sevr'e bağlı olarak Osmanlı Ermenistan'ının sınırlarını ilan etti. Aralık başında ise, Gümrü anlaşması imzalandı.

30 Kasım, Mustafa Kemal, Türk-Sovyet ilişkilerini bozmaya yönelik İngiliz propagandası ile ilgili olarak Kazım Karabekir'e gönderdiği mesajda "İngiliz oyunlarına hayret etmemek elden gelmez" dedi.

3 Aralıkta ise, Lloyd George, "Türkler'in İzmir'i geri almaları ihtimaline karşı, Yunanistana yardım yapılması gerektiğine " ilişkin bir bildiri yayınladı.

4 Aralık, Mustafa Kemal İstanbul'dan gelen heyetle görüşmek üzere Eskişehir'e geldi. 5 Aralıkta "Bilecik Mulâkatı" olarak bilinen görüşme yapıldı. Bu görüşmeden sonra heyet 6 Aralıkta Ankara'ya geldi. Bu heyettekiler daha sonra Ankara hükümeti ile çalışmak istemediklerini belirterek İstanbul'a döndüler (7 Mart 1921) Böylece İstanbul'la Ankara arasında son diyaloğ umutları da bitmiş oluyordu.

22 Aralık, Çerkez Ethem'le görüşmelerde bulunmak üzere Kütahya'ya bir mebus heyeti gönderilmesine karar verildi. Ankara hükümeti adına hareket eden Çerkez Ethem giderek bağımsız bir güç gibi hareket etmeye başlayınca Ankara'nın başım ağrıtmaya başlamıştı. Çerkez Ethem olayından sonra 25 Aralıkta, Mustafa Kemal askeri ve mülki erkana ve Müdafaâi Hukuk Cemiyet'lerine bir yazı göndererek hiç kimsenin hiç bir sebeble, hükümet merkezinin bilgisi dışında birlik oluşturmaması, bu yöndeki girişimlerin ve bilgilerin doğrudan doğruya Mustafa Kemal'e bildirilmesini tamim etti. Böylece tüm milli halk muhalefet cepheleri doğrudan Ankara'ya bağlanmış, Ankara'dan talimat almayı kabul etmeyenler asi durumuna düşmüş oluyordu. Bu hareket sonucu bazı dini grublar, ittihatçı grublar zor durumda kalacaklardı. Aynı zamanda Çerkez Ethem de Ankara'ya haber vermeden giriştiği eylemlerden sorumlu olacaktı. Bu maksatla Mustafa Kemal aynı tamimle birlikte Kütahya'ya giden heyete gönderdiği mesajda, "Çerkez Ethem'in Batı Cephe komutanlığının bilgisi dışında kuvve-i Seyyareden bir kısım kuvvetleri Gediz ve Kütahyada toplaması" ile ilgili olarak uyardı.

26 Aralıkta, Ankara'dan gelen heyet Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik ile Kütahya'da görüştü. Bu görüşme sonunda Çerkez Ethem heyetten Albay Fahreddin ve Refet Beylerin görevden uzaklaştırılmasını teklif etti. Bir gün sonra da Mustafa Kemal, heyeti Ankara'ya çağırdı ve batı, güney cepheleri komutanlarına Çerkez Ethem konusunda hazırlıklı bulunmalarını ve Çerkez Ethemle araya giren ihtilafın siyasetle çözümlenemeyeceğinin zor kullanarak bu sorunun çözümleneceğini bildirdi. 29 Aralık'ta, TBMM gizli oturumunda Çerkez Ethem hakkında konuşan M. Kemal Çerkez Ethem'e karşı zora dayalı tedbirler almanın zaruretine değindi. 30 Aralık'ta yaptığı konuşmada ise şöyle diyordu: "Gayemizin elde edilişi ve memleketin müdafası için muntazam ordu meydana getirilmelidir. Bu esaslara aykırı olan her türlü girişimler imha edilmelidir". O gün İsmet ve Refet Beylere gönderdiği mesajda ise Çerkez Ethem ve Kardeşine Ankara'ya teslim olmaları konusunda son bir uyarı ve teklifin yapılmasını bildiriyordu. Mustafa Kemal Milli halk direniş hareketinin silahlarını bırakmaması halinde gelecekte bunların hükümet üzerinde silahlı baskı kurmaya kalkışacaklarından endişe duyuyordu. Özellikle kendisi ile ihtilafa düşecek Paşaların etrafında toplanması muhtemel bu grubların kanlı çatışmalara sebeb olmasından endişe ediliyordu. Özellikle de İttihatçılar'ın devreye girmesi ile durumun daha da vahim bir hal alacağı konusunda kaygıları bulunuyordu.

Times 25 Kasım 1920 tarihli nüshasında Yeni Ankara hükümeti ile ilgili olarak şu haberi veriyordu: " Ankara'daki Türk hükümeti Sovyetiz'min ilkelerine uygun olarak Türk Sovyet Rejiminin amaçlarını gerçekleştirmek için özel mülkiyetteki mallara el koydu."

1921

4 Ocak'ta, Mustafa Kemal, Daily Ekspress'e verdiği demecinde şöyle diyordu: "Türkiye Türklerindir".

6-10 Ocak 1921 tarihleri Ankara hükümeti için son derece

önemli müstesna günlerdir. Ankara hükümeti ilk kez kendi adına, kendi arasından çıkan bir komutanla doğrudan cephede düşmanla boy ölçüşüyordu. İnönü savaşları olarak bilinen bu savaşa ilişkin çok farklı iddialar ve rivayetler sözkonusudur. Bu konuda Times 7 Şubatta (1921), konu ile ilgili olarak şu haberi veriyordu: "Bolşevik dostları tarafından akıl verilen Kemal hiçte zafer olmayan (İnönü zaferi) bir durumdan bir propogânda zaferi imal etti. " Ankara acil ve mutlak bir zafere ihtiyaç duyuyordu. Etkinliğini ve gücünü kanıtlaması için buna muhtaçtı. Sonunda cephede olmasa da masabaşında mesajlara geççen, kutlanan bir zafer kazanıldı.

Mustafa Kemal bu aşamada milli bir savaşa hazırlanıldığı için hafka ağır vergiler koydu. Zirai ürünlere, mallara, taşıma araçlarına büyük ölçüde vergi getirildi. Bu şekilde Ankara Hükümeti kararları için bir finans kaynağı da oluşturmuş oluyordu. Konunun bir diğer önemli yanı ise, ilk kez halk Ankara hükümetine vergi ödemek sureti ile yeni Hükümetin meşruiyetini tanımış oluyordu. Zaten daha önce de Osmanlı maliye kaynakları kullanılmakta idi. Ancak Ankara hükümeti aldığı bu kararla, kendine ait bir bütçe oluşturma yolunda ilk önemli adımını atmış oluyordu.

7 Ocak'ta, Lenin Mustafa Kemal'e bir mektup gönderdi. 8 Ocakta ise Enver Paşa Moskova'daki faaliyetleri ile ilgili olarak Mustafa Kemal'e mektup gönderdi. M. Kemal ise Çerkez Ethemle ilgili olarak Meclis'te yaptığı konuşmasında "başarı imanımız sarsılmazdır" diyordu. 9 Ocakta, Antep ve Bilecik işgal edildi. Bir gün sonra da İnönü zaferi kazanıldı!

17 Ocak'ta, Mustafa Kemal'in United Telegraph gazetesine demeci: "Bağımsızlığımızı imhaya ve neticede yaşama hakkımızı inkara ve kaldırmaya yöneltilmiş olan Sevr anlaşması bizce mevcut değildir. Bağımsızlık ve egemenliğimizin gereklerini temin edecek bir barışın yapılması son emelimizdir."

20 Ocak'ta, Yusuf Tengirşek Bey'in Başkanlığındaki heyetin Moskova'ya hareketinin ardından, anayasa görüşmeleri ile ilgili olarak Mustafa Kemal Meclis'te yaptığı konuşmada, Meclis'in, antlaşma yapma, barış yapma, vatan müdafaası ilanı, harp ilanı gibi konularda yetkiyi kimseye bırakmak istemediği ve bu

yetkiyi kendinde toplamak istediğini belirtiyordu.

22 Ocak'ta, Çerkez Ethem isyanı bastırıldı. Mustafa Kemal rahat bir nefes almıştı. İnönü savaşı ile ilgili zafer havası ve Çerkez Ethem'in susturulması, Moskova ile ilişkilerde ilerleme kaydedilmesi olumlu işaretlerdi! Ne var ki bu gelişmeler siyasi kulislerde yeni söylentilerin dolaşmasına yol açıyordu. Bu çerçevede Meclis'te, gizli oturumda Bolşeviklik propagandasının yapıldığına ilişkin tartışma açıldı. Meclisteki muhalif güçleri susturmak için, hemen herkesin üzerinde mutabık kaldıkları Fevzi Paşa'yı bakanlar kurulu başkanlığına getiren M. Kemal bu şekilde muhalefetin itirazlarını da bloke etmeye çalıştı. (24 Ocak)

25 Ocakta, İngiliz Dışişleri bakanı Lord Gürzon'un Paris konferansındaki demeci: İstanbul Hükumeti felç halinde ve Mustafa Kemal Türkiye'nin gerçek hakimidir.

27 Ocakta, Şadrazam Tevfik Paşa, Londra Konferansı için Osmanlı heyetine katılmak üzere Ankara'dan temsilci istedi. Bu talep üzerine M. Kemal bir gün sonra gönderdiği cevabi mesajda şöyle diyordu: "Milli iradeye dayanarak Türkiyenin mukadderatına el koyan yegane meşru ve müstakil hakim kuvvet Ankara'da aralıksız toplanan TBMM'dir. Türkiyeye ait bütün meselelerin halline memur ve her türlü harici münasebetlere muhatap, ancak bu meclisin hükümetidir. İtilaf devletleri Londrada yapacakları konferansta Doğu meselesini adalet ve hukuk dairesinde halletmeye karar vermişlerse davetlerini TBMM hükümetine doğrudan doğruya yöneltmelidir"

Mustafa Kemal bu mesajından sonra ikinci bir mesaj göndererek Vahdeddinin bir Hattı Hümayun ile TBMM ni tanıdığını açıklamasını istedi. İlginç bir siyasetle, Kendisi İstanbul'u kesin bir dille reddederken, İstanbul'un Ankara'yı tanıdığının bir resmi açıklama ile kamuoyuna duyurulmasını istiyordu. 8 Şubatta TBMM 'de bir konuşma yapan Mustafa Kemal, bu konuda İstanbul'a gönderdiği cevabi mesajdan bahisle: " Efendiler, bu meclis meşrudur ve bunun meşruiyetini kimseye tasdik ettirmek lazım değildir. İkincisi, bu meşru meclis meşru ve yetkili olan delegelerini görevlendirmiştir. Bu heyetin Avrupa tarafından tanın-

ması için Tevfik Paşaya ricaya gerek yoktur. " diyordu.

21 Şubat 1921'de, Ankara hükümeti Londra konferansına davet edildi ve 22 Şubat'ta da Moskova müzakereleri başladı. Ankara artık tek başına bütün ülkeyi temsil gücüne sahip olduğunu ortaya koyuyor ve bunu kabul ettiriyordu. 23 Şubat'ta, Ankara'da Gürcistan elçisi ile bir anlaşma imzalandı. 24 Şubat'ta da, Ardahan kurtarıldı

26 Şubat'ta ise, Mustafa Kemal Amerikalı gazeteci Clarence K. Streit'e şöyle diyordu: " Türkiye'nin bu günki ve gelecekteki rejimi Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir ilkesine dayalıdır ve dayalı olacaktır"

1 Mart'ta, TBMM birinci devre ikinci toplantı yılını açış konuşmasında M. Kemal "Anlaşılmıştır ki, Sevr anlaşması hükümleri Türkiye'ye zorla uygulanamaz" dedi. Aynı gün Londradaki Ankara heyeti başkanına bir mesaj gönderen M. Kemal "Ekselanslarınıza ve başkanlığınızdaki kurula verilen yetkiler Misak-ı Millinin saptadığı sınırları aşamaz" diyordu. Bu arada Artvin işgal edilirken Batum kurtarılıyordu. Doğu tam bir kargaşa içinde idi. Enver Paşa Ankara'yı sıkıştırmaya devam ediyordu. Mustafa Kemal ise Enver Paşa'nın Ankara'ya gelmesini önlemek için elinden gelen herşeyi yapıyordu.

Bu hay huy içinde 12 Mart'ta İstiklal Marşı kabul edildi. Mehmet Akif İstiklal Marşını mehter müziğine göre kaleme almıştı ve uzun bir metinden oluşmuyordu. Mecliste okunduğunda alkışlarla karşılandı. Akif'in İstanbul'dan Ankara'ya kadar her gittiği yerde Ankara hükümetinin desteklenmesi yolunda vaazlar ve hutbeler okuyarak gelmesi Mustafa Kemal'i fazlası ile memnun etmişti. Müslüman bir şairdi ve Ankara'yı destekliyordu. İstanbul'a karşı böyle dostlara ihtiyacı vardı. Mustafa Kemal'in bu dönemde en çok ihtiyaç duyduğu şeylerden biri de, Kur'anı Kerimi Mustafa Kemal'in ilkelerine, duygu ve düşüncelerine ve icraatlarına göre yorumlayarak tercüme edecek kabul edilebilir bir din bilgini idi. Bu konuda Akif'ten yararlanabileceğini ümid etti ve Mehmet Akife Kur'anı Kerimi tercüme etme görevi verdi. Ne var ki Akifin heyecanla başladığı bu iş yarıda kalacaktı. Çünki Akif'in

yorumları bir çok yerde Mustafa Kemal'in beklentilerine cevap vermiyordu ve Mustafa Kemal açıkça bu beklentilerini ifade ederek bu yönde bir tercüme getirmesini istiyordu. Akif kendinden istenileni geç farketti. Çaresizdi. Bir bahanesini bulup Mısır'a gitti ve orada da Şeyhülislam Mustafa Sabri ile karşılaşarak Ankara Hükümetini teşkil eden zevat hakkında ilginç haturalar dinledi. Çanakkale savaşını destanlaştıran şairin dünyası başına yıkılmıştı. Artık Bülbüllerle konuşmaya başladı. Tekrar Türkiye'ye döndüğünde yalnız bir adamdı. Öldüğünde bir İstiklal Marşı'nın şairi değildi sanki. Ve onun yazdığı marşa avrupai bir beste uygun görülmüştü. Özü ile müslümanca duygularla dolu, şekil olarak batı müziğinin unsurlarını taşıyan yeni bir armoni sözkonusu idi. Sanırım biz o idik. Bizim bu günki durumumuzu ifade ediyordu marşımız.

16 Mart'ta Moskova anlaşması imzalandı. Artık SSCB ile Ankara' hükümeti dost ve kardeşti. İmzalanan anlaşma ile iki ülke dost ve kardeş ilan ediliyordu. Ne var ki bu dostluk uzun sürmeyecek eski dostlar düşman, düşmanlarımız da dost olacaktı. Yunanlıya karşı Rus silahı ile savaşırken, Ruslara karşı batı ittifakı içinde yer alacak ve savaştığımız Yunanlı'yı kardeş ilan edecektik.

22 Mart'ta, M. Kemal Müdafaâi Hukuk Cemiyeti merkez heyetlerine seçilecek kişilerde aranacak nitelikler konusunda Kazım Karabekir'e bir telgraf çekti: " Bölgenizdeki örgütün siyasi emellere ve kişisel çıkarlara alet olmaması ve zararlı akımlara mani olacak faziletli kişilerden meydana gelmesi için gereken alakanın esirgenmemesini rica ederim"

23-30 Mart 2. İnönü savaşı! İnönü savaşları bir çok bakımdan önem taşımaktadır. Sıvas, Erzurum konferanslarına, Ankara'da milli meclisin kurulmasına rağmen, Mustafa Kemal liderliğindeki hareket düşman hareketine karşı demeçlerin ötesinde fiili bir plan ve strateji getirememiş ve eylem ortaya koyamamıştı. Öte yandan halk hareketi, bu gelişmelerden bağımsız olarak giderek güç kazanıyor ve yer yer düşmanı geri püskürtüyordu. Bu durumda milli direniş hareketinde insiyatifin bu halk direniş gruplarına geçmeleri ihtimali giderek güç kazanıyordu. Bu bakımdan 1. ve 2.

İnönü zaferleri "!" büyük önem taşımaktadır. Bir çok general, gözlemci ve tanıkların ifadesine göre, bölgede İnönünün komutasında kazanılan büyük bir başarı yoktur. Meclis müzakerelerinde de bu konu tartışılmış, Ankara'nın o günki şartlarda şiddetle ihtiyaç duyduğu bir zafer için masa başında bir senaryo hazırlanarak İnönü kahraman Ankara'lmiş ve bir takım telgraf muhaberatı ile milli heyecan canlı tutulmaya, dikkatlerin ve insiyatifin Ankara'da oluşturulan milli meclise geçmesine çalışılmıştı. O günlerde teşkil olunan Milli Haber Ajansı (Anadolu Ajansı) vasıtası ile bu haber yurt sathına ve yabancı misyon şeflerine ulaştırılmak sureti ile, enformasyon imkanlarından yoksun öteki kurtuluş hareketlerine göre enformatik bir avantaj sağlanmıştı. Bu konunun meraklıları, İnönü savaşları ile ilgili hatıralara bakabilirler. Mustafa Kemal bu tartışmalı zafer için İnönünün "Düşman binlerce ölüleri ile doldurduğu muharebe meydanını silahlarımıza terketmiştir" şeklindeki mesajına karşılık olarak şu mesajı gönderecektir: "Düşmanın istila hırsı, azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu"

14 Nisan'da, Fransız bayan gazeteci Berthe Georges-Gaulis Burdur'dan, Mustafa Kemal'e hayranlık ve sempati duygularını ileten bir telgraf gönderdi. Osmanlı İmparatorluğunun çözülmesinden sonra, İmparatoru ve Halifeyi dize getiren bu altın saçlı adamı merak eden bir çok gazeteci Anadolu'ya aktı. Ermeniler, Rumlar, İstanbul' ve yeni Ankara hükümeti yabancı gazetecilerin en çok merak ettikleri şeylerdi. Savaş şartlarında Avrupadan gelen çok sayıda gazeteci arasında kadın gazetecilerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktu ve bu yabancı gazeteciler Ankara hükümetinin diğer üyeleri ile olmasa da Mustafa Kemal ile çok yakın ve samimi bir diyalog kurmakta hiçte zorlanmıyorlardı. Mustafa Kemal Bayan Gaulis'in sözkonusu telgrafına üç gün aradan sonra cevap verecektir. Bu cevaptan bir gün sonra da bayan Gaulis Eskişehirden Mustafa Kemal'e bir mesaj göndererek Ankara'ya geleceğini bildirdi "Uzun zamandır sizinle ve sizin davanız üzerine konuşmak arzusundaydım".

Bayan Gaulis Ankara'da çok yakın, dostça samimi bir ilgi

görecek, Mustafa Kemal bayan Gaulise ikramda bulunacak ve arkadaşlarını tanıtarak yeni devletin teşkiline ve batı ile ilişkileri üzerinde açıklamalar yapacaktır. Bayan Gaulis daha sonra "inanılması güç" diye nitelediği bu anılarını kitaplaştıracaktır.

22 Nisan'da, Mustafa Kemal TBMM'nin açılışının 1. yıldönümü münasebeti ile Hakimiyeti Milliye gazetesine verdiği mülakatta şöyle diyordu: "Hürriyet ve bağımsızlık benim karekterimdir. Ben milletimizin ve bütün ecdadımın en kıymetli mirasından olan bağımsızlık aşkı ile yaratılmış bir adamım. "

23 Nisan'da ise, Mustafa Kemal TBMM açılışı dolayısı ile verdiği nutukta şöyle diyordu: "Yunanlılar gerçekten barış istiyorlarsa İzmir ve Trakya'dan gitmelidirler. Biz bunu şimdiye kadar hakkımıza ve adaletimize güvenerek istiyorduk. Bundan sonra galibiyet hakkı ile istiyoruz. "

10 Mayıs'ta, TBMM'de Anadolu ve Rumeli Müdafaâi Hukuk grubu kuruldu. Bu karar bir çok bakımdan büyük önem taşımaktadır. Mustafa Kemal tarafından bu grubun oluşturulması ile birlikte, Mecliste iki kanat ortaya çıkmaktadır: Mustafa Kemal'in grubundan olanlar ve ona karşı olanlar. Karşı olanlar ise İttihatçılar ve Hilafet yanlıları diye ikiye ayrılıyordu. Öte yandan bu kararı ile Mustafa Kemal, bu meclise vücud veren Müdafa-i Hukuk cemiyetini tümü ile kendi yanına almaktadır. Daha sonra bir ileri adım olarak, bu grup CHF ye dönüştürülecek ve CHF tek parti yönetimi ile Meclise ve hükümete hakim olacaktır. Tabi aynı süreç içinde Mustafa Kemal de ebedi milli şef olarak tek başına insiyatif sahibi olacaktır. Mustafa Kemal 11 Mayıs'ta toplanan Anadolu ve Rumeli Müdafaâi Hukuk Grubu Umumi Heyet toplantısında grub başkanlığına getirilecektir.

Bu gelişmeler, Cumhuriyet rejimi içinde, daha önceki dönemi hatırlatan tek adam örneğini ortaya çıkartmaktadır. Mustafa Kemal'in isminin başında bu dönemde "Hazreti" sıfatının eklenmesi ilginç bir raslantıdır!

Aynı gün General Harrington İngiliz savunma bakanlığına gönderdiği mesajında Mustafa Kemal'le ilgili olarak şu görüşleri öne sürmektedir. "Mustafa Kemal tamamı ile haşindir. Bizim içe-

rideki ve dışarıdaki güçlerimizi pek iyi bilmektedir. Tarafsızlık çabalarımıza inanmamaktadır. Yunanlıları tekrar yeneceğinden ve sonra bizi önüne katacağından muhtemelen emindir"

Harrington'un mesajındaki, Mustafa Kemal'in İngilterenin içerideki ve dışarıdaki gücü hakkında pek iyi bilgi sahibi olmasına ilişkin iddia düşündürücüdür. Mustafa Kemal batıda yayınlanan gazeteleri bile düzenli olarak takip etme fırsatı bulamamakta ve üstelik yığınla gaile ile uğraşmak zorunda kalmaktadır. Bu ifadeler, İngilizler'in Mustafa Kemal'le ilgili efsanevi kanaatler taşıdığını göstermektedir.

13 Mayıs'ta, İtilaf devletleri, Yunanistan'dan desteklerini tamamen çekerek, Türk-Yunan savaşı karşısında tarafsız kalacaklarını açıkladılar. İngilizler'in desteğinde Anadolu'yu işgal eden Yunan askerleri, İngiltere'nin desteğini kaybedince geri çekilmek zorunda kaldılar. İngiltere, Ankara hükümeti üzerinde daha fazla baskı oluşturmanın Türkiye'yi SSCB'ye daha fazla yakınlaştırmasından kaygı duyuyor idi.

17 Mayıs'ta ise, Mustafa Kemal, Kazım Karabekir'e bir mektup göndererek Enver Paşa konusunda bir kez daha uyardı. Muhtemelen Mustafa Kemal, Kazım Karabekir'in Enver Paşalarla ilişki kurma ihtimalinden kuşku duymaktadır. M. Kemal sözkonusu mesajında : "Enver Paşa ve arkadaşlarının maksatları tamamı ile anlaşılmış olup, bunların memleket dahiline girmemeleri için bölgenizde tedbir alınmasını rica ederim." demektedir. Mustafa Kemal 22 Mayıs'ta da Kazım Paşa'ya ikinci bir mesaj göndererek tekrar uyarır: "Enver Paşa'nın karşınıza gelmesi veyahut isim ve kıyafet değiştirerek Anadolu'ya girmeye teşebbüsü mümkündür. Bölgenizde müessir önlem alınması uygun olur. 4 Haziranda bir mesaj daha: "Enver Paşa hakkında açık yayına karar verdik. Gerektiğinde yayınlayacağız. Enver'in temsil ettiği cereyana karşı gerektiğinde pek açık uygulamada bulunmak kararındayız."

Böylece Mustafa Kemal Paşa Enver Paşa'nın şahsında İttihatçılar'a karşı yeni bir dönem başlatıyordu. Enver Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'ya girmesinden son derece tedirginlik duyu-

yordu. Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelmesi, hem millici hareketleri, hem Hilafet yanlılarını, hem de yavaş yavaş gelişmekte olan şurevi (Komunistleri) leri Enver Paşa'mn çevresinde harekete geçirebilirdi. Enver Paşa Kafkasyada bir yandan oradaki müslüman halkları örgütlerken, Komunist yönetimle de iyi temaslar kurmuş ve özünde İslamla Komünizmin arasında pek büyük farklılıklar olmadığına kanaat getirdiğini ilan etmişti.

Kazım Karabekir, Enver Paşa ile ilgili olarak Mustafa Kemal'e, Moskova'daki Ankara elçisine bilgi vermek sureti ile Enver Paşa'nın yakın takibe alınmasının istenmesini ifade etmiş bunun üzerine de Mustafa Kemal 15 Haziran'da Moskova elçisi Ali Fuat Paşa'ya konu ile ilgili bilgi verdikten sonra durumu bir yazı ile tekrar Kazım Paşaya bildirmişti. 16 Temmuz'da Enver Paşa Mustafa Kemal'e uzun bir mektup gönderecektir. Enver Paşa sözkonusu mektubunda şöyle diyecektir: "Dışarıda kalmanın umumi maksadımız olan başta Türkiye olmak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslam alemi için faydasız ve belki de tehlikeli olduğunu hissettiğimiz anda memlekete geleceğiz. İşte o kadar" Bu mektuptan da anlaşılacağı gibi Enver Paşa hâlâ kendini kurtarıcı olarak görmektedir. Ancak o Kafkasya'da Yeşilordu teşkili hayalleri kurarken Atı alan Üsküdarı geçmiştir. Enver Paşa'nın bu mektubundan Mustafa Kemal'in kendi aleyhindeki çalışmalarından haberdar olduğu anlaşılıyor ve Anadolu'ya dönmekteki kararlılığını vurguluyor.

29 Temmuz'da Kabil'den Ankara'ya bir mektup gönderen Cemal Paşa, duygularını şu şekilde ifade etmektedir: "İlahi bir nûrun kalbinizde doğurduğu bir ışıkla, milletin ufkundaki yiğitlik abidesini aydınlattınız. Şimdi bütün zindeliği ile milletin başına geçtiniz. Dünyaya harikalar gösteriyorsunuz. Allah yolunuzu açık, kılıcınızı keskin etsin. Benden sizlere, maiyetinizde Türklüğün, müslümanlığın hayrı için can veren kahramanlara kardeşçe binlerce selamlar ve hürmetler."

12 Kasımda Cemal Paşa Moskova'dan tekrar Mustafa Kemal'e yazacaktır: "Cemal Paşa'yı Buharadan geri alamazsam, bütün birbuçuk senelik mesaimi mahvetmiş olacağım. Buna mu-

vaffak olabilmek için var gücümle çalışıyorum. " Bunun üzerine M. Kemal, 26 Kasımda Moskova elçisi Ali Fuat Paşaya şu mesajı gönderecektir: Cemal Paşa şimdiye kadar gösterdiği dürüst harekete devam ederse kendisini destekleyeceğiz." M. Kemal elçiye ayrıca Cemal Paşanın artık Enver Paşa ile ilişkisini kesmesinin iyi olacağını vurgulamaktadır. 30 Kasımda ise Cemal Paşa Münihten şu mektubu gönderir: "Bence bu günün en mühim meselesi, Enver'in son faaliyetleridir. Bu mecnunu Anadolu'da sizin başınıza bela olmaktan meneden talihe teşekkür borçlu olduğum halde, ondan sonra giriştiği işten dolayı son derece hayretteyim" Cemal Paşa Enver Paşa ve çevresindekilerle yaptığı görüşmelerden sonra bazı bilgiler almış ve bunun üzerine Ankara'ya bir tavsiye mektubu göndererek, eski İttihatçılarla uzlaşılması tavsiyesinde bulunmuştu. Mustafa Kemal ise 29 Aralıkta bu konu ile ilgili olarak Moskova elçisi Ali Fuat Paşa'ya şu mesajı gönderdi: "Ben milleti İttihat Terakki bayrağı altına davet edemem. Ankara'ya öğüt vermek değil, Ankara'nın tamamen görüşü ve talimatı dairesinde hareket etmekle faydalı olabileceğini, bu sebeble, fikrini düzeltinceye kadar kendisi ile münasebeti sürdürmekte mazur bulunduğumu bildirmenizi rica ederim" 2 Ocak 1922'de de Cemal Paşa'ya bir mektup gönderen Mustafa Kemal özetle şöyle demektedir: "Paşam Türkiye'de tahminlerinizin fevkinde bir inkılâb olmuştur. Bütün manası ile bir halk hükümeti teşkil etmiştir. Yasama ve yürütme gücünü kendinde toplayan TBMM bütün devlet işlerine el koymuştur. Şunun ya da bunun pazu kuvveti ile ve zorbalıkla vaziyete hakim olmasına ihtimal yoktur" 24 Mart 1922'de bir mektup daha gönderir, Cemal Paşa özetle şöyle demektedir: " Emin olun ki, Enver gerek Anadolu'nun zararını ve gerekse Rusya ile Anadolu arasındaki ilişkilerin bozulmasını gerektirecek hareketlerde bulunmak istedikçe ona şiddetle karşı koyarak onunla katiyetle işbirliği yapmayacağım. Bütün kudret ve kuvvetimle onun hareketlerine mani olacağım. Son bir şey söylemem gerekirse: Bütün ruhum ve varlığımla sizinle beraber çalışmaktan başka bir düşüncem yok!" 12 Nisan'daki mesajında da artık Enverle işbirliği yapmasının mümkün olmadığını vurguluyor ve son iki yıl için-

de iki büyük hata yaptığını söylüyordu.

Mustafa Kemal için artık Enver defteri 1922'lerin ortalarına doğru kapanmaya başlıyordu. 9 Temmuzda Cemal Paşa'dan bir mektup daha aldı: Enver kendini Buhara emiri ilan etti. !

Enver Paşa talihsiz bir komutandı. Vatanı kurtarmak ve kahraman olmak istiyordu. Ama vatanın batması ve hain damgası yemesi için ne lazımsa yaptı.

General Sami Sabit Kahraman'ın hatıralarına göre, henüz ipler kopmadan Enver Paşa ile Ankara arasındaki pazarlık sürüyordu. Bazı kaynaklarda teyid edilen, bazılarının ise reddettiği bir rivayete göre Mustafa Kemal Ardahan Mebusu Hilmi Bey vasıtası ile Moskova'ya Enver Paşaya bir mektup göndererek üç konuda desteğini temin etmeye çalışmakta idi. Aslında olayda büyük gerçek payı var. Çünki böyle bir mektup ele geçirilmiş ve böyle bir kişi de Trabzon'da yakalanmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, o mektubun kendisine ait olduğunu reddetmiştir. Bu konuda farklı yorumlar sözkosudur. Mustafa Kemal'in eğer doğru ise sözü edilen mektupta Enver Paşa'ya "İngilizlere karşı muhalefeti önlemeye çalışın anlaşma umudumuz var" dediği belirtiliyor. Mustafa Kemal ayrıca adı geçen mektupta harp devam ettiği sürece Anadolu'ya gelmemesini, Türkiye'nin İngiltere ile mukavele akdetmesi halinde Alemi İslam'ı bu anlaşma aleyhinde harekete geçirmeme aksine bunu kabul ettirmek için tavır koymaya çağırıyordu. 1919 yılı sonlarında gerçekleşmesi gereken bu mektup, Mustafa Kemal'in çok erken vakitlerde İngiltere ile bir sulh umudunun bulunduğunu göstermektedir.

2 Temmuz 1921'de, İngiltere savunma bakanlığı, İstanbul'daki İtilaf Orduları başkomutanı General Harrington'a bir talimat göndererek Mustafa Kemal'le yapacağı görüşmelerin çerçevesini bildirdi. 4 Temmuzda da Harrington, Mustafa Kemal'e şu mesajı gönderdi: "Zatı devletlerinin görüşlerini dinlemek ve bunları incelemek üzere İngiltere hükümetine rapor vermek üzere bana yetki verildi. Sizce de uygun ise gerekli hazırlığın yapılabilmesi için uygun gün ve saati lutfen bildiriniz. "6 Temmuz'da ise M. Kemal şu cevabî mesajı gönderecektir: "Bizim milli isteklerimiz,

ekselanslarınca bilinir. Milli topraklarımızın tam kurtuluşu ile milli sınırlarımız içinde siyasi, mali, iktisadi, askeri, hukuki ve kültürel tam bağımsızlığımız ilkesi kabul edildiği takdirde görüşmeye başlamaya hazır olacağımızı bildiririm"

Ankara'nın şöhreti bir anda bütün İslam dünyasına yayılmıştı. Cemal Paşanın da etkisi ile 13 Temmuz'da Afganistan emiri Emanullah Han, Afgan ordusunu düzenlemek üzere Ankara'dan subay istiyordu.

16 Temmuz'da, Ankara Maarif Kongresi toplandı. Mustafa Kemal eğitim yolu ile yeni yetişecek gençlerin yeni fikirlerle donatılması gereğine inanıyor. Yeni maarif sistemi şekil ve öz itibarı ile köklü değişikliklere muhtaç! Mustafa Kemal herşeyi çok planlı ve kademeli bir şekilde uygulamaya koyuyordu. Muarızları sadece onu eleştirmekle meşgul oluyorlardı. İnsiyatif her zaman Mustafa Kemal'de idi. Güç dengesini çok iyi biliyor, muhalif kanatta yeralanların kaprislerini, hesaplarını yakından izleyerek onları kendi içinde dengelemeyi beceriyordu. Her gün yeni bir gündemle rakiplerini acze düşürüyordu. Ne zaman diplomasi, ne zaman kültür, ne zaman siyaset ve ne zaman ordu işlerinin ağır basacağı kestirilemiyordu.

25 Temmuz'da, Kazım Karabekir'in yeni oluşturulan Müdafaâ-i Hukuk grubu hakkında bilgi istemesi üzerine Mustafa Kemal şu cevabı gönderiyordu : "Bu günki TBMM, Müdafaâi Hukuk teşkilatının esas ilke olarak tesbit etmiş olduğu görüşler üzerinde ısrarla ve azimle yürümektedir. Grubumuz, bu teşkilatın programını teşkil eden esas maddede izah olduğu şekilde memleketin tam bir bağımsızlık içinde barışa kavuşmasını temin gibi kısa ve kesin bir gaye ile kurulmuştur."

Bunun üzerine Kazım Karabekir, Mustafa Kemal'e bir mektup göndererek, kendisinin Meclis'te oluşacak grublardan herhangi birisine girmemesi teklifinde bulundu. Ancak Mustafa Kemal cevabi mektubunda, Müdafaâi Hukuk Cemiyetinden ayrılmasının düşünülemeyeceği, dolayısı ile Mecliste de aynı grub içinde yer almasının önemine değinerek, bunun kendisi için bir zorunluluk olduğunu ve "esasen grubun hemen hemen meclisin tamamına

yakın bir çoğunluğu içine aldığını" belirtti. Müdafaâi Hukuk Grubunun teşkilinin hemen ardından Mustafa Kemal'in başkomutanlığı konusu gündeme geldi. 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal, TBMM Orduları Başkomutanlığına seçildi. Mustafa Kemal'in talebi üzerine yetkileri 3 ayla sınırlandırıldı. Meclisin gizli celsesinde yaptığı konuşmada "Meclisin sayın üyelerinin umumi surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine başkomutanlığı kabul ediyorum." diyordu.

7 Ağustos'ta, Başkomutan Mustafa Kemal'in emri ile milli vergi emirleri yayınlandı. 11 Ağustosta ise, Mustafa Kemal Amerikalı gazeteci Lawrence Shaw'a verdiği demeçte özetle şöyle diyordu: "Biz Türkiye'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü kurtarmaya çalışıyoruz. Allah'ın yardımı ve Türk milletinin yenilmez kuvveti sayesinde gayemize erişeceğiz. "

Aynı gün TBMM gizli celsesinde konuşan Mustafa Kemal, cepheye ve cephe gerisine üçer kişilik teftiş heyetleri gönderilmesi nedeni ile sert bir konuşma yaptı. Özellikle İnönü savaşları ve cephelerle ilgili rivayetler üzerine mecliste bir tedbir olarak düşünülen Meclise bilgi verecek müfettişler konusu Mustafa Kemal'in canını sıkmıştı. Mustafa Kemal şöyle konuştu: "Ben görev yaparken şöyle böyle heyetlerle görevime müdahele ettirmem efendiler! Bunda ordu için memleket için fenalıktan başka bir şey yoktur. " 4 Ocak 1922'de TBMM gizli celsesinde konu yeniden gündeme gelince kendisine yöneltilen tenkitleri cevaplandırırken teftiş encümeni ile ilgili olarak şöyle diyecektir: **"Orduya ait yaptığımız işleri kontrol için Meclisin bir encümen teşkil etmesinde bir mahzur görmem. Fakat bu encümen benim başkanlığım altında olur!"**

14 Ağustos, Mustafa Kemal Milli Müdafa Vekiline bir telgraf çekerek üç dört gün içinde meydan muharebesine girileceğinden bahisle ordunun istifadesine verilecek tüm imkanın seferber edilmesini istedi. 12 Ağustos'ta attan düşerek kaburgasını kırmış olmasına rağmen çalışmalarını sürdürdü.

16 Ağustos'ta, İngiliz başbakanı Lloyd George Avam Kamarasında yaptığı konuşmada özetle şöyle diyordu: "Kemalist

ayaklanmayı bastırmak için Anadolu'nun içlerine kadar İngiliz askeri gönderilemediğine göre tek bir seçenek vardır, o da her iki tarafı sonuna kadar vuruşturmaktır. "

Ankara'daki gelişmeler konusunda İngiliz Hükümetinde iki ayrı görüşün hakim olduğu görülmektedir. Bir grub gelişmeleri sukunetle izler ve kendinden emin bir tavır sergilerken bir diğer grub gelişmeler karşısında kaygı duymakta ve tepki gösterilmesini istemektedirler.

Ankara Hükümeti başından sonuna kadar itilaf devletlerinin asker ve mümessilleri ile çatışmamaya büyük özen göstermiş ve bütün dikkatlerini Yunan işgal kuvvetlerine, iç isyanlara yöneltmiştir.

Yunanistan"ın İngiltere adına ve onların desteği ile Anadolu'ya çıkmasına karşın İngiltere Ankara ile fiili bir çatışmaya girmeme konusunda her zaman dikkatli davranmıştır.

18 Ağustos'ta, daha önce Amerikan mandasından yana olan Halide Edip, Mustafa Kemal'e bir mektup göndererek Kurtuluş Savaşı ile ilgili olarak görev istedi.

20 Ağustos'ta, Salih Paşa Roma'dan Mustafa Kemal'e bir mesaj göndererek, İngiltere'ye karşı direnmenin gereksiz ve tehlikeli olduğundan bahisle, elverişli şartlarda barış için ortamın müsait olduğundan bahisle, Rusya'ya yaklaşmanın ve batıyı ihmal etmenin bir felaket olacağını bildirdi ve vakit geçirmeden barışı sağlamak için bir temsilci gönderilmesini istedi.

23 Ağustos -13 Eylül arasında Sakarya Meydan Muharebesi yapıldı. 22 gün ve gece süren savaşın ikinci gününde Kral Konstantin Daily Telgraph gazetesine verdiği demeçte şöyle diyordu: "Mustafa Kemal bu defa da savaşı kabul ederse, ordusunu ya yok edeceğiz, ya da esir. Ankara'ya girmeyi umuyoruz."

26 Ağustos'ta M. Kemal ünlü bildirisini yayınladı. "Hattı savunma yok, sathı savunma var. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça terkolunamaz. "

Bu emir, Mustafa Kemal'in Çanakkalede, " Size savaşmayı değil, ölmeyi emrediyorum" sözü ile büyük benzerlik göstermektedir. Aynı gün Musafa Kemal bazı mevzilerde gerilemeye baş-

lanması dolayısı ile Ankara'ya gönderdiği mesajda, Meydan Savaşının Ankara'ya kadar yayılma istidadı gösterdiğinden bahisle Meclis ve Hükümetin ilk etapta Kestin'e, oradan da mecburiyet halinde Kayseri'ye nakli ile ilgili talimatını vermiş, nakil işleminin iki gün içinde sonuçlandırılmasını istemişti. Yunan taarruzunun püskürtülmesinin ardından bu emir durdurulmuştu.

Mustafa Kemal'in cephedeki gerileme üzerine büyük bir paniğe kapıldığı ve acil olarak Kayseri'ye gidilmesi gerektiğinde ısrarlı davrandığı, ancak karşılaştığı muhalefet sonucu, ölüm pahasına cephenin terkedilmemesi gerektiği noktasındaki ısrarlı baskılar karşısında son bir taarruz hamlesi ile düşmanın püskürtüldüğü çeşitli hatıratlarla bahsekonu edilmektedir.

2 Eylül günü Ahmet İzzet Paşa Ankara'ya mesaj göndererek, Ankara Hükümetinin görüşlerini anlatmak üzere İstanbul'a bir temsilcisini göndermesini istemektedir. İstanbul Hükumeti gelişmeler konusunda bilgi sahibi olmak ve diyalog kurmak için girişimlerini sürdürmektedir.

5 Eylül'de düşman ilerlemesinin püskürtülmesinden sonra, Mustafa Kemal cepheden Fransız kadın gazeteci Berthe Georges - Gaulis'e bir mektup göndererek cephedeki duygularını ve zafer inancını bildirdi. 6 Eylül 1921'de de, M. Kemal, Batumda düzenlenen İttihat ve Terakki konferansı ile ilgili olarak Konferansı düzenleyen Halil Paşa hakkında Kazım Paşa'ya bir telgraf göndererek "Halil Paşa hakkında uygun görülen işlemin uygulanmasını " istedi. M. Kemal, sözkonusu işlemin sorumluluğunu kendi üzerine aldığını bildirdi!

12 Eylül'de Kral Konstantin bir bildiri yayınlayarak şu görüşlere yer veriyordu. "Eğer M. Kemal harbe devam edecek olursa, 50. 000 kadar olan kuvvetini imha edecek ve her halukarda Ankara'ya gireceğiz" Yunan kuvvetleri 88. 000 tüfek, 300 top ve 1500 süvariye sahipti. Türk kuvvetleri ise 45. 000 tüfek, 177 top ve 5000 süvari ile Yunan askerlerine karşı direniyordu. Türklerin sahip oldukları tüfeklerin üçte ikisi Rus malı idi.

İngilizler'in ise İstanbul ve çevresinde 30. 000, Çanakkale bölgesinde 3000, Anadolu demiryolu güzergahında 5500, Musul

da 3000 toplam 41. 500 askeri bulunuyordu. Fransızların İstanbul ve Çatalcadaki askerlerinin sayısı 24. 000, Rumeli demiryolu güzergahında 1000, Çanakkale bölgesinde 4000 ve Adana, Tarsus, Mersun, Urfa, Maraş ve Antep çevresinde ise 20. 000 toplam 49.000 askeri bulunuyordu. İtalyanların ise İstanbul çevresinde 3900, Antalya, Isparta, Söke ve çevresinde 12. 000 ve Afyon-Konya arasında ise 1500, toplam 17.400 askeri bulunuyordu. Toplam itilaf devletleri askeri gücü 107. 900 ü buluyordu. Buna Yunan kuvvetleri ve bunlara yardımcı olan Ermeni ve Rum çetecilerin katılması ile bu sayı 200. 000 i buluyordu ki, bu da Milli kuvvetlerin dört katı bir askeri güç demekti.

Ama Kralın beklentileri gerçekleşmedi ve bir gün sonra Sakarya Meydan Muharebesi kan ve can pahasına zaferle sonuçlandı. Mustafa Kemal bu zaferden dolayı TBMM-taltifnamesi ile taltif edildi. Zaferin ardından 14 Eylül'de, genel seferberlik ilan edildi. Bu gelişmelerin ardından İsmet ve Fevzi Paşa, Mustafa Kemal'e Mareşal ve Gazi Ünvanının verilmesini teklif ettiler. 19 Eylülde, Mustafa Kemal Mareşal oldu. Yeni Ünvanı ile ismi şöyle "Maraşal Gazi Mustafa Kemal Hazretleri" Mareşallık rütbesi ve bu rütbe ile birlikte, kendisine büyük bir nakdi ödül verilmesi konusu Ankara'da meclis kulislerinde değişik tartışmalara sebeb oldu. İnönü zaferleri ve Sakarya Meydan muharebesinin sonuçları Mustafa Kemal'e duyulan güveni artırırken, İnönü zaferleri, daha o zamandan, ikinci adamın kim olacağı sorusuna cevap teşkil edecek bir ortam meydana getirmişti.

29 Eylül'de, Mustafa Kemal, İngilizlerin beklenmeyen ilginç kararı ile ilgili olarak gizli celsede TBMM üyelerine bilgi verdi: "Son zaferi takiben hemen onun belirdiği günlerde İngilizler bir yakınlaşma zemini aradılar ve bunun sonucu hemen bize hiç sormadan Malta'da bulunan tutukluların tümünü bırakmaya karar verdiler. "

7 Ekim'de, 25 Eylül'de Malta'dan kaçarak Kuşadası'na gelen Ali İhsan Paşa 1.Ordu Komutanlığı'na atandı.

13 Ekim'de, Güney Kafkas Cumhuriyeti (AzarBeycan, Gürcistan, Ermenistan)ile Kars anlaşması imzalandı

20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması (Fransızlarla) imzalandı.

23 Ekim'de, Ankara hükümetini temsil eden Hamid Beyle, Sir Horace Rumbold arasında, esirlerin mübadelesine dair bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmalar artık İtilaf Devletlerinin resmen Ankara'yı tanıdıklarını ve Ankara ile iyi ilişkiler kurmak istediklerini gösteriyordu.

31 Ekim'de, Mustafa Kemal'in başkomutanlık görevi, ilk başta getirilen üç aylık sınırlandırmaya rağmen, 5 Kasım tarihinden itibaren üç ay daha uzatıldı.

11 Kasım'da, General Harrington İngiltere hükümetine şu raporu gönderdi: İstanbul Hükumeti aracılığı ile Mustafa Kemal'e yaklaşmak konusunda iyimser değilim. Tek kaygum şudur ki, Mustafa Kemal Yunanlıların Anadolu'yu boşaltmaları ve Misak-ı Milli gibi aşırı istekler ileri sürebilir" İngiliz Generalin, Ankara hükümetinin her fırsatta ifade ettiği bu gerçekleri özel bir bilgi imiş gibi İngiltere'ye ulaştırması bir İngiliz şakası olarak önem taşıyabilir.

13 Kasım'da, Mustafa Kemal mecliste oluşmaya başlayan ikinci kanatla ilgili olarak Kazım Karabekir'e bir telgraf gönderdi. Hatırlanacağı üzere ilk grub hareketini Mustafa Kemal başlatmış ve Müdafaâi Hukuk Grubunu oluşturmuştu. Bu grubun dışında olanların ayrı bir grub oluşturmaları Müdafaâi Hukuka karşı bir ayrılık hareketi olarak görülecek ve kamuoyunda mahkum edilecekti. Mustafa Kemal o günlerde bu grubun hemen hemen meclisin tümünü içine aldığını belirtiyordu. Ancak birinci grubtan kopanlarla birlikte mecliste örgütlü bir muhalefet grubunun oluşmaya başlaması üzerine Mustafa Kemal Kazım Karabekir'e gönderdiği mesajda bazı üyelerin milli davaya öncülük edenlerin nufuz ve itibarlarını ortadan kaldırmak, kabiliyetli ve namuslu askerleri yerlerinden etmek için gayret gösterdiklerini söylüyordu. M. Kemal daha sonra şu görüşleri öne sürüyordu: ".Bu ikinci grubun faaliyeti, kendilerince istenen neticeyi verirse doğacak vaziyet, ordunun tamamen dağılması ve sonucunda vatanın tamamen mahvı demek olacağından bütün kuvvet ve kudretimizle bu fikirle mü-

cadele edilmektedir. Bu mücadeleye şiddetle devam edilecek, memleketin harap ve perişan olmasına uzanacak bu cereyanı durdurmak için gereken herşey yapılacaktır. Bununla birlikte sözkonusu azınlığın mecliste tehlikeyi gerektirecek bir kuvvet oluşturması şimdilik muhtemel değildir"

Grubçuluk hareketini Mustafa Kemal'in kendisi başlatmış olmasına rağmen, başkalarının grup oluşturma gayretlerini şiddetle mahkum eden Mustafa Kemal'in gerçek düşüncesinin Meclisteki muhalefet kanadını tasfiye etmek olduğu bu mektubundan da anlaşılmaktadır.

3 Aralık'ta, Mustafa Kemal Fransız bayan gazeteci Gaullis'le yaptığı görüşmede söyledikleri de o günki düşüncelerini ifade etmesi bakımından hayli ilginçtir: **"Ben panislamist değilim. Biz Türküz. Hepsi o kadar"**

6 Aralık 1921'de, İngiliz yüksek komiseri Rumbold, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Gürzon'a bir mesaj gönderdi. "Mustafa Kemal, Misak-ı Milli'yi kabul ettirmeye gayret ediyor. Misak-ı Milliyi kabul ettirirse kurtarıcı olarak yıldızı parlayacak ve ileride Türkiyc'nin kaderinde rol oynayacaktır!"

14 Aralık'ta da, İngiliz Genel Kurmay Başkanı İstanbul'dan çekilmenin doğru olacağı hakkında Sir Charles Harrington'a bir mektub gönderdi. Artık İngilizler yavaş yavaş toparlanmaya çalışıyorlardı. İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetleri, daha çok yerel halkın oluşturduğu çetelerle savaşmışlardı. Ankara'ya bağlı düzenli ordu ise Yunanistan'la savaşa girmişti. Yunanistan bu savaşta İngiltere'ye kalkan olmuştu. İngilizler Yunanistan'ı kullanarak Anadolu'yu ezmeye çalışmışlar, yer yer bu konuda Ermenilerden ve etnik ihtilaflardan yararlanmaya çalışmışlardı.

İngiltere'nin bu tavrı, İngiliz Kvam Kamarasında da sert tartışmalara sebeb olacaktır. Ama İngiliz siyaseti gelişmeleri çok yakından takip ederek, enteljansı sayesinde zor bir işi, en az risk ve mümkün olan en iyi şartlarla kapatmıştı. Artık ne bir imparatorluk vardı geride, ne de müslümanları temsil eden bir hilafet merkezi. Koca bir imparatorluk küçük bir kara parçasına sıkıştırılmıştı. Bundan fazlasını yapma gücüne sahip değildi. Çünki milli şahla-

nış, İngilizlerin iştahlarını kursaklarına tıkayabilir, İngilizler Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da olabilirdi.

Bundan sonrası artık sulh masasında, siyaset masasında görülecek işti. Petrol yataklarına kavuşmuşlar, İslam coğrafyasını 43 parçaya ayırmışlardı. Savaşın sonucundan herkes kendine göre bir pay çıkartmıştı. İngilizler, Yunanistan, Fransızlar ve İtalya. . Ve Türkiye. Yıkılan imparatorluğun yerine yeni bir devlet doğmuştu ve üstelik bu yeni devletin yönü batıya dönüktü. Türk, İtalyan, İngiliz tek bir kardeş olma ülküsüne sahip yeni Avrupai bir Türkiye! Savaş bitmiş, barış içinde bir arada, bir bütün olarak yaşamanın yolları açılmıştı.

23 Aralık'ta Mustafa Kemal Fransız Mareşali Lyaute'ye, Milli Mücadele'de Türk davasına yaptığı hizmetlerden dolayı teşekkür mektubu gönderdi. 24 Aralık'ta ise, TBMM'yi gizli celsesinde Veliahd Abdülmecid Efendinin Meclis Başkanına gönderdiği TBMM'i tanıyan mektubu okundu .

1922

3 Ocak'ta, Fransız bayan gazeteci Gaulis Adanadan Mustafa Kemal'e bir mektub gönderdi. Bayan Gaulis sözkonusu mektubunda şöyle diyordu: " Avrupadaki şahsi nüfuzunuz günden güne artmaktadır. Daima iddia ettiğim gibi şahsınıza dayanacak olan gelecek barışın en önemli etkeni olacaktır. " Mustafa Kemal iç basına ve enformatik ilişkilere gösterdiği özeni aynı şekilde yabancı basma karşı da gösterdi. Yabancı gazetecileri kabul ederek onlarla uzun uzun konuşan Mustafa Kemal hakkında dış dünyada hemen her gün bir kaç haber ve yorum yayınlanıyordu. .

7 Ocak'ta, İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un İngiltere dışişleri Bakanlığına gönderdiği Ankara ile ilgili raporunda: "M. Kemal her zamankinden daha güçlü durumda, Ankara hükümeti Türkiye'nin başkentini Anadolu'ya kaydırmak niyetinde! Türkler " Anadolu Türklerindir" düşüncesinde. Kemalistlerle anlaşmaya varılamaz. Çünkü Anadolu'nun tam bağımsızlığını istiyorlar.

Rumbold 15 Ocak'ta yeni bir rapor göndererek, "Yeni barış önerilerini Mustafa Kemal reddedecektir, bunlar Padişaha kabul ettirilebilir" demektedir.

11 Ocak'ta, Mustafa Kemal'in "Entransigeant" gazetesi muhabirine verdiği demeç: "Türkiye barış şartları Misak-ı Millinin ilan günü olan 28 Ocak 1920 tarihinden itibaren bütün cihanca malumdur."

1 Şubat 1922'de ise, M. Kemal, Meclisin talebi üzerine Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Musul'un kurtarılması için Revandiz bölgesine bir kısım kuvvet gönderilmesini onayladı.

4 Şubat'ta ise, M. Kemal'in baş komutanlık süresi 5 Şubat 1922'den itibaren ikinci defa üç ay uzatılmasına dair kanun TBMM'de kabul edildi! 5 Şubat'ta ise, Harb Encümeni Mustafa Kemal'in başkanlığında ilk toplantısını TBMM başkanlık odasında yaptı. Öğleden sonra da Mustafa Kemal'in vekiller heyeti toplantısına başkanlık edişi. Başlangıçta cepheyi ve cephe gerisini denetlemek üzere kurulacak olan teftiş encümenine karşı çıkan Mustafa Kemal, bu encümenin kendi başkanlığında oluşturulması halinde kabul edeceğini açıklamıştı. Sonunda Orduyu denetlemek üzere oluşturulan encümenin başkanlığına da getirilen Mustafa Kemal icra vekilleri heyeti ile birlikte ordunun fiili denetimine de sahip olmuş oluyordu. Zaten başkomutanlık yetki ve sıfatı ile güçlü bir konuma sahip bulunmakta idi. 16 Şubatta da, 1901 doğumlular silah altına alındı. Böylece askeri yetkiler ve güçlerde belli bir merkezde temerküz edilmiş oluyordu.

18 Şubat'ta, Kazım Karabekir, bir bakıma senato görevi yapacak, uzmanlardan kurulu yeni bir meclis teşkil edilmesi yolunda yeni bir öneri getirdi. Mustafa Kemal bu öneriyi 4 Mart'ta reddetti ve görüşlerini bir mektupla Kazım Paşa'ya iletti. Aynı tarihte Mustafa Kemal Bitlis şeyhi Abdülbaki efendiye, bölücü faaliyetlerle ilgili olarak uyanık olunması gerektiğine ilişkin bir mektub gönderdi.

İki gün sonra da TBMM'de yapılan gizli celsede bazı milletvekilleri Mustafa Kemal'e askeri durumla ilgili bir takım sorular yönelttiler. . "Ne oluyor, nereye gidiyoruz, bizi kim nereye götür-

mek istiyor, meçhule gidiyoruz" şeklindeki eleştiriler üzerine Mustafa Kemal sert bir konuşma yaptı. Mustafa Kemal taarruzun gecikme sebebi ile ilgili olarak şöyle diyordu: "Ordumuzun kararı taarruzdur. Fakat taaarruzu tehir ediyoruz. Henüz hazırlığımız tamam değil. Yarım hazırlık ve tedbirle yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten çok daha fenadır."

Mustafa Kemal TBMM tarafından taarruz konusunda sıkıştırılırken, zaman kazanmaya çalışıyordu. Mustafa Kemal bu arada soruna diplomatik çözüm bulmak çabası içindeydi. Şanslı bir konumda mücadeleyi başlatmak istiyordu. İtilaf devletlerine rağmen bir zafer değil, mümkün olduğunca diyaloğlarla yumuşatılmış bir mücadele zemini arıyordu. Ve beklenen gelişme kendiliğinden ortaya çıktı! 24 Mart'ta, Dışişlerine vekalet eden Celal Bey itilaf devletlerinin mütareke teklifi notasını, Akşehirde bulunan Mustafa Kemal'e bildirdi. Bu notaya, 27 Mart'ta karşı bir nota ile cevap verildi. Mustafa Kemal bu cevabi notayı Sivrihisar'da vekiller heyeti ile birlikte tesbit etti.

2 Nisan'da, Mustafa Kemal Paristen Madam Gaulisten bir mektup aldı. Madam Gaulis Mustafa Kemal'in beklediği müjdeli haberi veriyordu: "Burada vaziyet günden güne lehinize değişikliğe uğruyor gibi." İtilaf devletlerinin mütareke talepleri ile herşey bir anda yoluna girmeye başladı.

10 Nisan'da, Türk-Ukrayna Dostluk anlaşması nedeni ile Lenin'e mesaj gönderen Mustafa Kemal, bir yandan Avrupa devletleri ile iyi ve yakın ilişkiler kurmaya çalışırken aynı anda Rusları da memnun etmeyi ihmal etmiyordu. Şöyle diyordu, Lenine gönderdiği mesajda Mustafa Kemal: "Rus dostluğu geçmişte olduğu gibi, her zaman TBMM hükümetinin temel politikası olacaktır."

5 Mayıs'ta, TBMM'de zorlu bir gün! Mecliste Mustafa Kemal'in 3 ay ile sınırlı olan başkomutanlık yetkilerinin uzatılması etrafında gelişen tartışmalar, başkomutanlık yetkilerinin sınırlandırılması yönünde bir tartışmaya sebeb oldu. Mustafa Kemal bu gelişmelerle ilgili olarak İnönü ile gizlice telgraf muhaberesi kurdu. Bir gün sonra da Mecliste gizli celsede konu tartışma gün-

demine geldi. Mustafa Kemal TBMM üyelerine hitaben " Enbüyük vazifemiz siyaset yapmak değil, topraklarımızda bulunan düşmanı çıkartmaktır" dedi. Müzakereler sonunda Mustafa Kemal'in başkomutanlık yetkileri aynen kalmak kaydı ile üçüncü defa üç ay süre ile uzatıldı.

24 Mayıs'ta, Mustafa Kemal Bayan Gaulis'in müjdeli mektubunu cevapladı : "Eski Fransız Türk dostluğunun kuvvetlenmesini her iki tarafın gözden uzak tutmaması gerektiğini düşünüyorum. " Bir gün sonra da Paris'ten Franklin Bouillon M. Kemal'e bir mektup gönderdi: "Dostlarım ve ben engeller ne olursa olsun adaletli bir barışa ulaşmayı savunmaktan geri durmayacağız"

2 Haziran'da, Ali Fuat Paşa Moskova'dan Ankara'ya geldi ve Mustafa Kemal'le konuştu. Artık Sovyetlerle araya bir mesafe koymanın zamanı gelmişti, ama bunun açıklanması için daha zamana ihtiyaç vardı. Bu arada Literary Digest'te Mustafa Kemal'le ilgili ilginç bir yazı yayınlandı. Yazıya göre "Mustafa Kemal bir İspanyol yahudisi idi. Ama artık islam dinini seçmişti, Kur'anda yasak olduğu için de alkollü içkilere artık el sürmüyordu. " Mustafa Kemal'in orjini batı basınının uzun süre merak ettiği konular arasında yer alacaktı. Mavi gözlü, sarı saçlı kişi kimdi? 1923 yılı Şubatında Time yine bu konuya değiniyordu "Mustafa Kemal Yahudi asıllı değil Türktür" diyordu. Basılıların Ankara'ya ilişkin yorumlarında zaman zaman korkunç hatalar ve çelişkiler sözkonusu oluyordu. Ama o zamanlar batı ile iyi ilişkiler kurmak sözkonusu olduğu için pek tepki görmüyordu. İşin meraklıları bu konu ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi tarafından yayınlanan "Atatürk, Cumhuriyet Türk Tarihi" kitabının 79. sayfasına bir göz atabilirler.

17 Haziran'da Mustafa Kemal İzmit'e geldi ve bir gün sonra da burada Claude Farrere ile görüştü 19 Haziran'da da Mustafa Kemal'le birlikte olan Farrere, 20 Haziranda TBMM başkanına barış dileklerini içeren bir mesaj göndererek Türkiye'den ayrıldı.

14 Temmuz'da, Mustafa Kemal Fransız Milli günü dolayısı ile Fransız elçiliğini ziyaret etti. Büyük taarruz öncesi bu gelişme-

ler son derece büyük öneme sahiptir. 16 Temmuzda, Mustafa Kemal Anadolu ve Rumeli Müdafaâi Hukuk Grubu toplantısında tabii başkanlığa seçildi. Bir gün sonra da, Mustafa Kemal TBMM başkanlık odasında Fransız albayı Mougin ve Sovyet elçisi Aralov'la görüştü.

20 Temmuz, Mustafa Kemal'in üzerindeki başkomutanlık görevinin üç ay daha uzatılmasına ilişkin meclisteki gizli müzakereler sırasında Mustafa Kemal artık bu yetki ve görevlere ihtiyaç kalmadığını bildirdi. Ancak müzakereler sonunda bu yetki ve görevlerin süresiz olarak Mustafa Kemal'in üzerinde kalması kabul edildi. Hatırlanacağı üzere bu yetkiler üç ayla sınırlı kalmak kaydı ile verilmiş daha sonra bu süreler üçer aylık dönemler halinde uzatılmış ve zaman zamanda bu yetkilerin sınırlandırılmasına ilişkin mecliste tartışmalar olmuştu.

Bundan sonra olaylar şöyle gelişti:

21 Temmuz'da Cemal Paşa Tifliste öldürüldü! 4 Ağustos'ta da Enver Paşa Buharada öldürülecektir.Böylece Mustafa Kemal büyük taarruz öncesi sınır dışındaki en büyük rakiplerinden de kurtulmuş olmaktadır. Artık ne İstanbul rekabet edebilir kendine, ne de Enver Paşa, Ankara'daki İttihatçılar da en büyük dayanaklarını yitirmiş durumdadırlar.

Ankara'da meclis teşkil edildiği günden bu yana 197 gizli oturum yapılmış. Artık gizli oturumlarda Mustafa Kemali sıkıştıracak güçler giderek yalnızlığa itilmektedirler.

24 Temmuz'da Mustafa Kemal Konya'da General Towshend'i kabul etti. Üç gün sonra Gn. Towsend Ankara'dan bir rapor göndererek Ankara Hükümeti konusundaki görüşlerini bildirecektir. Raporda şu görüşlere yer verilmektedir: " Türk Milli ordusu güçlü ve etkili bir güce sahiptir. İngiltere hükümeti bunu anlayamamıştır. Yepyeni bir Türkiye doğmuştur. Bunu da anlamış değiliz. Türk'ü Avrupa dışına, Anadolu'ya itmeye çalışmak çılgınlıktır. " Öte yandan İngiliz başbakanı Avam kamarasında yaptığı konuşmada "Mustafa Kemal büyük bir general ve yurtsever olabilir, ama müslümanların başı İstanbul'daki halifedir!" diyordu.

26 Ağustos'ta Büyük Taarruzu başladı.

30 Ağustos'ta, Büyük Taarruz zaferle sonuçlandı. Büyük Taarruz öncesinde Yurdun dört bir yanındaki generaller ve Ankara hükümeti ile yakın işbirliği içindeki Askeri Erkan bölgeye intikal ederek hareketin komuta merkezini oluşturmuş ve 4 gün süren büyük taarruzdan sonra zafere ulaşılmıştı. Bunu takip eden 9 günün sonunda ise 9 Eylül'de İzmir kurtarılmıştı. Bu arada İngilizlerin Yunanistan'a daha fazla destek vermekten vazgeçmesi ve Ankara hükümeti ile yakınlaşma içine girme gayretleri dikkat çekmektedir.

Mustafa Kemal İzmir'in kurtarılmasından sonra, İzmir'e gelerek burada yaşayan Rum halkına güvence vermiş ve bunun bir göstergesi olarak ta, ilk gün bir Rum meyhanesine giderek Rumlarla sohbet etmişti. Hatta, Venizelos'un burada hiç rakı içip içmediğini sormuş, içmediğini öğrenince, "Acaba niçin İzmir'i almaya kalkıştı ki" diye espri yaparak aradaki gerginliği yumuşatmıştı!

Yunanlı işgal kuvvetlerinin çoğu geldikleri gibi, İngiliz gemilerine binip geri gitmişlerdi. Türk askerleri ise Yunanlıların geri çekilmesinin ardından Adaları işgal etmemişler, Hatta Meis bile Yunanistanın işgalinde kalmıştı. Türkiye savaş sonrası Yunanistandan Savaş tazminatı da istemiyerek büyük bir dostluk göstermişti.

Resmi tarihte belirtildiği gibi, İzmir'de Milli Mücadelenin ilk kurşunu bir dönme olan Hasan Tahsin tarafından sıkılmamıştı. Şehrin dört bir yanından silah sesleri geliyordu. Şehir meydanında da bir çok kişi aynı anda ateş açmışlardı. Hatta ilk ateşi açan köşeden dönüp kaybolmayı başarmıştı. Ama bu işin şanı şöhreti de bir dönmeye kaldı. Oysa İşgal sırasında Yahudi, Rum ve Ermeniler Yunan kuvvetlerini alkışlayarak müslümanlar ve Türkler aleyhinde sloganlar atıyorlardı!

1 Eylül'de, Mustafa Kemal ünlü emrini verdi: Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir ileri! Aynı gün Mustafa Kemal millete, orduya ve TBMM'ne birer mesaj gönderdi. 2 Eylül'de, Yunan generali Trikopis esir edildi. 3 Eylül'de de Mustafa Kemal Uşak'a geldi.

Paris temsilcisi Ferit (Tek) Bey, Mustafa Kemal'e gönderdiği mesajda o günün heyecanı içinde şu mesajı gönderiyordu;

"Türkiye'nin büyük çocuğu, azmin vatanı esaretten kurtardı."

4 Eylül'de, İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcileri mütareke isteğinde bulundu. 5 Eylül'de Rumbold Gürzon'a gönderdiği raporunda şöyle diyordu: "İtilaf devletleri yüksek komiserleri İzmirde Kemalist Kuvvetlerle çatışmaktan sakınmak gerektiği kanısında!" 6 Eylül'de ise, Fethi Okyar Beyin Londra'dan gönderdiği mesajda, İngilterenin acele mütareke istediği belirtiliyor ve "Trakya alınmalı, azınlıkların değiştirilmesi, harp tazminatı, ülkede yapılan tahriplerin tamiri istenmelidir" diyordu. Öte yandan İstanbul'daki İngiliz orduları başkomutanının İngiliz savunma bakanlığına gönderdiği mesajda ise "durum son derece kötü. Ateşkes için kaybedilecek zaman yok, Yunan askerleri Anadolu'dan kaçıp kurtulmaktan başka bir şey düşünmüyor"deniliyordu.

Batılı ajans ve gazetelerin, yabancı misyonların Milli kuvvetlere ısrarla "Kemalistler" adını vermesi dikkat çekici bir özellik taşımaktadır.

7 Eylül'de, Mustafa Kemal, Hindistan müslümanlarının gönderdiği paradan yüzbin lirayı Salihli'de zulme maruz kalan köylülere dağıttı. Aynı gün Fransız General Gouraud, Albay Mouigin aracılığı ile Mustafa Kemal'i 30 Ağustos zaferinden dolayı tebrik etti! İtilaf devletleri centilmence bir tavırla Mustafa Kemal'e karşı iyi niyetlerini, işbirliği arzularını bu şekilde ifade etmiş oluyorlardı. Yoksa Yunan işgalinin örgütleyicilerinin Yunan kuvvetlerinin yenilmesi karşısında bu tür davranışının başka ne sebebi olabilirdi ki!

8 Eylülde, Fethi Bey Roma'da İtalyan Hariciye Bakanı ile görüştü. 9 Eylülde de Türk orduları İzmir'e girdi. Mustafa Kemal bir gün sonra öğleden sonra İzmir'e geldi. 12 Eylül'de ise İngiltere'nin İngiliz başkonsolosu Harry Lamb Ankara hükümeti ile İngiltere arasındaki ilişkiler konusunda Mustafa Kemal'le bir görüşme yaptı. Bu arada Akdeniz'deki İngiliz filosu başkomutanı, Mustafa Kemal'e Ankara hükümetinin İngilizler'e karşı bir harp halinde olup olmadığını sordu. Mustafa Kemal ise aynı gün İzmir'e gelen İngiliz Daily Mail gazetesi muhabirine şöyle diyordu: "Bu son taarruzu istemedim, fakat Yunanlıları Anadolu'yu terke zorlaya-

cak inandırıcı başka bir yol yoktu. " Mustafa Kemal bu mülakatında da taarruz yanlısı olmadığını, soruna barışçı bir çözüm bulmak konusunda ısrarlı davrandığını ifade etmektedir.

İngilizlerle savaş halinde değildik. Peki ya Yunanistan kimin adına savaşıyordu!.. İngilizlerin adına!

Mustafa Kemal İzmir'den büyük zaferle ilgili Millete bir beyanname yayınladı, ve 13 Eylül günü de, batı dünyası ile hemen dostça ilişkilere girdi. Azınlıklara güven duygusu verecek bir yaklaşım sergiledi. 13 Eylül'de Mustafa Kemal'in Amiral Brock'a gönderdiği cevabı mesajda da bu yaklaşım ifadesini buluyordu: "her iki hükümetin uygulanagelen şekillere uyarak siyasal ilişkiler kurabileceklerini bildirmekle şeref kazanmaktayım. "

M. Kemal aynı gün İzmir'de Amerikalı gazeteci Richard Eaton'a şöyle diyordu: "Ben İngilizlerle değil Yunanlılarla harb ediyorum. Yirmidört saatte en iyi kıtalarımı Trakya'ya geçirmeye yetecek nakliye gemilerim de mevcuttur. Bu askerler bir işaretimi bekliyorlar. "

14 Eylül'de, Rumbold'un Gürzon'a raporu: "Savaşan tarafların birbiri ile teması kalmadı. Konferans çağrısı için şimdi en uygun zamandır... Mustafa Kemal'in ikinci hedefi Trakya'dır. Konferans olmazsa Trakya'ya geçmeye çalışacaktır. Gecikirsek güç durumda kalırız. "

15 Eylül'de, İngiltere Kabinesi'nde çetin bir tartışma patladı. İngiltere Hükümeti, Ankara Hükümeti'nin, Müttefik Kuvvetleri İstanbul'dan çıkarmasını önlemek için gerektiğinde kuvvet kullanılmasına karar veriyordu. İngiliz kabinesi Osmanlı Devletinin geleceği ve Ankara Hükümeti konusunda tam bir mutabakat sağlamış değildi. İngiltere'nin şark siyasetini daha çok İngiliz enteljansı belirlediği için gelişmelerle ilgili olarak bilgiler ve belgeler yeteri derecede açıkça tartışılamıyordu. Bu da çeşitli tedirginliklere, yorum farklılıklarına neden oluyordu. Bazı konularda ise ciddi kaygılar sözkonusu idi.

Bu gelişmelerden bir gün sonra İngiliz Kabinesi tarafından itilaf devletleri olarak Çanakkale'nin tarafsız bölgesine karşı bir müdahelede bulunmaması hakkında Mustafa Kemal'le temasta

bulunma kararı alındı. Aynı gün İngiliz Savunma Bakanlığı İstanbul'daki komutanlığına bir mesaj göndererek, kabinenin iki tümen daha göndermek sureti ile Mustafa Kemal'e gerektiğinde karşı koyulmasını bildirecektir.

Öte yandan İngiliz Hükümeti doğu konferansı ile ilgili çalışmalara başlanması kararı aldı. İngiliz Yüksek Komiserinin Londra'ya gönderdiği mesajda ise, İstanbul Hükumetinin tezelden bir konferans toplanması yolundaki umudu belirtildikten sora, Padişahın Ankara kuvvetlerinin İstanbul'a yaklaşmasından kaygı duyduğunu, Padişahın geleceğinin karanlık olduğunu, zafer'den sonra Vahdeddin'in Mustafa Kemal'i kutlamayı reddettiğini duyuruyordu.

18 Eylül'de, bir savaş gemisi ile İzmir'e gelen Fransız yüksek komiseri General Pelle, Mustafa Kemal'le görüştü. İstanbul'daki İngiliz Orduları Başkomutanı Londra'ya gönderdiği bir raporda kararlı bir tutumla Mustafa Kemal'in caydırılabileceğini belirterek Çanakkale'deki mevzilerin güçlendirildiğini ifade ediyordu. İngiliz kabinesi ise Mustafa Kemal'in Trakya'ya kuvvet çıkarmasının önlenmesi yolunda bir karar alıyordu. Aynı gün Mustafa Kemal Yakub Kadri'ye verdiği mülakatında, **Milli Mücadelenin birinci safhasının kapandığını, şimdi sıranın ikinci safhaya geldiğini söylüyordu.**

19 Eylül'de, Mustafa Kemal İstanbul Edebiyat Fakültesinde fahri profesörlüğe seçildi. 20 Eylül'de General Harrington Mustafa Kemal'in Çanakkale'ye saldırma ihtamalinden sözeden bir raporu Londra'ya gönderirken, Parist'e, Fransa Başbakanı ile görüşen Lord Gurzon Mart ayından beri Mustafa Kemal'i konferansa getirmek için harcanan çabaların boşa gittiğini belirtiyordu. İki gün sonra da Fransız Başbakanı, Gürzon'a şöyle diyecekti: ". . Mustafa Kemal onları frenlemeye çalışıyor. Çatışmayı önlemenin tek yolu Mudanya konferansını başlatmaktır. "Bu ifadeler, 7 aydan bu yana, konferans konusunda İngiltere ile Mustafa Kemal arasında bazı temasların kurulduğunu göstermektedir.

Mustafa Kemal, 24 Eylül'de Celal Nuri'ye askerlerin heyecanı ile ilgili olarak şu bilgileri veriyordu: "Askere istirahat emre-

diyorum, asker dinlemiyor ve İzmir'de istirahat ederiz karşılığı ile cenk ediyorlar. . "

22 Eylül'de Harrington Londra'ya şu raporu gönderdi: ". . Mustafa Kemal tarafsız bölgeyi çiğnememe kararını bugün verecektir, sanırım. Çiğnerse karşısında İngiltere ve Dominyonlarını bulacağını açıkça kendisine duyurdum! "İki gün sonra da Türk Kuvvetleri Çanakkale'de tarafsız bölgeye girdiler. İngiltere karşı koyma konusunda Dominyonları ile görüştü ve bir gün sonra da Türk Kuvvetleri karşısında gerileyerek daha dar bir bölgeye sıkıştılar. 25 Eylül'de İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold Londra'ya gönderdiği yazılı mesajında iki bin kişilik bir Türk süvari birliğinin Erenköy'de göründüğünden bahisle, bunları tarafsız bölgeden geri çekmesini Mustafa Kemal'e duyurduğunu, aksi halde Harrington'un bunları geri çevireceğini bildirdiğini söylüyordu. Hamit Bey ise İstanbul'dan gönderdiği telgrafta " General Pelle'nin iki bin süvarimizin Erenköy'den geri çekilmesini rica ettiğini" bildiriyordu. 26 Eylülde Mustafa Kemal Chicago Tribün muhabirine verdiği demeçte kapitülasyonları tanımadığını ve Misakı Milli'de ısrarlı olduklarını vurguluyordu. Aynı gün Harrington, Türk kuvvetlerinin tarafsız bölge dışına çekilmesi ile ilgili olarak M. Kemal'e bir telgraf gönderdi. Mustafa Kemal ise cevabî mesajında şöyle diyordu: "Tarafsız bir bölgenin şimdiye kadar TBMM ile müttefik hükümetler arasında kararlaştırılmış olduğundan haberim yoktur. Süvarilerimizin ve kıtalarımızın harekâtı mağlup Yunan ordusunu takip harekâtından ibarettir. "

27 Eylül'de, Harrington, Mustafa Kemal'e Yunan ordularının İstanbul'dan ayrıldığını bildiren bir telgraf gönderdi. Harrington sözkonusu telgrafında şöyle diyordu: "Arzum çatışmaktan kaçınmaktır. Arzu ederseniz sizinle görüşmeye hazırım" Aynı gün Fransız hükümeti de Mustafa Kemal'e askerlerini geri çekmesi gerektiğini duyurdu. Bu olaydan bir gün sonra, Mustafa Kemal Harrington'a şu mesajı gönderdi: "Siz de Fransız ve İtalyanlar gibi Asya sahillerindeki kıtalarınızı geri çekmeye hazır olduğunuz takdirde boğazlar'sahilinde bulunan kıtalarımıza yavaş yavaş geri çekilmeleri ve yalnız mülki idare ile polis örgütünü düzenlemekle

yetinmeleri hususunda emir vermeye hazırız. "Bu arada Mustafa Kemal Fransız Doğu donanması komutanı Amiral Dumesnil'e cevabi bir mesaj gönderdi. Ve aynı gün İzmir'e gelen Fransız diplomatı Franklin Bouillon ile görüştü. Londra hükümeti ise İngiliz Yüksek Komiserliğine gönderdiği bir talimatta: " Mustafa Kemal tarafsız bölgeden çekilmezse Yunan donanmasının da Marmara'yı ve Çanakkale boğazını kullanmasına izzin verilecektir. Bunu Ankara'ya duyurunuz" deniliyordu. 29 Eylül'de İngiltere hükümeti, Türklerin sözkonusu bölgeden çekilmemeleri halinde ateş açılması konusunda General Harrington'a talimat verdi. Aynı gün Ankara hükümeti Mudanya Mütarekesi ile ilgili itilaf devletlerinin 23 Eylül tarihli notasını cevapladı ve Mütareke'nin 3 Ekim'de yapılmasını istedi"O gün Fransız Diplomat Bouillon, Fransız başbakanı Poincare'ye gönderdiği telgrafta, Mustafa Kemal'le 4 saat görüştüğünden bahiste: " Mustafa Kemal'in durumu güç, askerlerini zor zabtediyor" diyordu. O gece Mustafa Kemal İzmir'den Ankara'ya haraket etti. 2 Ekim'de Ankara'da coşkun gösterilerle karşılanan Mustafa Kemal Ankara'lıların şahri hemşerisi ilan edildi ve 3Ekim'de deMudanya Konferansı başladı. Mustafa Kemal 4 Ekim'de mecliste gizli celsede yapuğı konuşmada Mudanya konferansı ile ilgili olarak şöyle diyordu: "Mudanya Konferansı ister müsbet, ister menfi sonuçlansın, biz bir an evvel barış masasının başına geçmeliyiz". O gün Ankara'da, Vakit gazetesine verdiği demeccinde ise aynı güven ve emniyetle konuşuyordu: "Milli emeller dahilinde barış elde edilecektir. Elde edilişi yakındır"

5 Ekim'de, Mustafa Kemali içişleri bakanı ile birlikte Albay Mougen'i ziyaret etti. Bir gün sonra da Fransız diplomat Franklin Boillon'a cevabi mesajı: "Dostça çalışmalarınızdan müsbet bir netice çıkacağından kuvvetle ümitvarım" Aynı gün Mustafa Kemal'in İnönü'ye talimatı: "Trakya'mn boşaltılarak bize teslimi belli olmayan bir zamana tehir edilemez" Bu arada konferans heyetine başkanlık eden İnönü sık sık Mustafa Kemal'i arayarak gelişmeler hakkında rapor veriyordu. Bu bilgiler ışığında 9 Ekim tarihli gizli celsede Mustafa Kemal şöyle diyordu: "Görülüyor ki Trakya'yı bize vermek istemiyorlar. Ve gelecekte temin etmek is-

tedikleri muhtevaya şimdiden bir şekil vermek istiyorlar. Halbuki bizim isPaşadiğimiz Trakya ve İstanbul'un doğrudan doğruya *bizim hükümetimize teslim edilmesidir.* " Aynı gün İsmet Paşa Mustafa Kemal'i arayarak, Fransızların bütün kuvvetleri ile İngilizleri desteklediğini söylüyordu. Franklin Bouillon ise Mustafa Kemale gönderdiği mektubunda: "İngiltere'nin konferanstan önce yapabileceği herşeyi yaptığını hissettiğini" söylüyordu. 10 Ekim'de Mustafa Kemal herşeye rağmen kesin talimatını verdi: "Sözleşmeyi imza ediniz!" Mustafa Kemal aynı zamanda Mudanyada bulunan Fr. Diplomat Bouillon'a şu mesajı gönderiyordu: "Fransız dostlarımızın Türkiye'nin belli haklarından fedakarlıkta bulunmasını isteyici hareketlerini yorumlamakta güçlüğe uğruyorum. "Anlaşılan Mustafa Kemal de, İtilaf devletleri temsilcileride *özel mülakatlarda belirtilen konularla ilgili olarak şimdi daha* farklı düşünüyorlardı. Ama yine de Mustafa Kemal barışı mümkün kılacak bir anlaşma konusunda kesin talimatını vermekten çekinmedi ve daha önce değişik vesilelerle ifade ve isbat ettiği iyi niyetini bir kez daha ortaya koydu! Ne İngilizler, ne de Fransızlar hiç bir zaman Mustafa Kemal'le doğrudan kırıcı bir uslupla karşı karşıya gelmeyi denemediler. Aynı şekilde Mustafa Kemal de her zaman onları dost gibi gördü. İşgal kuvvetleri yetkililerini bile dostça kabul etti. Ve Türkiye her zaman barışın sağlanmasında her türlü kolaylığı gösterdi.

Mustafa Kemal Bouillon'a gönderdiği ikinci mesajda barış konferansının İzmirde yapılmasını, Fransadan bu yönde temaslarda bulunmasını isteyecektir.

11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes antlaşması imzalandı! Mustafa Kemal bir bildiri ile sonucu bütün Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerine bildirdi. Bu sonucu kazanılan büyük zaferin ilk önemli siyasi sonucu olarak ilan etti.

Bu arada General Harrington'a bir mesaj gönderen Mustafa Kemal *bu mesajında şöyle diyordu:* "Barış *için* sarfedilen gayretlerin başarı ile neticelenmesini, bütün insanlık adına arzu ve ümid etmekteyim".

16 Ekim'de Mustafa Kemal Bursa'ya geldi ve bundan sonra

ilim, maarif ve iktisada önem vereceklerini açıkladı ve üç buçuk yıl süren mücadeleden sonra şimdi bu sahalarda mücadelenin devam edeceğini açıkladı. Mustafa Kemal'in Bursa'ya gelişinden bir gün sonra Sadrazam Tevfik Paşa yakında toplanacak barış konferansın da Ankara ve İstanbul temsilcilerinin birlikte katılması teklifi ile Mustafa Kemal'e bir yazı gönderdi. Ancak 18 Eylül'de Mustafa Kemal bu mektuba verdiği cevapta "TBMM ordularının kazandığı bu zaferin tabii neticesi olarak toplanması yakın olan barış konferansına Türk devletinin yalnızca ve ancak TBMM hükümeti tarafından temsil olunacağım" bildirdi.

19 Ekim'de Mustafa Kemal, iki önemli sürprizle karşılaştı: Latife Hanımın İzmir'den, Salih Bozok'a Mustafa Kemal'e ilanı aşkını bildiren mektubu. Ve İngiltere parlementosunda yoğun eleştiriler alan Lloyd George'nin istifası. Loyd George avam kamarasındaki konuşmasında şöyle diyordu: "Arkadaşlar, asırlar nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakınız ki o büyük dahi çağımızda Türk ulusuna nasip oldu ve bizim karşımıza çıktı. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelirdi!"

24 Eylül'de Mustafa Kemal United Press Ajansı'na verdiği demeçte, uygarlık yolunda yürümeye devam edeceklerini bildirecek ve 27 Ekim'de Bursada yaptığı konuşmada ise "Milletimizin siyasi, ve içtimai hayatında milletimizin fikri eğitiminde de rehberin ilim ve fen olacağını" ifade ediyordu. O gün önemi anlaşılmayan bu sözler önemli bir anlam taşıyor ve muhtemel bir takım gelişmelerin ilk sinyalini veriyordu. Henüz Mudanya Müterakesinin mürekkebi kurumadan ve daha Ankara'ya dönerek gelişmeleri müzakere etmeden verilen bu sinyalin gerçek mahiyeti Bursadan Ankara'ya döndükten bir gün sonra TBMM Müdafaâ-i Hukuk Grubu'nda yaptığı konuşmada kendisini gösterecekti: Osmanlı saltanatı kaldırılacaktı ve ilk adım olarak Hilafet saltanattan ayrılacaktı! Mustafa Kemal'de çok önceden oluşmuş bir fikirdi bu. Aylar önce Kazım Karabekir Paşa bu konudaki kaygılarını şöyle ifade ediyordu. Daha doğrusu Kazım Paşa'nın bir başka kaygısı Mustafa Kemal'in hilafet makamını ele geçirerek kendini halife ilan etmesi ile ilgili idi. Kazım Paşa'ya göre İngilizler ısrarlı bir şe-

kilde Anadolu'da bir Cumhuriyet ilân edilmesini fikrini Mustafa Kemal'e empoze ediyorlardı.

Kazım Karabekir'in "İstiklal Harbimiz" isimli kitabının 1040. sayfasındaki konu ile ilgili hatırat şöyle: **"İzzet Paşa'nın mektubuna göre, daha şimdiden Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet tesis edivereceği hakkında korkular uyanmıştı. Benim endişem ise Hilafet ve Saltanat makamına bir zaferden sonra çıkıvermesi idi. İngilizlerin bu gibi işlerde aracılar kullanarak, zaferden önce milli ayrılıklara sebeb olacak teşebbüslere teşvik etmeleri pek kuvvetli idi. Nitekim 16 Mart 1920 olayından önce Rawlinson bir an önce Anadolu'da Cumhuriyet ilan etmekliğimizi teşvik ediyordu!"**

1 Kasım'da Mustafa Kemal'in söyledikleri gerçekleşti Saltanat kaldırıldı ve Hilafet saltanattan ayrıldı. Karar Sultan Vahdeddin'e Yıldız Sarayı'nda Refet Paşa tarafından tebliğ edildi. Tam Mudanya mütarekesinden 20 gün sonra.

Görüldüğü gibi Ankara'da teşkil olunan hükümet, bir yandan düşmanla savaşırken, öte yandan aynı titizlikle İstanbul'a karşı da sistemli, planlı bir muhalefet hareketi yürütmüştür. O günlerin yoğun zafer heyecanı içinde Saltanatın kaldırılması Ankara hükümetine muhalefet odaklarına karşı daha rahat hareket etme imkanı sağlamıştır.

17 Kasım 1922 Vahdeddin İstanbul'dan ayrıldı. Malta üzerinden Roma'ya gitti. Yahudiler tabutuna haciz koydular ve yoksulluk içinde öldü. Giderken Hazineden hemen hemen zati eşyaları dışında hiç bir şey almadı. Son anda yolda okumak için istediği Kur'anı Kerimin altın bir mahfaza içinde olduğunu öğrenince Romadan, altın mahfazayı Beytülmale ait olduğu için İstanbul'a geri iade etti.

Mustafa Kemal İstanbul'da bulunan Refet Paşa'ya bir mesaj göndererek Vahdeddin'in İstanbul'dan ayrılması üzerine İngilizlerin ve başkalarının saraydaki emanetleri almamaları için tedbir alınmasını istedi.

18 Kasım'da, Hilafet makamı, Halife'nin yetkileri ve Biat konularında TBMM gizli celsesinde şiddetli tartışmalar oldu. So-

nüçta Abdulmecid efendi TBMM'nin aldığı bir kararla halife seçildi. İngilizler Sevr anlaşması ile Hilafet ve saltanatı kendi ellerinde bir silah gibi kullanmak istiyorlardı. Ankara hükümeti ise saltanatı tamamen ortadan kaldırarak Hilafeti saltanattan ayırarak kendisi için daha bir süre kullanma yoluna gitti. Mustafa Kemal bu karar üzerine İstanbul'da bulunan Refet Paşa'ya bir telgraf göndererek Halife ile ilgili bazı talimatlar verdi: "Abdülmecid efendi - Halife-i Müslimin- ünvanını kullanacaktır. Bu ünvana başka sıfat ve kelime ilave edilmeyecektir. Alem-i İslama duyurmak üzere yayınlayacağı bildiride Türkiye devletinin ve Büyük Millet Meclisinin ve Hükümeti'nin hususi niteliği ve idare şeklinin Türkiye halkı ve bütün alemi islam için en faydalı ve en uygun olduğu anlacak ve belirtilecektir" Mustafa Kemal'in bu tamimi ile, Halife Hükümet nezdinde bir memur konumuna getirilmekte idi. Hilafet elbisesi arkasında Ankara hükümetinin meşruiyeti ve bu örneğin Alem-i İslama kabul edittirilmesi yönünde bir propaganda aracı olarak kullanılması düşünülüyordu. Ancak bu fonksiyonu tam olarak yerine getiremeyince, hatta aksine davranışlar ortaya çıkınca bu makam tümden lağvedilecektir.

19 Kasım'da da Abdulmecid efendiye halife seçildiği resmen bildirildi. 20 Kasım'da Halife, ünvanı ve kıyafeti ile ilgili bir talepte bulundu ise de Mustafa Kemal gönderdiği bir yazıda bunların bazılarının kabul edildiğini ve bazılarının ise kabul edilmediğini belirtiyordu.

Bir gün sonra da Lozan Konferansı toplandı. Bu konferansın gerçekleşmesinde ve sonuçların kesinleşmesinde bir Osmanlı Yahudisi olan Haim Naum Efendinin büyük gayretleri olacaktır. Haim Efendi daha sonra, Lozan'daki hizmetlerinin ardından Nasır'a danışmanlık yapacak ve Mısır'a yerleşecektir.

Lozan Konferansının açılış töreninin yapıldığı gün Mustafa Kemal Büyük Zaferi kutlayan Türkocağı genel sekreteri Dr. Fethi'ye gönderdiği cevabi mesajda, "yeni Türkiye'nin istinatgahı olan millet ve milliyet fikrinin gelişmesi için yıllarca başarı ile telkin ve yayında bulunmuş olan Türkocağı'nın milli zafer dolayısı ile gönderdiği kutlamalara teşekkür" ediyordu.

Türkocağı, yeni Türkiyenin yapılanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Türkçülük cereyanının kökleşip yayılması için Osmanlı döneminden beri büyük bir gayret ve disiplin içinde çalışan Türkocaklarının yerini daha sonra Halkevleri alacaktır.

Türkocaklarının o günkü konumu, bir bakıma milli bir mason örgütünü andırıyordu. Esas kuruluşu itibarı ile Osmanlı toplumunda milliyet fikirlerini yaymak olan azınlık mensuplarının desteğinde şekillenen Türkocakları, yeni hükümet dönemindeki programı Kemalist doktrinle bütünleşecektir.

Daha Mudanya Mütarekesinin üzerinden 20 gün geçmeden hilafet kaldırılmış, hilafetin kaldırılmasının üzerinden 20 gün geçmeden Lozan Konferansı çalışmalarına başlanmıştı. Üç ay sonra da 17 Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresi toplanarak, yeni Türk devletinin iktisadi yapısının inşasına girişilmiş ve uzun süren müzakerelerin ardından 24 Temmuz 1923'te Lozan Anlaşması imzalanmıştı.

21 Kasım 1922'de yeni bir kriz ortaya çıktı. Üç milletvekilinin yeni seçim yasası ile ilgili teklifi ortalığı karıştırdı. Teklife göre, milletvekili seçilecek kişilerin o bölgede beş yıldan az oturmamış olması öngörülüyordu. Mesela daha önce ilgisiz kişiler ilgisiz yerlerden milletvekili olarak atanabiliyordu. Hatta hiç gitmedikleri görmedikleri, bilmedikleri, tanımadıkları yerlerden bile milletvekili olarak atanabiliyordu. Bunun önüne geçmek için verilen yasa teklifi, bir yerde Mustafa Kemal'i de hedef alıyordu. Eğer teklif yasalaşacak olursa Mustafa Kemal milletvekili olamayacaktı. Dolayısı ile bütün yetkilerinden mahrum olacaktı. Çünkü Mustafa Kemal'in doğduğu yer sınırlarımız dışında idi ve beş yıl da sürekli hemen hiç bir yerde oturmamıştı.

Tabii ki teklif reddedildi. Ancak Mustafa Kemal mecliste çok sert bir konuşma yaptı, arkasından da 6 Aralık'ta parti kurma fikrini açıkladı. "Halk Partisi " adında, halkçılık prensibine dayalı bir parti kuracaktı. Bu arada Mustafa Kemal ve Ankara'daki gelişmeler hakkında yabancı basında arkası arkasına yazılar ve yorumlar yayınlandı.

26 Aralık'ta Mustafa Kemal İnönü'ye gönderdiği mesajda

ona moral veriyordu: "Parlak bir zaferle şerefli dönüşünüzü düşünerek avunmaktayım. Orada kazandığın saygın yeri ve cihana gösterdiğin kudret, zeka ve liyakati mutlu bir şekilde seyrediyorum" Mustafa Kemal bu mesajı gönderdiğinde, henüz Lozan Konferansı toplanalı 5 gün olmuştu. 40 gün sonra ise Kongre çalışmalarına ara vermek zorunda kalacaktı.

1923

Yeni yılın ilk günü, eski bir dosttan Mustafa Kemal'e gelen övgü dolu bir mesaj. Claude Ferrere Paris'ten yazıyor: "Zatı devletlerinizin şunu bilmelerini arzu ederim ki, bütün Fransız milletinin kalbi, bePaşakalbim gibi sizinle beraberdir. Bütün kalbim, sadakat ve samimiyetimle zatı devletlerinize bağlıyım Paşa hazretleri. "

Mustafa Kemal düşmanlarının bile kalbini fethetmeyi başarmıştı. Hatta orduları savaşan bir milletin bile kalbini fethetmişti. Ferrere'nin söyledikleriBeygöre "**oğulları Türklerle savaşan Fransız halkının kalbi Ankara'da atıyordu!**"

4 Ocak'ta, Mustafa Kemal AzarBeycan Elçiliğin'de evlenme kararını açıkladı. Türk halkına örnek olacak yeni bir aile hayatı için ilk adımı yakında atacaktı. !

14 Ocak'ta, Mustafa Kemal'in annesi İzmir'de vefat etti. Aynı gün Mustafa Kemal Halk Partisi'ni kurma kararlılığını bir kere daha teyit etti bir gün sonra ise Eskişehir'de yaptığı konuşmada barış kararlılığını vurguladı. Annesinin vefat haberini de burada öğrendi. Mustafa Kemal ancak 27 Ocak'da İzmir'e gelerek annesinin kabrini ziyaret edebildi. Annesinin mezarı başında Mustafa Kemal şöyle diyordu: "Burada yatan annem, zulmün, cebrin, bütün milleti felakete götüren bir keyfi idarenin kurbanıdır. " Bu en acılı gününde annesinin ölümünden bile Osmanlı yönetimini sorumlu tutması, içinde bulunduğu haleti ruhiyeyi ifade etmesi bakımından oldukça ilginçtir. Ancak, aynı günlerde Mustafa Kemal itilaf devletleri hakkında daha ılımlı düşünüyordu.

Aynı gün İzmir'de Bulgar konsolosunu kabul eden Mustafa Kemal İzmir belediyesince düzenlenen bir toplantıda yaptığı konuşmada: "Bu başarı yalnız benim eserim değildir. Ve olamaz. Bu başarı bütün bir milletin karar ve imanı ile çalışmasını birleştirmesinin neticesidir"

M. Kemal bir gün sonra Bulgaristan'ın Edirne Konsolosu ile İzmir'de bir görüşme daha yaptı.

22 Ocak'ta Bursa'da Şark Sineması'nda konuşan Mustafa Kemal yeni Türkiyenin temellerini şöyle açıklıyordu: "İnsanlar olgunlaşmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapamaz, bir millet ki heykel yapamaz, bir millet ki tekniğin gerektirdiği şeyleri yapamaz, itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur."

29 Ocak. Mustafa Kemal Latife hanımla evlendi!

5 Şubat'ta Lozan konferansı'na ara verildi.

6 Şubat'ta Fransız Generali Edward de Bourbon Mustafa Kemal'i evliliği ile ilgili olarak kutluyordu: "İslam'ın savunması ve Türkiye'nin yeniden kazandığı yüce şanlı şeref için de sizi ayrıca kutlarım"

7 Şubat'ta, M. Kemal ünlü Balıkesir Hutbesi'ni irat etti. Zağnos Paşa Camii mimberinden halka seslendi.

Mustafa Kemal bu arada geceli gündüzlü çalıştı. Az zamana çok iş sıkıştırmak zorunda idi. Bir imparatorluk yıkılmış yerine yeni bir devlet inşa ediliyordu. Bütün bunlar olurken annesini kaybetti, evlendi, Lozan Konferansı çıkmaza girdi. Parti kuruluş çalışmalarını sürdürdü ve İzmir İktisat Konferansını topladı.

Bu arada doğu müslümanlarının Kurtuluş Savaşı'nı desteklemek için gönderdikleri maddi yardımlar ve Mısırdan gelen paralar, Yeni Türk Hükümetinin ekonomik yönden yeniden inşasında kullanılmış, Ankara'daki Atatürk Orman Çiftliği teşkil olunmuş, ve bu arada İş bankası kurulmuştu. Mustafa Kemal milli bir burjuvazi oluşturmak, devlet eli ile Liberalizmi örgütlemek istiyordu. Bu devlet destekli Liberalizm denemesi beraberinde iktidarlara göre değişen karma ekonomi sistemini getirecektir. Sistem Karma Ekonomiden ziyade Devletçi Liberalizm gibi özel bir durumun

ifadesi idi.

İzmir iktisat konferansı sırasında önemli gelişmeler oldu. Konferans sonrası Mustafa Kemal Ankara'ya dönerken, Loza'dan dönen İnönü ile görüştü. 19 Şubat'ta gerçekleşen bu görüşmeden sonra 20 Şubat'ta Mustafa Kemal vekiller heyeti toplantısına başkanlık etti.

26 Şubat'ta Amerikan Senatosu'na bir mektup gönderen Mustafa Kemal 27 Şubat'ta Şeyh Abdulbaki Efendi'den doğudaki durum hakkında bilgi istedi. 28 Şubat'ta İstanbul'un fahri hemşehrisi oldu. Artık gün onundu.

1 Mart'ta TBMM birinci devre dördüncü dönem toplantısını açtı. Yeni bir dönem başlıyordu. Ne Osmanlı Devleti vardı artık önünde, ne de Enver Paşa. İç isyanlar en şiddetli şekilde bastırılıyordu artık. İç muhalefet bir ölçüde dengelenmişti. İşgal kuvvetleri sorun olmaktan çıkmıştı.

3 Mart'ta Süryani Patriği'ni kabul etti.

6 Mart'ta Hükümet için güvenoyu istedi ve Lozanla ilgili açıklamalarda bulundu. 13 Mart'ta da Adana'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı.

Bu arada Adana Tarsus Afyon Konya ve Kütahya'yı ziyaret eden Mustafa Kemal 25 Mart'ta Ankara'ya döndü ve 26 Martta da kendisine Afgan "Aliyyülala" (İyilerin en iyisi-Yücelerin en yücesi) nişanı verildi.

1 Nisan'da, Seçimlerin yenilenmesine ilişkin teklif kabul edildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, seçimle ilgili olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaâi Hukuk Cemiyeti başkanı sıfatı ile 9 maddelik bir bildiri yayınladı. İktisat Kongresi sonuçlarına dayanılarak hazırlanan bildirinin yayımlanmasından sonra, Müdafaâi Hukuk Grubunun Halk Fırkasına dönüştürülmesi ile ilgili açıklamasını yaptı. Konu ile ilgili açıklamasında şöyle diyordu: " Eğer Müdafaâi Hukuk Örgütümüzün üyeleri milletin oylarını kazanırsa, gelecekte TBMM de "Halk Fırkası" adı altında memleketi idare sorumluluğunu üzerine alacaktır" diyordu. Bir gün sonra da İstanbul halkına yayınladığı Beyannamede: "İstanbul'umuzun düşmana umut verecek oy bölünmesi yapmayacağına inanıyorum"

diyordu. Oyların bölünmesinin kimlere yarayacağının ciddi olarak düşünülmesini istiyordu.

Bu arada basın da Mustafa Kemal'i destekliyor ve Mustafa Kemal'in arkası arkasına yayınladığı bildirilere basın geniş yer ayırıyordu.

14 Nisan'da Anadolu Ajansı aracılığı ile, seçimlere müdahale etme eğiliminde olan İttihatçıları uyaran Mustafa Kemal şöyle diyordu: "Bugün kimse İttihat Terakki Cemiyeti veya Fırkası adına hareket etmek hakkına sahip değildir" Bu uyarı bir bakıma *Mecliste bulunan daha önce İttihat Terakki Fırkası* içinde görev almış kişilere yönelik bir uyarı anlamı da taşıyordu.

Bu arada 21 Nisanda Trabzon halkına hitaben bir bildiri yayınlayan Mustafa Kemal Müdafaâi Hukuk Cemiyeti aleyhinde çalışanlara karşı uyanık olunması gerektiğini hatırlattı.

28 Nisan'da Rize meclis idaresine bir mektup gönderen M. Kemal teklif edilen Lazistan hemşehriliğini kabul ettiğini bildiriyordu.

24 Mayıs'ta Lozanla ilgili yeni bir kriz baş gösterdi. İnönü, Lozan'dan Mustafa Kemal'e gönderdiği mesajda şöyle diyordu: "Hükümetle aramızda esasla ilgili anlaşmazlık var. Mutabakat sağlanamazsa dönmek mecburiyetinde kalacağım" İsmet Paşa Mustafa Kemal'in durumla ilgilenmesini istiyordu.

Mustafa Kemal bir gün sonra konuyu bakanlar kurulunda görüşerek İnönü ile hükümetin arasını bulmaya çalışı ve Mustafa Kemal'e çalışmalarını sürdürmesi *bildirildi.*

13 Temmuz'da Mustafa Kemal, bir Amerikan gazetesine verdiği mülakatta şöyle diyecektir: Yeni Türkiyenin ilk ve en önemli meselesi siyasal değil ekonomiktir!

18 Temmuz'da Mustafa Kemal Mithat Sadullah Sander'i kabul ederek Türk dili konusunda ilk ve önemli görüşmesini yaptı.

Aynı gün İsmet Paşa Lozan'dan Mustafa Kemal'e Hükümetten beklediği kararlar konusunda şu mesajı gönderdi: " **Eğer hükümet kabul ettiğimiz şeylerin reddinde kesin ısrarlı ise, bunu bizim yapmamıza imkan yoktur. Hükümetten teşekkür**

beklemiyoruz. "

19 Temmuz'da Mustafa Kemal İsmet Paşa ile vekiller heyeti başkanı Rauf Bey arasında çıkan ihtilafla ilgili olarak İsmet Paşa'yı arayarak şu mesajı gönderir: "Hiç kimsede tereddüt yoktur. Kazandığınız başarıyı en sıcak ve samimi hislerimizle tebrik etmek için usulen imza olunduğunun bildirilmesini bekliyoruz"

Bir gün sonra İsmet İnönü bu mesajla ilgili olarak Mustafa Kemal'a şu mesajı gönderecektir: " Hızır gibi yetiştin, dört beş gündür çektiğimiz azabı tasavvur et. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. . Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır!"

23 Temmuz'da Mustafa Kemal Latife hanımla birlikte İzmir'e hareket etti. 24 Temmuz'da da Lozan Anlaşması imzalandı. Mustafa Kemal bu konuda diyor ki: " Bu antlaşma Türk milleti aleyhine, asırlardan beri hazırlanmış ve Sevr anlaşması ile tamamlandığı zannedilmiş büyük bir suikastin yıkılışını ifade eden bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte örneği bulunmayan siyasi bir zafer belgesidir."

Gerçekten de böyle mi?

Hükümet ve Meclis böyle düşünmüyordu. Hatta İnönü'nün Ankara'ya gelişinde karşılanması bile kabul edilmiyordu. Misakı Milli'den bile taviz verilmiş, Musul gibi vatan toprakları dışarıda kalmıştı.

Lozan görüşmeleri ile ilgili bir dizi şüphe ve rivayetler dolaşıyordu.

Mecliste fırtınalı tartışmalar oldu. Ama her sefer olduğu gibi Mustafa Kemal üstün dehası ile bu anlaşmayı Meclise onaylatmayı başardı.

Hala bitmeyen bir tartışma için ilk sayfa açılıyordu. Lozan zafer miydi? hezimet mi? Lozan'ın milletten gizlenen gizli maddeleri var mı idi. Konuya ilişkin İngiliz gizli belgeleri hala açıklanmamıştı.

Batılılar Sevr'le ölümü gösterip Lozan'la hastalığı kabul mu ettirmişlerdi!

Bu hay huy arasında yeni yasama dönemi için milletvekilleri seçildi. Ve 8 Ağustos'ta Mustafa Kemal yeni yasama dönemi

için seçilen Milletvekilleri ile Halk Fırkası kurulması hakkında ilk görüşmesini yaptı.

11 Ağustos 1923'de 2.Büyük Millet Meclisi açıldı. İkinci mecliste önemli değişiklikler meydana gelmişti. 13 Ağustos günü Mustafa Kemal tekrar TBMM Başkanlığı'na seçildi ve ikinci devre 1. dönem toplantılarının açış konuşmasını yaptı.

16 Ağustos: Mustafa Kemal'in sporla ilgili olarak Ali Sami Yen'e söyledikleri: "Sporda tek ve açık bir amaç göstermek lazımdır. Sporu ya propaganda için yapacağız veyahut bedensel gelişmemizi temin için yapacağız"

9 Eylül'de TBMM 'indeki Müdafaâi Hukuk Grubundan tebdil edilen Halk Fırkası üyeleri tarafından Halk Fırkası tüzüğü kabul edildi. 11 Eylül 1923'de Cumhuriyet Halk Partisi fiilen kuruldu ve Mustafa Kemal genel başkanlığa seçildi. Kuruluş dilekçesi ise kuruluşun fiilen gerçekleştiği 11 Eylülden 43 gün sonra 23 Ekim 1923'te içişleri bakanlığına verilecektir.

28 Eylül'de, Yeni Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik açıdan yeniden inşası için Mustafa Kemal islam alemine maddi yardım için başvurdu. 13 Ekim tarihli bir yasa ile Ankara başkent oldu. Artık İstanbul'un siyasi misyonu fiilen sona eriyordu. 26 Ekim'de Mustafa Kemal'in önerisi üzerine Fethi Bey kabinesi istifa kararı aldı. Bir gün sonra da Halk Fırkası Meclis Grubuna istifa yazılı olarak bildirildi. 28 Ekim'de Mustafa Kemal gece yemekte, Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz dedi ve yeni bir yasa tasarısı hazırlandı. 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edildi.

Ve Mustafa Kemal ilk Cumhurbaşkanı oldu. 19 Kasım'da da İsmet Paşa'ya Halk Fırkası başkanlığına vekalet etmesini teklif etti. 21 Kasımda, TBMM nin kararı ile Mustafa Kemal'e kırmızı ve yeşil şeritli İstiklal madalyası verildi.

4 Aralık'ta Mustafa Kemal'in Tercümanı Hakikat'e demeci: "Memleket mutlaka çağdaş, uygar ve yeni olacaktır ". Çok geçmeden Halifeliğin kaldırılmasına karar verilecekti. 3 Mart 1924 de Hilafet kaldırılacak, 3 Mart'ta Tevhidi Tedrisat'a geçilecek, 7 Şubat'ta yabancı okul binaları içindeki dini alamet ve işaretler yokedilecekti. 2 Mart'ta Hilafetin ardından, şer'iye ve evkaf vekalet-

leri kaldırılmasının ardından, 8 Nisan'da da şer'iye mahkemeleri lağvedilecekti. 20 Nisan'da Anayasanın kabülünden ve ulusal egemenlik prensibinin esas alınmasından sonra 21 Nisan'da İstanbul Üniversitesi'ne tüzel kişilik verildi . 23 Nisan 1924' te ise Türkocakları kuruldu. 17 Kasım'da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının örgütlenmesinin ardından takriri sukun ve İstiklal Mahkemeleri devreye girecekti.

Daha birinci meclisin kuruluşu ile birlikte örgütlenen istiklal mahkemesi, daha çok hıyaneti vataniye ve iç isyanlarla ilgilenirken, daha sonra devletle özdeşleşen tek partiye karşı davranışlar aynı cürüm kapsamına alınarak, İstiklal Mahkemeleri ve Takriri Sukun gölgesinde 1925'den itibaren devrimler hız kazanacaktır.

1924'e gelindiğinde, artık her şey Mustafa Kemal ve İnönü'nün denetimi altındadır.

Yeni bir dönem başlamaktadır.

Mustafa Kemal artık dinden ve dindarlardan bir fayda ummamaktadır. 22 Ocak 1924'te Başbakan İsmet İnönü'nün, Halife Abdulmecid Efendi'nin Ankara'dan bazı isteklerde bulunması üzerine, Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafa Mustafa Kemal'in İzmirden gönderdiği cevap bunu bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır: " Halife ve bütün cihan, kesin olarak bilmesi lazımdır ki, mevcut ve korunmuş olan halife ve hilafet makamının, hakikatte, ne dinen ve ne de siyaseten hiç bir mana ve varlık nedeni yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, bağımsızlığını tehlikeye maruz bırakamaz. Hilafet makamı, bizce en nihayet tarihi bir hatıra olmaktan fazla bir ehemmiyete sahip olamaz. Türkiye cumhuriyeti devlet adamlarının veya resmi heyetlerin kendisi ile temasını istemesi dahi Cumhuriyetin bağımsızlığına açık tecavüzdür. Halifenin hayatını temini ve geçinmesi için Türkiye Cumhurbaşkanının tahsisatından mutlaka aşağı bir tahsisat lazım gelir. Maksat debdebe ve gösteriş değil insanca hayat ve geçim temininden ibarettir. Hilafetin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir hazineyi ecdadından miras yolu ile elde etmişse resmen ve açık olarak bilgi verilmesini rica ederim."

Artık yeni bir dönem başlıyordu. Hilafete bağlılık yemini

eden kongreler, Hukuku Müdafaayı İslamiyeler Meclisler yoktu artık. Halifenin haddini bilmesi gerekiyordu. Geçim ve maişetini karşılayacak bir maaşı alsın ve yerinde otursundu.

Hilafetin ilgası ile birlikte, İslam aleminin son dini otoritesi de ortadan yokedilerek, İslam tarihinden bu yana ilk kez İslâm alemi başsız bırakılacaktı. Ve din artık müslümanların yaşadığı devletlerin iktidar güçlerinin atayacakları memurlar tarafından yönetilecek ve şekillendirilecekti.

Bu gün hala yeryüzünde bütün müslümanları temsil edecek bir dini temsilcisiye sahip olmayan tek topluluk müslümanlardır! Müslümanların haklarını savunmakta bu anlamda, iktidarların ilgi ve himmetine kalmış bir iştir.

1859'dan 1923'e Siyasi Örgütlenmeler

Osmanlı döneminde ilk siyasal örgütlenmeler, ülkedeki genel siyasi yapı gereği illegal bir konuma sahipti. 1859 da kurulan Fedailer Cemiyeti, Sultan Mecidi devirmeyi amaçlıyordu. 1865 de JönTürk hareketi başladı. 1897 de Abdulhamid'e karşı Üsküdar Cemiyeti ve Aziz Bey Komitesi oluşturuldu.

1889' da İttihat ve Terakki Cemiyeti kuruldu. 1908 de iktidara geldi ve 1918 e kadar 11 yıl iktidarda kaldı. 10 değişik kabine kurdu

1906' da İttihat ve Terakkiciler Osmanlı Hürriyet Cemiyetini kurdular. 1902 'de Pariste "Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet cemiyeti" kuruldu. 1904 'de ise Cenevre'de Abdulhamid'e karşı "Osmanlı İttihât ve İnkilab Cemiyeti" kuruldu. 1904'de kurulan ikinci bir cemiyet ise 1876 kanuni esasisini savunan "Cemiyeti İnkılâbiye" idi.

1906 meşrutiyet yanlısı Vatan ve Hürriyet cephesi Şamda örgütlendi. "Cem'iyyeti Selameti Umumiye" ise Fransız ihtilalini örnek alıyordu.

1908 de "Fedakaran-ı Millet" ve İttihat veTerakkinin istib-

dadına karşı "Osmanlı Ahrar Fırkası" örgütlenmişti. 1908 de kurulan diğer iki parti ise "Fırka-i İbad-Osmanlı Demokrat Fırkası" ve "Nesli Cedid Klübü" idi.

5 Nisan 1909'da "İttihad-ı Muhemmedi " kuruldu.

Aynı yıl 17 Nisan'da ise Osmanlı Birliğini sağlamak amacı ile İttihat Terakki, Osmanlı Ahrar Fırkası, Ermeni Taşnak Sutyun, Rum Cemiyet-i Siyasiyesi, Fırka-i İbad, Arnavut Klübü, Kürt Teavün Cemiyeti, Eğin Cemiyeti, Bulgar Kulübü, Mülkiye Kulübü ve Tıbbiye-i Osmaninin birleşmesi ile "Hey'et-i Müttefika-yı Osmaniye" kuruldu. Aynı yıl iki siyasi örgüt daha kuruldu. Bunlar Mutedil Hürriyet Pervaran Fırkası ve Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye.

1910 yılında Ahali Fırkası ve Osmanlı Sosyalist Fırkası kuruldu.

Hürriyet ve İtilaf 1911 yılında, Halaskar Zabitan grubu ise 1912 de kuruldu. Bunları Milli Meşrutiyet Fırkası (5 Temmuz 1912), ve Türkocağı izledi (22 Mart 1912) Bu ocak Şair Mehmet Emin, Ağaoğlu Ahmet, Ahmet Ferit, Dr. Fuat Salih, Yusuf Akçoraoğlu, Mehmet Ali Tevfik ve 15 kadar tıbbiye talebesinin iştiraki ile kurulmuşsa da, Lazaro Franko isimli, Yahudi asıllı bir Rus göçmeninin maddi katkıları ile faaliyete geçmiş ve milliyetçilik hareketinin beşiği olmuştur.

5 Yıl sonra 1918 de Radikal Avam Fırkası kuruldu. Bunu aynı yıl Osmanlı Hürriyetperver Avam fırkası izledi. Aynı yıl kurulan diğer 13 partinin isimleri şöyle:

-Selamet-i Amme Heyeti,
-Teceddüt Fırkası (İttihat Terakkinin devamı),
-Osmanlı Sulh ve Selamet Fırkası,
-Ahali İktisat Fırkası,
-Selameti Osmaniye Fırkası,
-Sosyal Demokrat Partisi,
-Trakya ve Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmanisi,
-İstihlas-ı Vatan Cemiyeti,
-Kilikyalılar Cemiyeti,
-Kars Milli İslam Şurası (5 Kasım 1918),

-Milli Kongre,
-İzmir Müdafa-i Hukuku Osmaniye,
-Vilayat-ı Şarkiye Müdafa-i Hukuku Milliye,

1919 da 29 yeni siyasi parti kuruldu, bunlar sırası ile,

-Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası,
-Vahdet-i Milliye Heyeti,
-Kürdistan Teaili Cemiyeti,
-Milli Ahrar Fırkası,
-İngiliz Muhibler Cemiyeti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası,
-Osmanlı İlayı Vatan Cemiyeti
-Milli Türk Fırkası,
-Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti,
-Wilson Prensipleri Cemiyeti,
-Hürriyet ve İtilaf Fırkası,
-Nigehban Cemiyeti Askeriyesi,
-Osmanlı Mesaî Fırkası,
-Osmanlı Çiftçiler Derneği,
-Mağduran-i Siyasiye Teavün Cemiyeti,
-Tealiyi İslam Cemiyeti,
-Türkiye Sosyalist Fırkası,
-Şarki Anadolu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti,
-Reddi İlhak Heyet-i Milliyesi,
-Rodos ve İstanköy Adaları Müdafa-i Hukuku İslamiye Cemiyeti,
-Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti,
-Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti,
-Karakol Cemiyeti,
-İstanbul Müdafaâi Hukuk Cemiyeti,
-İzmir Müdafaâi Hukuk Cemiyeti,
-Vilayet-i Şarkiye Müdafaâi Hukuk Milliye Cemiyeti,
-Vahdet-i Milliye Cemiyeti,
-Erzurum Müdafaâi Hukuk Cemiyeti,

-Trabzon Müdafaâi Hukuk Milliye Cemiyeti,
-Tokat Müdafaâi Hukuk-u Milliye Cemiyeti,

Bu arada özellikle doğu vilayetlerinde Sıvas, Erzurum ve diğer bölgelerde bir çok küçük kurtuluş cemiyeti örgütlendi.

Bu hareketlerin hemen hemen hiçbirinin Mustafa Kemal'le doğrudan teması sözkonusu değildir. Erzurum ve Sıvas konferanslarının ardından bu örgütlerin belli bir merkezde toplanması sağlanmış ve yeni Türkiye devletinin kuruluşu yönünde ilk adımlar atılmıştır.

1920'de Amele Fırkası, Mim Mim grubu ve Türkiye Zürra Fırkası kuruldu. 1921'de ise "Tarik-i Salah Cemiyeti" çalışmalarına başladı. Aynı yıl kurulan bir diğer siyasi Cemiyet ise "Şarkı Karib Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti" idi.

1923 de Cumhuriyet Halk Partisi kurulmuş ve daha sonra 1924'de Terakki Perver Cumhuriyet Fırkasının örgütlenmesinden sonra, partiye yoğun iltihaklar karşısında bu parti feshedilerek yeni siyasi örgütlenmelere izin verilmemiş ve mevcut cemiyetlerin tümü kapatılarak takriri sükûn, İstiklal Mahkemeleri dönemi başlatılarak tek parti uygulamasına geçilmiştir.

II. Bölüm
SAMSUN'A DOĞRU

Cumhuriyet'e giden yoldaki en önemli olaylardan biri de Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıdır.Bu nedenle Samsun'a atılan ilk adım, Kurtuluşa atılmış adım olarak kabul edilir. Bu kadar önemli sayılan bu olayı kim planladı, nasıl uygulandı ve nasıl gelişti? Bu tür sorular yıllardan beri önemli bir tartışmanın odak noktası olarak kabul edilir.

Mustafa Kemal Samsun'a nasıl çıktı?

Her kafadan bir ses :

- Padişahın emri ile,
-Padişahtan gizlice
-İngilizlerden gizlenerek
-İngilizlerin bilgisi altında.

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı tarafından yayınlanan «Mondrostan Mudanyaya Kadar» isimli kitapta konu ile ilgili ilginç ayrıntılar veriliyor.

Falih Rıfkı'ya göre Damat Ferit daha önce Serkil Doryan (Cercle d'Orient) da Mustafa Kemal'le görüşerek bu işten bahsetmişti. Pera Palas mülakatlarını da buna eklemek gerek. İngiliz askeri heyetinin kaldığı, işgal kuvvetleri karargahı görünümündeki bir mekanda Mustafa Kemal tüm ilişkilerini dahiyane bir ustalıkla sürdürüyordu.

Fevzi Paşa, Vahdeddin'in talebi ile hazırladığı vatansever genç komutanlar listesine Mustafa Kemal'i de dahil etmişti.

Mustafa Kemal yalnız bir adamdı. İttihat Terakkiden kopmuş, Sarayla yakınlık kurmak, hatta kabineye girmek istiyordu.

Daha önce Mustafa Kemal'in de aralarında bulunduğu İttihatçılar konusunda Sivas Hürriyet ve İtilaf Fırkası başkanı Halil Bey şu bilgileri vermektedir:

«Hürriyet i'lân ettik dediler; eski hayatı da berbat edip bütün hürriyetimizi elimizden aldılar, sopa ile intihap yaptılar, kendi meclislerine bile danışmadan harb açtılar, milyonlarca vatan evladını vatan hudutları dışında öldürttüler; Bağdad düşerken onlar Galiçya'da Avusturya topraklarını müdafaa ettiler; bir yandan da hırsızlığa germi verdiler, mağazaları resmen soydular; eski devirlerin müsâderelerine taş çıkarttılar. Zelîli celîl ,celîli zelil eylediler; ayağı baş, başı ayak yaptılar. Arab kavm-i Necîbini incittiler; bizden soğuttular. Dama oynar gibi soğuk kanlılık içinde tehcîrler yapıp onbinlerce insanı kıt'a'dan kıt'a'ya aşırdılar. Hihayet mülkün dörtte üçünü elden çıkardılar; sonunda milyonları dercib edip savuştular; pirincin taşını ayıklamak işini bizim fırkanın omuzuna bıraktılar».

Mustafa Kemal daha İstanbul'da iken Cevat ve Fevzi Paşa ile memleketin durumu üzerine konuştuktan sonra, Anadolu'da Milli bir irade vucuda getirilmesi, Kuvayı Milliye teşkili, mukabil taarruz, ordu müfettişlikleri teşkili ve silahların teslim edilmemesi konusunda mutabakat sağlamışlardı.

Dr. Selahattin Tansel söz konusu eserinde Mustafa Kemal'in Vahdeddinle görüşmeleri üzerine şu bilgileri vermektedir.

«Mustafa Kemal Paşa'nın , Padişahla son olarak hangi tarihte görüştüğü belli değildir Bak. T. Bıyıklıoğlu, 1, s. 12. Ali Seyfi Tülümen, Basın derlemelerine göre, Mustafa Kemal Paşa, mütareke devrinde 15 Kasım 1918, 29 Kasım 1918, 20 aralık 1918 ve 15 Mayıs 1919 günlerinde olmak üzere dört defa Vahidüddin ile görüşmüştür.» Bak. T. Bıyıklıoğlu, 1, s. 42. Yukarda kaydettiğimiz konuşma 12 Mayıs'ta yapıldı. bak, . Jaeschke, 1, s. 30. Mustafa Kemal Paşa son olarak 16 Mayıs 1919 Cuma selamlığından sonra Padişahla görüştü. İşte bu görüşmede Padişah ona Boğaz'da sıralanmış olan ve toplarını Saray'a çevirmiş bulunan düşman savaş gemilerini göstererek «Görüyorsun ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzım geleceğini tasavvurda tereddüte düçar oluyorum» demiş ve ellerini havaya kaldırarak sözlerine şunları eklemişti: «İnşallah

millet mütenebbih ve dini tahlis eder». Bak, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1, s. 15. Melzig, S. 19. Mustafa Kemal Paşa için «Nâ Mağlûb kumandanım» deyimini kulanan bu Padişah, bu konuşmasında ona: «Her şeyden evvel en büyük emelim, İttihad ve Terakkî mensuplarıyle Teşkilât-ı Mahsusacıların şahsıma karşı kalblerinde taşımış oldukları husumetten sizi haberdar olmanız ve ona göre hareket eylemenizdir. Vilâyât-ı Şarkiyenin temiz ve Saltanat-ı Seniyemize sadık, saf halkını aleyhimize tahrik eden bu komitecilerin en şeri' bir şekilde ve çok kısa bir zamanda ortadan kaldırılmaları esbabına tevessül etmenizi sizden istemekteyiz. Hafazanallah, bu tahrikât ve bu teşevvüş fazla devam ederse Düvel-i İ'tilafiye bundan bi-l-istifade olabilir. O zaman memâlik-i mahrûse'mizin en kudretli bir mıntıkası da elimizden çıkmış olur. büyük devletlerin bu sahada te'sis etmek istedikleri Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulmasına yol açılmış olur. Buna meydan vermemenizi sizden bekliyorum.

Mustafa Kemal Paşa Pâdişah'ın bu arzusuna a'zamî bir gayretle mesâi sarf edeceğini va'd etmiş ve bi-l-hassa son olarak Hükümdar'a emniyet verebilmek için:

-Zât-ı Şâhâneleri müsterih ve mutmain bulunsunlar ki bu havalide kurulması muhtemel bir Ermenistan ve Kürdistan'ın teşekkülüne sebep; ve bahane addedilecek en büyük bir hususa meydan vermiyeceğim bunu size arzı bir vazifebilirim.

Mustafa Kemal Paşa, bu suretle son Osmanlı Pâdişâhının en korktuğu meseleyi berteraf etmeğe gayret eylemiş ve onun endişelerine mahal olmadığına dair te'minat verdikten sonra, bütün arzuların tahakkuku için geniş bir teşkilât kurmağa lüzum bulunduğuna ve Enver Paşa'nın Kafkasya'da hazırladığı orduya ve hîn-i hâcette memleket dahiline sevk edeceği çetecilere karşı mukabil bir takım hazırlıklarda bulunmağa mecbur olduğuna dair izahat vermiş ve bütün bunlar için bir masrafın düşünülüp düşünülmediğini Sultan Vahideddin'den sormuştu. Pâdişah:

«Müktezî her türlü masrafın iş'ârımız ve tensibimizle verilmesi hususunda Sadrazam Paşa'ya derhal irâde edeceğim. demişti». Bak, Hüsamettin Ertürk- S. N. Tansu, S. 329, 332. Mustaf Kemal Paşa'ya bir miktar para verildiği anlaşılmaktadır. Bak,Kadir Mısırlıoğlu, S. 56-60.

Aşağıdaki bilgiler incelendiğinde Mustafa Kemal'in, ne Vahdeddin'den ve ne de İngilizlerden gizli Samsun yolculuğuna çıkmadığı görülecektir. Dolayısı ile gemisinin batırılması ve tutuklanması söz konusu değildir. Bu konuya ilerideki sahifelerimizde daha geniş bir şekilde yer vereceğiz. Şimdilik konuyu özet-

ler niteliğinde Selahaddin Tansel'in Samsun Yolculğu ile ilgili yazdıklarını nakledelim:

Özellikle İngilizler, Karadeniz bölgesinde âsâyiş ve sükûn sağlanmadığı takdirde buraları da işgal etmeğe mecbur olacaklarını hükûmete bir nota ile bildirmişlerdi. Bunun üzerine Ferit Paşa, İngiliz «Siyâsî temsilcisi» ile görüşmüş, sonra da «Dahiliye Nazırı» (İçişleri bakanı) Mehmet Ali Bey'le meseleyi müzakere etmişti. Mehmet Ali Bey, bu bölgeye geniş yetkilerle Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmesi lüzumunu ileri sürüyordu. Çünkü o, Mustafa Kemal Paşa'yı bir kaç defa ziyaret etmiş; onunla çeşitli konular üzerinde konuşmuştu; onun hakkında «iyi bir intibâı vardı», İttihatçı olmadığına da kanaat getirmişti. Esasen İ'tilaf Partisine mensup olanlar, Mustafa Kemal Paşa'yı kendi taraflarında görmek istiyor ve ona önemli görevler vermeği düşünüyorlardı. İhtimal Padişah da, çok değerli bir komutan olan Mustafa Kemal Paşa'nın bir köşede unutulmasını istememişti. Bununla beraber Damat Ferit Paşa, yanlış bir anlayışa meydan vermemiş olmak için, Mustafa Kemal Paşa'nın tayinine ait irâdeyi almadan önce İngiltere elçiliği baş tercümanı Ryan'a «Mustafa Kemal'in dürüstlüğünden» bahsetti, «Fevzi (Çakmak) Paşa da bir İngiliz subayına» onun ittihadcılara düşman olduğunu söyledi. İtalya'nın İstanbul yüksek komiseri Kont Sforza, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve onun İttihatçı olup olmadığını Söylemezoğlu'ndan sormuştu. Çünkü Müttefikler, ittihadcılardan hoşlanmıyorlardı. Damat Ferit Paşa ve «Hürriyet ve i'tilaf Fırkası» ise onlardan nefret ediyordu. Bu itibarla hem Damat Ferit Paşa'ya hem de Müffetiklere kanaat geldikten sonradır ki, «Harbiye Nezâreti» Mustafa Kemal Paşa'yı Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne tayin etmiş ve İrâde-i Seniyye alınmak üzere bu hususu bir yazı ile sadaret makamına bildirmişti. sadaret makamının gerekli irâdeyi almak üzere hemen harekete geçtiği anlaşılmaktadır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu'ya tayinine ait «İrâde-i Seniyye» nin tarihi de 30 nisan'dır. Yine aynı tarihte «Harbiye Nezâreti», Mustafa Kemal Paşa'nın vereceği emirlerin yerine getirilmesi için, ilgili il ve «sancaklara», bir genelge gönderilmesini Sadaret makamından istedi, Sadaret makamı da bu genelgeyi hemen yaptı. Şu halde daha Nisan içinde Mustafa Kemal Paşa'nın tayini yapılmış ve hangi illerin onun emri altına girdiği anlaşılmıştı. Bütün bunlar kurtuluş için atılan adımlardı. Ancak Ferit Paşa'nın da bu tarzda düşünüp düşünmediğini hâlâ kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bununla beraber 1 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'yı davet ettiği, kendi

eliyle ona çay ikram edecek kadar yakınlık gösterdiği ve kendisinden çok şeyler beklendiğini söyledikten sonra «Her arzunuzu bana yazabilirsiniz, derhal yapılacağından emin olunuz" dediği bilinmektedir.

Bununla beraber Damat Ferit Paşa 4 Mayıs'ta durumu hükûmet üyelerine bildirdiği vakit özellikle «Şeyhülislâm ve Adliye Nâzırı» bu ta'yine taraftar görünmemiş ve olumsuz bir tavır takınmışlardı. Ancak Sadrazam'ın, bunun Pâdişah'ın bir isteği neticesi olduğunu söylemesinden ve «Pâdişahımızın irâdelerine karşı ağız açamıyacağımızdan eminim» demesinden sonra itirazcılar susmuş ve 5 Mayıs'da, Mustafa Kemal için tanınmak istenen yetkiler, «Meclis-i Vükelâ'ca» incelenerek kabul olunmuştu. Aynı gün durum Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiş ve göreve başlaması için acele etmesi istenmişti. 7-8 Mayıs'da Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine tayin edildiği her tarafa duyuruldu. Bu suretle Mustafa Kemal Paşa, «Trabzon. Erzurum, Sivas, Van vilâyetleriyle Erzincan ve Canik müstakil livâlarına» gereken emirleri verebilecek, bu il ve sancaklarla sınırı olan «Diyarbekir, Bitlis, Ma'muretülaziz, Ankara, Kastamonu vilâyetleri ile kolordu kumandanlıkları da» onun, «Görev yapma sırasında kimseye danışmadan vaki olacak müracaatlarını dikkate alacaklardı». Sonradan Maraş ve Kayseri'nin de onun emri altında olduğu bildirilmişti. Bu kadar geniş topraklar üzerinde bu kadar geniş yetkilere sahip kılınmanın, sadece Pontus olayları ile ilgili olabileceğini kabul etmek pek güçtür. Yetkiler, Pontus'dan çok uzak illere de teşmil edildiğine göre bunun sebepleri de herhalde daha şümullü ve daha önemli meselelerle ilgili olması gerekir. Gerçi Mustafa Kemal Paşa'ya verildiği iddia olunan «Hattı- Hümâyûn» da «ta'yin olunduğunuz mıntıkada âsâyişi sağlayınız», «hükümdarlığıma yakışacak olanlara aykırı düşecek hallerin meydana» gelmesini engelleyiniz; milletin dokunulmazlığını desteklemek ve memleketi sadırganların elinden kurtarmak için asker, memur ve ahali ile birlik halinde hareket ediniz; dendiğine göre nelerin yapılması istendiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, yine de görev kesin olarak belirmemektedir.

Veda'laşmak üzere «Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye'ye» (Genel Kurmay) gittiği vakit Mustafa Kemal Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa'nın görevden alındığını ve yerine Cevad Paşa'nın tayin edildiğini öğrendi. Fakat o anda her iki Paşa da orada idi. Fevzi Paşa çok kızgın görünüyordu. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın «Vaziyyeti nasıl mütalea ediyorsunuz?» sorusuna o, «gök gürler gibi bağırarak anlamıyorum ki efendim, dedi ve

(Sağ elinin şahadet parmağı ile haritada İstanbul noktasını göstererek) «buradaki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz; bu ne akıldır» şeklinde bir cevapta bulundu. Mustafa Kemal Paşa kendisine yardım edeceklerini umduğunu söylediği vakit, hem Fevzi Paşa hem de Cevat Paşa, buna olumlu cevap vermişlerdi. Bundan sonradır ki Mustafa Kemal Paşa, «Ulukışla taraflarında bulunan ve şimendiferle nakillerine müsaade olunmayan Yirminci Kolordu'nun yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerinin» emredilmesini istedi.

Genelkurmay'dan ayrıldıktan sonra, nazır'larla vedalaşmak üzere, Bâbıâli'ye gelen Mustafa Kemal Paşa onları telâş içinde bulmuştu. Çünkü İzmir'in işgali öğrenilmiş ve kabinede bu durum görüşülmeğe başlanmıştı. Fakat Mustafa Kemal Paşa İçişleri Bakanı ve «Bahriye Nâzırı» ile kısa bir görüşmede bulunduktan ve kendisini Samsun'a götürecek vapurun kaptanına, Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde olduğunu bildiren bir yazı aldıktan sonra Yıldız Sarayı'na gitti ve Pâdişah tarafından küçük bir salonda kabul olundu. İşte burada pâdişah, hiç bir mukaddemeye lüzum görmeden ona, «Paşa, Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, (yanındaki kitabı işaret ederek] bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir, tarihe geçmiştir». Bunları unutun, dedi; asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. «Paşa Paşa, devleti kurtarabilirsin» demişti. Hükümdarın bu sözleri çok manalı idi. Eğer bunların altında gizlenmiş bir maksad yoksa Pâdişah, Mustafa Kemal Paşa'dan milletin kurtarılmasını istiyordu. buna karşılık Mustafa KemalPaşa, «Merak buyurmayın efendimiz» «Nokta-i nazar-ı şâhânenizi anladım.» deyince Padişah «muvaffak ol» demek suretiyle mülâkata son verdi.

Yukarıdan beri verilen bilgilerden Pâdişah ve Sadrazam'ın, çeşitli vasıf ve meziyyetlere sahip olan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı derin bir güven besledikleri ve kendisinden çok şeyler bekledikleri anlaşılmaktadır. Buna rağmen onun, İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendiği için Anadolu'ya gönderildiği söyliyenler vardır, fakat bunların karşısında olanlar da vardır. Biz yeter derecede belgelere sahip olmadığımız için bu hususta herhangi bir mütalea yürütmiyeceğiz. Fakat, ister İstanbul'dan uzaklaştırılmak amaciyle, ister kuzey Anadolu'da çıkmış olan karışıklıkları gidermek maksadı ile olsun, bu kabinenin Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya göndermesini, bilerek veya bilmiyerek, Türk Milletine yapılmış hizmetlerin en büyüğü sayacağız ve bunu belgelemeğe lüzum bile görmiyeceğiz.

Samsun'a hareket edeceği sıralarda Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanacağı söylentileri ortaya çıkmış, hatta bu söylentiler onun kulağına kadar gelmişti Fakat 16 Mayıs 1919 tarihinde Şişli'deki evinden çıkan Mustafa Kemal Paşa, hiç bir fevkalâdelikle karşılaşmadan Galata rıhtımına gelmiş, bir sandalla açıkta bulunan Bandırma vapuruna gitmiş ve hemen hareket için emir vermiş ise de Kızkulesi açıklarında işgal kuvvetleri tarafından muayeneye tabi tutulmuştu. Onlar silâh cephane arıyorlardı. Muayene bittikten sonra hareket edildi ve Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesine uyularak kıyı takib olundu. Önce Sinop'a uğrayan Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a kara yolu ile gideniyeceğini anladığı için yeniden aynı vapurla hareket ederek 19 Mayıs 1919'da İngilizlerin işgali altında bulunan ve sokaklarında Pontus çeteleri dolaşan Samsun şehrine çıktı.

Samsun Yolculuğuna İlişkin Bir Başka İddia

Mustafa Kemal'in Samsun yolculuğu ile ilgili olarak Tevfik Bıyıkoğlu "1919-1921 Atatürk Anadolu'da" isimli eserinde ilginç bilgiler vermektedir.

Bu bilgiler, Mustafa Kemal'in bir darbe ile İstanbul Hükumetini ele geçirme ihtimalinin o günkü kabineyi tedirgin ettiğini gösteriyor. Belki de bu sebeble Mustafa Kemal İstanbul dışına çıkarılmak isteniyordu.

Mustafa Kemal'in öteden beri sarayla yakınlık kurmak, hatta akrabalık ilişkisine yol açacak evlilik düşüncesi, ya da Osmanlı kabinesinde yer almak gibi bir planı vardı.

Bu belgeler ayrıca Mustafa Kemal'in Samsun yolculuğundan İngilizlerin haberdar olduğunu gösteriyor:

«Samsun bölgesindeki asayişsizliği yerinde görüp tedbir almak» görevine, Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesi, aydınlanması gereken çok önemli bir konudur. Damat Ferit kabinesinde Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey gibi Hürriyet ve İtilâf Partisi ileri gelenlerinin Mustafa Kemal Paşa'yı bu vazife için aday göstermelerinin yanında, kendisinin, Enver Paşa'nın ve İttihad ve Terakki'nin muhalifi olduğu inanciyle birlikte, her ihtimale karşı İstanbul'dan uzaklaştırılması gereken bir şahsiyet sayılma-

sı bu tâyinde etkili olmuştur. Mareşal Fevzi Çakmak'ın aşağıdaki notu bu son ihtimali kuvvetlendirmektir. «Mustafa Kemal Paşa'nın, Ahmet Rıza Beyle beraber Hükümeti ele almak ve Ferit Paşa'yı sadaretten uzaklaştırmak istediğinden, Ferit Paşa tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılmak istediğini Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Erkânı Harbiye umumiye reisi olduğum cihetle bana bildirmişti. Sureti zahirede Pontusçuların faaliyetine mani olmak üzere Müslümanlarla Rumlar arasında bir kıtal zuhurunu bertaraf etmek vazifesiyle gidiyordu. Harbiye nezaretinde Cevat Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğümüz sırada, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir mukavemet tesis etmesi ve bizim de her vecihle yardımda bulunmaklığımız, lüzûmuna karar vermiştik.» Bu tayini, Osmanlı padişahı Vahdettin'in 30 Nisan 1919 tarihli irade ile tasdik etmesi, hükümdarın Mustfa Kemal Paşa'nın şahsından hiç şüphelenmediğini göstermek bakımından çok mânalıdır. Veliahdlığinde,birlikte yaptıkları Almanya seyahatinde ve mütareke devrinde İstanbul'da kendisiyle yaptığı kPaşaşmalarda Vahidettin'de Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine bağlılığını sarsacak bir intiba uyanmamış olduğu da kabul olunabilir. Aksi takdirde bu tayini tasvip etmiyeceği muhakkaktır. Bir dergide Mustafa Kemal Paşa'nın 9 ncu Ordu Kıtaası Müfettişliğie «Zatı-ı hazreti padişahının şahsî nüfuzu ve kat'i arzusiyle» tâyin edilmiş olduğuna dair yayınlanan bir vesika, şimdilik resmî arşiv vesikalariyle teyide muhtaç olmakla beraber, dikkate alınması gereken yeni bir sebep olarak yer almış bulunmaktadır.Müfettişlik talimatını bilmemekle beraber bu tayinden, önceden İngiliz yüksek komiserliğine bilgi verildiği anlaşılıyor

Samsun'a Niçin Çıkmış

"Atatürk'ün Uşağı" ise bu konuda hatıratında şu bilgileri veriyordu.

"Profesör Afet Hanım, bir gün tarih dersinde bir öğrenciyi derse kaldırıyor. Konu Milli Mücadele tarihidir ve Atatürk'ün kurtuluş hareketine başlamak üzere Samsun'a ayakbasışına ilişkin bölümdür.

Çocuğa soruyorlar:

-Atatürk Samsun'a niye çıktı?

Herkes «Vatanı kurtarmak, bizi hürriyete kavuşturmak» gibi bir şeyler beklerken, çokcuk ne desin:

-Menfaati icabi... Eğer Samsun'a çıkmamış olsaydı, O'nu öldüreceklerdi...

Afet İnan'ın tepesinden sanki kaynar su boşanmış çocuğu azarlamakla kalmamış bir de sıfır numara vermiş. Fakat çocuk inandığı düşünceden dönecek cinsten değil. Özür bile dilememiş...

Afet İnan o kadar sinirlenmiş ki, tarif edemem. Yanakları kızarmış. Hiddetle salonda dolaşır buldum. Biraz sonra Atatürk geldi. Onu bu halde görünce bir olayın geçtiğini anladı ve sordu. Afet İnan da o gün tarih dersinde geçen olayı Atatürk'e anlattı. Anlatırken hırsından tırnaklarını koparıyordu.

Atatürk gülümseyerek bütün söylenenleri dinledikten sonra:

-Haklı çocuk...Dedi, Sen ona sıfır değil, tam numara vermeliydin."

Mansfield'e Göre Samsun Yolculuğu

Bu konuda P. Mansfield (Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası Sander yayınları - İst. 1975. s. 85) şu iddiayı ileri sürer.

«Padişah İttihatçıların arda kalanlarını etkisiz kılmaya kararlıydı. Daha o tarihte hayli isim yapmış olan Mustafa Kemal İstanbul'da Müttefikler aleyhine bir direniş hareketi örgütlediğinden padişaha hayli zorluk çıkartmaktaydı. Vahdettinin onu 9. Ordu müfettişi olarak ve ordusunun kalanını dağıtmak emriyle Samsun'a gönderdi»

Mansfield'in gerekçesi hayli farklı ama Samsun yolculuğunun bir görev emri ile gerçekleştiği görüşünde. Yazara göre «Mustafa Kemal dini inancı olmayan laik bir milliyetçiydi. O imparatorluğun bütün mirasının ortadan kaldırılmasına inanıyordu».

Madam Gavlis La Nouvelle TurQue adlı eserinde çok yakından tanıdığı Mustafa Kemal'in Samsuna çıkışını şöyle anlatıyor:

«15 Eylül 1919 günü akşamıydı ki, Mustafa Kemal, padişah altıncı Mehmed ile olan eski dostluğunun şevkiyle olacak, manipleyi bizzat eline alıp Padişah'a telgraf çekti. Adeti olduğu üzere beliğ ve vazıh bir üslupla vaziyeti izah etti ve Halife-Padişah'a Anadolu'ya gelmeye rıza gösterip milli kuvvetlerin kumandasını ele alması için ısrar etti. Hatta yalvardı ve Padişah geldiği takdirde onun en sadık bir yardımcısı olacağına dair teminat verdi. (s. 14)

Yıllardır ketmedilen bir gerçeği, TRT nihayet 21 Aralık 1987'de şöyle duyuruyordu:

«Mustafa Kemal Anadolu'ya halkın, ordunun ve yöneticilerin üzerinde etkin olabilecek bir görevle gitmeyi istiyordu. Böylece teşkilâtlanmayı daha da hızlı sürdürecekti. Bu sırada işgal kuvvetleri komutanlığı, Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlara saldırıların önlenmesini istedi. İngilizler bu amaçla Samsun ve Merzifon'u işgal ettiler. Bu olayın genişleyebileceğini düşünen Osmanlı Hükûmeti, bölgeye geniş yetkilerle bir komutan atanmasına karar verdi. Bu amaçla 9. Ordu Müfettişliğine Mustafa Kemal Paşa getirildi. Padişah onu gönderirken, 'Siz akıllı bir kumandansınız; arkadaşlarınızı aydınlatacağınızdan ve doğru yolu göstereceğinizden eminim' diyordu. Böylece Mustafa Kemal, Yunanlılar İzmir ve Ege bölgesini işgal etmeye başladıkları günden bir gün sonra 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru'yla İstanbul'dan Samsun'a hareket etti.»

MUSTAFA KEMAL'İN ANADOLU'YA GÖNDERİLMESİ

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesi ile ilgili olarak bilinen resmi görüşün dışında farklı görüşler de vardır. Genellikle olayların içinde bulunmuş insanların şahitliğine dayanan bu görüşlerden bir kaçını aşağıda sunuyoruz.

Yakın Tarih Ansiklopedisi'nin konu ile ilgili derlemesinden bir özet konuyu şöyle açıklıyor:

Cumhuriyetin 50. yıldönümü münâsebetiyle Millî Eğitim Basımevinde basılan bir kitap şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Atatürk, İstanbul'dan Samsun'a İstanbul Hükûmetinden muayyen bir vazife ile gitmiştir. Bu vazife, Karadeniz sahillerinde meydana çıkan Pontosçuluk hareketini bastırmaktı. Fakat Mustafa Kemal bu vazifede muvaffak olmak için kendisine verilen askeri müfettişlik selâhiyeti ile Anadolu'nun hemen her tarafındaki askeri birlikler üzerine İstanbul Hükûmetinin dikkatine çarpmaksızın emir vermek ve bu suretle kendi komutası altında icap ederse ecnebî işgal kuvvetlerinin mütâreke ahkâmı hilâfına olan haksız genişleme hareketlerine karşı durmak yetkisini almış bulunuyordu." (Niyazi Ahmet Banoğlu. Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1 s. 66)

Evet, Paşa'ya çok mühim bir vazife verilmişti. Bir başka kaynak, Enver Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'ya gönderilmesini istemediğini ve pâdişaha şu mektubu

gönderdiğini yazıyor:

"Velinimetimiz. sebeb-i hayatımız, babamız, pâdişahımız efendimiz Hazretlerine:

Yapmış olduğum tahkikat neticesi evvelce arz etmiş olduğum veçhile Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesi badi-i felâketimiz olacaktır. İstanbul'da Kavaklı Sadık, Kadıköylü Kemal ve Karaağaç Fişek Fabrikası Müdürü Kürt Bilâl vesâireden müteşekkil bir heyet kurmuşlar, Fransız nakliye şirketlerinin ve bazı eşhâsın maddî yardımları ile aleyhimize isyan hazırlamaktadırlar. Bendenizin hemen Rusya'ya hareketim farz olmuştur. Musfata Kemal'i vâki dâvete icâbet ettiremedim. 'Enver benim için Yusuf İzzettin'e yaptığım bana da yapacak' demiş. Emirlerinize intizardayım Efendim Hazretleri" (Vehbi Vakkasoğlu, Bu Vatanı Terkedenler, s. 67)

Şifre numarası bulunan fakat târihi bulunmayan bu vesikanın orijinalliği tartışılabilir. Ama, Anadolu'ya gönderilme vazifesi kendisine teklif edildiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın birden kabul etmediği ve tereddüt geçirdiği bizzat Paşa'nın kızkardeşi Makbule Atadan tarafından şöyle dile getiriliyor:

"O günlerde, kendisinin her zamankinden daha büyük bir heyecan içinde olduğu seziliyordu. Ben bu heyecanı birçok kimselerin Malta'ya sürülmüş olmasına yoruyordum. Ağabeyimi de birgün buradan alıp Malta'ya götürebilirlerdi. Bundan mı çekiniyordu? Yoksa başka bir düşüncesi mi vardı, o zaman bunu kestirmek kabil değildi. Hükûmet, Ermeni çocuğu aramak bahanesi ile evimizi birkaç defa basmıştı. Ve bir gün bana bir tabanca veren ağabeyim; 'Bunu al... Ev taarruza uğrarsa, ilk içeri gireceklere ateş edersin sonra da kendini öldürürsün' diye tenbihte bulunmuştu. Bu mütâreke senesinde Osmanlı hükûmetinin kendisine karşı bâzı tedbirler alacağından şüphe ettiğine bir delil sayılabilir.

" Yine bu günlerde bir akşam kendisiyle kısaca konuştuğumuz sırada; 'Bana yeni bir vazife teklif ediyorlar. Fakat almakta tereddüt ediyorum' demişti. (N.A. Banoğlu Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1, s. 72)

Merhum Necip Fâzıl, son pâdişah Vahdeddin'in yâverlerinden ve son sadrâzamlardan Tevfik Paşa'nın oğlu Ali Nuri Bey'le yaptığı bir konuşmayı bir kitabında anlatmaktadır. Paşa'nın Anadolu'ya geçmekte tereddüt ettiğini gösteren konuşma şöyledir:

"Eski yâver birdenbire şu sözleri söyledi: ' Bahsettiğim Cuma Selâmlığından sonra Mustafa Kemal Paşa huzura dâvet ve kabul edildi. Sultan Vahidüddin, onu Anadolu'ya geçmeye iknâ etti.'

Telâşla doğruldum: 'İknâ mı etti? Mustafa Kemal Paşa'nın bu hususta iknâ edilmeye ihtiyâcı mı vardı?'

Söz, bu nâziklerin nâziği can noktasına gelince, muhatabım toparlanarak tane tane devam etti: 'İzah edeyim: Mustafa Kemal Paşa'nın huzura kabul edilişinden bir iki saat sonra Başyaver Naci Bey (Millî Mücâdeleye katılan, birçok kumandanlıklarda bulunan, uzun zaman meb'usluk eden, nâzik Naci Paşa lâkabıyla mâruf General Naci Eldeniz) yâverler odasına geldi ve haykırdı: 'Hünkâr, Mustafa Kemal Paşa'yı iknâ edebildi!' bu haykırış, kelimesi kelimesine kulaklarımdadır. 'İknâ' tâbiri yerindedir.' " (Vahidüddin, s. 154)

Müellif, daha sonra Ali Bey'in şunları söylediğini yazıyor:

"Ben Mustafa Kemal Paşa'yı büyük asker ve kumandan olarak tanırım. Öbür meziyetleri üzerinde söyleyecek bir sözüm yoktur. Mustafa Kemal Paşa'nın gayesi, o zamanki hükûmete girmekten başka bir şey değildi. Hem de birçoklarının sandığı gibi Harbiye Nâzırı olmak değil, Sadrâzam olmak gâyesini güdüyordu" (A.g.e)

Mevzumuza kaynaklık etmesi bakımından, Meziyet Noyan'ın Prensesin evinde cereyan eden bir hâtırasını aynen alıyoruz.

"Mütârekenin bir kâbus gibi yurdun üstüne çöktüğü günlerde idi. Tepebaşı'nda Öjenidis'in evinde oturan Prenses Şivekâr'a, teyzemi görmek için sık sık gider, haftalarca misâfir kalırdım.

Prenses, ekserisi akşamları hususî dâvetler yapardı ve bu dâvetlerde Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey gibi mâruf şahsiyetler eksik olmazdı.

Bir sabah saat on bire doğru salonda Prensesle oturuyordum. Teşrifatçı, Mustafa Kemal Paşa'nın geldiğini haber verdi. On beş yaşında bir genç kızın duyacağı ürkek bir mahcubiyetle Paşa daha salona girmeden piyanonun bulunduğu köşeye çekildim. Paşa içeriye girerken beni görmemişti. Görmesine de imkân yoktu. Çünkü, üzerinde yeşil bir örtü bulunan piyanonun arkası salona mütevecciht. Bu vaziyette bulunduğum yerden bir çocuk tecessüsü ile onları gözetliyordum. Piyanonun biraz ilerisinde koltuklara Prenses ile karşılıklı oturdular. Paşa'nın bu defaki gelişinde her zamanki ziyaretlerinde olduğundan daha başka bir hâl var gibi geldi bana. Evvelâ kapıya doğru seri bir nazar fırlattı. Sağ elini dizine dayayarak biraz eğildi. Gözlerinde âdetâ alev hâline gelmiş yeşilimtrak çelik parıltılarla Prenses'e baktı ve işitilmekten çekinen yavaş bir sesle;

"Size Allahaısmarladık demeğe geldim. Anadolu'ya gitmem tensip edildi. Derhal gitmek için emir aldım. Fakat ben bildiğiniz gibi, onların benden umdukları iş için değil bilâkis vicdânımdan aldığım emirle, yurdun bağrından doğacak o büyük kurtuluş ateşini tutuşturmak için gidiyorum' dedi. İki gün sonra 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiğini duyduk." (Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı c.1. s. 74)

Öte yandan «Atatürk'ün Uşağı İdim» kitabını yazan Cemal Granda bizzat Atatürk'ten "Beni millî mücadeleyi başlatmak üzere bunca paşa arasından seçip Anadolu'ya gönderen Vahdeddin'dir" dediğini kaydediyor.

Mustafa Kemal'e Samsun Yolunu Açan Vahdeddinin İrade-i Seniyyesi

"Yâverân-ı Şehriyârimden Erkân-ı Harbiye Mirlivâsı Mustafa Kemal Paşa'ya:

"Harb-i Umumîmin müttefikîn hesâbına ziyaı üzerine tahassül eden vaziyet-i siyasiye, ecdâd-ı izâmım mülkünü ve makâm-ı Hilâfet ve Saltanatımı müşkül ve tehlikeli bir sahaya sürüklediğinden, hükûmet-i seniyemin kararı vechile tâyin olunduğunuz mıntıkada âşâyişi temin ve merzi-i şâhâneme mugayir ahvâlin hudûsunu men ile cümleten def-i sâile bezl-i cehd ü gayret ederek milletimin masuniyetini te'yid ve mülkümün eyâd-i müteârizînden tahlisi için yekvücut olarak hareket edilmesini, selâm-ı şâhânemle asker ve memurîne ve ehâliye tebliğini irâde ettim."

Necip Fazıl Kısakürek bu Hattı-ı Hümâyûnu şöyle sâdeleştiriyor:

"Yâverlerimden Kurmay Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'ya:

"Umumî Harbin müttefikler hesâbına kaybedilmesi üzerine doğan siyâsî durum, büyük atalarımın mülkünü ve Hilâfet ve Saltanat makâmını çetin ve korkulu bir yere sürüklediğinden hükûmetimin kararıyle atandığınız mıntıkadan âşâyişi sağlamak ve şâhâne rizâ ve dileğime aykırı hallerin meydana gelmesini engelleyerek ve topyekûn korkulu şeylerin define cehd ve gayret göstererek milletimin dokunulmazlığını gerçekleştirmek ve memleketimin saldırgan ellerden kurtarılmasını sağlamak için tek vucut hâlinde davranılmasını, şâhâne selâmımla beraber asker ve memurlara ve halka bildirmek üzere irâde ettim!" (Vahidüddin, s. 160)

Hatt hümayun'un uydurma olduğunu iddiaları ile ilgili olarak Sabahaddin Selek şu görüşleri öne sürer.

"Bir metin hâlinde ortaya atılan Hatt-ı Hümâyûnun uydurma olması ihtimâli kanaatimizce zayıftır. Fakat, Mustafa Kemal Paşa'nın bunu işine yarar bir belge saymadığı ve hiçbir yerde kullanmadığı da muhakkaktır. Paşa'mn karargâhı ile birlikte, Sivas'taki III. Kolordu Kumandanlığına giden Albay Refet (Bele) Bey bile böyle bir belgeden haberdar olmadığını bize söylemiştir." (Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, s. 190)

Refet Paşa yıllar sonra Necip Fazıl'a konu ile ilgili olarak şöyle diyecektir:

"Şu, İtalya'da sürünen Vahidüddin'in encâmına bak! Bu talihsiz hükümdar, vatanını kurtarmak için elinden gelini yapmış, amma sonunda kimseye yaranmamış olmak şöyle dursun, ismi vatan hâinine çıkarılmış bir bedbahttır. Ben onun, Mustafa Kemal'i bu işe sevk ve teşvik eden adam olduğunu yakından biliyorum. Elbette bu hakikat bir gün târihe intikal edecektir."

Falih Rıfkı Atay da Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Vahdeddin'in gönderdiği görüşündedir ve bu görüşlerini 19 Mayıs 1957 tarihli Dünya gazetesinde yazmıştır.

Öte yandan Cemal Bolayır da hatıralarında bu olayı teyid etmektedir. Niyazi Banoğlunun aktardığı olay şöyle gelişiyor.

"İşgal kuvvetleri İngiliz Kumandanı Ferit Paşa'ya gelerek, doğu illerimizde bazı kuvvetlerimizin halkla birleşerek Hıristiyanlara karşı katliam hazırlığında bulunduklarını haber aldıklarını söyleyerek, bunu önlemek için Doğuya asker gönderip işgal edeceklerini söylemişler. Sizi bunun için ziyaret ettik, haber veriyoruz, demişler. Ferit Paşa telâş etmiş; böyle birşey yoktur ve olamaz. Bana üç gün izin veriniz. Ben oraya İttihatçı olmayan bir kumandan göndereceğim, hiç bir mesele kalmaz, demiş. Ferit Paşa bundan sonra teklifi bana yaptı: Pâdişah hazretleri, sizi zaten biliyor, sizi münasip görmüşlerdir. Şüphesiz gidersiniz. Şimdi benim, biryere acele randevum var, oraya gitmeye mecburum. Bu konuda yapacağımız işlerle, durum hakkında etraflı, harita üzerinde incelemeler yapmak üzere iki gün sonra tekrar görüşelim, diyerek ayrıldı. Şimdi buna ne dersin?"

Ben; 'Aman Paşam, bundan daha iyi fırsat olmaz, derhal kabul etmelisin' dedim. Düşünceli idi, bana birşey söylemedi. Ferit Paşa ile görüştükten sonra buluşmamızı istedi. İki gün sonraki görüşmemizde Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatı ile gitmeyi kabul ettiğini söyledi.

"Mustafa Kemal, bundan sonraki temaslarını da öbür ziyaretlerinde anlattı. Harbiye Nâzırı ile, dâhiliye nâzırı ile görüşmüş, harita üzerinde incelemeler yapmışlar, kendisine çok geniş yetki verilmiş... Mustafa Kemal, 'Yalnız,' dedi, 'para vermiyorlar. Halbuki, orada çalışmak için para lâzım. Ferit Paşa; hele siz bir gidi-

niz, arkadan para göndeririz, dedi. Ben de kabul ettim.'

"Mustafa Kemal, bundan sonra temaslarına devam etti. Ali Kemal Bey tarafından nâzırlara verilen ziyâfette de bulundu. Yanında götüreceği arkadaşlarını tesbit ederek kadrosunu Harbiye Nâzırına tasdik ettirdi. Pâdişah ile görüşmesini de bana anlattı. Pâdişah, başarıya ulaşacağına inandığını söylemiş, yardım vaad etmiş. Ayrıldıktan sonra dışarda Saray nâzırı Naci Paşa, pâdişahın hediye ettiği bir kutuyu Mustafa Kemal'e vermiş. Mustafa Kemal kutuyu açıp bakmayınca Naci Paşa açmasını işâret etmiş. Mustafa Kemal açıp bakmış, bir altın saatmış." (N. Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.1, s. 68-70)

Asım Us ise hatıralarında Mustafa Kemal'in Bahriye Nazırını ziyaret ederek kendini bakanlarla tanıştırması talebinde bulunduğunu, bu talep uyarınca Mustafa Kemal'i kabul eden Dahiliye Nazırı Şakir Paşa'nın Mustafa Kemal'e:

-Çocuğum beni utandırma. Beni mes'uliyet altında bırakma. Şimdi Seni Damat Ferit Paşa'ya götüreceğim. Kendini tut. İyi konuş. Ona söz verdim. Dediğini kaydeder.

Cemal Bolayır'ın da teyid ettiği gelişmeler 7 Mayıs 1919'a kadar Mustafa Kemal'in Anadolu'ya ilişkin bir düşüncesi olmadığını göstermektedir.

Sonra olaylar şöyle gelişir:

Mustafa Kemal anlatıyor:

"Damat Ferit Paşa'mn yanına gittik. İlk söze başlayan Şakir Paşa oldu, dedi ki: 'Efendimiz, yeni vazife ile Anadolu'ya gidecek olan Mustafa Kemal Bey'i zât-ı devletinize takdim ederim.'

"Ondan sonra Sadrâzam ile aralarında bir konuşma oldu. Sualler ve cevaplar Sadrâzamı memnun edecek şekilde idi. Sadrâzam Ferit Paşa, Şakir Paşa'ya teşekkür etti. Kabineden çıktıkları vakit Şakir Paşa, Mustafa Kemal'in elini tuttu ve sıktı; 'Dikkatinize teşekkür ederim. Bu dikkat çok sürmeyecektir. Ben vazifeyi yaparım. Târih bunu yazacaktır. Fakat senin de benim yaptığımı unutmamaklığım istiyorum' dedi. Ben sadâret ve Dâhiliye Nezâreti koridorlarında bu nâmuslu adamın elini öptüm ve dedim ki: 'Yaptığınız büyüktür. Bunu bir gün gözleriniz ile görmenizi te-

menni ederim.'

"Sonra Şakir Paşa beni Dâhiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey'in yanına götürdü. Mehmet Ali Bey, Mustafa Kemal'in evine giderek kendisine muvaffakiyet dilemiş olan bir adamdı. Fakat onu oraya götüren Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın ilk sözü şu oldu: 'Ordu komutanı Mustafa Kemal, hükûmetinizin verdiği bütün vazifeleri memnuniyetle yapacaktır. Yeterki biz kendisine yardım edelim.'

"Dâhiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey, Harbiye Nâzırına şu cevâbı verdi: 'Onu bana ayrıca tanıtmaya hâcet yoktur. Onu kendi evinde çoktan tanıdım. Elbette elden geldiği kadar yardım edeceğim.'

"Ben elimden geldiği kadar bu aldanan adamların gösterdikleri tezahürlere ehemmiyet vermiyorum. Fakat bunları aldatmanın devlet ve millet için lüzumlu olduğuna kaani bulunuyordum. İşte bundan sonradır ki, Sadrâzam Damat Ferit Paşa beni evine dâvet etti ve kendisi ile konuşmak için, kendi telâkkîlerine göre, kendilerinden olduğunu zannettikleri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'yı da evine dâvet etmişti." (A.g.e., s. 60-61)

Konuyu Atatürk'ün ağzından Prof. Afet İnan da şöyle anlatıyor:

"Muayyen saatte Sadrâzamın yanında bulunuyordum. Benden başka henüz kimse yoktu. Birkaç cümlelik bir konuşmadan sonra, uzunca bir sükût başladı. Bu sırada ben, Vahdettin'in Sadrâzamını tedkik ediyordum. Bir aralık saatine baktı, 'Acaba nerede kaldı?' dedi. 'Birine mi intizar buyuruluyor?' dedim. 'Evet, Cevat Paşa Hazretleri geleceklerdi.'

"İkinci dâvetli bu idi. Yine sükût başlıyor. Birkaç dakika sonra Cevat Paşa geliyor. Sadrâzam iki dâvetlisi ile birlikte yemek salonuna geçiyor.

"Sofrada bu üç kişinin üçü de önlerine bakıyorlar. Acaba ne düşünüyorlardı? Yeni târihin inkişaf ettirdiği hakikatlere göre, Sadrâzam Ferit Paşa, dünyayı, Türkiye'yi, Türk milletini aslâ tanımamıştı. Fakat efendisi Sultan tarafından, yüksek Türk câmia-

sını idâre için kendisine verilen vazifenin ağırlığı altında, duygusuz; işitilen ses, yalnız çatallar, bıçaklar değiştikçe, hizmet edenlerin beceriksizliği yüzünden hâsıl olan gürültü... Yemek bitiyor... Ortasında genişçe bir masa bulunan bir odaya geçiyorlar.

"Henüz ayakta dururken Sadrâzam diyor: 'Bir harita getirtsek de, müfettiş Paşa onun üzerinde bana izahat verse... 'Masanın üzerine bir harita açılıyor. Anlaşılıyor ki, Sadrâzam haritayı daha evvel hazırlamış. Kibert'in atlası. İçinde Anadolu paftası bulunuyor. Dâmat Ferit ile Mustafa Kemal haritanın başında karşı karşıya. Cevat Paşa da Mustafa Kemal'in yanında.

"Mustafa Kemal, Damat Ferit'e soruyor: 'Ne nokta-i nazardan izahat talep ediliyor?' 'Meselâ,' diyor, 'Samsun havâlisinde ne yapacaksınız?' 'Samsun havâlisinde yapılması istenen iş, o havâli Rumlar'ının başladığı gerilla hareketini bastırmaktır."

"Cevat Paşa cümlesini tamamlarken vaziyetin hiç de ehemmiyeti hâiz olmadığını îmâ etmek ister bir tavır ile, haritanın bulunduğu masadan uzaklaşır gibi oluyor. Mustafa Kemal içinden Cevat Paşa'ya teşekkür ediyor. Generalin bu sözleri Sadrâzamı tatmin etmiş görülüyordu. Her biri birer koltuğa çekiliyor.

«Sadrazam, Mustafa Kemal'e soruyor: 'Ne vakit hareket edeceksiniz?'

'Ne vakit emir buyurulursa... ben harekete hazırım.' 'Zât-ı Şâhâneyi ziyâret ettiniz mi?' 'Hayır, irade buyuruldu. Ben tebliğ ediyorum. Yarın kendisini ziyaret ediniz.

"Ayrılmak zamanı geliyor. Orada bir adamı bırakarak sokağa çıkan iki dâveili, Mustafa Kemal ve Cevat, kolkola yürüyorlar, gecenin karanlıkları içinde... Nişantaşı caddesinin piyade kaldırımı üzerinden Teşvikiye'ye doğru sıkı adımlar ile ilerleyen bu iki arkadaştan biri ötekine, pek samimî bir lisan ile soruyor: 'Bir şey mi yapacaksın Kemal?' 'Evet Paşam, birşey yapacağım.' 'Allah muvaffak etsin!' 'Mutlaka muvaffak olacağız!...' (NAB Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı c.1. S. 64-65)

Yakın Tarih Ansiklopedisi'nin konu ile ilgili sonuç değerlendirmesi şöyle:

"Sabahleyin İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini

gazetelerde okuduk. Halk yasa büründü. Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda Yâver-i Ekrem olduğundan Beşiktaş'ta Sinanağa Camiinde Selâmlığa gitmişti. Mahfelde huzura kabul edilerek vedâ ettikten sonra doğru vapura geldi. Kendisini uğurlamak üzere Rauf Bey, Selâmet Partisi Başkanı Selâmi Paşa ile tanımadığım birkaç kişi daha vardı. Hepsi ile el sıkıştıktan sonra vapura gitmek için istimpota bindi, biz Rauf Bey'le istimpot vapura yaklaşıncaya kadar sahilde kaldık." (A.g.e., s. 70)

Demek, Paşa'nın Bandırma Vapuru ile Boğazdan çıkması öyle gece karanlığında filân olmamış. Mübârek Cuma günü namazdan sonra yola çıkılmış. Kendisini uğurlayan Rauf Bey de aynı heyete dâhildi ve Paşa'ya Amasya 'da iltihak edecekti.

Peki, böyle mühim bir heyet üstelik o kadar geniş selâhiyetlerle memleketi, Saltanatı ve Hilâfeti kurtarmak için Anadolu'ya gönderilir de, hiç maddî imkân tanınmaz mı? Düşmanı işgalini kırabilmek için cankurtaran simidi mâhiyetini hâiz o heyete devlet para tahsis etmez mi?

40.000 altın hikâyesi

Merhum Necip Fâzıl, "Vahidüddin" isimli eserinde bir hayâlî konuşma sahnesinde, son pâdişahın Mustafa Kemal Paşa'ya son konuşmalarında şöyle dediğini yazıyor:

"Size bu azîz dâvâda muvaffak olmanız için kesemden (...) altın veriyorum. (Tamamiyle tesbit edilemeyen bu rakkam bir rivâyete göre 30, bir rivâyete göre 42, bir rivâyete göre de 60 bindir)" (A.g.e., s. 162)

Bir başka yazar da şöyle diyor:

"Padişah, çok sevdiği vatanını kurtarmak için en isabetli yolu seçmiş, itimat ettiği kumandanlarını Anadolu'ya göndermiş ve Millî Mücâdeleyi alevlendirmiştir. Kâzım Karabekir Paşa'ya, bütün ümidinin genç paşalarda olduğunu söylemiş, Anadolu'ya gönderilecek kumandanlar için tavsiye de istemişti. Onun tavsiyesi üzere, 'namağlûp kumandanım' diyerek itimat etiği Mustafa Ke-

mal Paşa'yı dâvet ederek, Anadolu'ya gitmesi için iknâ etmiş ve girişilecek mücadelede kullanılmak üzere kırk bin altın vermiştir. Bu paranın büyük bir miktarı Pâdişahın bizzat kendi servetinden beslediği cins atların satılmasından sağlanmıştı." (Vehbi Vakkasoğlu, Bu Vatanı Terkedenler s. 66)

Eğer bu değişik rakamların içindeki ortalama rakam olan 40 bin altının Mustafa Kemal Paşa'ya verildiğini kabul edersek, (21 Aralık 1987 günü rayiciyle bir Reşat altını 140.000 lira olduğuna göre,) Pâdişah 6. Mehmet Vahidüddin'inin Millî Mücâdele için 5 milyar 600 milyon lira verdiğini de kabul etmemiz gerekecektir.

Bir başka yazar ise hâdiseye değişik şekilde yaklaşıyor:

"Mustafa Kemal Paşa parasız idi. Büyük projelerle İstanbul'dan ayrılırken, Anadolu'da kendisine verilecek bin liranın değerini düşündü mü bilmiyoruz. İnceleyebildiğimiz belgeler ancak şunu gösteriyor ki, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan hareket edeceği günlerde karargâhına mensup subayların üçer aylık maaşlarıyla, bir miktar olağanüstü ödenek almak için çok uğraşmıştır. Zaferden sonra tasfiye ettiği siyâsî hasımları onun, Pâdişah tarafından verilmiş önemlice bir para ile Anadolu'ya geçtiğini söylerler. Halbuki bu söylentinin doğruluğunu gösterecek en ufak bir delile henüz rastlanmış değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrıldığı sıralarda Dâhiliye Nezâretini işgal eden Mehmet Ali Bey, Paris'te çıkardığı 'La Republique Enchanc' adlı gazetesinde 9. Ordu Kıt'a Müfettişliğine verdiği yirmi beş bin liraya ait makbuzun klişesini yayınlamıştır. İşte Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya götürdüğü para bundan ibârettir.

Dâhiliye Nezâreti örtülü ödeneğinden ödenen bu parayı Mehmet Ali Bey, yanında Emniyet Şube Müdürlerinden Râdî Bey olduğu halde, Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a göttürecek vapura hareketinden biraz önce gelerek bizzat vermiş ve klişesi yayınlanan makbuzu da orada Râdi Bey yazmıştır". (Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, s. 117)

Ogünkü râyiçle bir altının karşılığı 4 kâğıt lira olduğuna göre, sırf Dâhiliye Vekâleti tahsisat-ı mestûresinden verilen bu

makbuzu belli para dahi 1987'ye göre 875 milyon lira yapmaktadır. Koca bir bölgede hem mülkî hem de askerî idârenin başı olarak vazifelendirilen bir Tuğgeneral, o ehemmiyetli vazifesinin gerektirdiği parayı elbette ki sâdece İçişleri Bakanlığının örtülü ödeneğinden almayacak olsa gerek. Vesikası olmasa da, bizzat Padişâhın kendi kesesinden yardım yapması öyle uzak bir ihtimal değildir.

Fahrî Yâver-i Hazret-i Şehriyârî

'Chaînâe-Zincire Vurulmuş Cumhuriyet' isimli gazeteyi Paris'te çıkararak Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği 25.000 liranın makbuzunu neşreden o günün Dâhiliye Nâzırı Mehmed Ali Bey 150'likler listesine dâhil edilerek vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 1937'de ölen Mehmet Ali Bey, dünyâda iki mezarı olan ender insanlardan birisi dir. Mezarlarından birisi Paris'te, birisi de İstanbul'da Zincirlikuyu'dadır.(İlhami Soysal, 150'likler, s. 151)

M. Kemal'in Anadolu'ya geçişi konusunda İlyas Sami Karamısır'ın 1957'de yayınlanan Millî Mücadele Hatıralarına bakmakta yarar var.

Nedense bu dönemin hatırasını yazan herkes kendisinin haklılığını isbatlama sevdasında. En kahraman kendileri!

Koca bir İmparatorluğun yıkılış sebebi anlaşılıyor: Bu kadar çok kahraman ve kurtarıcı olunca olacağı buydu!

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi

İlyas Sami Karamısır'ın hatıralarında konu şu şekilde anlatılır:

"Büyük Asker Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'ye başlama kararını verişini ve bu maksatla, Anadolu'ya geçişini bizzat şöyle anlatır:

".....İçimde çok dikkatle gizlediğim bir sırrı vakti gelmedikçe kimseye söylemedim. Böyle bir karar vermemişim gibi, herhangi temaslara devam ettim. Bir gün sırdaşlarımdan olan İsmet Bey'i dâvet ettim. Şişlideki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey: "Yine ne var?" dedi.

Ben de: "Ne haber?" dedim.

-Tahmin edeceğin gibi...

-Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup, masaya açar mısın? Üzerinde konuşacağım.

İsmet Bey haritayı bulup açtı. Fazla olarak, daima cebinde taşıdığı pergeli de çıkardı. Lâtife etti:

-Henüz pergellik bir şey yok. Biraz pergelsiz görüşelim.

-Ne yapacaksın?. diye sordu.

-Meselâ, dedim, hiç bir sıfat ve selâhiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en müsait mıntıka ve beni o mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?..

Yüzüme baktı, tekrar neşeli ve ümitli, güldü:

-Karar verdin mi? dedi.

-Şimdilik bundan bahsetmiyelim. Bana memleketi, milleti ve orduyu anlayıp bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikede şüphesi olmayan bir arkadaş gibi cevap ver!.

İsmet Bey masanın kenarındaki iskemleye ilişti ve derin derin düşünmeğe başladı. O sırada ben, salonun içinde dolaşıyordum. Bana sesleninceye kadar gezindim. Birdenbire ayağa kalktı, gülerek:

-Yollar çok, mıntıkalar çok!. dedi.

Bâzı ziyaretçilerin geldiklerini haber verdiler. Haritayı kapamağa vakit kalmadan içeri giren bu tanıdıklarla başka bahislere daldık. Bir hayli müddet sonra, yine İsmet Beyle yalnız kaldık:

-Ne yapacağını bana ne vakit söyliyeceksin?

-Zamanında.. dedim.

-Bu dakikada siz ne düşünürsünüz ki, verilmiş bir kararım varken, onu niçin hemen tatbik etmiyorum. Ben de hemen söyleyim ki, ağır ve kat'î bir kararın doğruluğuna inanmak için vaziyeti

her köşesinden mütalâa etmek lâzımdır. Ağır ve kat'î bir karar tatbik edilmeğe başlandıktan sonra; "Keşke şu tarafını, bu tarafını da düşünseydim, belki bir çıkar yol bulurduk. Yeniden bunca kan dökmeğe, bunca can yakmağa ihtiyaç kalmazdı! gibi tereddütlere yer kalmamalıdır. Böyle bir tereddüt, karar sahibinin vicdanında kanayan bir nokta olur ve onu, yaptığının doğruluğunda şüpheye düşürür. Bundan başka, beraber çalışacak olanlar, yapılandan başka bir şey yapmak ihtimali kalmadığına inanmalıydılar. İşte, benim mütareke sırasında dört beş ay İstanbul'da kalışım, sırf bunun içindir.Bu geçirdiğim zamanın bir kısmını da hazırlıklara ayırdım. Tahmin edersiniz ki fikir hazırlıkları, seferberlikte asker toplamak için olduğu gibi, davul zurna ile temin edilemez. Fikir hazırlıklarında tevazuyla çalışmak, kendisini silmez,karşısındakilere samimî bir kanaat ilham etmek lâzımdır.

Beni İstanbul'dan çıkarmakla ağır bir yükten kurtulacaklarını zannedenler, makul bir sebep aramakla meşgul idiler.Nihayet bu sebep, işgal kuvvetleri zabitlerinin raporları ise dolu bir dosya halinde ellerine geçti.

Bir gün Harbiye Nazırı rahmetli Şakir Paşa, beni makamına çağırdı. Bürosunun karşısına oturdum. Bir tek kelime söylemeksizin bana dosyayı uzattı:

-Bunu okur musunuz? dedi.

Dosyayı baştan nihayete kadar gözden geçirdim. Hülâsası şu idi:

«Samsun ve havalisinde bir çok Rum köyleri Türkler tarafından her gün tecavüze uğramaktadır. Osmanlı hukûmeti, bu vahşi tecavüzlerin önüne geçememektedir. Bu havalinin emniyet ve huzurunu temin etmek insaniyet namına borcumuzdur.»

Raporlar İstanbul hükûmetine verilirken bir de protesto ilâve edilmişti: «Bu tecavüzleri menetmek lâzımdır. Eğer siz âciz iseniz, vazifeyi biz üstümüze alacağız!»

Dosyayı okuduktan sonra, Harbiye Nazırı'nın yüzüne baktım:

«-Emriniz Paşam?» dedim.

«-Bu, böyle midir zannedersiniz?»

«-Zannetmiyorum, fakat bir şeyler olmak ihtimali vardır.»

Bunun üzerine asıl bahse geçti:

«-İşte, dedi, böyle midir, değil midir, evvelâ bunu meydana çıkarmak için oralara bir zatın gidip tetkiklerde bulunması lâzımdır. Ben Sadrazam Paşa ile (Damat Ferit Paşa) görüştüm. Sizi münasip gördük Oraya gidesiniz ve meselenin mahiyetini anlayasınız.»

«-Memnuniyetle giderim. Ancak ben oraya, Türkler Rumlara zulüm ediyor mu, etmiyor mu, yalnız bunu anlamak için mi gideceğim? Memuriyetim bu mu olmak lâzımdır?»

«-Evet, dedi, konuştuğumuz budur.»

«-Peki̇lâ... Yalnız müsaade buyurursanız, memuriyetime bir sekil vermek lâzım. Sizi üzmeyim, arzu ederseniz, Erkânı Harbiye Reisinizle görüşerek bunu tesbit edelim.»

«-Hay, hay!» dedi.

Nazırlık makamından çıkarak, Erkânı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa'yı (Çakmak) aradım. Yirmi günden beri hasta olduğu için gelememekte olduğunu söylediler. Dairede İkinci Reis Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile karşılaştım.Kendisine, Nazır Paşa'nın verdiği vazifeden bahsettim. Mâlûmatı yoktu.

-İşte ben sana haber veriyorum! dedikten sonra: «Kapıları kapattırır mısın?» dedim.

Kâzım Paşa gülerek yüzüme baktı:

-Ne oluyoruz?

Kâzım Paşa ile açık konuşarak bütün düşündüklerimi anlattım:

-Her ne sebeb veya maksatla, beni İstanbul'dan uzaklaştırmak için bir vesile aramışlar ve bu memuriyeti bulmuşlar. Hemen kabul ettim. Ben zaten şu veya bu surette Anadolu'ya geçmek fırsatını arıyordum. Madem ki onlar teklif ettiler. Fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyiz.

Kâzım Paşa:

-Nasıl? dedi ve cevabımı beklemeksizin ilâve etti:

-Ha... Zaten Ordu Müfettişlikleri meselesi var.Sen o taraflara Ordu Müfettişi ünvanı ile gidebilirsin!

-Unvanın ehemmiyeti yok, dedim, yalnız şimdi ırfarbiye Nazırı ile konuş, benden ne istiyorlar, tesbit et, üst tarafını kendimiz yaparız.

Kâzım Paşa Harbiye Nazırını gördü. Kendisinden aldığı direktif şu idi:

-Maksat Samsun havalisinde Rumlar'a tecavüz eden Türkleri tedip etmek, sonra Anadolu'da bir takım millî teşekküller beliriyorsa, onları da ortadan kaldırmak! Mustafa Kemal'i bunun için yolluyoruz. Kendisine Sadrazam Paşa ile beraber bir salâhiyetname vereceğiz...

Kâzım Paşa bana bunları izah edince:

-Çok güzel! dedim ve kapıların iyi kapalı olup olmadığına baktım.

-Yalnızız.. dedi.

-Onlar ne istiyorlarsa, âzamîsini ilâve ederek bir talimatname kaleme alınız. Yalnız bir iki noktayı ben not ettireyim.

-Peki.. dedi.

Benim ehemmiyet verdiğim salâhiyet meselesi idi. Mümkün olduğu kadar Anadolu'nun her tarafına emir verebilmeliydim. İstediğim bir madde, Samsundan başlıyarak bütün Şark vilâyetlerinde bulunan kuvvetlerine doğrudan doğruya emir verebilmekliğim idi. Bir başka madde; bu mıntıka ile her hangi bir temasta bulunan askerî ve idarî makamlara iş'arlarda bulunabilmekliğim idi. Kâzım Paşa'ya dedim ki:

-Onların arzularını bir araya topla, fakat sonuna bu iki maddeyi ilâve et...

Kâzım Paşa yüzüme baktı:

-Bir şey mi yapacaksın?

-Kulağını bana doğru uzat!... dedim, evet, bir şey yapacağım.

Kâzım Paşa güldü:

-Vazifemizdir, çalışacağız..

Dediğim gibi yazdığı talimatnameyi okudu. Sonra beni bı-

rakarak, müsveddeyi Harbiye Nazırı'na göstermek üzere odadan çıktı. Bilmem ne geçti, bu kadar az zamanda ne geçebilir. Fakat Kâzım Paşa'nın söylediğine göre, Sadrazam Paşa talimatnameyi imzalamıyacakmış. Şakir Paşa da imza koymaktan çekinmiş, ancak bu rahmetlide vicdanî bir seziş olmak lâzımdı ki; «imza etmem» sözünden sonra:

«-Mührümü basarım» demiş.

-O halde talimatnameye «Mustafa Kemal Paşa lüzum gördükçe doğrudan doğruya Sadrazam Paşa ile muhabere eder» kaydını ilâve edelim.

-Çok iyi amma, Şakir Paşa'ya okuduğum müsveddede bu kayıt yoktu...

Bununla beraber, Kâzım Paşa böyle bir madde ilâve edcrek, talimatnameyi beyaza çektirdi. Şakir Paşa'nın makam mührü basıldı. İki nüsha idi. Birini cebime koydum. Ötekini de Kâzım Paşa'ya vererek:

-Sen de bunu dosyada saklarsın! dedim.

Lâtifeli bir gülüşle:

-Paşam, beni torbaya mı sokuyorsun? dedi.

-Hayır, hayır... Sana şimdi yalnız teşekkür ediyorum. Bir gün bunu hatırlarız, dedim.

Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmazdan biraz önce, galiba Mayıs'ın on dördüncü günü idi. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Nişantaşı'ndaki evine akşam yemeğine dâvetli idim. Muayyen saatte gittim. Benden başka henüz kimse yoktu. Kısa bir kaç kelimeden sonra, uzunca bir durgunluk devam etti. Kendisinde, Harbiye Nazırı ile beraber gördüğüm zamanki samimiyetten eser yoktu. Benimle yalnız kalmaktan sıkılıyor gibiydi.

Bir ara saatine baktı:

«-Acaba nerede kaldı?»

«-Birini mi bekliyordunuz efendim?»

«-Evet, Cevat Paşa Hazretleri gelecekti.»

Yine sükût... Biraz sonra Cevat Paşa salona girdi. Hemen üçümüz beraber yemek salonuna geçtik. Sofrada çatal ve tabak ta-

kırdılarından başka ses yok. Üçümüz de susuyoruz. İçimden gelen suallere, kendi kendime içimden cevap vermeğe çalışıyorum. Her halde benimle konuşacak bâzı şeyleri olmalı idi. Belki de çok ehemmiyetli meseleler vardır, sofradan sonraya saklıyordur, diyordum. Yemeğin sonuna yaklaşmıştık. Sadrazam Paşa,kısa bir cümlesi ile beni vehimlerimden kurtardı. Cevad Paşa'ya ve bana bakarak:

«-Yemekten sonra biraz görüşelim» dedi.

«-Emir buyursunuz!»

Ortasında genişçe bir masa bulunan çok dar, fakat hoş bir salon...

Daha ayakta iken Sadrazam dedi ki:

«-Bir harita getirtsek de, Müfettiş Paşa onun üzerinde izahat verse...»

«-Ne cihetten izahat emir buyuruluyor?»dedim.

«-Meselâ, dedi, Samsun ve havalisinde ne yapacaksınız?»

Kelimeler, adeta ağzımdan dökülmeğe başladı.

«-Efendim, dedim İngiliz raporlarına göre, Samsun ve havalisinde bâzı karışıklıklar varmış... Biraz mübalâğalıdır, zannediyorum. Ne de olsa bunlar basit şeyler.. Yerinde yapacağımız tetkiklerle hallederiz. Şimdiden, isabetli bir şey söyliyememekten korkarım.»

Cevat Paşa'ya döndü:

«-Siz ne dersiniz?»

Cevat Paşa'da, pek tabiî bir tavırla:

«-Öyledir efendim, bu gibi işler yerinde hallolunur.»

Kanaat getirmemiş görünen Sadrazamın kafasında, daha büyük bir endişe, sual şekli arıyordu.Derken, biraz heyecanlı bir sesle sordu:

«-Pekâlâ... Siz, bana harita üzerinde nerelere kadar kumanda edeceksiniz, gösterir misiniz?»

Vesveseye düştüğü noktayı hemen anlamıştım.

«-Efendim, henüz ben de, pek iyi bilmiyorum. Belki... Takriben..

(Kipert'in küçük haritasına elimi koyarak) «ihtimal şu kadar

ufak bir parça...» diye, bâzı vilâyetleri gösterdim ve mânalı bir tarzda Cevat Paşa'nın yüzüne baktım.Ben haritadan elimi kaldırırken, o da ilâve etti:

«-Efendim, dedi, Paşa tabiî o mıntıkadaki kuvvete kumanda edecek... Zaten nerede kuvvet kaldı ki?..»

Sözünü tamamlarken, vaziyetin hiç de ehemmiyetli olmadığını anlamak istermiş gibi, masadan uzaklaşır gibi oldu. İçimden Cevat Paşa'ya teşekkür ediyordum.

Her birimiz birer koltuğa çekildik ve kahvelerimizi içmeğe başladık. Damat Paşa ferahlamış gibiydi:

«-Ne vakit hareket edeceksiniz?»

«-Ne vakit emir buyurulursa... ben hazırım, arzu ederseniz yarın veya öbür gün..»

«-Zatı Şahaneyi ziyaret ettiniz mi?»

«-Hayır efendim..»

«-Ziyaret etmeden mi gideceksin?»

«-İrade buyurulmadı...»

«-Ben iradei seniyeyi tebliğ ediyorum. Yarın kendilerini ziyaret ediniz.»

«-Peki efendim!»

Sadrazam'ın konağından çıktıktan sonra, Cevat Paşa ile kolkola karanlıkta, Nişantaşı caddesinden Teşvikiye'ye doğru sık adımlarla ilerliyorduk. Cevat Paşa samimî bir lisanla bana sordu:

«-Bir şey mi yapacaksın, Kemal?»

«-Evet Paşam, bir şey yapacağım!»

«-Allah muvaffak etsin!»

«Mutlaka muvaffak olacağız!.»

Birbirimizden ayrıldık.

Yıldız sarayının ufak bir salonunda, Vahidettin'le âdeta dizdize denecek kadar yakın oturduk. Sağında dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçine açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine muvazi hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sa-

rayına doğrulmuş. Manzarayı görmemek için, oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek kâfi idi. Vahidettin, hiç unutmıyacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:

«-Paşa, Paşa...Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık, bu kitaba girmiştir (Elini demin bahsettiğim kitaba bastı ve ilâve etti.«Tarihe geçmiştir.»

O zaman, bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnetle dinliyordum:

«-Bunları unutun, dedi, asıl şimdi yapacağın hizmet, hepsinden mühim olabilir. Paşa... Devleti kurtarabilirsin!»

Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahidettin, benimle samimî mi konuşuyor? O Vahidettin ki, ecnebi hükûmetlerin yüzüncü derece âdetleri ile temas arıyarak, devletini ve saltanatını kurtarmağa çalışmıştı? Fakat, böyle bir tahmin ile, başka bahislere girişmeyi tehlikeli addettim. Kendisine basit cevaplar verdim:

«-Hakkımdaki teveccüh ve itimada arzı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmiyeceğime emniyet buyurunuz.»

Söylerken, kafamdaki muammayı da halletmeğe uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, veliahtlığinde, Padişahlığında bütün his ve fikirlerini, temayüllerini, sahtekârlıklarını tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asîl bir hareket bekliyebilirdim? Memleketi kurtarmak lâzımdır. İstersem, bunu yapabilirmişim. Nasıl hemen hüküm veririm. Vahidettin demek istiyordu ki, hiç bir kuvvetimiz yoktur. Tek mesnedimiz İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır.

Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem, ve bu siyasete karşı gelen Türkleri tedib edersem, Vahidetti'nin arzularını yerine getirmiş olacağım.

«-Merak buyurmayın, efendimiz, dedim. Noktai nazarı şahanenizi anladım. İradei seniyeniz olursa, hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir ân unutmıyacağım.»

«Muvaffak ol!» hitabı şahanesine mazhar olduktan sonra

huzurundan çıktım.

Naci Paşa, padişahın yaveri, fakat benim hocam, derhal benimle buluştu. Elinde ufak mahfaza içinde bir şey tutuyordu:

«-Zatı şahanenin ufak bir hâtırası..» dedi.

Kapağının üzerine Vahidetti'nin inisyalleri işlenmiş bir saatti:

«-Peki, teşekkür ederim.» dedim.

Sonra sanki Yıldız Saray'ından çıkuğımızı ve hareket etmek üzere olduğumuzu gizlemek, saklamak ister gibi bir ihtiyatla, ayaklarımızın patırdısını işittirmekten korkarak saraydan uzaklaştık.

Artık Şişli'deki evi bırakmak üzereyiz. Bandırma vapuru Galata rıhtımında hazır. Karargâhımızdan olanlar muayyen saatte rıhtımda toplanmış olacaklar. Evdeki vedâlarımı bitirmiştim. Otomobil kapının önünde idi. Tam o sırada gelerek, beni büroma götüren bir dostum, aldığı bir habere göre, benim ya hareketime müsaade edilmiyeceğini, yahut vapurun Karadenizde batırılacağını söyledi. Yıldırımla vurulmuşa döndüm. Daha sonra, vaktiyle yanımda çalışan bir erkânıharp de gelerek, bir damaddan aynı şeyleri öğrendiğini bildirdi.

Bir ân, yalnız kaldım ve düşündüm: Bu dakikada düşmanların elinde idim. Bana her istediklerini yapamazlar mıydı? Beynimden bir şimşek geçti, tutabilirler, sürebilirler, fakat öldürmek? Bunun için beni Karadeniz'in çoşkun dalgaları arasında yakalamak lâzımdır. Bu ihtimal mantıkî idi.

Ancak, artık benim için yakalanmak, hapsolunmak, nefyolmak, düşündüklerimi yapmaktan menedilmek, hepsi ölümle müsavi idi. Hemen karar verdim. Otomobile atlayarak Galata rıhtımına geldim.

Baktım ki rıhtıma yanaşmış olacağım sadığım vapur uzaklardadır. Sandallarla vapura gittik. Kaptana, yola çıkmak için emir verdimse de Kız Kulesi açıklarında muayeneye tâbi tutulduk. Bir kaç ecnebi zabit ve askeri bizi yoklıyacaklardı. Muayene uzayıp gitti. Gelip gidildiğine göre acaba bunlarla şehirdekiler arasında bir muhabere mi vardı? Maksat beni tevkif etmek ise, bütün bu

şeylere lüzum yoktu.Sıkılıyordum. Bir kararsızlık da olabilir diye düşündüm. Bundan istifade edebilmek için kaptana hareket hazırlıklarını çabuklaştırmasını söyledim.

Yirmi yedi yıllık ihtiyar kaptan, demir aldırmağa başladı. Ben kaptan yerinde idim. Zabit ve askerler dışarı çıkıtlar. Hareket ettik. Karadeniz'in Boğazından çıkarken, kaptana tehlikeli ihtimalleri anlattım. Cevap verdi:

«-Ne aksi, dedi, bu denizi pek iyi tanımam, pusulamız da biraz bozuk..»

Mümkün olduğu kadar kıyıları takip etmesini tavsiye ettim. Çünkü bundan sonra, benim tek istediğim, Anadolu'nun bir kara parçasına ayak basmaktan ibaretti.

Sahili takip ede ede evvelâ Sinoba geldik. Kasabaya çıktım. Oradakilerle görüşerek, Samsun'a kolaylıkla gidebilecek yol olup olmadığını soruşturdum. Maateessüf yokmuş! Çok zorluk çekecek ve günlerce yollarda kalacaktık.

Bilmem neden, Samsun'a bir ân evvel ayak basmak için o kadar acele ediyordum ki, zaman kaybetmektense, tehlikeye göğüs germeyi tercih ettim.

Tekrar Bandırma vapuruna bindik. Aynı tertipte seyahat ederek nihayet Samsun limanına vardık»

Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine has beliğ ifadesiyle anlatmış olduğu bu, vatanı kurtarma teşebbüsünün ilk merhalesini teşkil eden (Anadoluya geçiş) faslını, şimdi bir de, büyük emeklerle ele geçirmeğe muvaffak olduğum-çoğu bugüne kadar bilinmeyen- çok kıymetli vesikalar diliyle tafsil ve izah ederek, tarihe tevdi etmek istiyorum.

(İlyas Sami Karamısır)

Mustafa Kemal ise Nutuk'ta konu ile ilgili olarak şöyle diyordu:

"1919 senesi Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye: Osmanlı Devletinin dâhil bulunduğu grup Harb-i Umumide mağlûp olmuş. Osmanlı ordusu her ta-

rafta zedelenmiş, şerâiti ağır bir mütârekenâme imzâlanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumiye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin, müterediddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği yeni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyâsetindeki kabine; âciz, haysiyetsiz, cebîn, yalnız pâdişahın irâdesine tâbi ve onunla berâber şahıslarını vikâye edebilecek herhangi bir vaziyete râzı, Ordunun cümleden esliha ve cephânesi alınmış ve alınmakta..."

Gerçek Hangisi?

Mustafa Kemal'in İngilizler tarafından takip edildiğine ilişkin iddiayı Necip Fazıl kıvrak zekası ile şöyle tekzib eder:

"Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gidişi esnâsında bindiği köhne vapurun bir İngiliz torpidosu tarafından tâkip edildiği ve batırılacağı hakkındaki nakiller baştan başa uydurmadır.

"Bunu, eski yâver Ali Nuri Beyefendi, tam bir mantık çemberi içinde yakalayıp yalanı şöyle tesbit etmektedir: 'Nasıl olur? Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin bilgisi ve Şark Ordusunu silâhsızlandıracağı bahanesi altında yola çıkmıştı. Herkesin gözü önünde yola çıktı ve rahat gitti. Hem İngilizler onun bindiği hantal tekneyi tutmak isteselerdi, saatte 5 mil giden nakil vâsıtasını 35 mil yol alan torpidolarıyla yakalayamazlar mıydı?' (N.F. Kısakürek, Vahidüddin, s. 185-186).

Öte yandan Cevat ve Kâzım Paşaların görüşüne göre ise Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu müfettişliğine tayinine en tesirli sebeb ve saiklerden biri İngiltere Devleti fahimesi mümessilinin verdiği nota olmuştur.

Daha sonra Mustafa Kemal'in İstanbul'a geri çağrılması fikri de İngilizlere aittir. Böylece Hilafetten bağımsız bir hareket vücuda getirilerek ihtilaf doğrulacaktır.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi ve Bandırma vapuru ile ilgili konuyu özetliyecek olursak:

-Mustafa Kemal'in İstanbul'dan Gizlice ayrıldığı gerçek dışı bir olay.

-İngilizler olayı biliyordu. Gemide bir de İngiliz ajanı vardı ve durum anlaşılınca adam Sinop'ta indirildi

-Padişah biliyordu 300.000 altın para verilerek Anadolu'daki Kurtuluş hareketini örgütlemek için gönderilmişti. Mustafa Kemal'in daha sonraki mektupları bunu teyid etmektedir. Bu mektuplar Başbakanlık arşivince yayınlanmıştır.

-Bu gemi öyle küçük bir gemi değildi. Mustafa Kemal gemide yalnız değildi 18 kişiydiler ve geminin bodrumunda bu kişiler için birer hayvanları da onların erzakları da bulunuyordu.

-Mustafa Kemal'i ne İngilizler'in ve ne de Padişah'ın adamlarının yakalaması ve gemisini batırması söz konusu değildi.

Bandırma Vapuru

Bandırma Vapuru ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarda şu bilgilere raslanıyor:

Bandırma Vapuru, geçen asrın sonlarında İngiltere'de H. Mac İntyre, Paisley(Glasgow) gemi tezgâhlarında 12 yapım numarasıyla inşâ edilmiş 279 gros ton 192 net ton buharlı bir gemi idi. İlk adı "Trocadero" olan bu gemi, Dausey Robinson (London) donatanı için inşâ edilerek servise konmuştu. Trocadero, 1883 yılında H. Psicha Piraaus Firmasına satıldı.

Trocadero, 1890 yılında 'Kymi' adı ile Capt. Andreadis Piraaus donatanına satıldı. Aralık 1891 yılında kazâ neticesi battı ve tekrar yüzdürüldü. 1892 yılında Kymi adı ile P. Derasemo (İstanbul) firmasına satıldı. 1894'te ise "Bandırma" adı ile İdâr-i Mahsuse (İstanbul) idâresince satın alındı.

1909 yılında "İdare-i Mahsuse" kaldırılınca, Bandırma Vapuru da 28 Ekim 1910 târihinde Osmanlı Seyr-i Sefâin İdâresi'ne devredildi. İdârenin hizmetinde iken posta vapuru olarak kullanı-

lan bu "küçük tekne" 16 Mayıs 1919 günü Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a götürme hizmetine tahsis edilen Bandırma Vapuru idi.

Ne yazık ki, Bandırma Vapuru bugün meydanda yoktur. Çünkü. Cumhuriyet'in ilânından sonra 1924 yılında hurdaya satılarak parçalanmıştır."

KAZIM KARABEKİR'İN TRABZON'A ÇIKIŞI..

İstanbul hükümeti Mustafa Kemal'den önce de aynı maksatla Kazım Karabekir'i doğuya göndermişti.

Enver Paşa da doğuda, doğu müslümanlarının desteğini alarak Anadolu'yu kurtarma sevdasındaydı.

Enver, ya da Karabekir, ya da Mustafa Kemal.. Bu üçü de Atatürk olma yolunda idi. Mustafa Kemal kazandı. En son giden o idi. En şanslısı o oldu.

Cemal Granada hatıralarında M. Kemal ile, K. Karabekir arasındaki rekabeti şöyle anlatıyor:

"1928-29 sıralarındaydı. Kâzım Karabekir Paşa bâzı beyânât ve neşriyatta bulunuyor, İstiklâl Harbi şerefinin kendisiyle Atatürk'e ait olduğunu iddia ediyordu. Başkalarına hiçbir hisse vermiyordu. Atatürk bu neşriyâtâ fevkalâde öfkelenmişti. Bilhassa Kâzım Karabekir'in birinci plânı işgal etmek istemesine... Bir *gün, karşısına Umumî kâtibi Tevfik Bey'i alınış, bu mevzuu asabî* konuşuyordu. Kahve getirip götürmek ve sâir servislerde bulunmak vesilesiyle boyuna huzuruna girip çıktığım için hep aynı bahis üzerinde konuştuğuna şâhit oluyordum. Diyordu ki: 'Eğer bu milleti Kâzım Karabekir'in iddia ettiği gibi yalnız iki adam kurtardıysa vah bu milletin hâline!.. Böyle bir şey nasıl ağıza alınabilir? Bu adamı akıl doktorlarına muayene ve tedâvi ettirmek lâzım!.. Hırsın ve milleti âciz göstermenin bu derecesi olur mu?' Sonra birden bire doğrularak Tevfik Bey'e dedi ki: 'Beni, Millî Mücâdeleyi açmak üzere bunca Paşa arasından seçip Anadolu'ya gönde-

ren Vahidüddin'dir. Eğer bu vatanı kurtaran birini aramak gerekirse Vahidüddin'i göstermek lâzımgelir! ' Bu sözü kulaklarımla işittim ve onda Atatürk'ün tavır ve kelimelerine kadar hiç bir şeyi unutamadım. Benim gibi basit bir adamın şahitliğinde bir kıymet varsa, onu kullanmanız için size geldim. Sözlerimi aynıyle yazınız, imzâ edeyim. Hakikatin tecillîsi ve Allah'ın rızâsından başka beklediğim hiçbir şey yoktur!"

Kazım Kara Bekir Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi

Olayı İ. Sami Kalkavanoğlu'nun haturalarından izleyelim:

"Millî Mücadele'nin fiilen belirişi; Trabzon ve Erzurum'da hemen hemen aynı tarihlerde, yâni mütareke iptidasında, Puntos ve Ermenistan tehlikelerine karşı korunma kaygusundan doğan (Muhafaza-i Hukuk) ve (Müdafaa-i Hukuk) cemiyetlerinin kurulup, kendi çaplarında faaliyete geçişleriyle başlar ki, bu, tamamen ve halis, yüzde yüz bir halk hareketidir ve katiyen her hangi bir mülkî veya askerî makam veya şahsiyetin tesir ve nüfuzundan âzâdedir.

Bundan pek kısa bir zaman sonra ise, ilk defa olarak 19 Nisan 1919 da, İstanbul'dan Trabzon yoluyla Erzurum'a giden yeni Şark Ordusu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın bu halk teşekkülleriyle anlaşıp işbirliği yaptığı ve böylece Millî Mücadele'nin tam kıvamını bulup genişleyişi ile, malî istikameti aldığı görülmüştür."

Kazım Karabekir Paşa, kendisini bu millet yoluna sevkeden sebep ve âmilleri, meşhur hâturatında bizzat şöyle anlatmaktadır:

"28 Kasım 1918 - 1334 de Reşit Paşa vapuriyle Boğaziçine girdiğimiz zaman, karşılıklı İngiliz ve Fransız bayraklarının sallandığını görerek teessür ve heyecan duydum Büyükdere'de merasimle İngiliz bayrağının çekilişine şahit olduğum dakikada ise, artık: «Tek dağbaşı mezar oluncaya kadar mücadele ederek, istiklâlimizi kurtarmağa vicdanıma karşı ahdettim ve 'ya İstiklâl, ya

ölüm!' diye haykırdım.»

Ertesi günü Zeyrek'te, Kilise Camii karşısındaki, ağabeyimin evinin bahçesinde, ziyaretime gelen Harbiye Nezareti Müsteşarı, en yakın ve aziz arkadaşım Miralay İsmet Bey'e (İnönü) milletin istiklâlini kurtarmak için düşüncelerimi şöylece izah ettim:

-Genç kumandanların İstanbul'da toplanması ve hususiyle beni Şark'tan ayırmak, büyük bir gaflet olmuştur Beni, derhal Şarka iadeye çalış. Ben orada milleti tenvir ve onlara yardım ederek, memleketin inhilâline karşı, Şark'ta yeni bir millî Türk hükûmeti vücuda getirerek, Şarkı tehlikeden kurtardıktan sonra, Garp tehlikesi bertaraf edilebilir ve bu suretle mütareke hududu içinde kalan anavatanımız kurtulabilir. İtilâf devletlerinin, harekâtı idame etmeyip, bizimle mütarekeyi kabul etmelerinden anlaşılıyor ki; bunlar bu hudut dahilinde yeni bir cidale kalkışmaktan çekiniyorlar. Benim tahminim budur."

İsmet Bey tehlikenin büyük olduğunu ve bu fikrimin imkânsızlığını söyliyerek, askerlikten istifa ile, her hangi bir köye çekilip çiftlik kurmamız fikrinde bulundu. Ben de tekrar: "Tek dağ başı mezar oluncaya kadar, bu gayeden ayrılmıyacağım" dedim. Bunun üzerine, beni Şark'a iade ettirmeğe çalışacağını vaad etti.

30 Kasım 1918 günü Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'yı ziyaretle; gazetelerimizin İtilâhat ve Terakki erkânını batırmak gayretleriyle Ermeni katliâmı efsanesi hakkındaki yanlış neşriyatlarının tehlikesini anlattım ve topladığım, Ermeni mezalimine ait vesika ve fotoğrafları verip, İsmet Bey riyasetinde bir de komisyon teşkil ettirerek, hakikî durumun bir risale ile yayımını sağladım.

1 Aralık 1918'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa Hazretlerini ziyaretle, İstanbul'da toplanmaklığımızın ne kadar yanlış olduğunu izah ve derhal Şark'a iademi, ordunun da zayıflatılmasını rica ettim. Ayni günde, sadaretten istifa etmiş bulunan Müşir Ahmet İzzet Paşa Hazretlerini de ziyaretle; "Milletin istiklâlinin mahvına gidildiğini ve bu istiklâlin ancak Şark'tan temin edilebileceğini düşünerek, beni oradan getirmemeleri lâzım geldiğini" söyledim ve sulhün akdinden evvel ordunun kuvvetten

düşürülmemesini, benim de Şark'ta alakonmamı, hattâ kendisinin de iş başından uzaklaşmasının katiyen doğru olmadığını ilâve ettim. Derhal gözlerinden yaş boşandı ve: "Demek seni oradan çekmekle vatana fenalık etmişim. O halde, bâzı arkadaşlarımla görüşüp kararımı vereyim, sana da söylerim" dedi.

6 Aralık 1918 Cuma günü, selâmlık merasiminde, usulen huzura kabul olundum. Padişah'a dahi: "Sulhun tamamen temin edildiği görülmeden evvel, ordusunu zayıflatmaması ve bilhassa genç kumandanlarını iş başından ayırmaması, aksi halde, ikinci Endülüs vaziyetinin mukadder olduğunu anlatarak:

-Ben Şark'a, İstanbul'da toplanan genç kumandanlar da Anadolu'daki orduların başına iade edildikleri takdirde, Türklüğün zeval bulmasına imkân yoktur padişahım!" dedim. O da cevaben:

"-Sizin gibi genç, merd ve itimada şayan kumandanlara malik olan millet elbette zeval bulmaz. Berhüdar ol. Senin gibi bir kumandana malik olmakla ben ve milletim iftihar eder" dedi.

İşte bu mülâkattır ki, benim ve diğer genç kumandanların işbaşına geçmesini temin eden âmillerden birisi oldu.

On beş gün sonra Cevat Paşa Harbiye Nezaretine, Fevzi Paşa da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine tayin olundular. Kendilerine tebrike gittim. Beni Tekirdağı'ndaki Ondördüncü Kolordu'ya tayin ettiklerini ve bunun ilk kademe olduğunu, ilk fırsatta da Şark'a iade edileceğimi Cevat Paşa söyledi. Müsteşar İsmet Bey de teyit etti.

2 Ocak 1919' da Tekirdağı'na varışımda, orada beyhude kalacağımı anlıyarak, Kolordumun bir an evvel Balıkesir'e nakli için teşebbüslerde bulundum, neticede de müsaade istihsaline muvaffak oldum.

Bu esnada Tekidağı'nda ziyaretime gelen, Edirne'deki Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e de, millî istiklâlimizi kurtarmak hakkındaki düşüncelerimi izah ile Şark'a gitmek için uğraştığımı ve bu Kolordu'nun da Anadolu'ya naklini temin ettiğimi söyledim. Fikrimi, o da münasip gördü.

14 Şubat 1919'da, bir aralık Harbiye Nazırlığında ve bir ara-

lık da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti vazifesinde bulunan ve evvelce kumandanım olan Şevket Turgut Paşa Hazretlerini de ziyaret ettim.

Fikirlerimi açtım, kanaatlerimi söyledim ve Şarka tayinime delâletlerini rica ettim.

13 Mart 1919... Şark'taki, iki kolordudan mürekkep Dokuzuncu Ordu'nun ismi Onbeşinci Kolorduya tahvil ile beni de kumandanlığına tayin etükleri emrini aldım.

Bundan on gün sonra, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, Ahmet Rıza Bey'le görüşerek, İstanbul'da onun riyasetinde bir kabine teşkilini ve kendilerinin bu Kabine'de Harbiye Nazırlığına tayinini, benim de bu Kabinede bir yer almaklığımı istediklerini öğrendim ve İsmet Bey vasıtasiyle, bu yolda bir teklif de aldım.

Buna çok müteessir oldum ve bunun millî felâketi tâcilden başka bir şeye yaramıyacağı hakkındaki görüşümü de tekiden İsmet Bey'e söyledim...

19 Nisan 1919 da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'yı ziyaretle, daha ziyade beklemiyerek, hemen Şarka gideceğimi ve orada evvelce de bahsettiğim gibi, behemehal bir millî nüve kuracağımı da tekrar ettim.

"Seni Divanıharbe verirler..." dedi.

Ben de pek samimî ve hürmetkâr bağlılığım dolayısiyle aramızda mahrem kalacağından emin olarak şu cevabı verdim:

-Siz yalnız, Trabzon'a ayak basmakhğıma mümanaat etmeyiniz. Ötesi, emin olun, millî dâva olacaktır...

Fevzi Paşa, hiç sesini çıkarmadan, müsaade etti. Bu arada Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya da vedâ ettim.

Nihayet, 11 Nisan Cuma günü padişaha da arzı teşekkür ve vedâ için selâmlığa gittim. Namazdan sonra huzura kabul olundum. Beni Şark'taki Dokuzuncu Ordu kıtalarından müteşekkil olan Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına tayin buyurduklarından dolayı teşekkür ettim ve Kolordu Kumandanlıklarından İstanbul'a gelmiş genç kumandanların bir an evvel yine Anadolu'daki kıtalarının başına gönderilmelerini tekrar rica ile, aksi halde telâfisi imkânsız felâketlerle karşılaşacağımızı, itilâf devletleri

kuvvetlerinin, ordularımızın silâhlarını topladıklarını ve bunun *neticesinin* korkunç olacağını bir daha hatırlattım.

Sultan Vahidettin, iltifat ve dua etti. Büyük bir korku içinde kıvranıyordu. Sözlerimin iyi tesir ettiğini anlıyordum. Ancak uzun boylu görüşmekten de çekindiği belliydi. Nitekim:

"-Fazla görüşmek şimdilik münasip değil. Cuma selâmlığıdır. Fakat fikrinizi takdir ediyorum." dedi. Ben de vedâ ederken, tekrar metanet tavsiye ettim.

Huzurdan sonra, İzzet, Cevat ve Şevket Turgut Paşalar gibi, ricalarımı is'af ile beni Şark'a tayin ettiren zatlara da arzı teşekkür ve vedaya *gittim. Nihayet son olarak da, yine bugün Mustafa Kemal* Paşa Hazretlerini ziyaret ettim. Kendileri Şişlideki evlerinde, hasta yatıyorlardı. Vaziyeti şöyle izah ile kararımı açıkladım:

"-Paşa Hazretleri, ben ismi Kolorduya tahvil edilen Şarktaki ordunun başına geçiyorum. Bu ordunun bir kolordusuna ben, mütarekeden evvel, kumanda etmiştim. Diğer kolordu fırkaları da, vakit vakit emrimde bulunmuştur. Şark'ın, Ermenilerden kurtarılması hareketlerinde bulunmaklığım dolayısiyle, ordu kadar halkın da pek büyük itimat ve muhabbetine mazharım.

Halbuki; Şark'ta ordunun kuvvetini muhafaza ile, vahim sulh şartları karşısında millî istiklâlimizi kurtarıp, millî bir hükûmet esasını hazırlamak için mücadeleye girişmek mümkündür. İtilâf devletlerinin Anadoluyu işgâlâya kalkışacakla rını ümit etmiyorum.(1)

Çünkü; böyle bir niyetleri olsa, ellerindeki büyük kuvvetlerle, gerek Dicle ve gerek Fırat boylarından ve her tarafı kuvvetsiz kıyılarımızdan muzafferane yürümelerine ne mâni vardır? Bence bu devletler, muharebeyi daha fazla devam ettirmeğe, bir çok sebeplerle muktedir değillerdir. Milletler gibi, ordular da artık yorulmuş, istirahate geçmişlerdir. Bu sebeple, halk da, Şark'a kuvvet sevkine mânidir.

(1) Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu fikri kabul etmiyorlarda. Ankarada Millet Meclisi Riyasetinde iken dahi Şark hareketlerinin yapılması hakkında zaman gelmiştir, harekete müsaade edilsin diye yaptığım tekliflerde, itilafın ve hatta Amerikalıların her taraftan çıkarmalara başlıyacakları mütalâasında ısrar buyurmuşlardır.

Esasen, zaferi mütakip yapılan terhisler dolayısiyle, Şarktaki orduları zayıflamıştır. Avrupa gazetelerindeki münakaşalar da bunu gösteriyor. İngiltere'den Şark'a gönderilmek istenen bir kıtanın, itaat etmiyerek dağıldığını Paris gazetelerinde okudum. Bence, bizim meselemiz; (Ermeni ve Rumlarla boğuşmaktan) ibaret kalacaktır.

Şark'taki Ermeni ordusunu, silâhını teslime mecbur ettikten sonra, Garp'taki Yunan ordusunun teşebbüslerine göğüs gerebiliriz. Ümidim hilâfına, itilâf devletlerinin işe karışmaları ihtimaline gelince; bu ihtimal de bizi, İstiklâl Harbi'ne girişmekten menetmemelidir. Bu vazife, milletten daha ziyade, biz kumandanlara düşüyor. Çünkü; Anadolu'da henüz müdafaa kudretini haiz ordularımız vardır. Silâhlarımız, cephanemiz bitmiş değildir. Son mermisini atmadan teslim olan bir kale kumandanı nasıl hain-i vatan sayılırsa, biz de müdafaa devam etmezsek, ona benzeriz. Zira, Anadolu bir kale, biz de onun kumandanlarıyız. Henüz namusumuzu kurtarmış sayılmayız. Ben, işte bu düşüncelerle, Şarka gitmek için aylarca uğraştım. İngilizler'in Şark'tan Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'nın kaldırılmasını istemeleri de bu fırsatı verdi.

Kararı şudur: Şark'ta muhtelif isimler altında bir takım müdafaa teşekkülleri çoktan başlamıştır. Medenî âlemin dikkat nazarını çekmeğe çalışan hamiyetli vatanseverlerden de fiilen istifade edilebilir. Ayrıca, İstanbul vesair yerlerdeki millî blok gibi teşekküllerden de ileride istifade kabil olur.

Evvelâ Trabzon vesair yerlerdeki Şark teşekküllerini Erzurum'da birleştirerek, herhangi bir tehlikeye karşı, bir millî müdafaa ve taarruz hazırlığı yapmayı düşünüyorum. Yâni bir Millî Türk hükûmeti esası...

Eğer istiklâlimize dokunulmaz da yarın Şark vilâyetleri tehlikeye düşerse, bu millî hükûmet derhal Erzurumda faaliyete başlar ve ben de bu hükûmetin emrinde bir ordu kumandanı sıfatiyle, Şark'ın müdafaasını üstüme alırım. Yok eğer, tahminim gibi, tehlike bütün vatanı tehdit ederse, bahsettiğim hükümet, yeni bir (Türkiye Devleti) mahiyetini alır. Bizler de o zaman bütün vata-

nın müdafaası vazifesini üstümüze alırız. Böyle olursa, meselenin halli tabiî daha güçleşir ve bütün arkadaşlarımızın Anadolu'da kıtaları başında bulunmalarını icap ettirir.

O zaman, ilk fırsatta, derhal Şark'taki tehlikeyi bertaraf ederiz. Sonra bütün kuvvetleri Garb'a tevcih ederiz. Bu vaziyette, ben Şarktaki rolümü muvaffakiyetle yapabileceğimden eminim. Garp tarafının açık kalmaması için de, zatı samilerinden ricam, bir an evvel Anadolu'ya geçmekliğinizdir. İş başındaki her makamın namuslu simaları, genç kumandanların Anadoluya atılmalarına taraftardır. Böylece, sizin de bir vazife ile gelmeniz mümkündür. Bu şekilde mümkün olmasa bile, hususî bir mahiyette gelebiliriz. Evvelâ, dediğim gibi, Erzurumda toplanalım ve millî hükûmet esasını kuralım. Ben gidiyorum, siz gelinceye kadar Trabzon ve Erzurum'da bu esası hazırlarım."

Mustafa Kemal Paşa: "Evet, bu da bir fikirdir. " dedi.

Ben: "Paşam, fikir değil, karardır. İşe başlayacağım ve ikmal-i namus için uğraşacağım. Eğer, tasavvur ettiğim gibi, iş basit kalmaz da, itilâf devletleri işgale kalkarlarsa bile, Şarktaki millî hükûmet kolay kolay mahvolmaz ve bu suretle, Türklüğün ölümü mükadderse dahi, pek pahalıya mal edilir. Erzurum dağlarında duramazsak, bu yeni Türk hükûmeti, Ermenistan dağlarında da, yine yaşar. Hülâsa; bir çok batmış milletler yeniden istiklâllerine kavuşurken, muazzam ve şanlı bir tarihi olan Türk milletini behemehal kurtarmalıyız.

Mustafa Kemal Paşa:

-Vaziyet size hak verdiriyor. İyi olayım, gelmeğe çalışırım, dedi.

Ben de:

-Paşam, o halde, tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadele ve şahsî ve millî namusumuzu ikmal için ya istiklâl, ya ölüm ahdinde birleştik, değil mi? dedim.

Sarılıp, öpüştük. Vedâ ettim, ayrıldık. İsmet Bey'le de (İnönü) en son görüşmemde aynı işi bahis mevzuu ettik: (Anadolu'da bir vazife almasını, mümkün olmadığı takdirde, İstanbul'da hiç bir siyasî cereyana karışmıyarak, Şark'taki neticeyi beklemesini ve o

zamanki hale göre Anadolu'ya atlanmasını) kendisinden rica ettim ve iki kardeş gibi birbirimize sarılarak, vedâ ile ayrıldım.

12 Nisan 1919'da da sessizce İstanbul'dan vapura bindim. 19 Nisan' da Trabzon'a çıktım. Güzelhisar'daki dairemde, (Muhafazai Hukuk Heyeti) ile görüştüm. Reisleri, Barutçuzade Ahmet Efendi idi. Cemiyetlerinin maksadını sordum. Şu cevabı aldım:

"Bu havalinin Samsun'la birlikte Pontus hükûmeti teşkili veya Ermenistan'a verilmesi tehlikesine karşı, medenî âleme insanî, tarihî, ve siyasî vesikalar göstererek, adalet istemek ve bundan sonra hıristiyan unsurlarla hakikî vatandaş olarak, her haklarını eşitçe temin eyliyeceğimizi de anlatmak gibi şeylerdir."

Heyeti eşraftan yirmi bir zat teşkil ediyor. Bunların on biri heyeti merkeziye, onu da heyeti idare olarak çalışıyordu.

12 Şubat'ta hükûmete müracaatla (Muhafazai Hukuk Cemiyeti) teşkili için müsaade alıp, bir klüp açmışlar. 23 Şubat'ta da Trabzon'da ilk kongrelerini toplamışlar ve Avrupa'ya da seçtikleri üç kişilik bir heyet göndermişlerdi.

Kendilerine, şöyle dedim:

-Arkadaşlar, bu teşeb büsler, can çekişen vatana mersiye hazırlamaktan ibarettir. Vatanımızı ancak silâh kuvvetiyle kurtarabiliriz. Bunun için de evvelâ silâhlarımızı vermiyeceğiz.

Cevapları şu oldu:

-Böyle bir teşebbüse karşı İngiliz donanması şehri bir saatte yakabilmez mi?

-Evvelâ, dedim, emin olunuz ki, bu işe İngiliz filân karışacak değildir. Silâh toplamaları da, bunu göstermiyor mu? Eğer işe İngiliz donanması ve itilaf askerleri karışacak ise, bu külfete ne lüzum vardır Meselâ, silâhları aldıktan sonra, ya Rumlar ayaklanacak, yahut Ermeniler gelip hepimizi kesecek diye, Pontus dâvasını halletmek istiyecekler, Umumî Harp'te Rus donanması hangi şehri yaktı? İngilizler gibi medeni geçinen bir millet, böyle vahşice bir iş yapar mı? Nitekim, Anadolu sahillerimizde, hiç bir şehrimizi yakmamışlardır.

Fakat her gün vapurlar dolusu gelen Rum muhacirlerini görüyorsunuz. Bunların arasında kimbilir ne kadar Yunan zabit ve

neferleri vardır ve kimbilir ne kadar silâh ve bomba getiriyorlar. Eğer silâhlarımızı verirsek, itilâf askerlerine lüzum kalmadan, hepimizi mahvedebilirler. Bu sebeple, gaflete düşüp mahvolmıyalım, namusumuzu müdafaaya karar verelim. Bütün Şark bir nam altında toplanarak, Millî bir kuvvet yapın ve ben sizin emrinizde, icap ederse, hayatımı fedaya hazırım!"

Heyet; ne lâzımsa canla başla yapacaklarım vaad ederek, tam bir ittifak halinde, memnuniyetlerini ifade ile, yanımdan ayrıldı.

3 Mayıs'ta Erzurum'a vardım. Beraberimde getirdiğim yaverlerim Yüzbaşı Ferit ve Salâhattin Beyler İstanbul'dan beri fikirime vakıf idiler. Bu kere de, maiyet kumandanlarımdan Rüştü, Halil, Osman Nuri, ve Cavit Beylere ve erkânı harplerime ve diğer maiyet kumandanlariyle zabitlerime içinde bulunduğumuz çetin vaziyeti ve bundan kurtulmak çarelerini bildirdiler. Raif Hoca Efendi riyasetindeki Erzurum Müdafaai Hukuk Heyeti ile de aynı şekilde samimî görüştüm ve anlaştık.

HİLAFET, SALTANAT, ŞERİAT VE BİAT ÜZERİNE

(T.B.M.M. gizli celse zabıtları)

TBMM Gizli Celse Zabıtları ile ilgili 2 ayrı belge sunuyoruz.

Bu iki belge, «Hilafet, Şeriat , Saltanat ve Biat» konuları ile ilgili.

Bu belgelerden 2 Eylül tarihli olanı Hilafet müessesesi ile ilgi, 18 Kasım tarihli olanı ise Vahdeddinin İstanbul'dan ayrılması ve Abdulmecid'in halife seçilmesi konusunda. Konya'lı Mehmet Vehbi Efendi'nin Vahdeddin ile ilgili fetvası da bu bölümde yer alıyor.

O zamanki Meclis'in yapısı icabı, işlerin Şeriata uygunluğu açısından fetva'nın önemli bir yeri vardı. O gün kurulan meclis, laik bir Cumhuriyet olmaktan çok «İslam devleti» niteliğinde idi, Zaten teşkilat-ı esasi'de «Devletin dini İslam» olmaktan öte hilafetin ihyasını esas almıştı. Kongreler süresince ve İstiklal Harbi'nin sonuna kadar dine bağlılık esas alındığı halde daha sonra devleti kuran mahşeri iradenin aksine, takrir-i sukun ve istiklal mahkemesinin gölgesinde tek parti, siyasi tasarruflarla bu yapıyı kendi kanaatlerine göre tebdil ve tağyir etmiştir.

Aşağıdaki belgeler bu konuyu açıklığa kavuşturmaktadır.

25 Eylül 1336 Cumartesi
İkinci Celse
Açılma Saati: 2.20 (Z. S.)
REİS: Reisisâni Vehbi Efendi Hazretleri
KATİP: Haydar B. (Kütahya)
REİS -Celsei hafiyeyi açıyorum. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. - Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükûmeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.

REİS -Efendim celsemiz hafidir (Gizlidir). Bu meselenin hafi celsede müzakere olunmasını natık bir takrir var.
(Takrir okundu)
VEHBİ B. (Karesi) -Efendim, bu takriri takdim etmekteki maksadımız meselenin dördüncü veya beşinci maddeye taallûku olması itibariyle değil, Encümeni Mahsus mazbatasının esnayı müzakeresinde burada tetkik ve münakaşa edilmesi arzusundan münbaistir. Vakı'a Hamdi Beyefenidi Hükûmet'in verdiği programın beşinci maddesinde hilâfet meselesi mevzubahs oluyordu. Bu, Encümeni Mahsus mazbatasında zikredilmemiş. Binaenaleyh mesele beşinci maddeye ait bir meseledir deniliyorsa... Bendenizce mesele Hükûmetin verdiği beşinci maddeye ait olmaktan ziyade Encümeni Mahsus mazbatasının herhangi bir yerine ait olursa olsun Meclisce gerek celsei aleniyede ve gerek celsei hafiyede müzakere edilmeye değer bir mesele olmadığını arzetmektedir. Mesele malûmu âlileri hilâfet meselesidir. Evvelce Hükûmetin tanzim ettiği programda bunun hakkında sarahat vardır. Hakikaten beşinci maddede idi. Bu maddenin Encümeni Mahsus mazbatasında görülmemesi âzayı muhteremeden bazıları arasında bir takım sözleri mucip oldu. Korktuk ki celsei aleniyede müzakeresi esnasında hilâfet meselesi ne oldu diye bir sual vârit olmasın ve

harice karşı da bir sui tesir icra etmesin. Binaenaleyh celsei hafiye istemekteki maksadımız bundan ibarettir. Eğer Heyeti Muhtereme meselenin şimdi müzakeresini arzu ederse, ki şimdi müzakeresinde bir mahzur yoktur, esas hakkındaki noktai nazarımı burada arz ve izah edeceğim. Bir kere bu taayyün etmelidir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) - Arkadaşlar, Vehbi Bey arkadaşımız gayet derin bir noktaya dokundu. Bendeniz de ayrıca âcizane nazarı dikkatinizi celbederim. Bendenize birşey sordular. Galiba, dedim. Öyle ise galiba ile olmaz dedi. Düşünemiyorum dedi. Bilmem ben kendimce böyle biliyorum. Tam bu dördüncü madde *üzerine kafa patlatmakta iken orta yere bir söz çıkıyor. Ya Konya* meselesi, ya celsei hafiye meselesi... Bu böyle olmaz arkadaşlar. Bu kanun küçük görünmekle nazarı dikkate çarpmıyor. Bilmem bu pirinç üzerine fatiha yazmaya benzer. Bu, bu kadar mühimdir. Binaenaleyh hatta bendeniz. Bir teklifte daha bulunacağım. (Usul haricinde sesleri) Dinlemezseniz uğurlar olsun... Ceyyit olan kafamı neden yorayım. Şimdi mademki dördüncü, beşinci maddeler üzerinde kafalar işlenmiştir. O halde mesele bitmiştir. Badehu hilâfet ve saltanat meselesi için katiyen taraftarım, celsei hafiye inikat etsin.

REİS - Hafi celse yapılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Mevzu üzerinde buyurun Basri Bey.

BASRİ B. (Kayseri) - Efendim, makamı riyasete takdim ettiğimiz bir takrirde mazbatanın münasip bir yerine; «Makamı hilâfet, esaretten tahlisinden sonra, vazı meşruunu ahzeder.» tarzından bir madde ilâvesini rica etmiş idik. Bitabi bu ricamız mühim ve mahrem olduğu için celsei aleniye müzakeratında mevzubahs olmadı.

Efendiler, evvel emirde şunu arz ve temin etmek isterim ki, bendeniz hilâfet ve halife meselesini aynı mesele olarak telâkki edenlerden değilim. Yani mevkii hilâfeti işgal edip de hilâfetin muktaziyatını ifa etmeyen, bilâkis müslümanı müslümana kırdıran bir adamın haşa halifei meşru tanınmasına taraftar değilim. Yani meseleyi şahıslarla değil mahiyeti ve hakikati itibariyle telâkki etmenizi hassaten istirham ederim. Bu hususdaki teminatı-

mı başkaca, zannederim, teyide hacet yoktur. Eğer teyide lüzum görülürse şahsan bile delâil arzedebilirim. Mesele şahsı hazır veya şahsı gaip meselesi değil, bir hakikat meselesidir. Binaenaleyh maruzatımı bu noktai nazardan tedkik buyurmanızı bilhassa istirham ederim.

Efendiler, malûmu âlileridir ki hilâfet meselesi tarihi İslâm'da en çok kan dökülmesine saik olan mesailin biricinsini teşkil eder. Ta Hazreti Peygamberin vefatından sonra başlayan hilâfet meselesi Hazreti Osmanın şehadetini müteakip bir çok kanlı safhalara girmiş, âlemi İslâm üzerinde pek elim, pek vahim netayiç husulüne bais olmuştur. Birtakım fırkaların mezheplerin hilâfet namına tarihte icra ettikleri roller, memlekette ika ettiği tefrikalar hepinizce malûm olduğu için, tarihe ait kısmı bendeniz burada zikretmekten vazgeçiyorum. Esasen tarih sahifelerini tetkike bile hacet yoktur.

Bizim Anadolu'da muhik, meşru ve millî bir ittihat şeklinde toplanmamızı çekememeleri, yani bu mevkii benimseyen adamların çevirdikleri entrikalar, nifakucuyâne hareketler neticesidir. Efendiler, hilâfet var mıdır, yok mudur?.. Bendeniz bunu ta'mikan burada tekrar etmeyi faidesiz addederim. Bazıları vardır, yoktur dediler. Gerek hilâfet, gerek imamet herhangi tabir kabul olunursa olunsun, şu muhakkaktır ki, cumhuru İslâm için bir baş var ve o baş için bir makam lâzımdır. Hilâfetin en meşruu ve en doğru tabiri malûmu âlileri imamettir. **İmamet demek ahkâmı diniye ikame...** (*Gürültüler*) Rica ederim, meselenin ehemmiyeti azimesi vardır. Meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir ciddiyetle dinlemenizi rica ederim. Mahiyeti hakikiyesiyle burada izah etmek istiyorum. Korkmayın sizin arzunuza muhalif belki söz söylenmez. *Yani nasıl arzu ediyorsanız, hakikat ve mahiyet ne ise ilmî bir surette izaha çalışılacaktır.* Ulûmu diniye dersi verilip verilmediğini söylemeye hacet yoktur, zannederim. Ahkamı diniyeyi ikame, beyzai İslâmı muhafaza umuru din ve dünyada hilâfettir, vekâlettir. Tarifi budur. Efendiler, malûmu âlileridir ki, hilâfet benden sonra otuz sene kalacaktır. Otuz sene müteakip gelecek halife melikî adûttur, mealinde bir hadisi şerif rivayet edilmiştir. (*Adût ne*

manasınadır sesleri) Zâlim manasınadır. Bu bir hadisi sahihtir. Fakat muhakkikini İslâmiyeden Teftazani ile sairlerinin tetkikatına nazaran bu hadiste beyan buyurulan hilâfetten maksat, kâinatın tariki terbiyeye sevki ve ehli İslâmın irşadı hususunda resulüllah'a veçhi tam üzere ahkâmın tenfizi hususunda Hazreti Peygambere niyabeten ibaret olan hilâfeti sûriye değildir. Yani bu, hilâfetin mahiyetini selbedici bir hadisi şerif değildir. Fakat hilâfet büsbütün münselib, mündefi değildi. Bundan sarfınazar, malûmu âlileridir ki, nasbı imam ümmetin üzerine vaciptir, sözü bir kaidei hükmiyei kelâmiyedir. Yani halife veya imam dediğimiz zatı, ümmet intihap edecek ve bu intihap ümmet üzerine vacip olacaktır. Ehli sünnet ile merhibei şii ve havariç fırkaları vücubu imame kaildirler. Yalnız merhibeler şeklen muhalifdir. Onlar nasbü imamı ümmet üzerine vücubü aklî ile vaciptir derler. Havariçten bir fırkada... (*Estastan bahsediniz sesleri*) Müsaade ediniz.

Herhangi şekli hükûmette olursa olsun bizim için korkulacak bir cihet olmadığını arzetmek ve bunun için bir kanaat husule getirmektir ve bütün açıklığıyla meseleyi arzetmektir. Eğer arzu ederseniz bendeniz hulâsa olarak zatâlilerine arzedeyim. Havariçten bir fırka efendiler umuru âmmenin cumhuriyet usuliyle hal ve idaresi taraftarıdır. Fakat bu merduttur. Hakkında da bir çok delâil mevcuttur. (*Gürültüler*)

RAGIP B. (Kütahya) - Hilâfetin aleyhinde bulunan yoktur.

EMİR Pş. (Sivas) - Lafı kesmesinler efendim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) - Bu madde konmazsa mahzuru nedir?..

BASRİ B. (Devamla) - Efendiler. İsâmiyet eşkâli hükûmetten, eşkâlı malûmei Hükûmetten hiçbiri hakkında bir nassı kat'î ıstar etmemiştir. Yalnız Hükûmetten İslâmiyetin aradığı şey adalettir ve yalnız imam tabir edilecek zatın haiz olduğu şerait meselesidir. Bu şeraiti haiz olduktan ve adalet temin edildikten sonra, yine esasatı diniyemiz dairesinde bu hilâfet behattahlis vaz'ı meşruunu ahzeder» demekle biz asrın icabatına, şer'in muktaziyatına muvafık bir hilâfet kastediyoruz- ki buna lehtar, aleyhtar olmak

üzere ikiliği gösteren hiçbir cereyan yoktur. Bu kere efendiler, makamı hilâfet tabiriyle biz hilafet namı altında icrayı saltanat ve tasallut eden zâtı kastetmediğimiz için bu maddenin ona matuf olmadığı anlaşılıyor. Sâniyen; vaz'ı meşruunu ahzeder, dediğimiz bu maddeyi programa dercetmekten mütevellit bütün dedikodular nihayet bulmuş olur ve aynı zamanda hukuku esasiye icabatına göre bir tesir icra etmeyeceği gibi, âlemi İslâm üzerinde de pek iyi bir tesir icra edeceği muhakkaktır. Binaenaleyh bu maddeyi biz proğrama koymakla hem memleket dahilinde ve hem âlemi İslâm üzerinde de pek iyi bir tesir icra edeceği muhakkaktır. Binaenaleyh bu maddeyi biz programa koymakla hem memleket dahilinde ve hem âlemi İslâmiyette vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vermiş ve bu ucûbeden ibaret olan şimdiki müşküle karşı bir darbe vurmuş olacağız. Binaenaleyh bu maddenin ilâvesi vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vereceği ve pek iyi bir tesir icra edeceği için bunu programa aynen ithalini heyeti umumiyeden rica ederim. Silsilei maruzatımı kestiniz. Onun için maksatlarımı lâyikiyle arzedemedim. Binaenaleyh maksatlarım bundan ibarettir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) - Arkadaşlar, bu noktadan Cenabı Hak âdil, âkil, kâmil bir padişah bir halifei müslimin maatteessüm muahedeyi imzalamakla kendi kendilerini hal, ettiler. (*Gürültüler*)

RAGIP B. (Kütahya) - Bu bir cinayettir... Üçüncü maddeyi okudu. (Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından...) ilâh. (Hilmi Beyin takriri).

Saltanat makamı istihlâsiyle vaz'ı meşruunu alacak.

BASRİ B. (Karesi) - Aynen o, padişah yoktur, hilâfet vardır.

MESUT B. (Karahirişarkı) Bahse hacet yoktur. Padişah kim olacak diye burada bahse hacet yoktur. Bilâhare mevzubahs olacak, padişah kim olacak? O, vaziyet tahakkuk ettikten sonra hallolunacak bir meseledir. Binaenaleyh bu hilâfet meselesi yalnız Türkiye'ye ait değil, belki üçyüz milyon islâma aittir. Yalnız bizim sözümüzle iş bitmez. Zaten Kanunu Esasi'mizde münde-

riçtir. Fesholunduğuna dair tarafımızdan bir madde yazılmamıştır. Onun için bunu münakaşaya hacet yoktur. Yalnız dördüncü madde yerine kaim olmak üzere bendeniz bir madde teklif ediyorum. Mademki kabul olunmuştur.

REİS - Hilâfete ait kısmı kabul ettiniz, niçin itiraz ediyorsunuz?

Efendiler; üç yüz milyonu bize rapteden bir meseleyi burada müzakere etmek caiz değildir. Bugün Hindistan bizi İslâmiyet noktai nazarında müdafaa ediyor.

BİR MEBUS B. (Siverek) - Vakit zayi ediyoruz. Dördüncü *madde yerine kaim olmak üzere iki üç madde teklif etmiştim.* Yani beşinci maddeye geçilmezden evvel iki üç madde teklif etmiştim, okunsun. Kabul olunursa dördüncü madde yerine kaim olmak üzere o okunsun... Hiç Hafi müzakere cereyanına mahal yoktur. Badehu alenî müzakere cereyan etsin. Hafi celseden müzakere etmeye lüzüm yoktur. (Okuyun da yazalım, nedir sesleri), (Yok sesleri)

HAMDİ B. - Efendim, hükûmet bize verdiği halkçılık programında beşinci madde olarak şöyle bir şey kabul etmişti. Diyordu ki; «Hilâfet makamının tahlisına muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra padişah ve halifei müslimin kavnini esassiye dairesinde vazı muhterem ve mübeccelini ahzeder.» Şimdi efendim,bendeniz de encümende samiin sırasında bulundum. Encümen bu maddeye lüzum görmedi. Encümen de bundan ihtimal ki haklı idi. Çünkü diyordu ki, zaten hukuku esaside padişahın mevkii mahsusu muayyendir. Binaenaleyh buraya derce mahal yoktur. Yani bunda encümen dahi hulûsu niyetle hareket etmiştir. Şüphe yoktur. Yalnız bu Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanunu Esasî Makamındadır. Yani Kanunu Esasî mahiyetindedir. Burada bu yapacağımız Teşkilâtı Esasiye Kanununun makamı hilâfet ve saltanat hakkında sâkit ve sâmit kalmasının dahilen fena tesirler yapacağına kailim. Bunu vesile ittihaz ederek aleyhimizde tahrikâta bulunmaları ihtimalini düşünerek arzediyorum. Onun için hükûmetin teklif ettiği bu maddenin aynen beşinci madde olarak kabulünü teklif ediyorum (*Kabul, kabul sesleri*)

RAGIP B. (Kütahya -Efendim, evvelce de bir celsei hususiyede bu meselc lüzumu kadar tavazzuh ve tenevvür etmiş idi. Bir kere makamı hilâfet ve saltanata ait bu encümeni mahsus mazbatasında bir şey yok değildir. Bilâkis bakınız heyeti âliyenizce bu programın müzakeresine başlandığı (zaman müzakerata mesnet teşkil eden) baş taraftaki beyannamede Türkiye Büyük Millet Meclisi millî hudutlar dahilinde hayat ve istiklâli temin ve hilâfet ve saltanat makamını tahlis edeceğini gayet sarih olarak büyük milletin maksadını gösteriyor. İkincisi efendiler, bunun ahkâmı münderecesine muhalif, mügayir olmayan Kanunu Esasinin mevaddı sairesi de tamamen mer'i ve câridir. Onlar da tadil edilmiyor. Biliyorsunuz ki Kanunu Esaside mevaddı müteaddide ile hukuku saltanat ve makamı hilâfetten bahsolunuyor. Binaenaleyh bu hilâfetten, saltanattan bahsetmek siyaseten muzır olduğunu evvelce anlamış, tenevvür etmiş idik. Evvelce bunu anlamıştık. İstirham ederim. Bunu kâfi görelim, her vakit ve her vesile ile fırsat düştükçe Meclisi Aliniz makamı hilâfetin, makamı saltanatın tahlisi maksadiyle Meclisin teşekkül ettiğini ilân ediyoruz. Kezalik tekrar ediyorum. Beyannamede musarrahtur ki hertürlü vesaitle neşir ve ilân edilmiştir. Binaenaleyh mevaddı esasiyede bu madde varken başka bir maddeden bahsetmek zaittir.

Beyannamede bu sarahat varken tekrar makamı hilâfet ve saltanat diye bir madde ilâvesi zaittir zannediyorum. Aynı zamanda siyaseten müzırdır efendiler... Vakıa kavanini esasiye bir kısmıdır. Fakat heyeti umumiyesi değildir. Yani bu mevaddı kanuniyeyi tatbik etmiş olmakla elde mevcut olan...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) - Efendiler, mevzubahs olan mevaddı kanuniye vakıa mevaddı kanuniyemizin bir kısmıdır. Kanun hugün için tespit edilmek lâzım gelen bazı inikatı nazarı ve bilhassa teşkilâtı dahiliyeye ait bazı hususatı ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı elde mevcut olan kanunu Esasiyemizi külliyen ilga etmiyoruz. Bu mevaddı kanuniye bugün için tespit edilmek lâzım gelen nikatı nazarı ihtiva etmemektedir. Binaenaleyh bu mevaddı kanuniyenin içinde ve başında mutlaka pek mühim ve nazik olan hilâfet ve saltanat

meselesiyle iştigal etmeyi bendenizde muvafık görmüyorum. Bütün kanunlarımız tamam olmuyor, Bundan sonra ihtiyacat bizi icbar etikçe bir çok mevaddı kanuniye şeraiti lâzimesiyle isdar olunacaktır. Hilâfet ve saltanat mahfiziyeti zaten birinci esasımızdır. Hakikaten düşündüğümüz halâsı hakikiye vusul için, arzettiğim veçhile makamı hilâfet ve saltanat olan merbutiyetimiz ve o makamın bütün şeraiti lâzimesiyle mahfuziyeti birinci esasımızdır. Bu İslâm dünyasının istinatgâhı olan rabıtai hakikiyesini tesise birinci derecede medar olan bu makamı ihmal etmek hiçbir vakitte kârı akıl değildir. Ve bunu bizden zorla almak mümkün değildir. Gayeye vusul için arzı ihtiyaç ve iftikar eylediğimiz kuvvetler birinci derece İslâm dünyasıdır. Bu İslâm dünyasının ikide birde Meclisi Alimizin hilâfet ve saltanat, halife ve sultan meselesiyle iştigal etmesinde mehazir vardır. Bu mahzurları şimdiye kadar fiiliyatiyle gördük. Bunu bizden zorla almak isterlerse her türlü mücadeleyi yaparız. İki de birde Meclisi Alinizin (bu mesele üzerinde müzakere ve münakaşa açması caiz değildir kanaatindeyim. Bugün bu makamı işgal eden zat) bu millet ve memleket için hain bir adamdır. (*Alkışlar*) Müsaade buyurunuz beyim. Hain bir adamdır.(*Alkışlar, bravo sadaları*)

Meclisi Alinizde şimdiye kadar pek büyük ve cidden tarihî cüretler gördük. Maateessüf şimdi makamı hilâfet i ve saltanatı işgal eden zat bu millet için hain bir adamdır. İspat ettiniz ve bu milletin bütün mükadderatına bütün manasiyle vazüiyed olduğunuzu ispat ettiniz. Bunun sayesinde bize bütün dünya, bütün düşmanlarımız atfı chemmiyet etmektedirler. Bu Meclis cidden tarihî hizmet ve cesaretler göstermiştir. Bu tezahürat ile bir milletin mevcudiyetini izhar ettiniz Dünyada büyük inkilâp yapan ve büyük kuvveti olan devletler, bilhassa bugün fevkalâde müsait şeraitle temas ve irtibat hâsıl olmuştur.

Evvelce Ruslarla kardeşlik (ahitnamesi imzalayanlar dahi bugün bizimle anlaşmak) mecburiyetinde kaldılar. Düşmanlarımız dahi dünyada büyük inkilâp yapan, büyük kuvvet yapanlar bu sayede bugün o küçük kalmış askerî, siyasî (kuvveti zayıflamış görünen devletimize) bütün manasiyle ittifakı teklif ediyorlar.

(Alkışlar) Bizim ve sizin heyeti Aliyenizin ve temsil ettiğimiz milletin kuvvet ve kudretinin maddeten tezahürü sayesinde Azerbaycan-Hariciye Vekili sureti mahsusada arzı malûmat edecektir. -ittifak teklif ediyor. Evelce Ruslarla bir kardeşlik ahitnamesi aktedilmişti. Hediya ve bahaya ile Azerbaycan bütün manasiyle ittifak teklif ediyor, âdeta tahtı himayemizde olmak üzere... (Alkışlar) Bütün bunlar milletin mevcudiyeti anlaşılmaktan neşet eder. Bu münasebetle bu hususu da arzetmiş oluyorum. Meselâ, burayı teşrif etmiş olan zevatı âliye vardır. İzzet Paşa, Salih Paşa Hazretleri, diğer taraftan bizi imhaya çalışan İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve onlarla beraber İstanbul'da bazı menfi insanlar vardır. Fakat bittabi bizim vazifemizi bilmediklerinden ve orada tamamen iğfal edildiklerinden, herhalde iyilik yapacağız diye mevkii iktidara gelmişlerdir. Onlar da bizimle ilk temasında hakikatı anlamışlar. Bunlar bütün hüsnüniyetleriyle ve samimiyetleriyle bize hâdim , bize nâfi olmak için bir heyet teşkil etmişlerdi. Şimdi böyle iken bir hafif noktamız olmuştur. Şimdi görüyorum ki onu tevsi ve tezyid edecek bazı zihniyetler vardır. O da halife ve sultan hakkında çok söz söyleniyor. Arzeylediğim üzere bütün kudreti idrak etmiş ve serian yürümek lüzumuna kail olmuşlardır. Şimdi vaziyet böyle iken bu istikamette devam etmek menfatimizi müeddidir. Çünkü halife ve padişah sıfatını takınmış olan kimsenin bu milleti iğfal, ifsat etmek için bizzat iştigal eylediği birtakım teşkilâtı mefsedetkârane vardır. Bu teşkilât ve ifsadata kendisinde cüret gören bir adam merfudur ve merfu olacaktır. Bizi reddetmek kârı akıl değildir. Belâhettir. Halbuki hakikatı hal böyle değildir; Bu millet her şey yapar, kendi mukadderatını muhafaza etmek için ve bunun fevkinde ona da hürmet ve riayet eder. Onun da hukuku meşrua ve mahfuzasını tanır. Onun hukuku meşruası bu milleti imha ve izmihlâle düşürmek değildir. Cüret ve cesaret gördüğüm -şununla anlaşılıyor.

Bu milletin zihniyetinde; mutlaka padişah ve halife olan zatın emrine bilâkaydüşart ve bilâtefekkür itaat etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı bunu avucumuzda tutalım ve istediğimiz şeyleri kendimiz emrettirelim. Fakat biz bu iş ile oyna-

mazsak düşmanlarımızda görürler ki İngilizler ve İngilizlerle beraber çalışan düşmanlarımızın bütün ümitleri mahvolacaktır. Bundan dolayı bizim için eseri za'f olacaktır. Zaten beyanname tarzında bazı kabul edilmiş esaslarla bu maksadımızın temini için mahfuziyeti zikir ve bütün dünyaya ilân ve hatta bütün yeminlerimize ilâve olunmuştur.

VASFİ B. (Karahisarı Şarki) - Teklifimiz «makamı mukaddese bedeltahlis vaz'i meşruunu ahzeder.» tarzında idi. bundan maksadımız icap eden tesiri yapmaktır. Ve bu maddelerin başına böyle bir madde koymaya ihtiyaç yoktur. Bugünün meselesi olarak iştigal etmek lâzım değildir.

BASRİ B. (Karesi) - Zatılileri de tasdik buyurursunuz ki şahıs için birşey mevzubahs değildi. Maksadımız bir hüsnüniyetten ve memlekette böyle bir dedikodu hâsıl olmasın içindir. Anadolu dahilinde hem de âlemi İslâmda iyi bir tesir icra eder zannederim. Vazı meşruunu iktisap eder demekle zuhuru muhtemel olan dedikodulara nihayet vermek demektir. Bittabi bunu vermediğimize kanisiniz ve heyeti muhtereme de kanidir. Halife namı altında icrayı mefsedet eden bir zata hilâfet vazı meşruunu alır demekle o zat üzerinde...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) - Müsaade buyururmusunuz? Bu meseleye temas edersek bu mesele bu kadar ifade ve ikmal edilen bir mevzu değildi. Bu mesele, vasi, nazik ve mühim meseledir. Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım mevaddı kanuniye vardır. Bunlara buna mümasil bir ifadeyi koyunca bize sorarlar, (halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir? Nerededir) halife ve padişahınız?

Ne cevap vereceksiniz?.. Esir mi diyeceğiz? İşte ulema ve fuzelâyi kiramımız vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz ötedenberi diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur, hainane hareket ediyor. Binaenaleyh bu işi böyle muğlak yapmak halife ve padişah nerede, makamı hilâfet ve saltanat nerededir, esirdir, yahut kudret ve kuvvetini kullanamaz dersek ilga ederiz. İçinden çıkamayız. Sonra ufak birmadde ile içinden çıkamayız İrtibatı nedir? Hukuku nedir? Onlar

için kanun yapmak lâzım gelir.

BASRİ B. (Karesi) - Efendim; maksadımızı arzettik. Bu mesele ile zaten iştigal etmiyoruz. Böyle bir maddeye böyle bir maddenin ilâvesini tasavvur ettik. Onun için takdim ettik. Mademki böyle bir mahzuru siyasî vardır, biz de vazgeçiyoruz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) - Yani biz bunu kabul ediyor ve herkese de ispat ediyoruz ki makamı hilâfet ve saltanatı bizde hiçbir vakit başımızın üzerinden atamayız ve Meclisi âlinizi ilk veya ikinci celsesinde zaten resmen ve sureti kat'iyede bu mevzubahs ve müzakere edilecek. Atiyen ise beyannamede de zaten makamı hilâfet ve saltanata karşı olan vaziyetimiz resmen ifade edilmiş bulunur. Buyurduğumuz mahzur düşmanlara cevap verebilir zannındayım. Fakat meselenin esasından hallinc girişecek olursak hem içerisinden çıkamayız, hem de düşmanlarımıza tereddüt ve şüphe ilka ederiz. Binaenaleyh mevzubahs edilmemek ehvendir.

BİR HOCA -Bir sual sorcağım. Beyannameler neşredildiği vakit halifeyi kurtarmak zihniyetiyle halk arasında koşarken bir beyannamenin beş bin rubleye satıldığını bizzat müşahade ettim. Bu derecede bizim siyasetle tevekkülümüz yoktur ve onların emsali bir çok kötü eşhasın elimizden çıkmazsa fenimelmatûp (hilafetin ipkasının hem milletimiz,) hem âlemi İslâm üzerinde bu derece azim tesiri vardır. 1300 seneden beri bu câridir. Hatta bundan dolayıdır ki Bolşevik Hükûmeti Cumhuriyesi de bizi kendisiyle beraber olmakta fevkalâde menafi görüyor. Bir mesele arzedeyim. Şark ordusu hususî teşkilât-ı Mahsusa kumandanı, Batum halkı, Haziran'da Gürcilerle iki cephede harp ediyordu. Malûmu devletleri bu zatıâli de cepheyi tanzim ediyordu. İçimizde pek çok zevat vardır. Usul ile işaret etmişler ki bu sivil Türkiye'den gitmiş, bunun çare-i halâsı halife değildir denilmiş. Bu da müşahedatımızdandır. Buraya gelen hepsi Kemal'i samimiyetle gelmiştir. O takdirde dainizin de imzası vardır. Bir İngiliz zalemesinin muvacehesinde intihap olunarak Meclisi Alinizde bulunmakla müftahiriz. Bütün tarihimiz bundan mukaddes bir gün geçirmemiştir. Maksat birdir. Bunlara şu tesir yapılsın içindir. İlâve edilsin mi

edilmesin mi demektir. Maruzatım bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla)- Bir de hususî, yani mahrem görüşülüyor. Umumî maruzatım meyanında tekrar arzetmek istiyorum, ki bize iltihak eden zevatı âliyeye dair bazı arkadaşlar biliyorlar ki eskiden buraya bir itilâf yapmak için bir heyet geliyor. Bu heyet nedir ve mahiyeti ne olacaktır diye bazı arkadaşlar benden hususî olarak sormuşlardı. Ben de zamanı gelince arzı malûmat ederim demiştim. Efendim, İstanbul'da yeni heyet teşekkül eder etmez, İzzet Paşa buraya hususî bir adam gönderdi, bendenizle temas etmek üzere. Fakat elinde bir vesika yoktu. Şifahî temas etmek üzere o geldi. Bundan mana istihraç olunamıyordu. Biz bu zat ile buradaki vaziyetimizi, eşkâlimizi mufassal notlar yaparak kendilerine gönderdik ki, vaziyetimiz tenevvür etsin. Bu notları hemen almazdan evvelki ki, doğrudan doğruya, bilvasıta bana bir telgraf gönderdiler. Bana bilvasıta orada yine mülâkat arzu ediyordu. Biz düşündük. Maksadımız falâna düşmanlık etmek değildir. Maksadımız memleketin saadet ve selâmeti hakikiyesidir ve bunu da muayyen bir hudut dahilinde istiklâlinin mahfuziyetiyle kaim olacağını düşündük. Binaenaleyh bizim hayatımıza sui kasdetmekten ve bizi esir ederek rezil etmekten sarfınazar olunduğu gün biz en koyu düşmanımızla anlaşmaya hazırız. Bu itibarla bu yeni heyet erbabı namus ve hamiyetten müteşekkildir. Bunların emirsiz bu mevkiye gitmiş olmaları ihtimali olmadığı bir çok dimağlarda düşünülmüş idi. Bizde öyle olmak ihtimalini nazarı dikkate alarak bu temas tarikını reddetmek istemedik. Yalnız böyle bir temasın bizim için muzır olması ihtimali de vardır. Çünkü öteden beri garpten hiçbir şey görmedi. Rus Hükûmeti Cumhuriyesinden maddeten muavenet görmekteyiz ve birtakım münasebatı siyasiye ve uhuvvetkârane tesisiyle iştigal etmekteyiz. Bunlar bizim garp emperyalizmi ile olabileceğimizi düşünerek bizim hakkımızda mütereddit bir vaziyet aldılar. Binaenaleyh garpte böyle bir temasta bulunmak için ne o mühim faideyi biliyorduk. Beriki ümidi daha faideli buluyorduk. Bunlara rağmen bu teması kabul etük. Yalnız fevkalâde mahrem olmasına dikkat etmek istedik. Onlar da lütfen kabul ediyorlar. Pekâlâ, de-

dik. Bu Rusya'da anlaşılınca derhal vaziyet aldılar ve bize göndermekte oldukları silâh, cephane ve parayı tevkif ettiler. Derhal tedbir almaya başladılar. Bu vaziyet karşısında kaldığımız vakit heyette Bileciğe gelmişlerdi. Ben de başka bir mesele için -bunun için değil- belki bilen arkadaşlar vardı... gitmek mecburiyetinde kaldım. Cephe işleriyle meşgul iken bunların geldiklerini işittim. Eskişehir'e gitmiş idim. Tekrar geri geldim ve bunları dinledim. Malûmu âlileridir. İzzet Paşa, Salih Paşalar, süferadan Hüseyin Kâzım, Fatih Beyler. Bu zevat ile iki şey yaptık. Birincisinde ben yalnız İsmet Bey'le görüştüm. Büyük Millet Meclisi âzasından Hakkı Behiç ve Celâl Beyler vardı ve Heyeti Vekile'den Celâl Bey vardı. Kılınç Ali Bey de vardı. Onları da beraber bulundurdum ki daha iyi istişare edeyim. Efendim tekmil bu zevat, bu zavallılar kendi evlerinde tahtı tarassut ve tehdit ve terzilde bulundurulmuşlardır. Ellerine İngiliz ve Fransız adamlarının verdikleri kâğıtta her şey bitmiştir ve biz de burada birbirimizin başını kırıyormuşuz. İnhilâl etmek üzereyiz. Bu namuslu insanlar kendileri bitmiş, İstanbul bitmiş, İstanbul ahalisi mahvolmuş, Anadolu ahalisi mahvolmuş ve bunlara da delâlet edelim zihniyeti hâsıl olmuş ve yine İngilizlerin vesairenin delâletiyle mevkii iktidara gelmiş ve bu işi halletmek için, yani bizi daha fazla kırılmaktan siyaset için bizim hududa girer girmez bu fikirlerinin gayet vahim olduğunu büyük şükranlarla anlamışlar. Diğer taraftan malûmu âlileri bir buçuk sene evvelinden beri benim bu şahıslara hürmetim vardır. Bu işlerde daima kendilerinin noktai nazarlarına, mütalâalarına iştirak etmişimdir. İddia ediyordum ki Meclis İstanbul'da toplanırsa tecavüze uğrar.

Salih Paşa Hazretleri bana rapor veriyorlardı ki; bu katiyen vaki olamaz. Hiç bir milletin mümessillerine tecavüz edecek namussuz bir devlet, bir millet olamaz. Binaenaleyh bu nasıl olur ve olacaktır bu iş? Binaenaleyh bütün hatalarını müdrik olarak; size karşı kara hatalarımız vardır diye itirafatta da bulunmuşlardır. Mamafih münakaşa edildi. Ne ümid edersiniz İngilizlerden? Bir ümidiniz varsa söyleyin. Bunlar hiçbir İngiliz ve Fransızlarla görüşmemişlerdir. Bunlar da kimse ile siyasi ve diplomatik ko-

nuşmamışlardır. Bundan sarfınazar, fakat ne memul edersiniz? Hiçbir şey memul edemiyorlar. Biz, Sevr muahedisini parçalamış ve bunun parçalanması için kuvvetimizin idamesine (gayret sarfediyoruz ve) günden güne emniyetimiz aldatmaktadır ve derhal yapılacak şey yoktur, dedi. Onlar en kuvvetli vaziyette bulunuyorsunuz ve teessüf ederiz ki biz buradaki vaziyeti bilmiyorduk, dediler ve bu zararı tazmin etmek için çok uğraştık ve onlarla görüşmekte iken bile bu hatanın tashih olunup olunmadığına dair henüz malûmat... En son malûmatı mütalâa edeceğiz. O tarafını beraber hallederiz. Söylediğim gibi sui zan bertaraf edilmiştir. Azerbaycan böyle bir ittifak teklif ediyor. Hûlâsa şarkta ittifak vardır. Garpta kara ve müşhiş bir pençe berdevamdır. Kendilerine dedim, ne yapalım: Bütün teşebbüsatınızı tetevvüç ettiği bir sırada pek mes'uduz ki Heyeti Aliyenize temas ve milletin ağuşuna iltica ettikten sonra milleti içinden vurmak için çalışan hain bir padişahın hatırı için dönemezler. Bunlar bunu gayet vazih bir surette bildiklerinden gelmişler ve bize iltihak etmişlerdir. (*Alkışlar*)

REİS- Paşa Hazretleri, Vehbi Bey bir şey soracaklar.

VEHBİ B.(Karasi) - Birşey sual edeceğim efendim. Bu Rusya Sovyet idaresenin -Bu seyahat esnasındaki sesim kesildi. Fena telaffuz ediyorum- Rusya Sovyet idaresinin sorduğu sualler dostane bir tarzda ise buna diyecek yok. Fakat herhangi bir şekilde bizim için evvelce beyan buyurduğunuz veçhile her şeyden evvel hedefimiz istiklâl ve istikbalimiz olmasına nazaran böyle kendi memleketimizin bir kısmı addettiğimiz İstanbul'dan gelen adamlardan şüphelenerek bize karşı vaziyet almaları ne dereceye kadar şayanı nazardır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ(Devamla) - Müsaade buyurunuz izah ediyim. Hududu milliniz dahilinde bulunan İstanbul vilâyetimizden erbabı namus ve hamiyetten falan veya falan zat buraya geliyor denildiği zaman mesele yoktur. İngilizler ve Fransızlarla uyuşarak Ferit Paşa kabinesi iskat edilmiş ve yerine Anadolu'yu avucuna alabileceğini vadetmiş olan bir heyet getirilmiş. Yine İngilizlerin marifet ve vasıtasiyle Anadolu ile anlaşmak üzere memur edilmişlerdir ve Anadolu Hükûmeti de bu

ittifâk zemini üzerine anlaşmayı kabul etmiştir. İşte efendim şekil budur. Bununla beraber hiç kızmamışlardır. Yalnız istediğiniz siyaseti anlayalım, demişlerdir. İstediğiniz adamlarla görüşebilirsiniz ve istediğiniz siyaseti takipte serbestsiniz, demişlerdir. Para veriyorsunuz, silâh veriyoruz, cephane veriyoruz. İlkbahara kadar fırkalar vait ediyoruz. Hiç olmazsa bizi siyasetinizden haberdar ediniz dediler.

VEHBİ B.(*Karasi*) - *Bir noktayı istirham edeceğim*, bendeniz demek istiyorum ki yalnız bize para, mühimmat, levazım göndersinler. Başka bir şey istemeyiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ(Devamla) - Efendiler; her şey de olduğu gibi belki ahlâkiyat noktai nazarından da kuvvet nazarı dikkate alınmalıdır. Arkadaşlıkta ve kardaşlıkta dahi kuvvet müvazenesini nazarı dikkate almak lâzımdır.

Zaif olan kavi olanın mutlaka mahkûmudur.İnsanlık adalet, bütün prensipler, kaideler ikinci derecede kalır. Her şeyden evvel kuvvettir. Binaenaleyh bizim halâsımız için bize vukubulacak muavenetler gayemizi ihlâl etmeyen, ki istiklâlini mahfuziyeti için kendi kuvvetlerimize istinat ettiğimiz ispat etmektir. Bize muavenet etmek için gelecek kuvvetler bizi yutacak kadar olursa yutar. Bu sebeple vekillerimiz gayet dikkatli ve vesveseli, bu cihetı nazarı dikkatte tutmaktadırlar. Evet, bizim için hakikaten kuvvet, insan menabiimiz vardır. Daha fazla silâh, cephane paramız olursa kuvvetimizin iki üç misilini daha ikmal edebiliriz. Hariçten kuvvet gelmesine ihtiyâcâtımız olmayabilir. Hatta ecnebî denilebilecek kuvvetin gelmesine o kadar lüzum yoktur. Meselâ Azerbaycan istiklâlini tam manasiyle istihsal ve istirdat etmiştir, İslâmdır ve bize cidden kalbî ve vicdanî rabıtalarla merbuttur. Zaten ittifak yapacağız. Bizim için faidelidir. Bizi yutmak isteseler de biz onları yutarız. *Faraza Kafkasya'da İslâm kuvveti kendiliğinden teşekkül etmiş*. Meselâ İslâm kuvveti olarak bir fırka veya iki fırka suvari gelirse makbule geçer. Bir defa İslâmdırlar, yutmak istemezler. Bu cihet çok düşünülmektedir. Bendeniz bir tarihte Bulgarlarla Türkiye arasında askerî bir plan yapmaya memur olmuştum. Bütün Türkiye ordusu Bulgaristan'a muavenete hazır-

dır, deniliyordu. Bizim kuvvetimiz kâfidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nezdinde müracatta bulundular, muahede yapalım dediler. Kendisi müstakil bir devlet olarak, sefiri de o namla geliyor.

Geçen ki izahat biraz vaziyetimiz karışık dediler. Dedik ki; vaktimiz yoktur, çabuk cevap veriniz. Müspet cevap verdiler. Derhal heyeti murahhasanızı gönderiniz, kendileriyle yapalım, dediler. Yalnız bunlar Ruslarla bir ahitname yapmışlar. O ahitname bizce şayanı dikkat görüldüğünden onlara kat'î cevap vermeden biraz vakit kazanalım, dedik ve bir müddet zarfında ahitname münderecatını Rusya'dan aldık. Ancak bir noktası mühim görüldü. Bunu anlamak bilâhare anlaşmak istiyoruz.

SALİH Ef. (Erzurum) - Bu maddede bir halife meselesi uzayıp gitmektedir. Ben zannediyorum ki bu bir aile meselesidir. Dalbudak sarmış olan bu şecereyi...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) - Zannediyorum ki böyle birşey yoktur. (*Güldüler*). (*Öyle bir şey yok sesleri*)

SALİH Ef. (Erzurum) - Fakat Paşa Hazretleri bunun kurumuş dallarını kesmeyecek miyiz?

REİS - Efendim müzakere kâfi, takrir sahibi Beyefendiler de takrirlerini geri alıyorlar. Şu halde Paşa Hazretlerinin beyanatını kâfi görerek celsei hafiyeye nihayet vermesini kabul edenler lütfen el kaldırsın! Kabul edildi efendim.

Kapanma Saati : 5.35

18 Teşrinisani 1338 Cumartesi
DÖRDÜNCÜ CELSE
REİS - Reisisani Dr. Adnan Beyefenidi.
KATİPLER - Mahmut Said Bey (Muş), Hakkı Bey (Van),

2. - Halife Vahdettin'in firarı ve hal'i hakkında müzakerat ve Halifeliğe Abdülmecid Efendinin seçilmesi.

REİS - Efendim, mevzu üzerinde söz Heyeti Vekile Reisi Hüseyin Rauf Beyfendinin. Buyurun Efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY - (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) - Efendim; 17. 11. 1338 tarihli İstanbul'da Refet Pş. dan bir telgraf aldık. Onu okuyorum.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefenidi Hazretlerine.

Vahidüddin Efendi bu gece saraydan gaybubet eylemiştir. İstanbul kumandanı ve polisi müdürünü tahkikat ve tedabiri lâzime ittihazı için saraya gönderdim. Alacağım malumatı ayrıca arz ederim. Vahidüddin, azlebi ihtimal başmabeyincisi ve bir kaç mukaribi ile beraber ve İngilizlerin delaleti ile gaybubet eylemiştir. Emanati mukaddesenin, İngilizler tarafından her hangi bir suretle alınması ihtimaline karşı dairedeki muhafaza tertibatı hazırasını hiç bozmaksızın emanatı emin bir mahalle kaldırtacağım. Vahidüddin'in firarına ve harekâtı muhtemelesine karşı esasen kendisinin mahlu olduğunu derhal ilân sureti ile mücadeleye başlamağı pek lüzumlu görüyorum. Bu bapta iradei samilerine makina başında muntazırım.

Refet

Bunu mütcakip 17/11/1338 tarihli diğer bir telgrafnamesinde diyorki.

Heyeti Vekile Reisi'ne

Harington'dan şimdi aldığım mektubun ve melfuf beyan-

namenin suretlerini bervechi zar arz ediyorum.

Beyannamenin ajanslar vasıtası ile Avrupa'ya da tebliğ edilmiş olduğunu bilelkik anladığımı da arz ederim

Mektup suretidir.

Bir nüshasını leffettiğim resmi beyannamede söylendiği *veçhile Zatı Şahane, kendisini İngiltere'nin ziri himayesine* va'ederek bir İngiliz sefinei hariciyesi ile İstanbul'dan müfarakat etmiştir.

Bir çok elfazı ihtiramiye. 17/11/1922

Beyanname

Resmen beyan olunur ki; Zatı şahane, vaziyeti hazıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden bütün İslâmların halifesi sıfatı ile İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zatı Şâhanenin arzusu bu sabah ifa olunmuştur. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin başkumandanı General Sir Çarley Henington, Zatı Şahaneyi almağa giderek bir İngiliz harp sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve zatı şahane, vapurda, bahri sefir filosu umum kumandanı Amiral son düdrook tarafından istikbal edinmiştir. İngiltere fevkalade komiser vekili Sir Nevil Henderson, *zatı şahaneyi, sefine* de ziyaret ederek; Kral beşinci Jorj'a bildirilmek üzere arzularını sormuştur. Beraber gidenler şunlardır. Serkarin Ömer yaver Paşa, Hadaka kumandanı kaymakam Zeki Bey, Esvapçı başı küçük İbrahim Bey, berber başı Mahmut Bey, Seccadeci başı İbrahim Bey, Mushibi sani Mazhar ağa, Musahibi sais Hayrettin ağa, Sertabip Reşat Pş. Vahidüddin oğlu Ertuğrul Ef.

(*Allah Kahretsin sadaları*) (*Reis bey; aleniden okunsun sadaları*)

Efendim; vaktin geç olmasına rağmen müstaceliyeti meselenin icabettirdiği vaziyete rağmen atideki cevabı yazdık.

Rafet Pş.' ya *yazılan cevap.*

İstanbul'da Refet Pş. Hz. lerine

1. - Vahidüddin Ef., Meclisçe usulü dairesinde henüz hal'edilmiş değildir. Eğer muamileyh hakkında cereyan etmiş

muamelat neticei tabiyesi olmak üzere mahlu addedilseydi yerine diğerinin intihabı icabederdi. Binaenaleyh firarı üzerine tarafı âlinizden mahlu olduğunu derhal ilân etmek doğru değildir. Bu mesele, ancak Meclis tarafından hal ve tespit edildikten sonra verilecek talimata göre hareket buyurursunuz. Şimdilik İngilizlerin firarı ne suretle tertip ettiklerini ve evvelce vuku bulan işar üzerine tahtı muhafazada bulundurulması için alınan tedabire ne suretle tecavüz eylediklerini bildiriniz. Mücadeleye elkârı umumiyei İslâmiyeyi tenvire medar olacak kuvvetli bir surette başlamak için Meclisin kararına istinat etmek muvafık olur.

2 - Emanatı muhafaza etmek mühimdir. İngilizleri emanatı ancak silâh istimal ederek ve kan dökerek almalı dırlar. Bu hususta icabedenlere bu noktai nazardan evamiri katiye verilmesidir. Nakli mahal ile tarafımızdan ihdasına sebebiyet verilmek caiz değildir. Henüz düveli ihtilâliye kontrolü mevcut iken emaneti esnayı nakilde müdahale etmek suretiyle ele geçirmeleri ba'dulihtimal değildir.

3. - Meclisçe intihap olunacak halife malum değildir. Ancak intihap keyfiyetinin dağdağalı olmaması düşünülmektedir. Bu meselede en çok atfı ehemmiyet ettiğimiz nokta Meclisin intihap ettiği halifenin dahi padişahlık davasına kalkması bu hususta, İngilizler ve diğer müttefik Devletlere istinat etmesi ihtimalidir. Binaenaleyh, intihap olunacak zatla daha evvel görüşmek ve anlaşmak bu nokta üzerinde hatta elinden senet almak muvafıkı ihtiyattır. Ben tarafınızdan gayet mahrem bir tarzda şahsi olarak Abdülmecid Efendinin hissiyat ve temayülâtını şimdiden anlaşılarak bizi tenvir etmenizi muvafık buluyorum. Bu nokta da anlaşılmadıkça intihap tecehhür eder. Bu hususun bu geceden temini çaresi aranılmalıdır.

Efendim; bu noktada biraz malumat vermek lüzumunu hissediyorum. Efendim, Vahidüddin Ef. Başmabeyincisini Refet Paşa'ya göndermiştir. Bir iki gün evvel demiştir ki; Mustafa Kemal Paşa ile muhabere etmek istiyorum. Bir emin adam memur etsin. Bunun için ben açık telgraf mı çekeyim, mektup mı yazayım; yoksa siz mi cevap verirsiniz? Diyormuş. Bu haber buraya geldi. Te-

zekkür ettik. Bu oyunlara karşı bir ihtiyatı mahsus olmak üzere dedik ki evvel emirde bu arzusunu tahrirli bir şey ile yazsın. Ondan sonra bu mesele üzerinde görüşebilirz. Bunun üzerine derhal kabul ile filan memurumuzu sevk ve idare edin denildi. Bunun üzerinine Refet Pş. dan cevap gelmişti. Bu fıkra ile onu soruyoruz. Vahiduddin ile görüşen adam diye okundu.

4. - Vahidüddin Efendi'nin benim memur edeceğim zatla görüşmek hakkındaki müracaatına verdiğmiz cevap üzerine hiç bir muamele cereyan etmedi mi? Vaziyetin tahlili için bunu da bildirmek lâzımdır.

5. - Balâ'daki mevaddın ihtiva eylediği noktai nazarlara göre tedabiriniz ile yeni malumatınızı yarın 18/11/1338 öğleye kadar bildirmeniz mühimdir. Çünkü mesele Meclis'te mevzubahis olunca derhal intaç edebilmek için buna ihtiyaç vardır.

6. - Bu cevabımda Rauf Bey ile mutabıkız. Henüz keyfiyet Heyeti Vekile'ce malum değildir.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

Efendim; geçen vakitte, böyle bir talimat verdik. Heyeti Vekileyi teşkil eden zevat ile bugün aynı zemin üzerinde görüştük Refet Pş. dan gelen telgraf devam ediyor. Okundu.

Yine 17/18 tarihli telgraf devam ediyor. «Abdülmecit ile görüştüğüne dair».

Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey'e

Şimdi Abdülmecit Efendi ile görüştüm. Şahsî bir mahiyeti olan mükâlematta, Ankara'da ittihaz edilen mükavraratı tasvip ettiklerini ifade eyleyen kendilerinin bana hitaben bizzat yazdıkları bir mektubun suretini aynen berveçhi ati arz ediyorum.

Suret : İstanbul T.B.M. Meclisi Hükümeti fevkalade memuru Refet Paşa Hazretlerine.

Büyük Millet Meclisinin hilafet ve saltanat hakkında ittihaz

etiği kararı tamamen tasdik ve tasvip ediyorum.

27 Rabiülevvel 1341

Refet

İmza Abdülmecit olacak. Çıkmamış gene Refet Paşa'dan...

BİR MEBUS BEY - Efendim; Abdülmecit bir unvan yazıyor mu imzasında.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Hayır, ihmal edilmiş olacaktır imza.

ŞEVKET BEY (Beyazit)- İmza kimindir, lütfen okunsun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Rauf Beyefendi, ben de ehemmiyet verdim bu noktaya. İmzası nedir diye sordum. Refet Paşa'dan gelen telgraf okundu. Bundan evvelki maruzatımda diye.

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine ve İcra Vekilleri heyeti Reisi Rauf Beyefendiye:

Bundan evvelki maruzatımda Vahidüddin Efendi'nin keyfiyeti halinin Meclis tarafından ilânını, bu suretle mücadeleye başlamaklığımızı ve fakat bu hususun tesrini arz etmek istemiştim. Yarın için neşrolunacak Sabah Gazeteleri üç seneden beri malum olan harekâtiyle kendi kendini memlekette bu âlemi İslâm nazarında halletmiş telâkki olunan Vahidüddin emsali diğer memleket haikleri gibi aynı tarz ve aynı vasıta ile firar etmiş olduğunu ve bilhassa bu tarz ve vasıtai firarının âlemi İslâmın kendi hakkında vermiş olduğu hükmün doğruluğunu bir kere daha tasdik ve teyit eylediğini bir kaç satırla yazmak suretiyle iktifa edecektir. Burada ittihaz olunacak iki yol vardı: Birisi Vahdeddin'in üç seneden beri devam eden ihaneti sebebiyle esasen makamı hilâfeti münhal telâkki etmek ve Vahdeddin'i şimdiye kadar orada (Zillullah) vaziyette oturmuş göstermek ve zaten son cuma selâmlığında namaz kıldığı camide hutbede kendi ismini okutmamak suretiyle bunun kendi tarafından dahi tasdik edilmiş olduğunu iddia etmek: İkinci tarz: Son güne kadar makamı hilâfette bulundurulduğu halde firar ve düşmana iltica suretiyle hilâfete ihanette bulunduğunu iddia et-

mek: İngilizler Vahidüddin'e halife oyunu oynatmak isterlerse bu ikinci şık kendi hesaplarına belki daha muvafık gelebilir. Fakat İngilizlerin dahi Vahidüddin ile âlemi İslâm üzerine bir oyun oynamaya muvaffak olamayacaklarını bildiklerini ve bu son vaziyetin daha ziyade şeriki cürümlerini kurtarmak maksadiyle yapılmış olduğunu zannetmek istiyorum. General Pelle de bu fikirdedir. Yalnız İngiliz tebligindeki tarzı ifade calibi dikkattir. Gazetelere talimat vermek için bu iki şıktan hangisini daha muvafık buluyorsanız İngiliz'ler Vahidüddin'in kaçırılması için hiç bir cebir istimal etmemişlerdir. Bu büyük sarayın her tarafını muhafaza etmek elimizdeki kuvvetle gayrı mümkündür. Biz daha ziyade dahildeki arkadaşlarımızın nezareti ile ve hariçte bulundurduğumuz gözcülerle iktifaya mecbur idik. Vahidüddin sabaha karşı sarayın Orhaniye Kışlası tarafındaki bir kapısından çıkmış ve oraya gelen otomobile binmiştir. Emanet muhafızlarını takviye ediyorum. Yerlerinde bırakacağım. bu gece Mecit Efendi ile görüşeceğim, Vahidüddin'in müracaatına verilen cevabı Çarşamba günü Yaver Paşa'ya tebliğ ettim. Perşembe günü Yaver Fahri Bey vasıtasiyle tekit ettim Cuma sabahı da firar ettim.

İmza
Refet

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendiye

Bu gece General Pelle ile Vahidüddin'in firarı hakkında görüştüm. İngiliz müsteşarı geminin hareketinden sonra nezdine gelerek firardan malumat vermiş ve Vahidüddin'in Türk'ler tarafından bırakılmasını Düveli mütelife için sıkıntılı bir vaziyet ihdas edeceğinden bu suretle harekete mecbur kaldıklarını söylemiş. General Pelle bu firarla İngiliz'lerin hilâfet oyunu oynamak isteyeceklerini zannetmemekte ve buna ehemmiyet vermemektedir.

Refet

Bu telgraf 17/18'de çekilmişti. Efendim bu malumat üzerine bu sabah Heyeti Vekile'yi teşkil eden arkadaşlarımızı topladık ve

hafi olarak tetkik ettik. Müzakeremizin neticesi olark Heyeti Aliyenize arz edeceğim nikat kısadır. Bittabi ittihaz olunacak karar müzakere neticesinde tespit edilecektir. Evvelemirde halife makamını işgal eden zatın şimdiye kadar bizce malum olan bir hiyaneti vardır. Sevr muahedesini tasdik etmekle Türkiyc'nin idamını kabul etmiş olmasıdır. Bu sefer gene halife ismini takınarak İslâm'ın en kavi ve şerir ve şeni düşmanı olan İngilizlere halife ünvanıyle müracaat ederek kendisini bütün âlemi İslâma ihanet etmesi tarzında bir şekilde kabul edilebilir. Şu halde bu insan suretinde görünen, Türkiyemiz için, necip milletimiz için ve âlemi İslâm için muhlik zehirli bir yılan olan, bu suretle müdefi olması üzerine münhal kalan emaneti İslâmiyeye bir zatın intihabının zarurî olduğu merkezindedir. Efendiler malumâliniz asırlardan beri necip milletimiz Alemdârı İslâm olarak makamı hilafeti sinesinde her türlü tahaccüme, mehalike karşı muhafaza etmiş ve bununla binaenaleyh iftihar edebilecek bir millettir. Böyle hiyanetler, sui kasıtlar avni hakla hiç bir veçhile müessir olmıyacaktır. Bu itibarla herşeyden evvel münhal kalan bu mevkii bir halife intisabı suretiyle inhilal kurtarmak zarureti lüzumunu Heyeti Aliyenize arz ediyorum. Bu müzakere esnasında rüfekamdan bazı zevat halifenin intihabı meselesinde noktai nazar arz edeceklerdir. Ekseriyetin fikri derhal intihabın icrası olduğunu arz ediyorum. Ekalliyette kalan arkadaşlarımızdan bazıları intihabın icrasiyle halifenin Anadolu'ya gelmesidir. (*En doğrusu budur sadaları*) (*Olamaz sesleri*) tabiî bu arkadaşlarımız söz sırasında noktai nazarlarını arz edecektir. Fakat bendeniz her şeyden evvel ekseriyetin noktai nazarını arz etmiş olmak için her şeyden evvel bir halife intihabının en kısa bir zamanda icrası ve bu zatın bu zamanda İstanbul'dan çıkmasının şimdiye kadar müdafaa ettiğimiz esasatı ihlâl edememesi noktai nazarında, alelhusus sulh esnasında İstanbul'dan makamı hilâfeti başka mahalle nakletmek keyfiyetini mahzurlu gördüm. Bu itibarla İstanbul'da kalması cihetini ekseriyetle iltizam ettik. Diğer arkadaşlarımızdan bazıları da gene mühim nikat serdiyle Anadolu'ya naklini iltizam buyurdular. Efendim; hülâsai malumatımızı mümkün olduğu kadar manayı hakikisiyle ve hülâ-

sa suretiyle Heyeti Alinize arz ettim. Tekrara mecburum ki inhilâlin uzun müddet devamı Şer'iye Vekili arkadaşımızın da serahaten beyan ettiği veçhile dahil ve hariçte fitne ve fesadı mucip olabilir. Bir an evvel temin buyursanız...

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Efendim; Hükümet ne intihap ediyorsa onu söylesin, onun üzerinde müzakere edelim. Her halde eşhas üzerinde söyleyiniz ki onu anlıyalım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Efendim, intihap hakkı Meclisi Alinindir.

SALAHATTİN BEY (Devamla) - Efendim, tetkikatını söylesin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Müsaade buyurunuz onu arz ediyim; intihab hakkı Heyeti Celilenize aittir. Bir müntehib ibrazı ile Heyeti Aliyenize, yani bunu intihap ettik, kabul ediniz suretinde. Bendenizin kanaatimi sorarsanız, her şeyin ehveni olmak üzere ve her şeyden evvel zemin ve zamana da muvafık Abdülmecit Efendi'nin (*Veliahi sadaları*) Veliaht sözünü de söylemiyorum, Abdülmecit Efendinin intihabiyle ve hatta bu gün müttefikan intihabı ile bir çok mahazirin mündefi olacağı kanaatindeyim efendim.

ALİ VEFA BEY (Antalya) - Heyeti Vekile'de ekalliyette kalan arkadaşlarımız mühim bir nokta zikrettiklerinden bahis buyurunuz. Bu nedir anlıyalım efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY(Devamla) - İfademde zannediyorum ki söyledim. Arkadaşlarım kendi noktai nazarlarını izah ederler diye tafsilen arz etmedim. Noktai nazarları halife İstanbul'da kalırsa tekrar İngiliz tesiratına ve saireye kapılır. Esarettedir, caiz değildir, mütalaasında bulundular. Ekaliyette kalan arkadaşlarımın mütalaaları hemen bu esas etrafındadır.

TEVFİK EFENDİ (Kângırı) - Bizde böyle hilâfetle iskat edildiği vakit inhilâl edeceği vakit makamı Meşihatın bir fetvası ile hilâfetin nez'i lâzımdır. Acaba bizim Şer'iye Vakâletinden hilâfetin Vahidüddin Efendi'den nez'i hakkında bir fetva alınmış mıdır? Alınmamış ise meclisi Ali o fetvayı da kendi kendilerine vermiştir. Bir kâfiri veli ittihaz eden bir adam mümine halife ola-

maz; mahludur. Bu fetva bir kere peşinen alınmalıdır. Alındıktan sonra evvelâ hal sonra intihap yapılmalıdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Şer'iye Vekili Efendi Hazretleri, heyetimizin müzakeratında müşterek idi ve ekseriyetin fikrine müşterek idi. Kendileri bir halifenin intihabı lüzumunu ifade etmiş olduklarından hali lüzumunu tabiatiyle ifade etmiş oldular. Tabiî size cevap verecektir efendim.

TEVFİK BEY (Devamla) - Heyeti Vekile'nin yapuğı iş kâfi değildir. Fetva yazılıp ilân olunmalıdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Efendim. Lâzım gelen cevabı verecekler ve sizi tatmin edeceklerdir.

REİS - Efendim; Şer'iye Vekilini dinliyelim

VEHBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) - Efendim, müsaade buyurun. Ahvali tafsil edecek değilim. Bu gün halife makamında olan bir adam ecnebi bir düşman himayesine iltica ederek fiilen hilâfetten feragat etmiştir. (*Elbette sesleri*) Binaenaleyh ikinci bir halifenin intihabı müslimîn üzerine vaciptir ve müslimin de hal' ve akdine bu gün memur olan Meclisi Alinizdir. Binaenaleyh beynelmüslimîn fitne ve fesada bais olmasın için her şeyden evvel bunu intihap etmeli. Ondan sonra şeraiti ne idi, veyahut onun hakkı ne idi, milletin hakkı ne idi, efendiler bunlar ikinci meseledir. Şimdi rica ederim, İstanbul'u düşünelim, Anadolu'yu düşünelim, bütün âlemi İslâmı düşünelim. Hem âlemi İslâm gözünü şu Meclise dikmiş bakıyor: Ne yaptılar ve ne yapacaklar? Şimdi bir fetva isteniyor. Bu da haklıdır ve doğru bir meseledir. Ötedenberi anavatımız da budur. Kâtip efendi okusun. (*Alkışlar*)

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) - Şer'iye Vekili Efendi kendileri okusun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) - Bu gün yapuğınız boş, kanun yarın bir teamül olacaktır. Binaenaleyh makamı üfta makamı âlinizdir. Bu o makamdan okunur.

REİS - Efendim, bendeniz de buradan okutacaktım. Efendim bunu kendileri okumak lâzım gelmiyor. Kendileri dediler ki kâtip efendi tarafından okunsun. (*Fetva okundu*)

TEVFİK EFENDİ (Kângırı) - Efendiler, bu fetvayı şerif ga-

yet güzel yazılmıştır. Vakıada mutabıktır. Şu kadar var ki hal' edilmiştir, serahaten hal' edilmiştir. Bu suretle makamı hilâfet iki suret olacaktır. Mahlu'dur, bu surette diye başlıyacak, Emirülmüminin veyahut halifenin bütün müslüman üzerine vacip midir, elcevap vaciptir diye iki suretle yapılacaktır. Fetva da hal'ine serahaten bir şey yoktur. (*Doğru sadaları gürültüler*)

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) - Zannederim şimdi söyleneccek bir şey yok ve söylenecekler söylendi Yani dainiz diyecektim ki şimdi bu adam kaçmış, tabî bir çok mâsivası var. Kendisi münhal'idir. Pekâlâ bütün müslümanları intizardan kurtarmak ve birtakım teşevvüşattan kurtarmak, belki süiniyet varsa onların önüne set çekmek için filhal birisini intihap edip ona biat etmekliğimiz lâzımdır. Diyeceğiz o lâzımdır. Şimdi Heyeti Vekilede de anlaşıldı ki cüz'î ihtilâh,ihtilâf dersem (*hal' hususunda sadalar*) yok, şimdi geldik intihaba. İntihap edeceğiz. Bu intihap edeceğimiz zatı buraya getirelim, yahut Bursa'ya getirelim yani esaretten kurtaralım. Yani onları birtakım şeylerden vikâye için herhalde buraya, buradan olmazsa Bursa'ya getirip biat etmek.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) - Zaten İngilizlerin istediği odur.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Devamla) - Yahut İstanbul'da bulunduğu halde eğer İstanbul'da emniyet varsa, yani hiç bir veçhile taarruz olunmıyacağına emniyet ve itimadınız varsa bizzat veya bilvasita intihihabımızı yapar ve bildiririz. Malumya meselenin bu hale geleceğini geçen gün Paşa Hazretlerine de arz etmiştim. Bunun böyle olacağı belli idi. Bunlar bunu böyle edecek ve bu herifi alıp gidecekler ve belki birtakım şeyler çıkaracaklar dedim. Paşa Hazretleri orada cevap verdiler ki efkârı umumiyeye karşı buna cesaret edemezler maatteessüf ettiler. Etseler bile bu adam hiristiyanlarla teşrikî mesaî ettiğinden ehemmiyeti yoktur. Yani üzerine bir fenalık çıkmaz buyurdular. İnşallah buyurdukları gibi çıkmayacak ve çıkmaz.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Müsterih olunuz çıkmıyacaktır.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Devamla) - İnşallah. Şimdi

evvelemirde daîmze sual ederseniz herhalde intihap edeceğimiz zatı buraya getirmeli. (*hayır sesleri*) (*Bravo sadaları*) Şimdi ben ona fetva vermedim gelsin diye... (*Gürültüler, devam sesleri*) Öyle ise müsaade buyurunuz, şimdi orada kalmasındaki menafii, mezahiri sayalım. Her iki tarafı da biz bir kere serdedelim. Yani bu hususta Paşa Hazretleri bizi tenvir etsin. Belki o buraya gelmek cihetini tercih ediyor. O başka mesele. İhtimal ki bu da olmaz. Şimdi geldik fetva meselesine: Bence Hacı Tevfik Efendinin buyurduğu gibi gerçi bu firariyle değil Sevr muahedesini kabul, zaten bir İslâm kabul etikten sonra bunu istâmiyet ile hilâfet ile alâkası olamaz. Bunu takdir edersiniz. Vakıa şimdi söyliyeceğimiz teamül merasim itibariyledir. Yoksa şurası şer'an şöyle olacak, böyle olacak demeğe lüzum yoktur. Niçin, bunu bir kere Kemal'i tazim ile bu adam kabul ediyor. Değil halife, bayağı bir adam bunu kabul etmez. Peki, sonra onlarla teşriki mesai ve sonra bu tarafa asker sevki ve bunlara mümasil fecayi, fenalıklar ki tabiatiyle bunlarla bu adam kendini münhali' olduğunu burhanı kaatı, yani evvel delildir. Lâkin merasim itibariyle şu sıfat ile muttasıf olan bir adam müslümanlara halife olmağa lâyık olur mu? Elcevap lâyık değildir. Yani bu tarzda bu adamın müslimîn üzerine hal'i lâzım gelir mi Elcevap lâzım gelir. Bir kere bunu hal'i edilmesi lâzımdır. Bu merasimi hal'i olmadı. Tabiî hal'i olunduktan sonra tabî naibülimam madem ki ümmetin üzerine lâzımdır, binaenaleyh ikinci fıkrası bundan ibarettir. Bu suretle pekâlâ denir. Bu, bu kadardır. Daha söyliyeceğim var, iş bitsin olsun. Sonra biraz vezaifte söyliyeceklerim var. Yani Meşrutiyet ilân edildikten sonra saltanatmış, bu emriyet imiş, bunu anlamam. Hepsi böyle olmaz. Bundan evvel Sultan Reşat istipdadı ile geldi de ne yaptı, ne yapabildi? (*Her şey yaptı sesleri*) hiç bir şey yapmadı. Yapan hükûmettir, hiç bir şey yapmadı. Bunlar vehimdir. Vehime bence itibar yoktur. Bunlar meselâ bizim refettiğimiz tasalttın meselesidir, yoksa hilâfet için lâzım olan vezaifi gene vereceğiz. Onun zamanı gelince söyliyeceğim.

REİS -Efendim; müsaade buyurunuz. Bazı arkadaşlar, fetvanın şekli hakkında..

SALİH EFENDİ (Erzurum) - Müsaade buyurun, fetvanın usulü hakkında bir şey arz edeceğim

REİS - Müsade buyurunuz efendim, sizden evvel söz alanlar vardır, fetva hakkında arkadaşlar bazıları ayrıca söz almışlardır. Şimdi buna arkadaşlar ne derse ona göre hareket ederiz. (*Hacet yok sesleri*)

OSMAN BEY (Lazistan) - Efendim, fetvayı Şer'iye encümenine havale edelim. Bir iki saat içinde neticeyi Meclisi Aliye bildirsinler, mesele bitsin.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) - Efendim, usulü müzakere hakkında buyurursanız Osman Beyin teklifini biraz izah edeyim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) - Ben usulü müzakere hakkında daha evvel söz istedim.

REİS - Ömer Lütfi Bey daha evvel söz almıştı, buyurun efendim

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) - Efendim, şimdi burada bir fetva okundu. Fetva, burada Allahu âlem bissevap olur mu, olur. Fetva budur, üst tarafı istiftatır. Yazılan istiftayı bazı arkadaşlar zayıf buldular. Heyeti Celileniz tensip buyurursa vakit kazanmak için bu fetvayı Şer'iye Encümeni'ne gönderelim. Vekil Efendi fetvahaneden hocalarını toplasın yeniden istifta yapsınlar ve biz de alt tarafını müzakere etmekte olalım. Zaten hal' meselesi olmuştur. Bu vakidir. Fetva tespit edilirken biz de yeni intihap hakkında burada müzakeratımıza devam edelim.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) - Zannetmeyiniz ki fetvayı şerife doğrudan doğruya bir Enctimeni Şer'iye'ye havale edilip de orada tedkik edilecek. Yanlış anlaşılmasın . Fetvayı Şerife Şer'iye Encümeninde tedkik edilmez. Ancak fetvası yazılmış esbabı hal'i kabul etmiş ve fakat hal' kelimesi girmemiştir. Esbabı hal'i mevcut olursa hal' kelimesi girmezse bu firar eden adam hilafet vaki olarak gidiyor, o yarın orada halifeyim diyecektir. (*Doğru sesler*), Halife'nin hal'inin mucip olan esbabın altına «Hal'» kelimesi yazılabilmek için bunun altına yazılmalıdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Müfit Efendi Haz-

retleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Şer'iye Vekilinin fetvası Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iye Encümeni gitmez buyurdular. Ben de derim ki bu ancak burada tetkik olunur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) - Bendeniz böyle söylemedim, söz söylemek hakkımdır, efendim. Ahkâmı şer'iye ve muamelâtı şer'iyenin hepsi Şer'iye Encümeninde hallolunur. Yalnız Şer'iye Vekili Efendi hazretlerinin yazmış olduğu şu fetva noksan görülmüş de bundan dolayı iade edilmiş diye işrab ettirmek kuvvetini tamamiyle verdirmek için arz ettim. Yoksa başka bir noktai nazardan değildir (*usulü müzakere hakkında söyliyeceğim sesleri*)

REİS - Efendim, usulü müzakere bitti.

ŞER'İYE VEKİLİ MEHMET VEHİ EFENDİ (Konya) - Efendiler makamı hilâfette bulunan adam bu gün firar edip meydanda olmadığı cihetle bunu fiilen feragat ettiği malumdur ve sabittir. Çünkü makamını terketmiştir ve burada fiilen terketüği zikrolunmuştur. Binaenaleyh hal' kelimesine lüzum görülmemiş, madem ki bulunan Müftü efendiler tarafından evet, o kelime konsun deniliyor. Bende ona razıyım. (*Mesele bitti sesleri, alkışlar*)

REİS - Müsaade buyurunuz. Usulü müzakereye dair söyliyeceğim. Artık burada fetva hakkında müzakere edemeyiz.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) - Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim.

REİS- Fevzi efendi, mesele bitti. Şer'iye Encümeninden geldiği zaman izah edersiniz.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) - Fetvayı şerife de muvafıktır. (*Essültan...*) Yani Sultan iki şeyle sultan olabilir.

NURİ BEY (Bolu) - Söylediğiniz usule ait değildir. Rica ederim.

ÖMERLÜTFİ BEY (Amasya) - Şer'iye Encümeninde izahat verirsiniz efendim.

REİS - Efendim; bu fetvanın Şer'iye Encümeninde tekik edilmek üzere mezkûr Encümene gönderilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın...

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) - Yoksa münazildir, mahlu'dur (*Gürültüler*)

REİS - Efendim, Fetva Şer'iye Encümenine gönderilmiştir.

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) - Münhali'dir, münazildir.

NECATİ BEY (Lâzistan) - Efendiler, Lehülhamt velminneh üç buçuk senedenberi çalışıp çabaladıktan sonra bu günü idrak ediyoruz. Bu hususta sizi Kemal'i hürmetle dinlemekteyim. Bir kaç dakika olsun sizin de bendenizi dinlemenizi hassaten rica ederim.

REİS - Usulü müzakereye dair birşey söyliyeceğim. Rauf Beyefendi teklif etmişlerdi, celse hafi olmuştu. Fakat aradan iki dakika geçmeden iki zat söz söyledikten sonra şimdi verdiğimiz bu karar üzerine hafi olan celsenin hitamiyle celsei aleniyeye geçilmesini ve Meclis müzakeratının alenen müzakeresiyle süitefehhümlere mani olmasını teklif ediyorlar. Şimdi karar verilmişti. Bunu tekrar reyinize koyamam. (*Hayır sadaları*)

NECATİ BEY (Lâzistan) - Efendiler, biz bu güne nail olduk ki zaten en ziyade çalışığımız şeyler makamı hilâfeti esaretten kurtarmak içindir. Lehülhamt velminne orada bulunan ve o makamı muallayı hilâfeti telvis eden adam defolmuş ilacehennemüzzümera. Bu gün bu mukaddes günü gördüğümüzden dolayı ki hiç bir kuvvetin tahtı tesirinde olmuyarak erbabı hal ve akit olan Meclis tarafından halife intihap olunmuştur ve işte günlerin en mesudu, en mübareki en müteyemmeni bu gündür. Bundan dolayı şimdi intihap edeceğimiz olan halifenin herhalde o entrika, o dolap o dalavere merkezi olan İstanbul'da intihap edeceğimiz halifenin kalmasına razı değiliz. Arkadaşlar bunu katiyen kabul etmiyerek, intihab edeceğimiz halife yanımıza gelsin, yanımızda bulunsun, yalnız bırakmıyalım.

SIRRI BEY (İzmit) - Bendeniz meselenin birinci şıkkına emri vaki nazariyle bakılarak ikinci safhası hakkında söyleyeceğim. Halife intihap olunduktan sonra İstanbul'da kalması mı lâzım gelir, yoksa Anadolu'ya celbi mi? Arkadaşlarıma ayrı ayrı hatır-

latmak isterim ki birinci günü burada toplandığımız zaman biz millete karşı, halife esirdir, âmal ve harekâtına hâkim değildir, sahip edilir. Binaenaleyh vereceği emirler bizim için mut'a olamaz. Mazurdur dedik ve halifeyi, makamı hilâfeti, ve makamı saltanatı kurtaracağız dedik.

RAĞIP BEY (Amasya) - Ve yemin de ettik.

SIRRI BEY (Devamla) - Ve onun için buraya toplandık. Halife esir olduğundan dolayı verdiği emirler mut'a değildir dedik ve sıfatı esaret olarak da onun İstanbul'da bulunmasını ve İstanbul'un da elyevm düşmanlar tarafından tahtı işgalde olmasını gösterdik. Bugün intihap edeceğimiz halife tekrar İstanbul'da kalacak olursa sebebi esaret münselip midir? El'an sabık Halifenin esir addedilmesini icabeden ahval elyevm İstanbul'da mevcuttur. Onun için millete karşı, milletimize alenî surette ve kasemi billah olarak verdiğimiz sözde yalancı olmamak için işte Makamı Hilâfeti kurtardık, demek lâzımdır. Biz aksi suretle hareket ettiğimiz takdirde daha evvel söylediğimiz sözlerin hep sania olduğunu ve hiç ihlâsa müpteni olmadığını kendimiz itiraf etmiş olacağız. (*Pek doğru sesleri*) Bundan başka halifenin muvakkaten oradan kalkıp da bir kaç gün için, bir kaç saat için buraya hatta bu kürsüye gelip ahdetmesi, yemin etmesi lâzım değil midir? (*Değil sesleri*) Halifeyi intihap ettikten sonra buraya getirmediğimiz takdirde kendi verdiğimiz kararlar hakkında bir tenakuz ortaya koymuş olacağız. Öyle bir tenakuz ki hiç bir suretle telif olunamayacak ve binaenaleyh milletin nazarından korkarım ki evvelce söylediğimiz sözler hakkında ittihaz edeceğimiz kararlara da sevap bakmamaları dairei ihtimaldedir. Bu ufak ihtimali nazarı dikkate alarak her halde halifenin buraya gelmesini ben her halde farz eddederim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) - Kıymetli vakitlerin pek dar olması dolayısıyle söylenilen sözleri tekrar etmeyeceğim. Tamamiyle Sırrı Bey biraderimizin Fikrine iştirak ediyorum

Efendim, bahusus, evet; Büyük Millet Meclisinin bütün kavanînine, ahkâmı şeriata yemin etmek mecburiyetiyle halifenin evet buraya kadar gelmesi katiyen lâzımdır ve bu kürsüden yemin etmelidir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) - Padişah intihap etmiyoruz.

TUNALI HİMİ BEY (Devamla) - Arkadaşlardan hatta Heyeti Vekileden müteredditolan arkadaşlardan bazılarının mütalâasına göre....

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti) (Sivas) - Hayır mütereddityoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) - Hayır efendim, müteredditdemiyorum. Ekalliyette kalan - buyurduğunuz veçhile- İstanbul 'dan halifenin ayrılması ile acaba İstanbul'un makamı hilâfet olması esası sarsılır mı; sarsılmaz mı? Suali varidi hatır oluyor. Sarsılmaz, katiyen sarsılmaz. Çünkü arkadaşlar emanatı mukaddeseyi oradan getirmiyoruz. Biz yalnız halifemizi buraya yemin ettirmek için getiriyoruz. Halifemiz İstanbul'da kalırsa, ne dedim, bendeniz tekrar etmeyeceğim, Sırrı beyin söyledikleri bütün vakidir, doğrudur. Bir halife katiyen esaret altında kalamaz. Esir bir mühitte yaşayamaz, bu muhakkaktır. Şimdi biz hür bir halife sahibi oluyoruz. Fakat maalesef el'an Makamı Hilâfet esaret eltındadır. Yarın da inşallah onu kurtarılmış göreceğiz.

REİS - Ziya Hurşit Bey söz sizindir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) - Sırrı Bey'in fikrine iştirak ederim.

RAGIP BEY (Kütahya) - Efendim, ahiret hâdis olan vaziyet üzerine Meclisi Ali gayet muazzam bir işin karşısında bulunuyor, halife namını taşıyan adam İngiliz'lere iltica ile bırakıp gittikten sonra Makamı Hilâfetin boş kalmasında hiç bir mahzur görmüyorum, (*Hayır sesleri patırtılar*) ihsan buyurunuz efendim, ta ki o makama ehli bulununcaya kadar.

ZİYA BEY (Bitlis) - Namaz ne olacak, namaz?

RAGIP BEY (Devamla) - Gelir burada söylersiniz.

ZİYA BEY (Devamla) - Bu sözleri dinlemek istemiyorum.

RAGIP BEY (Devamla) - Şimdi geçen günkü ilân ettiğimiz beyanname ile Makamı hilâfete eslah ve erşet olanını Büyük Millet Meclisi intihap edecektir diyoruz. Bugün o hanedandan bir

tanesini tanımıyoruz. Hangi eslah ve erşettir. (*Biz biliyoruz sadaları*)Aynı zamanda bu kürsüde söylenen sözler hepsi hakkında, hepsinin aleyhindedir.

LÜTFİ BEY (Malatya) - O sözleri söyleyenler rey vermesin.

RAGIP BEY (Devamla) - Binaenaleyh vicdanlarınızı elinize alınız, eslah ve erşet kimdir? Bunu intihap edecek kimdir? Bu zatı Büyük Millet Meclisi nasıl bulacaktır? - Bu cihetı düşünmek lâzım gelir. Bundan başka o, o eslah ve erşedi bulduktan sonra onu intihap edeyim. Fakat onun burada oturması, veyahut İstanbul'da bulunması meselesi meselei taliyedir. Evvelemirde tenvir etmek isterim ki bu Makamı Hilâfete eslah ve erşet kaç zat vardır. Bunu halletmek lâzımdır. (*Anlaşıldı sesleri, ayak gürültüleri*)

SELAHATTİN BEY (Mersin) - Efendim, bendeniz de Sırrı Beyin ifadatiyle bugün Makamı hilâfetin bu vaziyette bulunması ve Makamı Hilâfet bu vazifede bulunan kimsenin vazifesine ihanet etmesi havadadır. Bittabi buna derhal bir karar ittihaz buyurmalı ve fakat ittihaz edilen karar müslimînin imametine getirilen zatın gene ecnebi kontrolü ve tahtı tesirinde kalması bittabi kendisinin sıfatı imametin ifa olunamaması demektir. Binaenaleyh bendenizin düşündüğüm Hükümet derhal telgraf hututunu tutar ve hiç bir kimseyi dışarı çıkarmaz, oradaki mümessilimize emir verirler, emin olduğumuz, hâkim olduğumuz noktaya çıkardıktan sonra derhal hilâfet ilân olunur. Bu ana kadar mesele Hükümetçe yapılmalı ve Heyeti Aliyeniz intihap meselesini tespit etmelidir. Bendenizin düşündüğüm budur; halifenin biatı için Meclisi Millîmiz hallini temsil etmesi hasebiyle usulen ve şer'an biatı lâzımdır ve biatla beraber halifenin de kabulü, hüsnü hizmet edeceğine her suretle âlemi İslâma ve Türkiye Hükümetine hâdim olacağına yemin eder. Gözümüz önünde bu suretle itimat ederiz. O zaman ortada bir halife vardır, deriz. Binaenaleyh teşevvüşü mucip olmamak için bendenizin teklifim hükümete intihap edeceğimiz zat kim ise derhal hududu esarat içerisinde ise çıkarmalı ve çıkardığı anda intihap edilip derhal toplar atılmalı ve bu suretle ilân etmli.

RAGIP BEY (Devamla) - Anlaşıldı. (*Handeler*) Böyledir ve pek açıktır.

YASİN BEY (Gaziantep) - Efendim; bendenizden evvel söz söyleyen arkadaşlarımın mütalâatına kendi kanaatim ve kendi düşüncem, sonra bağlandığım, ahdettiğim, yeminettiğim bir misakın dördüncü maddesine muvafakat edemeyeceğim. Yani hilâfetin İstanbul'dan kalkıp buraya gelmesi ve burada bulunması esasını kendi düşüncem itibariyle ve misakın da dördüncü maddesini kabul etmekte mazur görüyorum. Arkadaşlar çok rica ederim İstanbul'un bundan evvel ki vaziyetle bundan sonraki vaziyeti Meclisi Alinin son verdiği karar üzerine bizim Hükümet bundan evvelki şekil ile bugünkü şekil arasında çok fark vardır. Sonra çok rica ediyorum, diyorlar ki İstanbul'da intihap edeceğimiz gene esirdir, ben bu esareti anlayamıyorum. Bu esaret doğrudan doğruya o hilâfetin ecnebi kucağına atılmasiyle şey olmuştur. Onun da İstanbul'da kalması taraftarıyım. İstanbul'un son vaziyeti malumdur. Bugün İstanbul'da Meclis-i Âli'nin son kararı üzerine İngiliz'lerin ellerinden gelse onları silah kuvvetiyle çıkarırlar. Ufacık bir mümessilimizi, ufacık bir adamımızı görmek istemezler. Hükümet bugün görüyorum ki maaşşükran arkadaşlar işgal kuvvetlerini ve bir çok tahakkümlerini bir çok şeylerini kırmış bulunuyorlar. Onun için eğer her halde halifenin buraya gelip Meclisi Âli'nin huzurunda ve esasatımız üzerinde bizim muvacehemizde yemin etmek için muvakkaten gelip gidebilir ki hatta bu muvakkat zaman içinde gelip gitmesini dahi fena görüyorum, küçük aklımla. Biz buradan bunu intihap ederiz, intihap etmek demek, kabul etmek demek, biat etmek demektir. Daha iyi bir halifenin hududu millimize getirmek, yani buraya getirmek şekli yani, bunun buraya getirilmesi makamı hilâfet olarak tanıdığımız İstanbul'un halifeyi buraya getirmekle imha etmek, ihya etmek zannederim sulh konferasında bizim vaziyeti esasiyemiz üzerinde çok tesir yapacaktır. Her halde İstanbul'da kalması daha doğrudur zannederim.

REİS - Efendim, üç saat geçti, beş dakika teneffüs edelim. Mütakiben içtima ederiz.

BEŞİNCİ CELSE
Açılma Saati : 4.18
REİS - Reisisani Dr. Adnan Beyefendi
KATİPLER: Hakkı Bey (Van), Mahmut Sait Bey (Muş)

REİS - Efendim: celseyi açıyorum. Söz Ziya Bey'indir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Muhterem arkadaşlar; firari Vahddin'in bu kadar hiyaneti, sırf fıtratındaki redaet seyyiesiyle yaptığına kani misiniz? Bendeniz buna kani değilim. O esaretin tahtı tazyik ve şiddetinde bunu yaptı. Esaretin tahtı tazyik ve tesirinde olan bir halifeyi, şeriat, halife olarak tanımıyor. Şimdi aynı suretle, aynı akibete düşmek zannedersem muvafık değildi. Bu gün İstanbul'a zannedersem *fiilen hâkim değiliz. İstanbul bir işgal* mıntıkasıdır. Halen o vaziyeti muhafaza etmemiş olsaydı Vahiddüdin firar etmezdi ve ettirilmezdi. Binaenaleyh kaçıp kaçmamasında katiyen ehemmiyet yok. Bunun ehemmiyetinden bahsetmeyeceğim. Fakat bilfiil hâkim olduğumuz bir mıntıkada Halifeyi intihap etmek şarttır, biatta şarttır. Biat, intihabatın esasatındandır. *Biat tamam olmayınca, intihap tamam olmaz. Hatta hatırlarsınız* ki Hazreti Aliye birçokları biat etmedi ve hilâfeti de tamam olmadı. (*Oldu sesleri*) Yine hatırlarsınız ki Hazreti Ali, Hazreti Ebû Bekir'e biat etmedi. Yani biatın, intihabatın şeraitinden olduğunu izah etmek için arz ediyorum. Biat şarttır ve Hazreti Ali'nin de biat etmesi lâzım bir keyfiyettir. Biat, halifenin intihabı şeraitindendir. *Biat olmayınca intihap tamam değildir, nakıstır. Binaenaleyhi bir* muhiti işgalde halife intihap ederek yine eski vaziyete düşmek katiyen muvafık değildir.

HAŞİM BEY (Çorum) - Yani musafaha mı etmek istiyorsun?

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) - Evet musafaha edelim (*kesmeyelim dinleyelim sesleri*) bir camie, bir mescide bir imam veyahut bir müezzin tayin ettiğimizi zaman o vazifesinin ne olduğunu bilir. Camie tayin olunan imam bilir ki gidecek camide imamet edecek. Efendiler. İntihap edeceğiniz halifenin vazifesi nedir? Ben bu suali Heyet-i Aliyenizden soruyorum. Bir imamın bir

müezzinin vazifesi malum iken, bir halifenin vazifesini tayin etmemek müşevviş bırakmak muvafık mıdır?

RÜŞTÜ BEY (Ergani) - Şeriat tayin etmiştir.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) - Şeriatın tayin ettiğini biz tetkik etmeliyiz ki mübhemattan kurtulalım. Şeriat tayin etmiş ise umumi şeriye ile alâkadar olan zevat buraya gelsin, tespit etsin ve beni de ikna etsin. Efendiler, halife hangi şerait dahilinde intihap ediyor? Bendenizin kanaatıma göre İslâmiyette saltanat yoktur. Bu cihetten korkuyorsanız bunu iptal ediyorum. İslâmiyet, Cumhuru halk üzerine müesses bir mecmuai hâkimiyettir. Esası Şûra ile müdevvendir. (*Malum sesleri*)

YUSUF NADİ BEY (İzmir) - O, hal edilmiş mesailden-dir.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) - Fakat o şûranın reisi tabiisi, halife olacak herhangi bir zattır. Efendiler şeriatı İslâmiyeden bahsediyorum. Müslüman bir mecliste şeriatı İslâmiyeden bahsediyorum. Binaenaleyh umuru şeriye ile alâkadar rüfekai kiramın vicdanı insafına müracaat ediyorum. O şûraya riyaet edecek zat, herhalde halife olacak zatur. Halife cismani, ruhani sıfatları nefsinde cem eder. Fakat mukayyeden cem eder. Onu Takyit edecek ise mücerret şûrayı ümmettir. Bu, usulü şeriyeden, kavaidi şeriyedendir. Buna iman eden insanların bunun karşısında söz söylememesi lâzımdır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) - Halife, yani Meclisin reisi mi olsun? (*Gürültüler*)

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) - Meseleyi umuri şeriye ile alâkadar olan rüfekayı kiramın vicdanı insafına terk ediyorum. Binaenaleyh söz söylemek sükût etmemek hakları iken sükût ederlerse vebal yarın ruzu mahşerde boyunlarındadır. Mahaza halifenin vazifesi tayin edilmeli ve intihap, şeraiti lâzıme tahtında olmalıdır. Yoksa efendiler halife yalnız bir kelime ile olmaz. Biz Vatikan Sarayını taklit etmiyoruz. Bu katiyen böyledir. Yoksa âlemi İslâmda müthiş teşevvüş vardır. Bunun önünü alınız. Yoksa pek fena olur.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Hiç bir te-

şevvüş yoktur. Merak etmek.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) - Bu benim kanaatimdir.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Arkadaşlar mevzubahis olan meseleyi çok münakaşa etme, çok tahlil etmek mümkündür. Fakat zannediyorum ki münakaşat ve tahlilatta ne kadar ileri gitsek meseleyi halletmekte o kadar müşkülât ve teahhürata uğrarız. Bir de mevzubahis olan meseleyi muhtelif safhadan mütalâa etmek mümkündür. Meselâ şimdi kürsüyü terk eden refik-i muhteremimiz doğrudan doğruya halife olacak zatın sıfatını salâhiyetinin ne olacağından bahis buyurdular. Zannediyorum ki ondan evvel firarî halifeyi halletmek ve onun yerine bir halife intihap etmek birinci safhayı teşkil etmek lâzım gelir.

İkincisi intihap olunacak halifeye keyfiyeti intihabı tebliğ edeceğiz. Ondan sonra bu müntehap halife nerede oturacaktır? Ahvali umumiyeî siyasiye hangisini mürecceh görmektedir? Ondan sonra bu halifenin salâhiyetinin derecesi ne olmak lâzım gelir meselesi mevzubahis olabilir. Binaenaleyh bugün hepsini birden halletmenin imkânı yoktur. Bendeniz söyleyeceğim bir kaç söze, arkadaşımın mevzubahis ettiği noktadan başlayacağım. Bu Meclis, Türkiye Milletinin Meclisidir. Türkiye halkının Meclisidir. Bunun sıfatı, bunun salâhiyeti, yalnız Türkiye halkının yalnız Türkiye milletinin, Devletinin hissiyatına, mukarreratına aittir. Bu meclis kendisine, bütün âlemi İslâmiyete şâmil bir kudret veremez efendiler. Binaenaleyh bu Meclisin Riyasetinde bulunacak zatın da olsa olsa temsil edeceği şey, yalnız Türkiye'ye ait olabilir. Bu mahdut bir şeydir. Halbuki Makamı Muallayı Hilâfet, bütün âlemi İslâma şâmil bir makamı mukaddestir. Türkiye Devletinin ve halkının bu noktadaki vazifei diniye ve vicdaniyesi diğer alemi İslâmın dahi aynı güne gelmesine kadar bu Makamı Muallaya mesned olmaktır. Bütün kudretiyle, bütün âlemi İslâm nazarında ve gayri İslâmı âlem nazarında mâsun bulundurmaktır. Yoksa kendi mevcudiyetini halifenin bir yedi iktidarına veremez, veremez efendiler ve vermeyecektir efendiler. Alemi İslâmda teşevvüş varmış veyahut olacakmış. Bu sözlerin hepsi yalandır, kim söylemişse yalan söylüyor.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Paşa Hazretleri, ben yalan söylemem.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) - Sen yalan söyleyebilirsin, müstaitsin.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Katiyen söylemem ve bunu kabul etmem Paşam.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) - Ben bir defa size yalan söyledin demiyorum. Size bunu söyleyenler yalan söylemiştir, diyorum. Sen kendin üzerine aldın.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) - Bendeniz yalan söylemem.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) - Efendiler; o fetva, firari halife hakkında yapılacak muameleyi tespit ediyor. İntihap olunacak halife hakkında da itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki hasbelicap ve hasbelhadisat, muktazayı tarihî olarak hanedanı Ali Osmanı kabul etmek ve muhafaza etmek zaruretindeyiz. Bu ailenin, içinde bizim aradığımız evsafı bulmak bugün için biraz müşkildir. Belki gençleri sureti mahsusada yetiştirildikten sonra evsaf ve sıfatı lâzımeyi haiz insanlara tesadüf edilebilir. Fakat bu gün bu cihetı hakikaten tetkik ve tahlil edecek olursak pek müşkil vaziyette kalabiliriz. Onun için intihap meselesinde bendenizce çok dağdağasız muameleye temayul - göstermek muvafık oluyor. O da zaten firarîden sonra gelmesi herkesçe muntazır olan bir zat vardır. Abdülmecit Efendi. Bir defa bu adam bazı fenalıklar ve hatalar yapmıştı. Şahsiyeti üzerinde Meclisi Alimizde de bir çok tenkidatta bulunmuştur. Bunlara rağmen dün gece bu adam nevama bir senet vermiş oluyor ki (Türkiye Büyük Millet Meclisinin mukarreratını ben kabul ediyorum) diyor. Binaenaleyh intihabatta mazhari sühulet olabilmek için bu zat üzerinde efkârı temerküz ettirmek muvafık olur zannındayım.

Şimdi halife intihap olunacak zatın İstanbul'da kalması veyahut buraya getirilmesi meselesi var ki bu nazik bir meseledir. Efendiler. Şimdi hakiki vaziyeti tetkik edecek olursak İstanbul kuvayi itilâfiyenin kuvayi askeriyesi tahtı işgalindedir. Onların tahtı tesirindedir. Buna hiç şüphe yoktur. Fakat bu tesirin derecesi

dün ile bugün bir değildir. Yani bu gün hiç bir kuvvet kullanmadığımız İstanbul üzerinde haizi tesir ve nüfuz olmaya başlamışızdır. Bunun âtisi bu nüfuzu hakimiyetin şeysine doğru delâlet etmektedir. Bunun en birinci delili Harington'un yahut İngilizlerin kendilerinin İstanbul'da hâkim olmadıklarını veyahut kariben hâkimiyetlerinin zail olacağına kail olarak ellerindeki avı beraber alıp kaçırmak istemişlerdi. Bu delili bahisdir ki biz İstanbul'da tesisi nüfuz etmekteyiz. Bu tamamdır denilemez. Yani Makamı Hilâfet tamamen tahlis edilememiştir. Fakat Türkiye'nin bir vazifesi makamı Hilafeti kurtarmaktır. Bu bizim için bir davayı mahsustur. Bunu Makamı Hilafet olarak nihayetine kadar göstermek ve onun kurtarılmasına çalışmak bizim için hayırlı bir davadır. Bizim için bu dava âlemi İslâm nazarında fevkalâde takviye eden bir mesefedir. Bunu sırsmak doğru değildir. Yani Makamı Hilafeti başka bir yere nakletmek bu günün şeraiti hususiyeti itibariyle doğru olamaz.

İkincisi yine menfi olarak düşündüğümüz zaman makamı hilafet henüz haizi tesir ve nüfuz olmadığımız ve düşmanların tesirinin haizi nüfuz olduğu bir mıntıkadadır. Halifeyi hapsetmek onu tanımamak bu adamların ellerindedir. İsterlerse yapabilirler. Fakat bu tarzı hareketleri bizim aleyhimize değildir. Belki bizi cihan nazarında mağdur ve mazlum göstercecek ve davamızı haklı göstercecek kendi aleyhlerine birtakım harekâtır. Binaenaleyh bunları yapacakları itibariyle hiç bir vakit tevahhuş etmemelidir. Bu itibarla intihap edeceğimiz halifenin orada kalmasını davamız *noktai nazarında muvafık gibi ad ediyorum.*

Üçüncüsü bizim cihan nazarında en büyük kudret ve kuvvetimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir. Efendiler yani Makamı Hilâfet tahu esarette olabilir. Halife namını taşıyan, İngilizlere iltica edebilir ve onlarla beraber kaçabilir. Efendiler her şeyi yapabilir. Fakat Türkiye Büyük Millet meclisinin tarzı idaresini, siyasetini, kudretini katiyen sursamazlar. (*Alkışlar*) Binaenaleyh aman halifeyi kaçıracaklar, esir edecekler, şöyle olacak, böyle olacak diye biz telaş edecek değiliz. Telaş edecek bütün âlemi İslâm olmak lâzım gelir. Onlar da telaş etsinler. Onlar da bizimle beraber ça-

lışsınlar ki Makamı Hilafeti kurtaralım ve serbest olarak bütün cihana şâmil bir halifeyi oraya oturtalım. Onlar da ancak bu surette bize muavenette bulunurlarsa...

Bir de halifenin Anadolu'ya bu günlerde getirilmesi mevzubahis olmamak lâzım gelir. Biz murahhaslarımızı dünya nazarında sulh için Lozan'a göndermişiz ve sulh talep ediyoruz ve sulhun olacağına da ümitvar bulunuyoruz. Binaenaleyh yeni bir hadise, ve çok ehemmiyet verir gibi hiç bir hadise olmamak lâzım gelir. Sulh yapalım diyoruz. Şayet sulh olmazsa, muharebe yapmak mecburiyeti olursa o zaman belki halifenin düşman tahtı tesirinde ben duramam diyip buraya gelmesi ve bizimle beraber burada nazarı dikkati celbederek mücadeleye devam olunması bizim için bir kudret olabilir. Yoksa gelmesi ve getirtilmesi meselesi değildir. Bizi duçarı zaaf eden bir meseledir. Sonra arkadaşlara evvel ve ahir arz ettim. Tekrar edeyim, bütün zihniyetlerin tenevvür etmesi için tekrar lüzum görüyorum. Türkiye halkı bilâkaydüşart hâkimiyetine sahip olmuştur. Hâkimiyet, hiç bir renkte hiç bir şekilde hiç bir mana ve delâlete iştirak kabul etmez. Halife olsun, unvanı ne olursa olsun, bu milletin mukadderatında bir müşareket sahibi olamaz. Efendiler millet buna katiyen müsaade edemez ve bunu teklif edecek hiç bir Millet Vekili olduğuna kani değilim. (*Alkışlar*) binaenaleyh bütün harekâtımız bütün mükadderatımız bu noktai nazarda olabilir. Başka türlü imkânı katîsi yoktur. (*Fetvai şerif okunsun sadaları*)

VEHBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) - Efendim, Yusuf Ziya bey ruhaniyet, cismaniyet diye bazı şeyler söyledi ve diğer zamanlar da bu kelime istimal olunuyor. Ruhaniyet, cismaniyet tabiri nisraniyete ait bir tabirdir. İslâmiyette ruhaniyet, cismaniyet diye tabir yoktur. (Şiddetli alkışlar) Sonra arkadaşlardan ekseriye efendim hilâfetin vazifesi nedir? Bu ikide bir soruluyor. Efendiler İslâmiyet'te müstebit bir hükümet yoktur. Hükümeti İslâmiye tamamen meşruatır. Fakat meşrutiyeti şeriatın ahkâmını icra suretiyle meşruttur. Ama bu olabildi mi olamadı mı? Evet suistimalat ta oldu, şeriata hiç yanaşmayanlar da oldu, ahkâmı şeriatın haricine de çıkıldı. Fakat makamı hilafetten veyahut makamı hü-

kümdaride bulunan adamların bu vazifeyi ifa etmemelerinden dolayı bu vazife kendilerinden sakıt olmak lâzım gelmez. O vazife ile memur edilir. Fakat ifa etmemişlerdi. Halife İslâmlara ait bir ünvandur. Ve Kur'anı azimüşşan ile sabittir. Efendiler Cenabı Hak Hazreti Adem'i halife kıldım buyuruyor. Fakat hilâfetin manası efendiler dünyayı vakti merhununa kadar imara say etmektir. Bu imara da şeriat dairesinde sây etmektir. Binaenaleyh halife olan zat, şeri şerifin ahkâmını icraya memur olması lâzımdır. Hilâfet, İslamlara mahsus bir unvan dediğimin sebebi de budur. Çünkü İslâm riyasetinde bulunana halife deniyor. Bu da ahkâmı Şeriyeye icra ile memurdur. Halife denilen zat tenfizi ahkâma, icrayı hukuka, mazlumun intikamını zalimden almaya... Kadir olmalı. Fakat efendiler halife denilen âlim olmalı, müctehit olmalı, sahibi rey ve tedbir olmalı. Bunun içinde de şecaat besalet te var, her şey var. Fakat bu şeraitin cemini bir şahısta bulmak imkânı var mıdır yok mudur? Elcevap: Yoktur. Yok olunca ne oluyor şer'an umuru ehline tevdi ile tadimi âmal tarifesine riayetle makamı Hilâfette bulunur. Şimdi efendiler bizim hali hazırımıza gelince, evet biz bir halifeye biat ederiz. Bu Müslümanlar için vaciptir; lâzımdır. Hatta tehiri de caiz değildir. Bu halife de lâzım gelen vazaifi şeriyesini Meclise terk eder. Meclis vasıtasiyle icra ettirebilir. Bunun için cümlenizden rica ederim. Evvel intihap meselesini bilelim de sonra sıfatlarını düşünelim. (*Doğru sesleri*)

REİS - Efendim deminki fetvayı Encümene göndermiştiniz. Encümen bir mazbata yazmış arzu ederseniz okuyayım.

Şeriye Encümeni Mazbatası

Heyeti Vekilenin halifenin firarından bahisle Meclisin kararı veçhile aherinin intihabına dair Meclise vaki olan beyanatına binaen cereyan eden müzakere neticesinde Şeriye Vekâleti Celilesi tarafından fetva israrı lüzumu teklif olunmasiyle Vekâleti müşarünileyhadan takdir buyrulan fetva Mecliste kıraat olunmuş ve fetvayı celile tarzı tahririnde usul ve teamülü kadimeye tevafuk etmiyen bir noktası ki o da tahsisen inhilâlin beyan edildiği cihettir. Bu cihetin tasrihi talep olunmuş ve Meclisçe bu cihetin ilâvesi

lüzum ve ademi lüzumu müzakere olunmak üzere keyfiyetin Şeriye Encümenine havalesi kabul olunarak Encümenimize tevdi olunmakla bu babta müzakere icra edilmişti. Neticede fetvanın esbabı inhilâli mübeyyin olan metnin vakıa mutabık olduğu cihetle yalnız şıkkı sani olarak bu surette munhali olur mu ibaresinin tahrir ve Heyeti itfaiyece imza edildikten sonra Şeriye Vekâleti Celilesince imza olunması usulü müttehazaya muvafık olduğuna müttefikan karar verildi.

18 Teşrinisani 1338

Aza	Kâtip
Konya	
Rifat	
M.M.	Şeriye ve Evkaf Encümeni Reisi
Karahisarı Sahip	Ankara
İsmail Şükrü	Mustafa
Aza	Aza
Denizli	Adana
Hasan	Mehmet Hamdi
Aza	Aza
Kütahya	Erzincan
Seyfi	Fevzi

Minettevfik

Bu meselede, eimmei Hanefiyeden cevap ne veçhiledir?

İmamı Müslimin olan Zeyt düşmanın umum müslimin aleyhinde mucibi mahvolan tekâlifi şedidesini bilâzarure kabul ile hukuku İslâmiyeyi müdafaadan aczini izhara müslimînin müdafaaten mücahedelerinde düşmana muvafakatle müslimînin ihtilâl ve intikâsını mucip harekâta fiilen teşebbüs ve harekâtı ihtilâlkaraneye devam ve ısrar ve badehu ecnebi himayesine iltica ederek Makamı Hilâfeti terk ve firar ile Hilâfetten bilfiil feragat etmekle şeran münhali olur mu?

Elcevap: Allahü Alem Bissevap ; Olur.

Ketebetülfakir
Afa Anhülgani
Mehmet Vehbi

Bu suretle hukuk ve menafii İslâmiyeyi siyaneten Makamı Hilâfete lâyık bir zata erbabı hallü akit tarafından biat olunmak vacip olur mu?

Elcevap: Allahü Alem olur.

Ketebetülfakir
Afa Anhülgani
Mehmet Vehbi

REİS- Efendim; müsaade buyurursanız usulü müzakereye ait bendeniz maruzatta bulunayım. Encümene havale buyurduğumuz Şeriye Vekâleti tarafından verilen fetvayı Encümen bir mazbata ile tadilen Heyeti Umumiyeye göndermiştir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) - Reis bey; celsei aleniyeye geçtiğimiz zaman Encümene gönderildiği zikredilmesin. Bendeniz teklif ediyorum. Doğrudan doğruya bu fetva resen gelmiş gibi reye vazedelim.

REİS - Efendim; fetvayı reye koyalım. (Fetva reye konulur mu sesleri) (Mazbatayı sadaları)

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) - O veçhile tashih olunmuştur. Reye lüzum yoktur.

REİS -Araya koyacağım şey nedir efendim; Encümenin mezbatasını reye koyacağım. Bu kabul edildi mi, keyfiyeti hal tamam oluyor. Encümenin mazbatasını kabul edenler... (Efendim, çok rica ederim reye koyuyorum) Dikkat edin; reye konan hal fetvasının mücyyit olan Şeriye Encümeni mazbatasıdır. (*Gürültüler*)

RAGIP BEY (Kütahya) - Efendim; mazbatada halline dair bir kayıt yoktur. Halline karar verilmesine dair hepimiz ittifak etmişizdir.

REİS - Müsaade buyurunuz efendim biz de onu söylü-

yoruz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) - Hal'i kabul edenler diye reye koyunuz.

REİS - Efendim, rica ederim şaşırtıyorsunuz. (*Müttefikan sesleri*) Efendim; tekrar reye arz ediyorum.

Bunu kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) - Efendim; intihap meselesini halledelim, ondan sonra celsei aleniyeye geçelim.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) - Fakat intihaba dair müzakere devam etmelidir.

REİS - Kim diyor müzakere yoktur.

LÜTFİ BEY (Malatya) - Efendiler..

YASİN BEY (Gaziantep) - Efendim; neyi müzakere ediyoruz?

REİS - Rica ederim. Mevzubahis olan mesele ne idi? Onun bir cüz'ü bitmiştir. Ne söyliyeyim. Sözlerini keseyim mi?

LÜTFİ BEY (Malatya) - Meydanda iki mesele vardır. Bu gayet muazzam ve mühimdir. Binaenaleyh bu hususiaki içtihadatımı ve mutalaatımı heyeti Celilenize arz edeceğim. Biraz teenni ile dinlemenizi rica ederim. Meydanda iki mühim mesele var. Birisi hal meselesidir. (*O bitti sesleri*) Buna diyecek yok. Birisi de intihap ve biat meselesidir. Fakat fetvayı şer'i şerifde noksaniyet var. (*Gürültüler*)

HÜSEYİN BEY (Elâziz) - Fetvaya ait söz söylemeyiniz Lütfi Bey.

LÜTFİ BEY (Devamla) - İtmam edeyim efendim. (*Olmaz o mesele bitmiştir sesleri*)

HÜSEYİN BEY (Devamla) - Esbabı hali noksan bırakıyorsunuz. Esbabı hal'in noksanını söylüyorum. (*Gürültüler*) Esasen müslimîn arasındaki sefki dimaya sebebiyet vermesi meselesi fetvaya derecetmek lâzım gelirdi, bu unutulmuştur.

REİS - Buna ait söylemeyiniz efendim. Çok rica ederim. Başka noktadan bahsedin.

LÜTFİ BEY (Devamla) - Bu âlemi İslâm nazarında çok

mühimdir. (*Gürültüler*)

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) - Anlamamışsın sen.

LÜTFİ BEY (Devamla) - Halife fiilen sefki dimaya sebebiyet vermiştir. (*Var var sesleri*) Gelelim intihap meselesine:

Şimdi emri intihapta halifenin burada bulunması..

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) - Ne yapacaksınız söyleyip te efendim. Dinlemeniz kifayet eder.

LÜTFİ BEY (Devamla) - Mütalaa olarak söyledim. Vaz geçtim, arzu ederseniz kabul edersiniz, arzu etmezseniz kabul etmezsiniz. Şimdi intihap meselesi hakkında söyliyeceğim.

REİS -Lütfi Bey hâlâ, o noktada mı ısrar ediyorsunuz (*Patırdılar, gürültüler*) Rica ederim söyleyin.

LÜTFİ BEY (Devamla) - ikincisi intihap meselesidir. Şimdi Halife İstanbul'da iken bizim buradan Halifeyi intihap edip biat etmekliğimiz veyahut Halifeyi buraya getirip biat etmekliğimiz meselesidir. Şimdi bizim buradan intihap etmekliğimiz şer'iî şerife muvafık değildi. (*Muvafıktır sesleri*) (*Gürültüler, patırtılar*) Esbabım izah edeyim şimdi. (*Gürültüler*) Esaretle bulunduğu (*Gürültüler*) Rica ederim (*İçtihat serbesttir sesleri*)

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Aynı mukabeleyi yaparız Reis Bey. Sükût etsinler.

ABDULHAK TEVFİK BEY (Dersim) - Reis Bey, herkes bu kürsüden söz söyliyebilir. Ne için kesiyorlar. İçtihat serbesttir. *Rica ederim Reis Bey söz söylemek memnu mudur?*

REİS - Efendim bu tarzda müzakere edilmez ki..

LÜTFİ BEY (Karahisarışarki) - Niye gürültü yapılıyor?

REİS - Efendim oturalım da dinliyelim. Ne oluyorsunuz?

LÜTFİ BEY (Devamla) - Şimdi İstanbul'un işgal altında bulunmasına ve Halife intihap edeceğimiz zatın da İstanbul'da bulunmasına karşı biz bugün buradan bu Halifeyi intihap edersek o Halife hürriyeti şahsiyesine malik midir, değil midir? (maliktir sesleri) Öyle ise İstanbul işgal altında değildir ve İstanbul'da Hükümetimiz tamamen hakimdi. Halife intihap edeceğimiz zatın her türlü kuyut ve şuruttan ve taarruzdan azade bulunduğuna kanaat

ediyorsak bu suretle orada iken biat edebiliriz. Yok bundan tereddüt hasıl olursa mademki bugün Halife orada ecnebinin işgali altında bulunacaktır. Aynı vaziyete maruz kalacağız. Halifeyi buraya getirip biat ettikten sonra iade etmek meselesi var. Sonra biz Halifeyi İstanbul'da iken orada bulunduğu zaman biat etmeye bizi mecbur edecek hal nedir. Evvelemirde merkezi hilâfet ve merkezi hilâfeti İslâmiye olan İstanbul'un vaziyeti idariyesi hakkında izahat versinler.

OSMAN BEY (Kayseri) - Hüsnü Efendi buna cevap versin.

LÜTFİ BEY (Devamla) - İstanbul'un vaziyeti idariyesi hakkında Halifenin buraya gelmesi oradaki vaziyetimizi sarsıma tehlikesi vardır. Halbuki oradaki vaziyetimiz Halifenin buraya gelmesiyle sarsılmaz itikadındayım.

SIRRI BEY (İzmit) - Lütfi Bey; suali Şeriye Vekilinden sorun.

LÜTFİ BEY (Devamla) - Şeriye Vekilinden soruyorum. İstanbul'daki Halifenin serbestisine kani misiniz? İstanbul'daki Halifenin ecnebi tesirinden, her türlü taarruzdan azade olarak hür ve serbest olarak bulunduğuna kani misiniz?

VEHBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) - Sözlerini söyle de ondan sonra.

LÜTFİ BEY (Devamla) - Sonra bizim İstanbul'un hilâfeti İslâmiye olarak, hilâfeti nefsi millîsinde temerküz *ettirmiş* olan Türkiye'ye terkedilmesi ta mütarekenin bidayetinden şimdiye kadar bütün düveli mütelifenin tahtı tasdikinde olan bir meselesi üzerine değildir. Zaten kürrei arz üzerinde bulunan dört yüz milyon İslâma karşı İstanbul Merkezi hilâfeti İslâmiye olarak bırakılmıştır. Binaenaleyh Halifenin muvakkaten bir yere gelmesi, gitmesi onun buraya gelmesi, ona burada biat edilmesi İstanbul'un idarei siyasiyesi üzerinde katiyen tesiri yoktur. Bu böyle bulunduğu halde Halifeyi kendi içimize getirip de kendimize karşı onun da bize tamamen vazifei şer'iyesinin bihakkın ifa edeceğine yemin *verdirdikten ve usulen lâzım gelen biatı ifa ettikten sonra* Halifemizi tekrar mahalline hâkim olarak göndermek daha muvafık; ev-

fak ve daha ümridir. İstanbul'un vaziyetine hâkim olarak göndereceekleri... Binaenaleyh bu gün burada halifeye biat edecek olursak bütün dünya üzerinde bulunan dört yüz milyon nüfusu İslâmiyeye karşı İstanbul'da bulunan halifenin şimdiye kadar hali esarette olduğunu ilân ettiğimiz halde aynı esaret mevkiinde bulunan bir halifeyi yeniden intihap ettiğimiz zaman diğer âlemi İslâm bu tenakuza, bu tezada ne nazarla bakacaktır? Binaenaleyh bunun vaziyeti siyasîmiz üzerinde tesirat siyasiyesi yoktur ve olamaz. Çünki Hindistan'da ve sair yerlerde bulunan âlemi İslâm'a karşı düveli mutelife İstanbul'u merkezi hilafeti İslamiye olarak terketmiştir. Bu günkü Lozan Sulh Konferansında bile İstanbul'un hâkimiyeti meselesi üzerinde bu mevzubahis olamıyacaktır. Çünki şimdiye kadar onlar da İstanbul'u muvakkaten işgal altında bulunduruyoruz diyorlar; ve bütün âlemi İslâma karşı bunu da daimî surette tekrar ediyorlar. Bu yolda vesaiti mühimme ve vesaiki siyasiye mevcuttur. Binaenaleyh biz şimdi bir vehim itibariyle kalkıp da İstanbul'da bulunan halifeye biat etsek bu surette hareket kendi tevahhümatımıza vücut vermekten ibarettir. Bu, tevâhhümdür efendiler. Halife buraya gelmeli ve ona burada biat etmeliyiz. Hülâsai fikrim budur. Bunun haricinde yaparsak indüllah mes'ulüz. Bütün âlem nazarında da yanlış telâkki edilmiş olur. (*Ayak patırtıları, şiddetli gürültüler*)

MEHMET VEHBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) - Efendiler müsaade buyurunuz Lütfi Bey Hazretleri bir defa diyor ki İstanbul'da olup da Halife olacak zata buradan şer'an biat caiz değildir... Şer'an bu biat caizdir, efendiler.

LÜTFİ BEY (Malatya) - Hayır öyle demedim efendiler. (*Gürültüler*)

REİS - Kesmeyin efendim, cevap veriyor, dinleyin.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) - Dedi efendim, ben biliyorum, velevki arkadaşımız dememiş olsun. Ben bir meselei şeriye beyan etmiş olayım. Mağripte olan bir adama meşrikde bulunan herhangi bir Müslüman biat edebilir, biatta hiç bir mani yoktur. Bu bitti. Bundan sonra İstanbul'da olan bir adamı intihap ettiğimizde o zat hürriyeti şahsiyesine malik midir? Değil midir diyoruz. Evet Lütfi

Bey, zannedersem İstanbul'un eski haliyle şimdiki halin beynini tefrik etmemiş İstanbul'da bugün lehülhamd velminne oldukça idare elimize geçmiştir efendiler. (Bravo sesleri) Müsaade buyurunuz eskisi gibi değildir. Bununla beraber efendiler zararlar içtima ederse ehveni ihtiyar etmek kavaidi şeriyedendir. Soruyorum ki zatı âlilerine ve Lütfi Bey'e İstanbul'dan Halife olacak diye bir adamı buraya araba ve vapurla getirip de bilâhare biat ettikten sonra İstanbul'a göndermekte bir mahzur var mıdır? Yok mudur?

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Hiç bir mahzur yoktur.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) - Beyefendi bilhassa zatı âlinize söylüyorum, bunun tacili vaciptir ve şer'an tacili lâzımdır. Öyle ise İstanbul'da intihabda bir fark yoktur buraya gelip de biat nasıl olur? (*Gürültüler*)

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Biat burada olur fakat intihap şimdi yapılsın.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) - İntihap ile biat beyninde fark yoktur. İntihap etmek demek sen müslimin üzerine imamsın demektir. Sen ona istersen intihap de, istersen biat de. İstersen başka bir tabir yap, hepsi birdir. Rica ederim, bu günkü hali maslahatı düşünmekle bunu intihap etmek Müslümanlar namına, millet namına, Meclis namına bence eslem olduğunu söylüyorum. Ama rica ederim efendiler, intihap ettiğiniz zatı, evet Ali efendi olur, Veli efendi olur, onu heyet takdir eder ve mesele biter. Bunlar üzerinde vakit kaybetmek her halde bizim için doğru değildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) - Bendeniz iki mesele soracağım Hoca Efendi. Biri intihap, biri de biat meselesi. İntihap meselesinin isticalinde ben de taraftarım. Fakat esasen intihap etmek (minellezine..anülmünker fehvü halife ve halifei resul ve kitabullah) ben bir kere intihap etmişim. Fakat ben şimdi bir adama biat, edeceğim. Biatın esası iki şeyle olur. Biri name ile biat, biri de estaizübillah (innellezine yübayüüneke innema yübayüünallah) diyor. Hatta bu ayeti kerim..

BİR MEBUS - Amin.

SALİH EFENDİ (Erzurum) - Kim diyor amin? Bunun için erbabı hal ve akdin yeden beyet tabaiyet etmesi lâzım mıdır, değil

midir? Name ile biat memaliki sairede mahsur kalan ümmeti İslâmiye içindir. Yalnız bu ciheti lütfen hal buyurun da mesele tenevvür etsin ve kapansın.

VEHBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) - Efendim, her şey imkân ile mukayyettir. Şimdiki halde imkân var mıdır, yok mudur?

SALİH EFENDİ (Devamla) - Bunu kabul ederim.

VEHBİ EFENDİ(Devamla) - Kabul ettin ise geçiyorum.

SALİH EFENDİ (Devamla) - Hayır, imkânda mesele arama.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) - İmkân ile mukayyet olunca ve şimdi şu saatte bir imam intihabı lâzım olunca, zatı âlinize soruyorum? Yeden beyet musafaha suretiyle imkânı var mıdır? Yok mudur?

SALİH EFENDİ (Devamla) - Yeden beyet imkânı vardır. (Katiyen yoktur sesleri) vardır. Biz bunu yapabiliriz. Hatta yalnız Hazreti Muhammed'e biat eden bir kavmin... milleti olduğu için ona hitaben demiştir ki «...Çünki onun elini tutmakta mahzur vardı. Fakat erbabı hal ve akdin elini tutmak, bizzat musafaha etmek şartı azamdır. Nakisi isbat buyurunuz.

VEHBİ EFENDİ(Devamla) - Tayyare ile mi getireceğiz Salih Efendi?

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) - Mesalihi şeriye başkadır. İmkân noktası gene başkadır. Bu bir meselei şeriyedir.

HAMDİ EFENDİ(Diyarbekir) - Hoca Efendi bütün bu şeriyede nasib ve tayin diyor. İntihap demiyor.

RASİH EFENDİ (Antalya) - İntihap ile biat arasındaki fark nedir?

HAMDİ EFENDİ(Devamla) - Biat demiyor. İmamın nasıp ve tayini vaciptir diyor. Biatı nereden çıkarmıştır?

VEHBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) - Rica ederim, Salih Efendi bizden suat soruyor.

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Efendim; Türkiye Büyük Millet Meclisinin Şeriye Vekili olmak suretiyle zatı âlilerinden

soruyorum. İntihap olunmak suretiyle her hangi bir halife nasbolunabilir ve bu intihap telgrafla ihbar olunabilir. Bunu herkes tasvip etmektedir ve tesri de ister. Fakat bu noktaya başka nikatı güzergâh ederek gitmek doğru değildir. Meselenin tamam olması için intihap yapılır. O zat da icabet ettiğini bildirir. Fakat bunun tamamı için teyiden biat olunursa bu husus tamamlanır. Bunda zaman yoktur, bilakis menfaati azime var. Şimdi siyaset bahsinin yeri değildir. Siyaset bahsi için ayrıca konuşuruz. Bunun hilâfında bir fikriniz varsa burada söylersiniz efendim. Fakat şer'an aslolan budur.

Zatı âlinize de Şeriye Vekili olmak sıfatiyle soruyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) - Saçak öpmek mi istiyor.

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Saçağı sizler öpmüşsünüz, Saçak yüzü ben görmedim.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) - Sizler kim?

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Bazıları.. (*Gürültüler*)

Ben saçak öpmemişimdir, saçak yüzü bile görmemişimdir. Bazıları. (*Gürültüler*)

VEHBİ EFENDİ (Şeriye Vekili) (Konya) -Efendim; rica ederim işi uzatıyoruz. İntihabı biatta, yani biat olunacak zatın huzuru şart değildir.

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Okuduk, biz İslâmda şart olduğunu okuduk.

VEHBİ EFENDİ(Devamla) - Vuzuh vardır, efendim. (*Gürültüler*)

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) - Bendenize söz verirseniz yanıldığınızı anlarsınız... Bu da esasatı şeriyeye nazaran bir meclistir olur. Bunun için ittifak lâzımdır. İttihadı olmayan bir şeyin mütebar olması sonradan hilâfı aslolarak teshilen lilnastır. Bu hilâfı asıldır. O hilâfet meselesinde olamaz.

VEHBİ EFENDİ(Devamla) - Teshilen lil maslahadır efendi bu. Vuzuh şart değildir. İntihap, biat gaipden de olur.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarısahip) - Efendiler, bu mesele başka. Hoca efendi hazretleri yanılıyor.

ATIF EFENDİ (Ankara) - Sizin hepinizin itimat ettiği ada-

ma karşı ben şimdiye kadar laf söylemedim, sizin hepiniz ettiği... İstanbul'da halife olan zata... etse bizim muvafakatımız ve bizim hepimizin biatı addolunur diyor. Sarahateŋ söylüyor şeri şerif. (*Buna mani olunuz sadaları*)

REİS -Rica ederim, müsaade buyurun, bir dakika oturalım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Arkadaşlar; ben yapılması lâzım gelen muameleyi şimdi arz edeceğim gibi tasavvur etmekteyim. Heyeti Celileniz halifeyi intihap eder. Bunun üzerine Meclisin bir intihap karamamesi ortaya çıkar. Bu karamame üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi bir intihap karamamesi ortaya çıkar. Bu karamame üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi filân zatı Makamı Hilâfete intihap ettiğine dair bir beyanname tertip eder. Aynı zamanda Makamı Hilâfete intihap olunan zat dahi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Makamı Hilâfete intihap edildiğini bütün âlemi İslâma tebliğ edecek bir beyanname olacaktır.. Her iki beyanname dahi meclis tarafından görüldükten sonra tespit olunacaktır. Bu kararla beraber bu iki beyanname intihap olunan zata Meclisinizin tespit edeceği bir vasıta ile bildirilecektir. İntihap olunduğu kendisi kabul ederse o beyanname imza ettirilecek ve o beyanname de âlemi İslâma gidecektir. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi beyannamesi de âlemi İslâma gidecektir. Başka hiç bir muameleye lüzum yoktur. (*Müzakere kâfi sadaları*)

REİS - Efendim, burada üç tane takrir vardır, müzakerenin kifayetine dairdir.

HASİP BEY (Maraş) - Efendi, Lütfi Bey bir sual sordu. Fakat Vehbi Efendi cevap vermedi. İstanbul'un işgali münasebetiyle hallü akde muktedir olmayan bir zatı Makamı Hilafete geçirebilir miyiz.? (*Verdi sadaları.*)

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Cevap verdi canım verdi.

REİS - Efendim, müsaade buyurun Müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. Maamafih söz almış bir çok arkadaşımız da vardır. Münasip görürseniz bir takrir var. Okuyacağım.

İSMAİL ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) - Reis Bey kifayet

aleyhinde söyleyeceğim efendim, efendiler, öyle bir mesele konuşuyoruz ki âlemi İslâm'da belki bin senedenberi hilâfet dolayısiyle fitne yangınları uyanmıştır. Bu gün öyle bir mesele halledivorsunuz ki; bütün âlemi İslâmın mukadderatını bu kürsüde halledeceksiniz. Rica ederim. Mesele ariz amik tetkik edilsin. Ondan sonra halledilsin ve halli âzım gelen şu mesail zannedersem ulema arasında da badii ihtilâf olmuştur. (*Öyle bir şey yok sadaları.*) Halbuki meselenin bir cihcti fıkhiyesi vardır, bir de cihcti siyasiyesi vardır. Cihcti fikhiyesine gelince; efendiler. (*Kifayet aleyhinde söyleyecektiniz sesleri.*)Kifayet aleyhinde evet. Bu esbabı mücibedir. Cihcti fıkhiyesi; ulemai İslâmın, fukahayı İslâmın içtihadiyle sabittir ki, hilâfet o da sair ukudu şeriye gibi bir akdi şeridir. İntihap... (*Gürültüler*) Rica ederim, beş dakika dinleyiniz, şeriattan bahsediyorum. (*Gürültüler*) Efendiler, ademi kifayetin esbabı mucibesini arz ediyorum. Tekrar ediyorum, halifç intihabı başkadır, yani intihap başkadır, biat başkadır, hilâfete bir zatın, yani halifenin nasıb ve tayini vaciptir. Fakat nasıb, biat suretiyle hâsıl olur.

İntihaba gelince,intihap biat değildir. Eğer intihap biat olsaydı, Hazreti Ömer'in tayin etmiş olduğu zat halife olurdu. Erbabı hallü akit ki bunlardan birisini halife kabul etmeği sonraları müslimin kabul etmişti. İşte bu altı kişi kimi intihap ederse ona biat edeceklerdi. Bu altı kişinin ârâsı Hazreti Osman'la aleyhte takarrür etti. Binaenaleyh, biat Hazreti Osman'a olmuştu. Ondan sonra umum ashab birden biat ettiği için Hülafayi Raşidin içinde bilittifak, yani kimsenin reyi hariç olmamak üzere Makamı hilâfeti ihraz eden ancak Hazreti Osman bin Affan Radıyallahü anhülmennandır. Sonra Hazreti Ömer'in ve Hazreti Ebubekir'in hilâfetlerinde esbabı güzinin rüesasından bazı zevat bu hülefaya biat etmemişlerdir. Lâkin bunların hilâfetlerinde biat etmediğinden - Hazreti Osman kadar müttelik değildir. Lâkin bunların hilâfetinde bir iki kişinin biat etmemesi bunların hilâfetinde bir iştibah zemini teşkil etmez. Yine alettahkik Halife Resulüllahtır. Bu işlerde. (*Sadede geliniz sesleri.*) Müsaade buyurun efendim, Hilâfet biat olunca, akit olunca; kütübü fıkhiyeye göre akittir. Akitte esas olan

tarafeynin icap ve kabulüdür. Fukahanın beyanına göre akit, tarafeyni akdeynin icap ve kabulü ile tamam olur. Hilâfet meselesinde icap, erbabı hallü akit tarafındandır. Erbabı hallü akit ise şu Meclisi Alidir. Bugün... (*Gürültüler*) Akitte... (*Esasa girişiyor sesleri*)

REİS - Esas hakkında söylüyorsunuz; esbabı mücibe ve kifayet aleyhinde söyleyecektiniz.

İSMAİL ŞÜKRÜ BEY (Devamla) - Bugün akitte meclisin ittihadı şarttır. Bu mesele fıkıha taalluk eder bir meseledir.

Bu mesele hallolunmadıkça hilâfet gibi bir emrü mühimde, şeriatın tayin ettiğinden başka hilâfı asıl bir kaideye ibtina ederekten böyle bir emri şeriyi şu Meclisi Alinin kabul etmesi doğru değildir. Bu meselenin her halde halli lâzımdır. Diğer meselenin ondan sonra halli lâzımdır.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) - Hoca efendi gitmeyiniz. Bu tarafa bakınız. Bir şey soracağım. (*Söyle sadaları*) Müsaade buyurun. Müzakerenin kifayeti aleyhinde söyledi. Fakat hallü faslolmadık bir mesele varmış. Ne ise söyle o meseleyi.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) - Şeriye Vekili dedi ki, gıyaben biat caizdir. Efendi, ittihadı meclis lâzımdır. Akitte ittihat şarttır. Efendim, sonra biat meselelerinde burada icabı, İstanbul'da kabulünü fukaha, maslahata binaen ve hilâfı asıl olarak biatı tecviz etmiştir. Böyle hilâfet halifenin buraya gelmesinde mahzur yoktur.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) - Olamaz efendim, keşke bileydim, sabahleyin kitap önümde idi, buraya getirir sana gösterirdim . Müsaade buyurun, şimdi efendiler bu zat demek istiyor ki, *gıyaben biat caiz değildir. Böyle mi demek istiyor.* bilmiyorum, (*Öyle dedi sesleri*) sonra el ele vermeyince ve bu halli akitte bizzat kendilerine biat etmedikçe arkalarından olmaz hayır efendiler, bu böyle değildir. Biraz yanlış bellemiş Hoca Efendi. (*Handeler*) Bizim orada hallü akitte bulunacak üç beş tane mebusumuz vardır. Efendiler, hocalardan bir tanesi ilmen biat edecek olursa onunla da halife olur. Ben bunun kitapta yerini gösteririm. Ama başka türlü olur. Beş kişi, on kişi bir heyet gider, biat edilir.

Daha alâ canım. Onda hiç bir şey yoktur. Üç kişi, on kişi, hatta en mühim adamlardan bir kişi dahi biat etse olur. Ciheti fıkhiyesi budur. Ama siyaset cihetinden biz gidip de veya o gelip de biat icra edilmesi lâzım imiş. Ben bunu bilmem ama şeran evvelce dediğim veçhile olur. Şimdi intihabımız ve oradakilerin biatı kâfidir. (*Alkış*)

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) - Müsaade buyurun arkadaşlar. Bir noktayı izah edeyim. (*Hayır sesleri*) Ahkâmı şeriyeyi yanlış telâkki ediyorsunuz. rica ederim; ahkâmı şeriye... (*Hayır sadaları.*) (*Şiddetli gürültüler*)

SAMİ BEY (İçel) - Reis Bey , diğerine nasıl söz verdin.

REİS - Efendiler. Ben...

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) - Bu tamam değildir, Bendeniz hükemanın kelâmından bahsettim. Hocaefendi felsefeden bahsettiler. Ben esasatı fihkiyeden bahsettim. (*Gürültüler*)

REİS -Efendim, söz müzakerenin kifayeti aleyhinde idi. (*Reye sadaları, gürültüleri*) Efendim, bu kadar gürültü içerisinde herkes ayakta. Ben nasıl anlıyayım. Bir kere müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. Müzakerenin kifayeti aleyhinde bir kişi de söz söylememiştir. Mesele bitti. (*Gürültüler*) (*Mesele mühimdir sadaları*)

Efendim, müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ(Devamla) - Mesele mühimdir. Müzakere nasıl kâfi olur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) - Sus artık Hoca Efendi.

ZİYA HÜRŞİT BEY (Lâzistan) - Reis Bey; ben kendi hesabıma halife filan istemiyorum. (*Canın isterse sadaları*)

REİS - Efendim, takrirler var, rica ederim dışarı çıkmayalım; ekseriyete halel gelir, Sivas Mebusu Vasıf bey ve rüfekasının takriri;

Riyaseti Celile'ye

Halifenin İstanbul'da ecnebî tazyiki altında kalarak ifayı

vazîfeye gayrı muktedir bulunması mehaziri daîdir. Binaenaleyh, müntahap halifenin buraya biat icra olunmak ve İstanbul ecnebi işgalinden kurtarılıncaya kadar muvakkate burada kalmak üzere Ankara'ya davetini ve gerek Büyük Millet Meclisi tarafından ve gerekse Anadolu'ya muvasalatı akabinde halife tarafından merkezi mukaddesi hilâfeti İslâmiye olan İstanbul'dan tebaüdü muvakkati esbabının beyannamelerle âlemi İslâma ve cihanı medeniyete ilânını teklif eyleriz.

Sivas	Lâzistan
Vasıf	Ziya Hurşit
Karahisarısahip	Erzurum
Mehmet Şükrü	Süleyman Necati
Mersin	Sinop
Selahattin	Hakkı Hâmi
İçel	Yozgat
Mehmet Şevki	Feyyaz Ali

Muş Mebusu Ahmet Hamdi Efendinin takriri
Riasyeti Celileye

Erzurum kongresini müteakip münhal'i Vahidüddin'e yazdığı malum beyannamesiyle ispat rüşdünü ipat eden Abdülmecit Efendi Hazretlerinin intihabını teklif eylerim.

Muş
Ahmet Hamdi

Gaziaymtap Mebusu Abdürrahim Lâmi Efendinin takriri:
Riyaseti Celileye

Halife-i İslâmı kudreti içtihat, kudreti kaza, teçhizi cüyuş ile bilcümle hudut ve nüfuzu İslâmı muhafazaya kudreti fiiliyesi olmak gibi evsafı haiz ve cami bugün bir Halife bulmak gayrimümkün olduğundan vezaifi mezkûreyi bugün icrai ümmeti temsil eden Meclisi Ali derûhde etmişse de Halife bulunduğu şehrin en

büyük camiinde cuma ve ikindi namazlarında bilfiil imamet etmek ve Hulefayı salifenin kisvei diniyesini lâbis olması lüzumunu da intihabda şart edilmesini teklif eylerim.

Gaziayıntap
Abdurrahman Lâmi

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin takriri:
Riyaseti Celile'ye

Hilâfet esaret kabul etmez. Halifenin her halde hâkimiyetimizin bil fiil müesses olduğu bir mıntıkada bulunması ve binaberin tahlif ve biat için Halifenin her halde Anadolu'ya geçirilmesi lâzımdır. Bu lüzumu teklif ve işbu takririmizin tayini esami ile reye vazım teklif eyleriz.

Kayseri	Mersin
Osman	Salahattin
İzmit	Erzincan
Sırrı	Hüseyin
Bitlis	Antalya
Yusuf Ziya	Ali Vefa
Maraş	Siverek
M. Hasip	Bekir Sıtkı
Dersim	Yozgat
Mustafa	Bahri
Yozgat	Karahisarısahip
Feyyaz Ali	Mehmet Şükrü
Erzurum	Erzurum
Salih	Süleyman Necati

Kangırı
Neşet Kâzım

Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit beyin takririyle bu takriri ikisi aşağı yukarı aynı mealdedir. İkinci takrir on beş imza ile tayini esami talep ediyor. Binaenaleyh bu takrirleri tayini esami ile reye

koyacağım. (*İstemez, bir kere halifeyi intihap edelim sadaları*)

Rica ederim efendim; bir kere Halife intihap olunmadan evvel Halifenin buraya gelmesinden gitmesinden bahis doğru olamaz. Bu mantıkî olarak Halife intihabından sonra halledilir. Bir kere Halife mevcut olsun ondan sonra bu mesele hallolur.

Şimdi intihap meselesini nasıl yapacağız ne buyuruyorsunuz?

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekili Heyeti Reisi) (Sivas) - Müsaade buyurun. İntihabın ne suretle olacağı mevzuubahis oluyor. Heyeti Vekile arkadaşlarımız namına arz ediyorum. Uzatmayalım. Mesele naziktir. Fesada son derece müsaittir. Her halde intihabın en kısa en müspet şeklini düşünün. (*Reyi işarî sadaları*)

SELAHATTİN BEY (Mersin) - Efendim; intihap mevzuubahis oluyor. Bendeniz iki fikir görüyorum rüfekada. Birincisi, derhal intihabın yapılması fikrinde, diğeri de derhal intihabın yapılması fikrinde olmakla beraber kudret ve kuvvetinizin tamamiyle hür ve serbest olamadığı ve binaenaleyh cuma namazlarının dahi hür ve serbest bir memlekette kılınması hususunda Halifenin şartı bulunduğu cihetini ileri sürerek Halife ilânı için evvelâ Halifenin çıkarılması yani evvelâ takririn reye konulması ve ondan sonra intihabın icrasını teklif ediyorlar (*Hayır sadaları*) Rica ederim. Müsaade buyurun. Benim kanaatim, hür ve serbest olmayan bir Halife üzerinde bizim ne kazai kudretimiz ve ne de kendisinin kazai kudreti olacağından, bu. Havada kılınç sallamaya benzer binaenaleyh bunun manası yoktur. Eğer bu bapta tayini esame; ile reye konmasını teklif eden takririn icabı icra edilmezse böyle bir intihaba ihtimal ki arkadaşlarınızdan bir çok kimseler iştirak etmez. Onun için bu takrir reye konsun ve mesele bitsin.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Efendim; müsaade buyurunuz. Salâhattin Beyefendi buyurdular ki 15 imza ile verilen takrir, yani Halifenin İstanbul'dan buraya gelip gelmemesi halledilemeyecek olursa zannederim bir çok arkadaşlar intihaba iştirak etmiyecektir. Şöyle olur böyle olur. Beyefendiler; mesele gayet mühimdir. Beyefendiler; biz bunu müttefikan bir zat üzerinde kabul ettiğimiz kadar bu günün vaziyetini kurtararak müessir bir

çare yoktur. İkinci bir noktai nazar yapılmadı diyerek bazı rüfeka reye iştirak etmezse vallah billah efendiler bunun mesuliyet-i maneviyesi beşerinin tahammül edemeyeceği bir derecede olur. Onun için...

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Mesulü sizsiniz.

RAUF BEY (Devamla) Kabul ediyorum efendim; vicdanım temiz olarak ve açık olarak arz ediyorum. Prensip meselesi değildir. Halifei İslâm meselesidir. Asırlardan beri bu millet bunu muhafaza etmiştir. Hakkıdır ve intihap edecektir. Şimdi burada erbabı hal ve akit kabul ettiğimiz ve bilakis halli akit olması lâzım gelen Heyetimiz bir prensip yapıp da ikinci noktada ârâya işitirak etmeyiz meselesini nasıl meydana çıkarır.

SALAHATTİN BEY (Devamla) - Arânın tezahüründen neden korkuyorsunuz? Bu cihet belli olmalıdır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Belli olsun efendim; ondan korkmuyorum. Fakat kabul edilmezse korkarım. Bazı arkadaşlar reye iştirak etmez buyurdunuz. Bunu ifham buyurdunuz.

Arzu buyurduğunuz gibi reye konsun. Şöyle olsun böyle olsun. Fakat dediniz ki; kabul olunmazsa bu olamaz. Bazı arkadaşlar reye iştirak etmez. Eh... Artık bu kadarı da olmaz. Yani bu şayanı kabul olmaz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) - Pekâlâ olur. Reis bey; bu kürsüden herkesin reyi şayanı kabul olur. Olamaz diye söz söylemesinler. Herkesin reyi vardır

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Beyefendiler; şayanı kabul olamaz demek hakkını benden kim nezedebilir? Hakkı kelâmımı kim nezedecektir? Yani hürriyeti kelâmdan bahseden sizler benim hakkı kelâmımın takyidi hakkını nereden buluyorsunuz rica ederim?

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) - Ben de hakkı reyimi kullanabilirim. Siz nasıl ki kullanıyorsunuz. Benim kanaatim bu. Meclisi Ali halife intihabı hakkına malik değildir. Çünkü Halife intihap etmek için kudreti padişahî ile olması lâzımdır. Ne vakit ki Halife bir makamı dinî olmuştur. Bu Meclis Halifeyi intihap edemez ve hakkı yoktur. (*Kim yapacak sadaları*)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Müsaade buyurun efendiler; burada herkes hürriyeti kelâmına maliktir. Herkesin sözü muhteremdir. Fakat biraz da insaf lâzımdır. Her suretle telâkki edersiniz. Bunda o ilmi tahsil etmiş ve onda mütehassıs tanınmış olan ve hepinizin reyiyle intihap edilen Şeriye Vekili Efendi Hazretleri beyanatta bulundu. Ulemayı saire arkadaşlarımız da beyanatta bulundu. Siz de istediğinizi söylersiniz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ ( )- Başbaşa bağlı, baş da şeriata bağlıdır. Fetvası çıkmıştır. Ona biat etmek lâzımdır. (*O başka sadaları*)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Şimdi Heyeti Celile'ye tekrar ediyorum. Maslahatı ümmet bu işte müsteceliyeti emrettiğinde benim kanaatım var. Bu işi bir an evvel neticei haseneye iktiran ettirelim. Demin de Heyeti Celilenize arzettim. zannederim Heyeti Celilenin efkârı umumiyesi de bu esas etrafında temerküz ediyor. Binaenaleyh Mecit Efendi hakkında beyanatta bulunuldu. Bu nokta üzerinde biraz teemmülde bulunun...

SAMİ BEY (İçel) - Bu mühim mesaili ihdas eden Hükümettir. Bulsun da intihap etsin.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) -Efendiler; suitefehhüm var. Onu halletmek için söz söylemek istiyorum.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) - Reis bey; bir kelime bendenize söz veriniz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) - Reis Bey; bendeniz usul hakkında söz istedim.

REİS - Efendim; bu tarzda müzakere etmek kâbil değildir. (*Gürültüler*) Buyurun Ömer Lütfi bey.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) - Efendiler; vakit gecikince Mecliste böyle hepimiz müteredditi oluyoruz. Ondan dolayı yine *bu akşamda böyle oldu zannederim. Bendeniz Salâhattin beyin* ifadatiyle Rauf Beyefendinin ifadatım kürsüye yakın olduğum için iyi dinledim. Aralarında bir suitefehhüm var. Eğer bendeniz yanlış anladımsa her ikisi de lütfen tashih buyururlar. Salahattin beyefendi demek istediki; evvelâ İstanbul'dan gelsin, gelmesin meselesi hakkında bir takrir var, evvelâ tayini esami ile o reye

konsun ve bunun reye konması arzu ediliyor. Kazanılır, kazanılmaz başka mesele. (*Evet evet sesleri*) Binaenaleyh intihap ondan sonra yapılsın. Müttefikan intihap ederiz, demek istedi öyle değil mi?

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Evet öyledir?

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) - Ve o yolda söylemiştir. Kendisi de öyledir diyor, beyefendi. Eğer bu takrir reye konmazdan evvel doğrudan doğruya İstanbul meselesi intihaba başlanırsa bazılarımız rey vermeyiz, dediler. Söz bu mudur?

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Evet budur.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) - Pekâlâ. Rauf Beyefendi bunu yanlış anladılar, zannediyorum. Onlar dediler ki İstanbul meselesi hakkında takrir sahiplerinin arzusunu Meclis terviç etmezse, yani ekseriyeti bulmazsa biz de intihaba iştirak etmeyiz diyorlar dediler.

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) - Evet.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) - Demek efendiler görüyorsunuz ki; Salahattin beyin fikri bu değildir. Rauf Beyefendi meseleyi yanlış telâkki etmişler. O halde meseleyi telif edebiliriz. Şimdi; İstanbul meselesi hakkında bir takrir var. Tayini esami ile reye vazedilmesi hakkında ve takrir de usulüne muvafıktır. Bu takrir reye konur kazanırsa Meclisin kararıdır. Kazanmazsa ekalliyettir, geri kalır. Ondan sonra intihabımızı müttefikan yapabiliriz (*Alkışlar*) (*Bravo sadaları*)

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) - Efendiler; mevzuu müzakere olan şey; Halifenin intihabı meselesidir. Halifenin buraya gelmesi meselesi ayrıca bir meseledir. Binaenaleyh onun üzerinde henüz müzakere cereyan etmiş değildir. Müzakere cereyan etmemiş bir mesele reye konamaz.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Müzakere zaten o mevzu üzerinde cereyan ediyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) - Efendiler; bu takriri veren arkadaşlarımız her halde düşman işgal mıntıkasında bulunan bir zatı Halife intihap ederek düşmanların ellerinde o vaziyette bırakmak

siyaseten daha ziyade mahzurlu olduğu kanaatinde bulunanladır.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Başkumandan) (Ankara) - Resmen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) - Müsaade buyurun Paşa Hazretleri; bu muhalif bulunan arkadaşların kanaatına da hürmet ederiz. Rica ederim, bizim kanaatımıza hürmet edilmezse beri tecavüz de edilmesin. Biz burada zaman zaman tecavüze maruz kaldık, sükût ettik. Fakat bu kürsüden bize söz söylettirilmeyecekse biz de ona göre düşünelim. Efendiler; burada millet namına söz söylemek intihap olunan her mebusun hakkıdır. Her mebus burada söz söyler. Binaenaleyh hiç kimsenin tenkide hakkı yoktur. biz diyoruz ki; intihap edilecek, biat edilecek her hangi bir halifenin intihabından evvel mutlaka hür bir mıntıkaya getirilmesi lâzımdır, diyoruz. Bu takririn tayini esami ile reye konmasını arzu ediyoruz. (*Gürültüler*) Rica ederim gürültü yapmayınız, buraya gelir söylersiniz. Bendeniz bu takririn reye konmasını istiyorum. Hepimizi burada söz söyleten, Kürsi-i Riyaseti işgal ettiren, bütün hukukumuzu muhafaza ettiren nizamnameye muta ise ki- bizim bu takririmizin reye konması zaruridir- eğer muta değilse keyfi kaide, kanun yoktur. Binaenaleyh arzunuz veçhile yapabilirsiniz.

Efendiler; Hâkimiyeti milliye, hâkimiyeti kanuniye diye feryat ederken meclisi Alinin itaat zaruretinde bulunduğu nizamname çiğnenmesin.

AVNİ BEY (Saruhan) - Ayrı meseledir. Müzakere cereyan etmemiştir, reye konmaz.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) - Hiç ayrı mesele değildir. Beyefendi mesele budur. Evet bunun hilâfında yani bu takrir nizamname sarahatı haricinde icra edilir ve hukuku iptal edilirse elbette ve elbette kimse reye iştirak etmez. Bu bizim hakkımızdır. Bu hakkımızı kimse cebren istimâl ettiremez. Ve esasen hakkımızı yıkmak isteyenleri ve hakkımızı tecavüz edenleri yıkmak için çalışıyoruz. Yoksa efendiler; rica ederim. Bir tahakkümu ikame için değildir.

(Sağdan) Bravo, bravo.

Nizamnameye riayet edilmedikçe biz de hukukumuzu muhafaza edeceğiz.

HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ (İcra Vekilleri Heyeti Reisi) (Sivas) - Efendiler; yalnız şu mesele etrafında konuşulurken *şu meselenin anlaşılmasını isterim.* Demincik arkadaşımız Salâhattin Beyefendinin ifadelerini kendi noktai nazarlarıma göre anlamadığımı tekrar ediyorum. Eğer bu; bu tarzda kabul edilmezse intihaba da bazı arkadaşlar iştirak etmezler. Bendeniz bu noktai nazardan müteessir oldum ve söz söyledim. Şimdi diğer bir noktai nazar vardır. Zannediyorum Heyeti Muhteremenizce noktai nazara alınması şayandır.

Efendiler; deminden beri cereyan eden müzakerattan İmamülmüslimin intihabının Halifei İslâm'ın bu fedakâr, asırlardan beri alemdarı İslâm olan milletimiz üzerinde kâfi derecede izhar edildi. Bunun teahhurunda tehlikeleri de müttefikan kabul edildi. Şimdi efendim; böyle bir takrir ile Meclisi Aliniz şayet kabul edilmesi ihtimali de vardır, kabul edilmemesi ihtimâli de mevcuttur- *Halifeyi Anadolu'ya nakletmek kaydiyle mukayyet kılarsak* ve Halifeyi esbabı askeriye'den ve esbabı siyasiyeden, esbabı maniadan dolayı Anadolu'ya nakil imkânı olmazsa Hükümet neyapar?

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Aksi olursa ne mevkide kalırız?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Aksi takdirini ben size arz edeyim.

LÜTFİ BEY (Malatya) - Esir halifenin intihabında ne fayda var?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Halifeyi biz intihap edeceğiz. Halifenin intihabından sonra da daha kuvvetli İstanbul'un idaresini elimize almağa çalışacağız. İngilizler, müslüman halifesini çaldılar, iğfal ettiler, hiyanet ettirdiler. Umuru dahiliyemize müdahale ettirdiler. İslâm umuruna müdahale ediyorlar diye efendiler; hem İstanbul'u tathir edeceğiz, hem halifenin meşruiyetini isbat edeceğiz. Bihakkın hür olduğunu ilan edeceğiz. Bu yolda

gideriz ve çalışmak ve muvaffak olarak ihtimali vardır.

SALAHATTİN BEY (Mersin) - O kadar ufak bir şey yapamayan Heyeti Vekile nasıl olur, belki bu sözlerimle aczı mutlakımı itiraf ediyorum, Vallah kanaatımı arz ediyorum, düşüncelerimi arz ediyorum. Yani Meclisi Aliniz tenkit yalnız ihtar, yalnız irşat vazifesiyle muvazzaf değildir. Bu gibi mühim mesailde bizim kadar alâkadardır. Yani icrai vaziyeniz de vardır. Ben bunu vazifeden söylüyorum. Muhayyel olarak intihap ettikten sonra buraya getirmemek ihtimali vardır. Bunuda düşününüz. Ondan sonra takriri reye koyunuz.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) - Biz de söz istiyoruz. Eğer kapanmışsa ona diyecek yoktur.

REİS - Efendim usulü müzakereye dair konuşuyoruz deminden beri.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) - Efendim; bendeniz zan ediyorum ki Rauf Beyefendinin beyanatı, gerekse Salâhattin Beyefendinin burada vukubulan beyanatı bidayeten Rauf Beyefendinin burada söylemiş olduğu birsözden açılmıştır. En evvel Rauf Beyefendi burada buyurdularki Heyeti Vekileniz karar verirken ikiye ayrılmıştır. Ekserimiz şu şekilde halifenin hali ile intihap icrasına karar verdi. Ekalliyetler de şu şekilde bulundular. Onlar da maksatlarını söyleyecekler bulundukları halde ekalliyette kalan arkadaşlar bu kürsüye çıkıp da esbabı ihtilâfı buradan izah etselerdi mesele hal edilir, orta yerde hiç bir şey kalmazdı. Ekalliyette kalan Heyeti Vekileden üç ve dört zat kim olduğunu bilmem. Bunların mütalaası nedir? Meclisce burası meçhul kalmıştır. Eğer ekalliyette kalan Heyeti Vekiledeki arkadaşlar İstanbul'da halifenin bulunması, yani İstanbul'un şekli itibariyle başka bir vaziyette ise..

REİS - Usulü müzakere hakkında söyleyeceklerinizi.

MÜFİT EFENDİ (Devamla) - Efendim geliyorum. Rica ederim usulü müzakereyi oraya getireceğim. Ekalliyetin vermiş olduğu mütalaa ne ise anlaşılsaydı Meclis buna bir karar verir ve hal ederdi. Şimdi ekalliyetin mütalaası acaba halife intihap edilirse durumu ne olur korku bu. Başka birşey yok. Verilen takrir ev-

velâ intihabın icrası, intihap icra edilmeli, sonra o halife buraya gelsin. Burada biat ifa edilsin gibi bir manayı mutazammındır. Hükümetimiz bunda derse ki İstanbul'da halife bulunmak ahvali siyasiyesi ve ahvali askeriyesi noktai nazarından mahzur yoktur derse ve mesuliyeti üzerine alırsa intihabı yapar bitiririz.

SALAHATTİN BEY (Mersin) - İnanırsak yaparız.

REİS - Efendim; rica ederim. Müsaade buyurunuz. Halife mevcut olmadan şurada burada olması usulü müzakere noktai nazarında evvelâ makul ve mantıki bir mesele.....

HASİP BEY (Maraş) - Hürriyetine itimat olmayınca intihap olunamaz.

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Mahalle bekçisi değildir.

REİS - Şimdi intihap meselesini mevzubahis edelim. İntihab mevzubahis olunca intihap diye bizim usulümüzde intihap vardır. Hepiniz bilirsiniz. Herkes reyini verir, isimler okunur, reyler atılır. Reyi hafi ile, İntihap bulur. Fakat çok rica ederim. Rauf Beycfendi çok istirm ederim. Dinleyelim. Müsaade buyurunuz arkadaşlar. İsimler birer birer okunacaktır. bundan şüphe yoktur. Buraya bir şey koyacağız, intihap edeceğiz. Malumu Aliniz celsei hafiyede olduğu gibi, celsei aleniyede tekerrür edecektir, değil mi efendim? Malûm celsei hafiye ile olmaz bu iş. Celsei aleni ile tekerrür edecektir. Böyle iki defa tekerrür etmekdense celsei hafiyede reyi işari ile yapalım. Celsei alenide hafi rey ile arz ederiz. Başka türlü olmaz.

HASİP BEY (Maraş) - Rica ederim, istirham ederim. Şüpheli kalmayalım. İntihabda hürriyet lazımdır. Hür ve serbest olması şarttır. Bunu bir kere anlatsınlar ki ondan sonra...

REİS -Efendim intihap ettiğimiz adam belki sonradan gelecektir?

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) - Efendim, celsei hafiyede rey verilmez Müzakere edilir. Celsei alenide intihap edilir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Efendim bir vekili tayini esami ile intihap ederken nasıl olur da bir halifeyi reyi işari ile intihap ediyorsunuz?

REİS - Öyle demedim efendim. Celsei aleniden tekerrür

edecek.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) - Bir defa yalnız celsei alenide yapalım. Neden hafi ile yapıyoruz?

REİS - Efendim ne yapalım? Hükümet burada serbest teklif ediyor.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) - Reis Bey, her söz söyleyen için yeniden bir şekil kabul edilecek olursa müzakerenin intacı kabil olmaz. Kabul ediliyor mu edilmiyor mu? anlayalım.

REİS - Efendim Rauf Beyefendi buradan geldiler. Siyasetten vesair noktai nazardan bir isimden bahis buyurdular ve bunun üzerine müttefikan rey verilirse iyi olur buyurdular. Rauf beyefendi zatı âliniz burada bir isimden bahis buyurdunuz.

SALAHATTİN BEY *(Mersin) - Ne ismi?*

REİS - Salahattin beyefendinin suali üzerine vukubuldu zan ediyorum. Bir isimden bahsettiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Vekiller Heyeti Reisi) (Sivas) - Abdülmecit Efendiden bahsettim.

REİS - Zatı âliniz bu hususta ne düşünüyor dediniz. Bunun üzerine *hükümet kendinin düşündüğünü Rauf Beyefendi bize şunun* üzerinde düşünüyoruz. Dedi ki biz bu işi düşünüyoruz. Şimdi celsei hafiyede yapılan intihabı celsei aleniyede teyit etmek var. Bu bileceğiniz bir iştir. Bendenizin teklifim şundan ibarettir. Celsei aleniyede bittabi esami okunacak ve reyi hafi ile intihap yapılacaktır. Burada yani hafi celsede bir kere daha reyi hafi ile yapacağımıza bu fikir üzerinde ittihat edip etmediğimizi anlamak üzere burada reyi işari ile reye vaz edeyim dedim. Başka bir şey söylemedim. *(Pekâlâ sadaları)*Kimi teklif ediyorsunuz Rauf Beyefendi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla - Abdülmecit Efendiyi.

REİS - Efendim Abdülmecit Efendiyi teklif ediyorlar. Aleni celsede de... *(Gürültüler)*. Efendim celsei aleniyeye geçince usulü veçhile intihap edilmek üzere şimdi *Abdülmecit* Efendinin Makamı Hilâfete isadını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Efendim ekseriyeti azime ile intihap edilmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Efendim müzakeratımız celsei aleniyeye intikal edince vakayii telhisen Heyeti Ali-

yenize arz etmek mecburiyetindeyim.

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Biz de tabii söyleyeceğiz. (*Söyleyeceğiz sadaları.*)

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Yalnız malumu âlileri Heyeti Alinize hafi celsede aynen okuduğum telgrafnameleri aynen okuyamayacağım. Eğer müsaade buyurursanız icabeden aksamı okuyayım.

SALAHATTİN BEY (Devamla) - Bize hepsini okudunuz mu?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Hepsini okudum. Onu biliniz Salahattin Beyefendi. Şunu da arz edeyim ki bunda biraz insafsızlık etmiş oluyorsunuz. Bu hususta cereyan eden muhaberatı aynen Meclisi Alinize arz ediyorum dedim ve zan ediyorum bu sözümün aksini isbat edecek bir kimse bulunamaz. İnsafsızlık olur eğer o mana ile söyledinizse... Evet efendim eğer muvafakat buyurursanız icabeden kısımları, yani İngiliz Generalinin Refet Paşaya gönderdiği resmi mektubu ve beyannamei resmiyi okuyayım. Bununla müzakere başlasın. Rica ederim böyle olsun ve çok rica ediyorum arkadaşlar bazı noktaları geçme suretiyle bana diğer noktaları söyletmesinler.

REİS - Şimdi efendim; celsei alenîyeye geçilince malumu âliniz geçen defa bir kere daha mevzubahis oldu.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Tahdit yok, bir mebus tahdit edilemez.

REİS - Niçin böyle söylüyorsunuz Ziya bey? Bir kuvvet yoktur tahdit etmeye. Söz isteyince arkadaşlara söz verilecektir ve arkadaşlar söyleyeceklerdir. Celsei hafiyede ne olmuş, ne bitmiş. Bunun celsei alenîyede hiç hükmü kalmıyor. Yalnız eski âdetimiz şu idi ki bir meseleyi celsei hafiyede hal etikten sonra celsei alenîyede artık mevzubahis etmezdik.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Celsei hafiyede hal olunsaydı o dediğiniz doğru olabilirdi.

LÜTFİ BEY (Malatya) - Celsei hafiyede meseleyi hal edemedik ki.

REİS - Efendim yanlış anlaşılmasın. Mevzubahis olan in-

tihap meselesidir. Sırf intihabı mevzubahis edeceğiz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) - Zan ederim mesele şu yolda cereyan edecektir. Bendeniz noktai nazarımı arz edeceğim. Ondan sonra Şeriye Vekili Efendi Hazretleri noktai nazarlarını ifade edecekler ve Fetvayı okuyacaklar. Yalnız fetvada ifade edildiği gibi Zeyyitle kalması caiz değildir. Firar eden Zeydin Vahidüddin olduğu sarahaten beyan edilmelidir. Ondan sonra inhiap meselesi gelecektir. Arzu eden zevat söz söyleyecektir. Tekrar arzu ediyorum. Buraya kadar aksamı kusursuz ve müttefikan çıkarmak lâzımdır.

REİS - Efendim; Bugün Meclisi Alide mevzubahis olan ve ekseriyetin kararına iktiran eden mesele intihap meselesidir. Öteki meseleler henüz bitmemiştir ve reye konmamıştır. Bunu celsei aleniyede müzakere edeceğiz. *Sağdan-tabii sadaları.*

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Bellj olmalıdır.

REİS - Belli olmasın demiyorum. Bunu mevzubahis edersek intihap yarın sabaha kadar kalır. Mesele budur efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY HEYETİ VEKİLE REİSİ (sivas) - Yani intihap olmayacak mı?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) - Müzakereden sonra

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Evvelâ intihap olunsun, sonra müzakere edilsin.

OSMAN BEY (Lâzistan) - Takrir reye konsa ve şu iş ortadan kalksa. Herkes söylenen sözlerden az çok tenevvür etmiştir. Binaenaleyh reye konulsun takrir kabul edilmezse o takrire vaziyülimza olanlar bir şey diyemezler. Ekalliyette kalırlar! Ve intihaba iştirak ederler. Kabul edilirse o vakit şey edilir. Her halde kardeşane hal olunsun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Ona şüphe yok. Zaten mühasemane hal etmek mevzubahis değildir. Bunu nasıl hatırınıza getiriyorsunuz? Kardeşlikten ve uhuvvetten başka ne vardır aramızda?

SALAHATTİN BEY (Mersin) - Aramızda mevzubahis bile ettirmiyorsunuz. Bu da caiz değildir. Rica ederim beyim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Salahattin Bey, rica

ediyorum ve diyorum ki mukayyet olarak kabul edilir. Hükümet bunu yapamazsa bunu düşününüz.

(Sağdan İstanbul'da halifelik edilmez sadaları.)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) - İstanbul'da hakimiyet nasıl temin edilecek?

HASİP BEY (Maraş) - Muhalefette kalan arkadaşlarımız esbabı muhalefetlerini söylemediler Rauf beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY HEYETİ VEKİLE REİSİ (sivas) - Ben noktai nazarımı söyledim. Karar sizindir efendim.

REİS - Efendim rica ederim böyle değildir. Celsei aleniyede tekrar bütün meseleler mevzubahis olacaksa.*(Tabii sadaları.)*

EMİR PAŞA (Sivas) - Bu takriri reye koymayacak olursanız tabii söz söylenir. Celsei aleniyeye bırakmayın. Şu takriri reye koyun.

OSMAN BEY (Lâzistan) - Reis Bey; takriri reye koyunuz isterseniz. Ben şimdiden ihsası rey edeyim. Ben birleşmek için kendi reyimi feda ediyorum.

REİS - Efendim Meclisi Ali şimdi ekseriyetle ve reyi işari ile intihabı kabul ettiler. Müsaade buyurunuz. Bunu intaç edelim.

EMİR PAŞA (Sivas) - Olmaz işte olmuyor.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) - Takriri reye koyunuz. Reis Bey kabul edilmezse mesele biter.

SAMİ BEY (İçel) - Makamı Riyaset vazifesini ifa etse çok iyi olur. Takriri mecbursunuz reye koymağa.

REİS - Reye koyacağım efendim. İntihabı yapalım. Ondan sonra koyayım diyorum. Şimdi bu takrirleri bunları burada reye koyduktan sonra tekrar celsei aleniyede mevzubahis edecek miyiz.*(Gürültüler.)*

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) - Burada hal olunursa celsei aleniyede mevzubahis olmaz.

REİS - Efendim, celsei aleniyede geçelim. Arzu ettiği gibi müzakereye devam edersiniz. Efendim celsei hafiyeyi bitirip celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Celsei aleniyeye geçilmiştir. *(Aleni celseye geçilmiştir.)*

HİLAFET VE SALTANAT MESELESİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustaf Kemal Paşa Hazretlerinin Nutukları
Meclisin 1 Teşrinisanî 1338 tarihinde mün'akit
yüzotuzuncu içtimaının birinci celsesinde irat edilmiştir
1341/1338

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin hilafet ve saltanat meselesi hakkında Meclis'in 1 Teşrinisani 1338 tarihinde mün'akit yüz otuzuncu içtimaının birinci celsesinde hey'eti umumiyede irad buyurdukları nutuk.

Arkadaşlar! İstanbul'da gayri meşru bir sıfatı şahsına atfeden Tevfik Paşa evvelâ hususi ve mahrem olarak ordularımızın Başkumandanına, müteakiben O'nu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile meclisi âliye müracaatte bulundu. Dikkat buyurulursa gelen telgrafname ile efkârı umumiyei islâmiye teşviş edilmek isteniyor.

Bu telgrafnamedeki zihniyet istiklalimizi imhaya çalışan düşmanlarımıza karşı davayı mukaddesimizi müdafaada fiilen ve hukuken muvaffakiyetlere mazhar olan hükümeti milliyemizi düçarı zaaf etmiye mâtuftur. Mânâ ve mantıktan ârî olan bu telgrafnamenin muhtevayı, meclisi âlinizin mevcudiyetine tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzuu bahis etmemizi istilzam

eylédi. Şekli idaremizde mündemiç bulunan hakikat, Türkiye halkının mukadderatına bilfiil ve bizzat vaz'iyet olması, hakimiyyeti milliyesi, saltanatı milliyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak davayı mukaddesini müdafaa etmekte bulunmasıdır.

Bu hakikatın tecellisi, bir bâtılın zevalini mûcib oldu. Bu batıl, gayrı meşru, gayrı makul olan şey, bir milletin hukuku hakimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesine müsaade edilmesi idi. Bu nokta üzerinde bütün milletin ve arzuyu millete teb'an milletvekillerinden terekküb eden heyʻeti celilenizin tabiî surette vermiş olduğu kararı, bir çok def'alar, bir çok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatiyle bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş, on dakika daha dinlemek lütfunda bulunmanızı rica ediyorum. (*Hay hay sesleri*).

Arkadaşlar! Tavzihi hakikat için hep beraber Türk tarihi ve İslam tarihi üzerinde kısa ve seri bir nazar geçirmeye muvafakat buyurur musunuz?

Efendiler! Bu dünyayı beşeriyette asgarî yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk milleti azimesi vardır, ve bu milletin sahayı arzdaki vüs'atı nisbetinde sahai tarihte de bir derinliği vardır.

Efendiler! bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim; birinci vahidi kıyasî, edvarı kabletarihiyyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletinin ceddi âlâsı olan Türk namındaki insan, ikinci ebbülbeşer Nuh aleyhüsselamın oğlu Yafes'in oğlu olan Zattır. Tarih devrinin tedariki vesaikte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en bariz ve en kat'i ve en maddi delâili tarihiyeye istinaden beyan edebiliriz ki: Türkler onbeş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk devleti ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.

Efendiler! Yine mâlûmdur ki: Dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kitlesi vardır ve bunların Asyaî kısmı cezire-

tül'arap'da mütekâsif olarak arzı mevcudiyet eder. Mazharı nübüvvet ve risalet olan fahri âlem efendimiz bu kitlei arap içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücudu mübarek idi.

Ey arkadaşlar! Tarrı birdir, büyüktür. Adâtı ilâhiyenin tecelliyatına bakarak diyebilir ki: insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalaa olunabilir. İlk devir, beşeriyyetin sebavet ve şebabet devridir. İkinci devir, beşeriyyetin rüşt ve kemâl devridir. Beşeriyet birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddî vasıtalarla kendisiyle iştigal eylemeyi istilzam eder. Allah, kullarını lâzım olan nokta'i tekemmüle vüsulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarile iştigali lâzimei uluhiyetten addeylemiştir. Onlara hazreti Adem aleyhüsselâmdan itibaren mazbut ve gayri mazbut ve namütenahî denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasile en son hakayıkı diniye ve medeniyei verdikten sonra artık beşeriyyet ile bilvasıta temasta bulunmıya lüzum görmemiştir beşeriyyetin derecei idrâk, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhamatı ilahiye ile temas kabiline vasıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki Cenabı Peygamber, hâtimül'enbiya olmuştur ve kitabı, kitabül'ekmeldir.

Son peyamber olan Muhammet Mustafa Sallallâhü aleyhi vesselem (1394) senei rûmî Nisan içinde rebiül'evvel ayının 12 nci pazartesi gecesi sabaha doğru tan yeri ağarır iken doğdu, gün doğmadan...

Refik bey (Konya) - Ne güzel bir tesadüf!

Mustafa Kemal Paşa hazretleri (devamla) - Bugün o gündür. İnşallah bu hayırlı tesadüftür. (*İnşaallah sesleri*). Filhakika arabî tarihi ile bu akşam yevmi velâdetin senei devriyesine tesadüf ediyor.

Hazreti Muhammed eyyamı sebavet ve şebabeti geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nuranî, sözü ruhanî, rüştü rüyette bî bedel, sözünde sadık ve hilm ve mürvetçe saire faik olan Muhammet Mustafa, evvelâ bu evsafı mahsusa ve mütemayizesile kabilesi içinde (Muhammedül'emîn) oldu.

Muhammed Mustafa peygamber olmadan evvel kavminin

muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve (43) yaşında risalet geldi. Fahrî âlem efendimiz nâmütenahî tehlikeler içinde, bî pâyân mihneller ve meşakkatler karşısında (20) sene çalıştı ve dini İslâmı tesise ait vazifei peygamberisini ifaya muvaffak olduktan sonra vâsılı âlâyı aleyyin oldu. Kendisinin mazharı irşadâtı olan bütün müslimîn ve bilhassa esbabı güzîn bir çok gözyaşları döktüler. Fakat muktazayı beşeriyyet olan bu hâl teessürün bî faide olduğunu derhal idrak eden erbabı fetanet Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesalihi ümmeti bir an evvel hüsnü temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatile toplandılar . Resulü Ekreme halife olacak bir emîr intihabı mevzuu bahis edildi. Zâtı risaletpenâhî yârıgâm olan hazreti Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve enfası ve epsinni yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahî buyurmuşlardır. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi.

Halbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilakis mes'ele çok müzakerelere, çok münakaşalara ve çok esaslı ihtilaflara maruz kaldı. Emri intihapta mühim olarak üç muhtelif noktai nazar tebarüz etti. Bu noktai nazarlardan birisi mâkâmı hilâfete istihkak, mesalihi ümmeti rüiyyet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifayetin kaide ittihazı idi. Buna nazaran makamı hilafet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu noktai nazar Cumhuru sehabenin idi.

İkinci noktai nazar, o güne kadar nusreti İslama hizmet eden kavmin hilâfete müstehak addedilmesi idi. Bu, ensarın noktai nazarı idi.

Üçüncü fikir ise kuvveti karabeti istilzam etti. Bu da Haşimîlerin noktai nazarı idi.

Bu üç noktai nazardan ittifaki ârâ ile birini tercih etmek ve emri intihabı intaç eylemek mümkün olamadı. En nihayet teşettüt ve fitretin derhal önüne geçmek lüzumuna kânî olan hazreti Ömer'in tesirile hazreti Ebubekir'e bîat olundu. Görülüyor ki ilk halifenin intihabında temayülatı umumiyenin tabii temerküzün-

den ziyade şahsî tesir, tesbiti şekil etmiştir.

Efendiler! Bu muhalefet ve münakaşanın nabîmahal olduğunu zannetmiyelim. Hakikaten emrü hilâfet, mileli İslamiyece en büyük bir maslahattır. Çünki efendiler! hilafeti nebeviyye, ehli islam arasında rabıta olan bir emarettir. Emaret ise, Cenabı hakkın bir sır ve hikmetidir ki teessüsü, daima satvet ve kuvvet ile meşruttur ve andan maksat aslı da def'i fesad ve hıfzı asayiş bilâdı tanzimi umuru cihad ile mesalihi ammeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menuttur. Adetullah bu veçhile câri olagelmiştir.

Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif noktai nazardan birincinin -ki kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin varisi hilafet olması noktası idi- diğer noktai nazara müreccah ve galip olması tabiidir ve Hazreti Ebubekir'in bittesir makamı hilâfeti işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle, zamanı saadetten sonra hilafet ünvanı ile bir Emareti İslamiye teşekkül etti.

Fakat efendiler! Peygamberin vefatı ile derhal her tarafta irtidat başladı. İrtica başladı, isyan başladı. Hazreti Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tevsii hududu Emareti İslamiye'ye tevessül eyledi. Ebubekir'in son demlerine yaklaşınca kendi intihabındaki müşkülatı tahattür etti ve Hazreti Ömer 'i vasiyetname ile bizzat intihap ve millete takdim eyledi.

Hazreti Ömer'in zamanı hilafetinde memaliki İslâmiye fevkalâde denecek derecede sür'atle tevsi etti. Servet çoğaldı. Halbukî; bir milletin içinde servet ve gına husulü beynelnas arazı dünyeviyenin hüdusunu ve bu da ihtilal ve fitnenin zuhurunu bais olmak bu alemi gûn ve fesadın muktezai ahvalindendir. İşte bu nokta Hazreti Ömer'in zihnini tahdiş ediyordu. Bir de hazreti Ömer tahattur ediyor idi ki resulu ekrem, mahremi esrarı olan havası eshabına şunu demişti: «ümmeti düşmanlarına galebe edecek Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kayser'in hazinelerini taksim eyleyeceklir. Ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilal ve nefsaniyetler hâdis olarak mülûku salife mesleğine gideceklerdir.»

Hazreti Ömer bir gün Hazife ibni Yeman rızaullah anh hazretlerine deniz gibi temevvüç edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta «senin için andan beis yok, senin zamanınla anın arasında kapalı bir kapı vardır, » dedi.

Hazreti Ömer sordu:

-Bu kapı kırılacak mı? Yoksa açılacak mı?

Hazife «Kırılacak!» dedi.

Hazreti Ömer «Öyle ise artık kapanmaz» dedi. Ve ezhar teessüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü memaliki İslamiye vus'at bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekli emaret ve bu tarz idare ile her yerde adaleti kâmile icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allahına yalvararak diyordu ki:

-Ya Rab! Ruhumu kabzet!

Ömer bir gün ağlarken soruldu. «Nasıl ağlamayayım. Fırat kenarında bir oğlak zayi olsa korkarım ki Ömer'den sorulur.» diye cevap vardi.

Evet; Hazreti Ömer (Rızaullahtil'anh) artık hilafet ünvanı altındaki tarzı emaretin bir devlet idaresine nâ kâfi olduğunu bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi mehabetinde olsa dahi bir devletin idaresine nâ kâfi olduğunu bütün manayı şamil ile idrak eylemişti. Hatta, bu endişe ile idi ki Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman «bir haneden bir kurban yetişir» dedi. Abdurrahman bir Avf'ı çağırdı: «Ben seni veliaht eylemek istiyorum.» dedi. O da : «Bana kabul et deyu rey ve nasihat eylermisin?» dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti. Emaret, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer'den sonra eshabı şûrâ ve bütün halk mescidi lebalep doldurdu. Ve orada bazı şayanı dikkat vaziyetlerle yine idarei ümmeti, intihap ettikleri bir halifeye tevdî etiler.

Hazreti Osman halife oldu. Fakat kırılmaya mahkûm olan kapı artık kırılmıştı, Memaliki İslâmiyye'nin her tarafında bin türlü kîlükaal ve ademi hoşnudî başladı. Zavallı Osman, âciz ve nâciz bir vaziyete düştü. O kadar ki Şam valisi Muaviye, onun hayatını

muhafaza etmek için nezdi himayetkârisine davet etti. Buna muvafakat edemiyen, Hazreti Osman'a tarafı velayetpenahiden muhafazai nefsi için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiç birisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntıkalar halkı Medine'de evinin içinde hazreti Osman'ı tahtı muhasaraya aldı. Ve zevcei muhteremesinin yanında şehit etti.

Bir çok gürültülü ve kanlı vekayiden sonra Hazreti Ali (Kerremüllahülvecih) makamı hilafete getirildi. Tekrar edelim ki kapı kırılmıştı. Aynı ırktan olmakla beraber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve hatta Hicaziye de bambaşka bir şeydi. Hicaz'da bir halife, Suriye'de kuvvete istinat eden bir vali ile Sıfin'de karşı karşıya gelmiye mecbur oldu. Muaviye, Hazreti Ali (Kerremüllahülvecih) 'nin hilafetini tanımıyor ve bil'akis onu hûnu Osman ile itham eyliyordu.

Vazifesi âlemi islâmda ahkâmı Kur'aniyenin temini tatbikatından ibaret olan halife, mızraklarına musahifi şerife geçirilmiş Emevi ordusunun karşısında muharebeyi kat'a mecbur oldu. Bizzarur tarafeyn hakemlerinin vereceği hükme tabiiyyete söz verdi.

Muaviye'nin murahhası Ömer ibnil'âs ile Hazreti Ömer'in murahhası Ebülmusa el Şiirî tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman, Hazreti Ali hazır bulunuyordu. (Emirülmüminin Ali ile Müaviye arasında tahkimnamedir) diye yazılan cümleye derhal Muaviye'nin murahhası itiraz etti ve dedi ki:

(O Emirülmüminin kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emiri olabilirsin. Şam ahalisinin emiri değilsin.)

Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı adi hile cümlece malumdur. Bundan muvaffak olan Ömer ibnül'âs Muaviye'ye hilafetini tebşir etti.

Diğer taraftan Hazreti Ali de hükkâmın hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakip icrayı hilafete devam etti. Görülüyor ki: Resulullah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kalîl birzaman sonra alemi İslâmiyyet içinde, İslam'ın en

büyük zevatından ikisi karşı karşıya iddiayı hilafetle arkalarında sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kan içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet hilesinde muvaffak olanı, saf ve nezih olanını mağlup ve evlad ve ayalini mahvı perişan eyledi. Ve bu suretle hilafet unvanı altındaki emareti İslâmiyeyi yine hilafet unvanı altında saltanatı işlamiyeye tahvil etti.

Saltanatı Emeviyye, büyük istilalar yapmakla beraber baştan nihayete kadar hunîn ve elîm vekayi ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve hicretin 132 nci senesinde Arap milleti Selâtini Emeviyeyi başlarından atmış ve yerine başka nâmda bir devlet teessüs eylemiştir. Bu devlete devleti Abbasiye ve devletin re'sikârında bulunan insanlara da Halife derlerdi.

Merkezî faaliyeti Irak'da bulunan Hilafeti Abbasiye'nin mevcudiyetine rağmen Endülüs'te dahi (Halifetül Resulullah) ve (Emirül müminin) unvanlarile asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcut idi. Beyanatıma mükaddeme olarak izah etmiştim ki: bundan (1500) sene evvel , yani hicreti nebevîden iki buçuk asır evvel Orta Asya'da muazzam bir Türk devleti mevcut idi. Kablel İslâm mevcut olan bu devlederin sahibi Türkler bundan (1000) sene evvel İslâmı kabul ettiler. Evvela şarka doğru tevsii memalik edcrek Çin hududuna kadar icrayı nüfûz eylediler. Hülefayı Abbasiye zamanında da bu civanmert Türkler, asalet ve şecaatle benâm olan Türkler, asker olarak Suriye'ye Irak'a kadar geldiler. Hülefai Abbasiyenin tahtı idaresinde bulunan bu yerlerde iktisabı nüfûz eylediler. En yüksek idare ve emir ve kumanda makamına irtika eylediler. Dördüncü asrı hicrîde idi ki Selçuk hükümeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icrayı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğertaraftan cenuba, İran ve Irak'a ve Suriye'ye ve garbe, Anadolu'ya nufuz eyledi. Bağdad'da oturan hulefayı Abbasiye bu Türk devleti muazzamasının dairei nüfuzuna girmişti. Filhakika bu Türk devleti beşinci asır evasıtında Maveraünnehir, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıt'asının çoğunu ve bir çok memaliki zaptla hududunu Kaşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahrıahmer ve Bahrı Ummana kadar tevsi etti ve Bağdad'da bulunan

hulefayı Abbasiyeyi yeddi ihtiyar ve idaresine aldı.

Bağdad'da, aynı merkezde Melikşah namında Türk hakimiyetini temsil eden bir zat ile halife namını taşıyan Muktedî Billâh yan yana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim: Türk hakanı ki, muazzam bir Türk devletinin hakimiyet ve saltanatını temsil ediyor, tebasında bir hilafet makamının ayrıca muhzuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yeddi idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve selahiyyatı kendi makamında memzûç bulundurmak mümkün idi. Hazreti Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer istese idi Melikşah daha o zaman Bağdad'da yapmış olurdu.

Müşrümileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse o da Türkiye Selçuk devletine daha sadık ve makamı hilafete daha elyak diğer birinin halife muktediyülbillah'a halef olmasını temin idi.

Filhakika muktediyülbillah'ın veliahdı olan oğlunu azil ve *onun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti.* Melikşah ölmeseydi bu, böyle olacaktı.

Şimdi Efendiler! Makamı Hilâfet mahfuz olarak onun yanında hakimiyyet ve saltanatı milliye makamı ki (Türkiye Büyük Millet Meclisidir) elbette yan yana durur ve elbette Melikşah'ın *makamı karşısında âciz ve nâçiz bir makam sahibi olmaktan daha* âlî bir tarzda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvasile o makamı hilafetin istinatgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdanî ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.

Mütalaatı tarihiye silsilesi üzerinde bir kaç adım daha beraber atalım:

Bu adımlarımız, bizi bu günkü şekli idaremizin ne kadar ta biî, ne kadar zarurî ve Türkiye için ve bütün alemi İslâm için ne kadar nâfî ve musîb olduğu neticesine îsâl edecektir.

Efendiler! Orta Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş

olan Türkler, daha garbde İran Selçukîleri ve Anadolu'da da Rum Selcukîleri namı altında pek muazzam ve pek mütemeddîn devletler teşkil etmişlerdir. Konya'da merkezi hükümetlerini tesis etmiş olan Rum Selçukluları, malumu âlîleri olduğu üzre (699) senesine kadar muhafazai mevcudiyet eyliyorlar. Maruzu islam Türk devletleri icrayı faaliyet ederken Cengiz Han namındaki cihangir Karakurum'dan çıkarak (559) senesinde hudutlarını Çin Denizin'e, Bahri Baltığa, Bahri siyaha kadar tevsi eyliyor. Cengiz'in torunu Hülâgû idi ki (656) sene-i hicriyesinde Bağdad'ı zapt ederek halifei Abbasî Mu'tasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde fiilen hilafete hâtime veriyor.

İrtihali fahrı âlemden sonra birinci halifei resul Ebubekir, ne dünyayı istemiş, ne de dünya onu teveccüh eylemişti. İkinci halife hazreti Ömer, hey'eti içtimaiyedeki temevvücatın gayrı kabili tevkif olduğu kanaatini hayatında yakînen idrak ederek müztaribül ruh olarak vafat etti.

Hazreti Osman'a gelince, mukadder olan tahacümat içinde kanım Kitabı Allah'a akıtarak,terki dünya eyledi.

Hazreti Ali, hilafeti uhdesinde tekerrür ettirememek ve ehli beyti Resulün hukukunu muhafaza edememek bel'bahtile giryan oldu.

Emeviler, doksan seneden fazla hilafeti mühafaza edemediler. En nihayet nüfuzu hilafeti Bağdad surlarına kasra mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mu'tasımı evlâd ve ayalile ve sekiz yüz bin kişi Bağdad ahalisi ile beraber Hülâgû'ya kurban verdiler.

Hûlefayı Abbasiye'nin zaafını görmekle (Halifetül Resulullah) ve (Emirülmüminin) unvanlarını almış olan ve nüfûz hilafetleri Elhamra sarayının kapısından çıkarmamağa mahkum kalan Endülüs'deki halifelerin de beşinci asrı hicrî iptidaîsindeki akibeti feciası malumdur.

Bağdad'da Hülâgû'nun ihdas eylediği vak'ai mühimme neticesinde Kürre-i zemin üzerinde halife ve makamı hilafet mâ'dûm bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani (659) tarihi hicrîsinde idi ki hülefayı Abbasiye neslinden Elmüstansırbillah is-

minde bir zat Hülagû'dan kurtulup Mısır hükümetine iltica etti ve bu zat Mısır meliki tarafından halife tanındı. Bundan sonra on yedi zat halife ünvanını haiz olarak ve fakat hiçbir selahiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmıyarak doğrudan doğruya Mısır hükümetinin himayesinde yekdiğerini istihlaf ile imrarı hayat eylemiştir.

Selcukî devletinin idaresinde teşettütü umumîi hasıl olması üzerine Türkler (699) tarihî hicrisinde Selçuk devleti yerine Osmanlı devletini ihyaı tesis eylediler.

Bu devletin ulularından Yavuz hazretlerinin (924) tarihi hicrisindeMısır'ı zapt eylediği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarından başka, unvanı halife olan bir zat buldu. Halife sıfatının böyle bir şahsı âciz tarafından kullanılması âlemi İslâm için şeyn olduğuna şüphe etmediğinden o sıfatı Türkiye devletinin kuvvasma istinat ettirerek ihya ve âlâ eylemek üzere aldı.

Efendiler! Osmanlı devleti ki (699) da teessüs etmişti. Hilafeti aldığı (924) tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar tarihi cihanda devrî itilâ denilen ve muvaffakiyatı mütemaliyye ve azime ile mâlî olan takriben üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra... ondan sonra efendiler; inhitat, inhitat başlıyor.

Efendiler! Devri inhitatın her safhası Türkiye devletinin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddî ve manevî kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, devletin istiklalini darbeliyor, arazi, servet, nüfûz ve haysiyyeti millet azamî bir sür'atle mahvı tebâh oluyor. Nihayet Ali Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdeddin'in devri saltanatında Türk milleti en *derin hufrei esaretin önüne getiriliyor.*

Binlerce senelerden beri istiklâl mefhumunun timsali asîli olan Türk Milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekmeyi vurmak için bir hain, bîşuur, bî idrak bir hain lâzımdı. Nasıl ki kanunen idamı lazım gelenlerin bile ipini çekmek için kalp ve vicdan ulviyyeti insaniyeden mücerred bir mahluk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle âdî bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilirdi?!..

Türkiye devletinin istiklaline hatime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam ka-

rarını ayağa kalkarak bütün emdamile kabul etmek istidadında kim olabilirdi?!.. (*Vahdeddin, Vahdeddin sedaları, gürültüler*). Paşa hazretleri (devamla) -Maatcessüf bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdeddin!.. (*Allah kahretsin sedaları*). Vahdeddin, bu hareketi denaat kârânesi ile yalnız kendinin layık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmakdan başka hiç bir şey yapmış olmadı.

Vahdeddin, bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil eylediği şekli idarenin indirasını zarurî kıldı. Fakat efendiler, millet hiç bir vakit bu hareketi hiyanetkârânenin kurbanı olmıyarak başında bulunan mahiyeti hareketini sühuletle idrak edecek rüşdü kabiliyette idi. Millet, tarihin vüzuhundan, asırlardan beri dûçâr olduğu felaketlerin esbabını bir anda hülasa edebilecek hassasiyet ve intibahta idi . Millet, şahısların hırsı saltanat, hırsı tahakkum, hırsı istiladan başlayarak temini menfaat ve rahat ve tevsii sefahat ve rezalet, ihzal ve israfat gibi hasis maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netayici elimesini derhal hülasa edebilecek rüşdü kemalde idi. Artık milletin en makul ve en meşru ve en insanî salahiyyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddî kalmamışı.

Tarihi cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesisi eden ve bunların hepsini hadisat ile tecrübe eyleyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi bir devlet tesis ederek bütün felaketlerin karşısında meftûr olduğu kabiliyet ve kudretle ahzı mevki etti. (*Şiddetli alkışlar*). Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hakimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından münhatıp vekillerden terekküp eden bir meclisi âlide temsil etti. İşte o meclis, meclisi âlînizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hakimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir ve bu makamı hakimiyyetin hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti derler. Bundan başka bir makamı saltanat, bundan başka bir hey'eti hükümet yoktur ve olamaz.

Kendine sıfatı hilafeti izafe eden bu mevkii şahsı münhedim olunca makamı hilafet ne olacaktır? suali varidi hatır olur.

Efendiler! Hûlefayı Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilafet makamının, asırlarca müddet saltanat makamile yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hakimiyyet makamile makamı hilafetiny an yana bulunabilmesi en tabîi hâlâttandır. Şu farkla ki: Bağdad'da ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda aslolan milletin kendisi oturuyor.

Makamı hilafette dahi Bağdad ve Mısır'da olduğu gibi bî kudret veya mülteci bir şahsı âciz değil, istinatgâhı Türkiye devleti olan bir şahsı âlî oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asrî bir devleti muteeddine halinde her gün daha rasin olacak, her gün daha mes'ut ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlıyacak, eşhasın hiyaneti tehlikesine kendini maruz bulundurmayacak ve diğer taraftan makamı hilafette bütün âlemi islâmın ruh ve vicdanının ve imanının noktai rabıtası, kulübü islamiyenin bâdii inşirahı olabilecek bir izzeti ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler! Türkiye devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve O'nun hükümeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyz ve halâsı saadet vaat ettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik tecaribi fi'liye ve bunu semeratı mes'udesi kafi fikir verebilir itikadındayım. Bundan sonra makamı hilafetin dahî Türkiye devleti için ve bütün âlemi islâm için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vüzuhuyla gösterecektir. (*İnşaallah sesleri*).

Türk ve İslâm Türkiye devleti bu iki saadeti tecellî ve tezahürüne mena ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır.(*İnşaallah sedaları*).

Bu maruzat ve izahatıma nihayet vermek için hey'eti âliyenize şunu arzederim ki bütün rüfekamın mevzuu bahis olan mes'elenin esasında tamamen müttehit ve müttefik olduğunu, büyük bir kanaati vicdaniye ve mühakemei fikriyye ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hâl milletimizin cidden teşekkürünü mucip bir haldir. Hey'eti celîlenizin nâ mütenahi takdirat ve tebrikatını istilzam eden bir hakkıdır. Deminden mufassal bir takrir okun-

muştu, şimdi okunan bir iki takrir daha var. Her üçünün muhtaviyetı, arzettiğim gibi nikatı esasiyede birdir. Binaen aleyh; yapılacak şey, bu üçünü daha sarih ve daha güzel bir tarzda tesbit etmek ve hey'eti celîlenizin rey'i kat'isine iktirân ettirerek bir an evvel ilân etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere mânî olmaktır. (*şiddetli alkışlar*).

(*Süreç Dergisi'nden*)

MUSTAFA KEMAL VE İSTANBUL HÜKÜMETİ
(BAŞBAKANLIK ARŞİVİNDEKİ BELGELER IŞIĞINDA)

Başbakanlık Arşivi belgelerine dayanarak Kronolojik sıra ile yorumsuz olarak Mustafa Kemal'in İstanbul ile ilişkişini özetlemeye çalışacağız.

Bu belgeler, Mustafa Kemal'in İstanbul hükümeti, Padişah ve Hilafet makamı ile ilgili düşüncelerini ve bu düşüncesindeki gelişmeyi tartışmaya gerek duymayacak ölçüde açık olarak gözler önüne sermektedir.

BELGE - 25
A. VRK. DH. 1.2.2 1337.8.2

TELGRAFNAME
DEVLET-İ OSMANİYYE
POSTA VE TELGRAF VE TELEFON NEZARETİ

Çıkış yeri: Samsun
Numarası: 1102
Kelimesi: 120

SADARET YÜKSEK MAKAMINA

İzmir'in Yunan askeri tarafından işgali olayı, yakından

temasta bulunduğum milleti ve orduyu düşünülemiyecek ve tarif edilemiyecek derecede içten yaralamıştır. Yüce makamlarının 19 Mayıs 1919 tarihli telgraflarında, bütün milleti ve ordunun acılı duygu ve düşüncelerini ve ordu, varlığına karşı yapılan bu haksız tecavüzü sindirmiyecek ve kabul etmiyecektir. Gâye ve düşüncelerini, sadece millet ve devletin kurtuluş selâmetine hasreden Pâdişâh Hazretlerinin kutsal kişiliğine olan tam bağlılık ve yeniden başkanlığını üzerinize aldığınız hükûmetin en kesin teşebbüs ve hareketlerde bulunarak, milletin hukukunu koruyacağına olan tam bir güven ve gönül rahatlığı ile sukûnetin muhafaza edilmekte olduğunu arz ederim.

20 Mayıs 1919

Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişi
Padişahın Fahrî Yaveri
Tuğgeneral
Mustafa Kemal

BELGE-31
B.E.O.
Siyasî Kısım
Karton No:34
Dosya No: 54/2
Belge No: 343090

Telgraf

DEVLET-İ OSMANİYE
POSTA VE TELGRAF
VE TELEFON NEZARETİ
Çıkış yeri : Samsun
Numarası : 1263
Kelimesi: 100
Tarihi : 23/5/1919

SADARET YÜKSEK MAKAMINA

C. 21 Mayıs 1919 tarih ve 1086 numaralı telgrafdaki değerli iltifatlarınız ve iyi dilekleriniz, bendeniz için her zaman ve pek çok övünme vesilesi olacaktır.

Cenâb-ı Hak, bu zor anlarda her türlü vatanseverlik gayreti ile dopdolu olarak milletin başında bulunan lütufkâr zatlarınızı, devlet ve milletin mutlu bir sona kavuşması ve kurtuluşa ermesi ile zafere ulaştırsın. Saygılar sunarım.

23 Mayıs 1919

Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişi
Padişahın Fahrî Yaveri
Tuğgeneral
Mustafa Kemal

BELGE-45
B.E.O.
Siyâsî Kısım
Karton No: 34
Dosya No: 60
Belge No: 343585

GİZLİ

BAB-I ALİ
HARİCİYE NEZARETİ
Mühimme Kalemi
16636
255

SADARET YÜKSEK MAKAMINA

Bilindiği üzere Kolordu Müfettişlerinden Mustafa Kemal Paşa'nın görev alanı içindeki bölgede bulunan Müslüman halkı azınlıklar ve yabancılara karşı kışkırtma yolundaki hareketlerinden dolayı İstanbul'a çağırılmasını İngiltere Fevkalâde Komiseri ısrarla istemişti.

Sonradan kendisiyle görüştüğüm Fevkalâde Komiserlik Birinci Yardımcısı Mösyö Hüller, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a getirildiği takdirde kendisine taraflarından asla ilişilmeyeceğine dair kesin söz verdiklerini; ancak katliama sebep olacak olursa bu yolda verilen sözün verilmemiş sayılacağını ve olay çıkan yerlere asker göndermeye mecbur olacaklarını; diğer taraftan Müfettiş Cemal Paşa da Mustafa Kemal Paşa gibi Konya bölgesinde benzer hareketlerde bulunmakta olup, bunun sonucunun da tehlikeli olacağından onun da İstanbul'a çağırılmasının uygun olacağını, esasen yakında geniş yetkilerle kurulmuş olan müfettişliklerin gereksiz olduklarından başka, huzur ve güveni sağlamakla görevli bulundukları yerlerde çeşitli azınlık grupları arasında barış ve güvenliklerin kaldırılmasının uygun olduğunu, Amiral Artur Kaltror ile yaptığı görüşmeye dayanarak ifade etmiştir.

Yukarıda açıklanan hususların Bakanlar Kurulunda görüşülerek karara bağlanması ve sonuçtan tarafıma bilgi verilmesi hususunda emir ve buyruk emir sahibinindir.

3 Temmuz 1919

Hariciye Nazırı
Vekili
Saffet

BELGE-46
B.E.O.
Siyâsî Kısım
Karton No: 34
Dosya No: 60
Belge No: 343446

BAB-I ALİ
DAİRE-İ SADARET
Şifre Kalemi
Çekiliş Tarihi : 29.6.1919
Kaleme Gelişi : 5.7.1919

SADARET YÜKSEK MAKAMINA

Üçüncü ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alındığı bildirilerek, hükûmet işlerine ait hiçbir isteğinin yerine getirilmemesi ve kendisiyle haberleşme yapılmaması Dahiliye Nizâretinin... tarihli ve 84 numaralı şifre telgrafı ile emredilmişti. Adı geçen 28/6/1919 tarihli telgrafıyla bu göreve Pâdişâh buyruğu ile tâyin edildiği ve şimdiye kadar görevden alınması ile ilgili olarak Harbiye Nezâreti'nden kendisine herhangi bir tebligatda bulunulmadığından bahsederek, Müfettişliğinin ve Bakanlar Kurulu'nca düzenlenen talimat ile kendisine verilen görevlerin henüz üzerinde bulunduğu, bundan dolayı mülkî memurların talimat gereği yapacağı tebliğleri yerine getirmeye mecbur bulunduklarını bildirmiştir. Durum arz ve yapılacak işlem hakkında emirleriniz beklenir. Buyruk...

29 Haziran 1919

Erzincan Mutasarrıfı
Eşref

BELGE-53
Dosya Tasnifi
Harbiye Müteferrika
Dosya No: 68/1

PADİŞAH BUYRUĞU

Mehmet Vahidüddin

Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verilmiştir.

Bu Pâdişâh buyruğunu yürütmeğe Harbiye Nâzırı görevlidir.

Harbiye Nâzırı
Ferit

Sadrazam
Mustafa Sabri

BELGE -54
A.S.
8/7/1919 .

MUSTAFA KEMAL PAŞA'DAN SON DEFA OLARAK MAKİNE BAŞINDA ALINAN TELGRAFIN SURETİDİR

SARAY BAŞKATİPLİĞİ VASITASİYLE PADİŞAHIN YÜKSEK MAKAMINA

Şimdiye kadar gerek kutsal zâtlarına ve gerekse Harbiye Nezâretine sunduğum arzlarımda, vatan ve millet ile Yüce Hilâfet Makamının uğradığı ve hâlen içinde bulunduğu acı durumlar ve buna karşı duyulan üzüntüleri ve milletin aldığı vaziyeti, bütün safhaları ile gerçek olarak anlattım. Bunu yapmakla, mukaddesâtımın âciz nefsime yüklediği en yüksek ve en vicdânî vazifelerden birini yerine getirmiş oldum.

Nâçiz düşünce ve teşebbüslerimin İngizilerce vatan müdâfaası şeklinde değil de başka bir sûrette kabul edilmesinden dolayı, Yüce Hükûmetlerinin zor durumda ve baskı altında kaldığı

irade ve ifade buyuruluyor. Yüce Hükûmetlerini ve saltanat merkezinin zâten ne gibi baskı ve ağır şartlar altında bulunduğu gerek bendenizce ve gerek soylu milletimizce tamamen ve açıkça bilinmekte olduğundan, bu baskının daha ziyade artıp genişlemesine ve bilhassa pek büyük sadâkat bağlarıyla bağlı bulunduğum şefkatli kalplerinizin ve düşüncelerinizin hiçbir şekilde zayıflamasına râzı olamıyacağım. Bundan dolayı, sadece şu anda bulunduğum görevime değil, bütün övünç sebeplerini vatan ve millet ile kutsal makamlarının feyzinden ve kurtuluşundan alan pek çok sevdiğim kutsal askerlik hayatıma da veda etmek suretiyle fedâkarlıkta bulunduğumu arz ederim. Yüksek Saltanat ve Hilâfet makâmiyle, soylu milletlerinin, hayatımın son noktasına kadar dâima koruyucusu ve sâdık bir ferdi gibi kalacağımı tam bir bağlılıkla arz eder, bu hususta teminat veririm. Askerlik mesleğinden istifa ettiğimi Harbiye Nezâreti'ne bildirdim. Yüce zatlarının sıhhat ve âfiyette bulunmasına duâ eder ve her türlü âfetlerden korunmasını Cenâb-ı Hak'tan niyâz ettiğimi yüksek bilgilerinize sunarım. Buyruk.

8 Temmuz 1919
saat 11.45 gece

Kulları
Mustafa Kemal

BELGE-79
B.E.O.
Mütenevvia Kısmı
Karton No: 35
Dosya No: 4

DEVLET-İ OSMANİYE
POSTA VE TELGRAF VE
TELEFON NEZARETİ
Çıkış Yeri: Ankara
Numarası: Yok
Tarihi: 14 Ocak 1920
Çekildiği yer: Ankara
Tarihi: 14 Ocak 1920
Saati: 17.50
İmza : Rasim

Telgraf

PADİŞAH HAZRETLERİNE

Millî Meclis'e gelmenizi engelleyen rahatsızlık, bütün halkı olduğu gibi Heyet-i Temsiliyemizi de son derece üzdü. Gerçek koruyucu olan Allah, mübârek vücûdunuzu her çeşit belâlardan korusun.

14 Ocak 1919
Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i
Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyyesi
adına
Mustafa Kemal

BELGE-80
B.E.O.
Mütenevvia Kısmı
Karton No: 35
Dosya No:4

Telgraf

DAİRE-İ SADARET
Tahrirat Kalemi
Tarihi: 18 Ocak 1920

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFA-İ HUKUK CEMİYETİ HEYET-İ TEMSİLİYYESİNE

Pâdişâh Hazretlerinin rahatsızlığı sebebiyle, üzüntülerini bildiren telgrafınızdan kendilerinin memnuniyet duydukları bildirilir.
Eski müsveddeden naklen.

Mühür, İstanbul 19 Ocak 1920

BELGE-81
Dosya Tasnifi
Harbiye-Müteferrika
Belge No: 68

HARBİYE NEZARETİ
Nazâret Şubesi
Kalem-i Mahsus
1842

PADİŞAH BUYRUĞU

Mehmet Vahîdüddin

Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden alınan ve askerlikten istifa ederek hiçbir Sıkıyönetim Mahkemesi'nin kararına dayanmaksızın idârî olarak uzaklaştırılarak, taşıdığı nişan ve madalyaları geri alınmış olan Mustafa Kemal Paşa askerlikten ayrıldığı, fakat uzaklaştırılmadığı için nişan ve madalyaları geri verilmiştir.

Bu Padişâh buyruğunun yürütülmesine Harbiye Nâzırı görevlidir.

3 Şubat 1920

Harbiye Nazırı
Cemal

Sadrâzam
Ali Rıza

MUSTAFA KEMAL'DEN ALEM-İ İSLAMA

Yıl : 1920. 18 Mart olaylarından sonra İslam Alemine aşağıdaki beyanname yayınlanıyordu. Bu bildirinin birer Sureti, Felemenk, İsviçre, Danimarka, Ispanya, İsveç, Norveç ve İtalya temsilcilikleri vasıtası ile dışişleri bakanlıkları ve parlemento başkanlarına gönderilmişti.

Alem-i İslâma Beyannâme,

Hilafet-i mukaddese-i İslâmiye'nin makarr-ı âlâsı olan İstanbul'da Meclis-i Meb'ûsân ve bilcümle müessesat-ı resmiye ve askeriyeye vaz'-ı yed olunmak süretiyle resmen ve cebren işgal edilmiştir. Bütçavüz saltanat-ı Osmaniyye'den ziyade makam-ı hilâfeti, hürriyet ve istiklâllerinin istinadgâh-ı yegânesi gören bütün Âlem-i İslâm'a racidir. Asya ve Afrika'da Peygamberpesendane bir ulviyetle hürriyet ve İstiklâl mücahedesinde devam eden ehl-i İslâmın kuva-yı mâneviyesini kırmak için son tedbir olarak İtilâf devletleri tarafından tevessül olunan bu hareket, Hilâfet makamını taht-ı esarete alarak bin üç yüz seneden beri payidar olan ve mücebbeden masun-ı zeval kalacağına şüphe bulunmayan Hürriyet-i İslâmiyeyi hedef ittihaz etmektedir. Mısır'ın on bine baliğ olan şühedâ-yı muazzezesine, Suriye ve Irak'ın binlerce fedakâr evlâd-ı muhteremesine, Şimalî Kafkasya'nın, Türkistan'ın, Efganistan'ın, İran'ın, Hind, Çin velhasıl bütün şiddetiyle mucizeler gösterecek bir kabiliyet-i inkişafiyeye mazhar eylemek neticesini tevlid edeceğine şüphemiz yoktur. Osmanlı Kuva-ı Milliyyesi hilâfet ve saltanatı uğradığı müteselsil sû-i kasdları başladığı günden beri devam eden samimî vahdet ve tesanüd içinde va-

ziyeti bütün vahametine rağmen âzim ve metanetle telâkki etmekte ve bu son ehl-i salib mühacematına karşı bütün İslâmiyet, cihanın hissiyat-ı müşterekesi mukavemetine emin olmaktan mütevellid bir hissi-i müzaheretle âzim ve imanın âmil olduğu mücahedede inayet ve muvaffakiyat-ı ilâhiyeye mazhar olacağına itimad eylemektedir. Kurun-ı vustanın şövalyeliklerinden bugünün ittifak-ı itilâfiyelerine kadar meş'um bir teselsülü gaddarane ile tevali eyleyen ehl-i salib ekradının bu son amele-i sefilesi İslâmiyetin nur-ı irfan ve istiklâline ve Hilâfetin tarsin ettiği uhuvveti mukavemeti ve aynı vazife-i galeyan ve kıyamı uyandıracağından emin olarak Cenab-ı Hakk'ın mücahedat-ı mukaddesemizde cümlemize tevfikat-ı ilâhiyesini terfik etmesini ve ruhaniyet-i Peygamberiyeye istinad eden teşkilât-ı müttehidemize muin olmasını niyaz eyleriz.

Müdafaa-i Hukuk
Hey'et-i Temsîliyesi nâmına
Mustafa Kemal

Evet, Mustafa Kemal'in de ifade ettiği gibi İngilizlerin Hilafet'e yönelik bu tecavüzü "1300 Seneden beri payidar olan ve mü-ebbeden masun-ı zeval kalacağına şüphe bulunmayan hürriyet-i İslamiyeyi hedef ittihaz etmektedir"

Düşünüyorum da, hilafet İngilizlerin oyuncağı idi ise niçin İngilizler bu makamı hedef alıyordu?

Ya da Mustafa Kemal ne zaman fikrini değiştirdi. Ya da bütün bunlar "zamanın icabatı" mı idi?

Ankara "Halife ve Padişaha Sadakat" tan sözediyor ama İstanbul Ankara'yı "Asi" olarak görmekterdir. Mustafa Kemal imzası ile TBMM adına aşağıdaki mektub gönderilir.

Büyük Millet Meclisi'nin
Padişah'a Hitaben Beyannâmesi

Halife Ve Hakan Efendimiz,

İstanbul'un işgali ve bunu müteakip fecayi üzerine ve men'ini tedkik ve hukuk-ı saltanat-ı seniyelerini ve İstiklâl-i Millîmizi müdafaa ve temin etmek maksadiyle bu defa Büyük Millet Meclisi halinde ictimâ ettik. Anadolu'nun düşman istilâsında olmayan her köşesinden gelen ve millet tarafından selâhiyet-i fevkalâde ile terhis edilen meb'ûslar müttefikan ittihaz ettikleri bir karar ile sedde-i seniyelerine bazı hakikatı arzetmeyi kendilerine bir vazife-i sadakat ve ubudiyet bildiler. Padişahımız, malûmat-ı seniyeleridir ki hanedan-ı saltanat-ı hümâyunlarının ceddi-i mübecceli olan Sultan Osman tarih-i millîmizin mes'ut ve mütemayyen bir gecesinde hatırası nesillerden nesillere intikal eden bir rüya görmüştü. Avrupa'nın üç kıt'a üstünde gölgesini sallayan ve altında yüz milyonluk bir âlem-i İslâm barındıran kudsî ağacından artık bütün dallar kesilmiş ve ortada yalnız muazzam bir gövde kalmıştır. O gövde Anadolu'nun gölgeleri çok derin gitmek üzere bizim kalplerimizin içindedir. Ecdad-ı kiramımız Rumeli'de kendi başına bir cihan olan kıt'aları feth ve istilâ ederken ordularını bu Anadolu topraklarında davet eder uzak memleketlerin

büyük ana hatlarını, askerî yollarını muhafaza ettirmek üzere yine Anadolu'dan davet ve celp ve en mühim noktalara iskân ederlerdi. Bu halk kütleleri Bosna-Hersek ve Suriye içlerine kadar yayıldı, Basra Körfezi'ne indirildi Suriye, Filistin yollarında taraf taraf birleştirildi. Padişahımız: Tahtgâh-ı saltanat-ı seniyelerinin şeref ve bekası için Anadolu halkı asırlardan beri baba ocaklarından çok uzak harb yerlerinde ifna-yı hayat etmeyi kendisine en kudsî bir borç bilmiştir. Anadolu boşaldı, Anadolu viran oldu fakat iklimlere uzanan hakanlarımızın şevket ve kudreti için her mihneti, her felâketi cana minnet bidi. O toprak ki Macaristan içerisinden Yemen çöllerine kadar, Kafkas eteklerinden Basra'ya kadar koşan uzanıp giden namütenahi meşhedlerle muhattır. O meşhedlerin her yerden fazla şimdi hürriyet ve istiklâli için yeni bir harb mücahedesini yapan bu eski Anadolu yurdu Şevketli Padişahımız İslâmın her tarafta düçar-ı hezimet olan bayrakları gelip onun ufkunda toplandı. Onun ufuklarında kendine en son penah-ı necatını aradı. İzmir istilâsı üzerine memalik-i şâhânelerinin en mamur, en mes'ut bir kısmı nasıl ateşlere yağma ve kitallerle baştan başa harab oldu bilirsiniz. Hiç bir hakka istinad etmeyen ve milletimizi son yurtta duçar-ı esaret etmeyi emel eden bu vahşî akın üzerine kalb-i hümâyûnlarının duyduğu acı teessürleri cihan matbuatına bizzat tevdi buyurmuştunuz. İzmir işgali takip etti; sonunda yetiştiği millet binlerce seneden beri cihanın en muhteşem tahtlarına sultanlar yetiştirmiş ve hür yaşamış olan bir millet sıfatiyle bu hâl karşısında ne yapabilirdi? Padişah elîm bir harp neticesinde ordularını kullanmaktan memnu ve mahrum gördüğü için kendi kendine silâha sarıldı ve nerede ana vatanı tecavüze uğramış ise oraya dinini ve milletini, namusunu kurtarmak için koştu.

Padişahımız Kafkasya'nın İslâm kahramanları babalarının ocaklarını kendilerinde gözgöre kavi bir düşmana otuz senedir kadın, erkek müdafaa ettiler. Cezayir yirmi seneden beri bir devr-i şeamet yaşıyor.Zavallı Fas on senedir ki Fransız işgalini tanımıyor ve silâhını teslim etmiyor. Trablus bir avuç kahramaniyle aynı cidal içindedir. Bugün İslâm âleminin her bir köşesi silâhından tamâmiyle mahrum bir hâlde iken zulüm ve ziyanının boyunduruğunun atmak için isyan ederken Abbasî ve Fatımiye hilâfetlerinden Selçukî Türklerinden beri hemen bin yüz seneyi mütecaviz bir zamandır İstiklâl ve Hürriyet ve Din için gaza eden büyük milletimiz Asya'nın ve İslâmın Âlemdâr diye cihanşümul bir şöhreti olan milletiniz halâsı canına susamış düşmanlarının merhametinden bekler.Şevketpenah efendimiz millî müdafaamızı mübarek makam-ı hümâyûnlarına karşı bir isyan suretinde göstermek ve halkı iğfal için mütemadî ça-

lışan hainler var. Onlar milleti birbirine kırdırmak ve düşman fütuhatına yolu açık bırakmak istiyorlar? Halbuki vuran da vurulan da hep sizindir. Hepsi aynı derecede sadık evlâdımızdır. millî müdafaamızı düşmanların bayrakları babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terkedemeyiz. Her yeri bir büyük hakanımızın aşk-ı dinî ve âlisine mutantan mehip bir delil olan İstanbul mabedleri etrafında düşman askerleri öz vatanın toprakları üstünden yad adamların ayakları çekilmedikçe mücahedemizde devam etmeye mecburuz. Cenab-ı Hak analarının yurdunu koruyan halife ve hakanının şeref ve istiklâli için uğraşan evlâdlarınızla beraberdir. Kendi hükûmetimizin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamak ecnebi esareti bahasına nail olacağımız huzur ve saadete bin kere müraacahtır. Padişahımız kalbimiz hiss-i sadakat ve ubudiyetle dolu, tahtımızın etrafında her zamandan daha sıkı bir rabıta ile toplanmış bulunuyoruz. İctimâın ilk sözü Halife ve Padişaha sadakat olup Millet meclisi'nin son sözünün yine budan ibaret olacağı sedde-i seniyelerine en büyük tazim ve huşu ile arzeder.

Büyük Meclis emriyle
Mustafa Kemal

Evet Millet Meclisinin ilk ve son sözü "Halife ve Padişaha sadakattan ibarettir."

Herhalde Milli Meclis bu duygusunda Samimidir. Ve Mustafa Kemal bu duyguları ifade etmektedir.

Milli devleti var kılan iradenin hükmü budur: Rıza-i lillah.. Ve İngilizlerin hedefi ise bu iradeyi yok etmektir!

ERZURUM'DA MUSTAFA KEMAL'E İLK İTİRAZLAR

Erzurum Kongresinin başkanlığı konusu ciddi tartışmalara sebeb olmuştu. Mustafa Kemal'in başkanlığına sağdan soldan itirazlar gelmeye başladı.

-Mustafa Kemal reisliğe seçilemez

-Hatta bu kongreye aza olarak dahi giremez

-Gece gündüz işret eder, Zevk-ü safaya düşkündür. Kongre'nin riyasetine seçilmesi halk üzerinde iyi tesir yapmaz!

Mustafa Kemal'in özel hayatı daha o günlerde o çevrelerde de tartışılıyordu.

Bir grub Kazım Karabekir'in başkan olmasından yana idi. Ama asker olduğu için böyle bir durum sorun çıkarabilirdi. Faaliyetlerini sürdürmede, insiyatif kullanmada zorlanabilirdi.

Mustafa Kemal'in seçilmesi halinde ise İstanbul tepki gösterebilirdi.

Karabekir kendisi bu görevi istemekle birlikte bir çözüm de bulamıyordu.

Her kafadan bir ses çıkıyordu. Sonunda Şark Vilayetleri Müdafaya-ı Hukuk Cemiyeti Erzurum şubesi 10 Temmuz 1919'da bir bildiri yayınlayarak Erzurum Kongresini toplantıya çağırdı ve Mustafa Kemal'i de Cemiyetinin başına geçmeye davet etti. Öte yandan Cemiyet'in İstanbul'daki merkezi de kendi adına oy kullanmak üzere Mustafa Kemal'i vekil tayin etti.

23 Temmuz 1919'da başlayan ve 14 gün süren kongre

sonunda Damat Ferit bir bildiri ile Anadolu'da isyan çıktığını, bu hareketin men edilmesi gerektiğini duyurdu.

Kongre sonunda bir 'Heyeti Temsiliye' teşkil edilerek başına Mustafa Kemal geçirildi.

Bu ilk Millî Kongrenin Heyeti Temsiliye üyeleri şu isimlerden oluşuyordu

-Mustafa Kemal
-Raif Efendi (Erzurum eski mebusu)
-İzzet Bey (Trabzon eski mebusu)
-Servet Bey (Trabzon eski mebusu)
-Nakşibendi tarikatı şeyhi Fevzi efendi
-Bekir Sami Bey (Beyrut eski valisi)
-Sadullah Efendi (Bitlis eski mebusu)
Hacı Musa Bey (Mutki aşireti reisi)
-Rauf Bey
Bu isimlerin çoğu daha sonra unutulup gitti

Zaten bu isimlerin yarısı Sivas kongresinden önce memleketlerine dönmüştü. Sadullah bey ortalıkta gözükmüyordu, Hacı Musa bey Aşiretinin başından ayrılmak istemiyordu. İzzet ve Servet Beyler kongre biter bitmez Trabzon'a dönmüşlerdi. Sonuçta Sivas'a ancak şu beş kişi katılabildi.

-Nakşibendi Şeyhi Fevzi Efendi.
-Hoca Raif Efendi
-Rauf Bey
-Bekir Sami Bey
ve Mustafa Kemal.

Mustafa Kemal Sivas'a geldiğinde Fevzi Paşa da Mustafa Kemal'in tevkif etmek üzere Sivasa gelmiş.

Kazım karabekir bu konuda şu bilgileri veriyor:

"-Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşalar menfaat düşkünü ve haristirler. Fakat iyi bilki Mustafa Kemal başa geçerse ilk işi seni yoketmek olacaktır. İsmet Bey (İnönü) ve Samsunlu Şefik Bey de, bir çok kimse de bu düşüncededir. Mustafa Kemal'i yakalamak ve götürmek vazifemdir. Mani olma, bırak İstanbul'a götüreyim."

diyor.

Kazım (Karabekir) Paşa devamla Fevzi Paşa'yı vatan ve millet kaygusu ile ikna ettiğini ve Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşa ile barıştırıp, öpüştürdüğünü anlatıyor. Sivas'ta da kongre başkanının kim olacağı tartışma konusu olmuş. Gizli oyla Mustafa Kemal'in başkanlığı onaylanmıştı.

Sonunda meclisin İstanbul'da toplanması yönündeki talepler de aşılarak 1. Meclis Ankara'da toplanarak doğudaki hareketin mihveri Orta Anadolu'ya bağlanmıştı.

Kongre safahatı gösteriyor ki herşey çok aceleye getirilmiş. Hiç bir ön hazırlık yok Herkes aynı şeyi istiyor ama bu hedefe nasıl ulaşılacağı konusunda umuma açık bir proje yok. Hatta bu hareketin koordinasyonunu gerçekleştirecek kadronun teşkili konusunda bile kimsenin bir hazırlığı ve fikri yok. Bu konuda Mustafa Kemal çok şanslı görünüyor. O ne istediğini ve kimin ne düşündüğünü biliyor.

Kongre delegeleri de birbirini tanımıyor.Yine de herkesin en iyi tanıdığı kişi mustafa Kemal. Herkes, hilafetçisi, Cumhuriyet eğilimlisi Mustafa Kemal'i kendine yakın buluyor.Herhalde İngilizlerin'de Mustafa Kemal'in hilafete karşı batı yanlısı tutum, davranış ve düşüncelerinden memnun olmaları gerekir. Bu ortamda Mustafa Kemal çok şanslı bir konuma sahip bulunuyor. Bu konuda İngilizlerin bölgedeki komiseri olan Rowlings'in raporlarının önemli rolü olsa gerekir.

YUNANLILAR NİYE İZMİR'E ÇIKTI?

İngilizler ne yapacaklarını şaşırmış gözüküyorlardı. Belki hemen hilafeti ortadan kaldırıp Anadolu'yu işgal etiklerini açıklayabilirlerdi. ABD ve Fransa da bu konuda İngiltereyi desteklerdi. Hatta bu amaçla 100.000 kişilik 24 Tümen Yunan askeri silahandırılmış, İngiltere adına Anadolu'yu ele geçirmek üzere hazırlanmışu. Bu arada Fransızlar doğuda, 50.000 Ermeniyi Amerikan silahlarıyla donatmışu. İngilizler hilafeti ilga ve İstanbul'u ilhak etmekle bu işin bitmeyeceğini Anadolu'da muhakkak bir halk hareketi ile karşılaşacaklarını biliyordu. Üstelik hilafet merkezi olması itibari ile İstanbul'un işgali hem Anadolu halkını, hem de İslâm alemini tedirgin ediyordu. Zaten Kudüs'ün Filistin topraklarının işgali ile İngiltere İslam aleminde kendini yeteri kadar zor duruma sokmuştu. İngiltere, nasıl Filistin'de Arap milliyetçiliğini Osmanlıcılık'a karşı bir alternatif olarak kullanmış ve bu güçlerin çatışması üzerine kendi iktidarını tesis etmiş ise, şimdi aynı şeyi İstanbul'da yapmak istiyordu. İngilizler'in saray içinde ve çevresinde zaten yeteri kadar dostu, (muhibbi) bulunuyordu. Hatta bunlar örgütlenerek İngiliz mandasını savunuyordu. İstanbul'da asker, aydın ve bürokrat takımı ya doğrudan işbirliği içindeydi, ya da köşeye sıkıştırılmış, gözaltında bulunuyordu. Bu arada namuslu ülema ve askerler çoktan doğuya geçerek kurtuluş çareleri aramaya ve örgütlenmeye başlamışlardı. Osmanlı Ordularının büyük bir bölümü tasfiye edildiği için elde kalan son birlikler dağda toplanarak, doğu müslümanlarının maddi ve manevi desteği ile

işgale son verilme hesabı yapılıyordu. Öte yandan Sovyet devrimi ile ortaya çıkan anti emperyalist potansiyeli yedeğe almak isteyen Enver Paşa gibi dahiler Anadolu'nun kurtarılması yolunda alternatif Projeler üretiyorlardı. İngilizler şuna kesin inanmışlardı. Ortadoğudaki askeri emrivakilerin hukuki bir statüye kavuşturulması ve İslam ittihadının sona erdirilebilmesi için hilafetin ve padişahlığın ilgası zorunlu idi. Ancak bu zorunluluğun ifası İngilizleri, Anadolu Rum ve Ermenilerini, Anadolu'daki halk ayaklanması karşısında çaresiz ve acz içinde bırakabilirdi. I. Dünya Savaşının sonuçları korkunçtu. 1918 de I. Dünya savaşı bitmiş itilaf devletlerinin 42. 188.810, ittifak grubunun 22.850.000 kişiyi cepheye sürdüğü savaşta, İtilaf devletleri 22.104.209 kişi kaybetmişti. Karşı tarafın kaybı ise 15.404.477 kişi idi. toplan 65.038.810 kişinin katıldığı savaşta, muharip göçlerin % 574si hayatını kaybetmişti. I.Dünya Savaşı'nın insan zayiatı 371.508.686 kişi idi. Faşizm ve, kapitalizmin insanlığa armağanı! İngiltere'nin bu şartlarda Türki'ye üzerinde yeni bir askeri maceraya gücü ve morali yoktu. İngilizlerin bölgeye sevkedecek fazla bir askeri gücü yoktu. Yunanlılar ise bu konuda işi daha da karıştırmaktan başka bir işe yaramayacağı gibi, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olma sonucunu doğurabilirdik. Bu durumda İngilizler'in elinde tek koz kalıyordu, zayıf bir hilafet merkezi ve Anadolu'daki halk hareketi ile İstanbul'un arasını açmak. Bu arada İstanbul'u kullanarak Anadolu'yu denetim altında tutmaya çalışmak Millî ci güçleri kışkırtarak, Anadolu'da Milli'ci güçlerle hilafet yanlılarını çatıştırmak. Din önemli bir faktördü. Ne İngilizler, ne de Milliciler açıktan dine karşı, hilafete karşı çıkmadılar. Hatta İşgal yıllarında bile İngilizler Ayasofya da ibadeti engellemeye kalkışmadılar! İngilizler, hilafeti halkın eliyle tasfiye etmek ve sonuna kadar hilafet merkezinin denetimini elinde bulundurmak istiyordu. Sonraları Mısır'daki Müslüman esirleri getirerek Hilafet ordusu adına bunları Millicilere karşı kullanmayı denedi, bu olmadı. Önceleri İngilizler bazı Paşaların İstanbul'un onayı ile Anadolu'ya geçmesine zımnen yardımcı oldu. İngilizler İstanbul'u kullanarak İstanbul'dan gidecek memurlar vasıtası ile iki amaç güdüyordu: 1-

Anadolu'daki Rum ve Ermenilere karşı Müslümanların baskısını önlemek. 2- Dağınık bir şekilde denetimsiz Halk kurtuluş cephelerini belli bir merkezde toplayarak denetim sağlamak ve bu güçlerle İstanbul arasında iktidar mücadelesi örgütlemek! Bu arada İngilizlerin İstanbul dışına gitmelerine göz yumduğu bazı Paşaları, daha sonra geri getirtme çaba ve baskıları bu konuda bazı sinsi projelerin yapıldığını akla getirmektedir. Öyle anlaşılıyor ki İngilizlerin Yunanlılar'ı İzmir'e çıkartmaları, Anadolu'da bir umutsuzluk tevlid ederek, doğudaki örgütlenmeyi daha olgunlaşmadan boğmak, bu bölgedeki düzenli kuvvetleri ve Paşaların batıya intikalini sağlamak içindir. Yunanlıların işgal için gelmediği açıktı. Yakıp yıkıyorlar ve tek bir doğru çizgi üzerinde Anadolu'nun içlerine doğru ilerliyordu. İstanbul işgal altında olduğu için çaresizdi. Bu durum insiyatifin halk hareketlerine geçmesini kolaylaştırdı. Böylece doğudaki güçler batıya kaydırılmaya başladı. Bunun güçlüğü ve mahzurları ortada idi. Bunun sonucu olarak millici güçlerin doğu müslümanları ile irtibatları kesiliyordu. Yine Sovyet devriminin etkisi de izole ediliyordu. En önemlisi de Doğudaki Ermenilerin ve Rumların güvenliği teminat altına alınmış oluyordu. Bir kısım aydınlar İngiliz manditerliğini savunurken, bir başka grub Amerika'dan yana idi. Enver Paşa isc Komunist bir Türkiye için temaslarda bulunuyordu. Hatta özel olarak komunistlerle temas kuran özel bir komite Anadolu'nun komunist olması halinde Halife ve Padişahın konumunun ne olacağına ilişkin bir rapor hazırlıyordu. Doğu'da bir Ermeni ve bir Kürt devleti teşkili konusunda ve Rumlarla ilgili bir takım düzenlemeler için Millici muhalefetin odak noktasının batıya kaydırılması zaruri idi. Yunan işgali bu konuda önemli bir fırsat oluşturuyordu. Bu arada, doğudaki hareketin Orta Anadolu'ya aktarılması, İstanbul'dan iltihakları artıracak, iki taraf arasında çatışma imkanları kolaylaştıracaktı. Yunanlılar daha sonra «geldikleri gibi gittiler» ancak bu halkın vatanını korumadaki sarsılmaz kararlılığı ve kapalı kapılar arkasındaki hala mahiyetini tam olarak bilmediğimiz siyasi pazarlıkla oldu. Yunanı denize döktük mü, yoksa geldikleri gibi gemilere binip gittiler mi? Türkiye ile arasına sınır çizgisi bile sığma-

yan Meis, nasıl Yunanlıların oldu?

Mustafa Kemal İzmir'e geldiğinde zaferi bir Rum meyhanesinde kutlayacaktı! Lozan'da iki ulusun kardeş olduğunu öğrenecek, liselerimizin ders programından Osmanlı ve İslam Tarihi'ni çıkartıp Yunan Medeniyet Tarihini zorunlu ders yapacaktık. Olan olmuştu. Yunan klasiklerini tercümeye başladık. Yeni Türkiye Cumhuriyeti batı kültürünün de temelini oluşturun Grek Kültürünü kendisi için milad kabul ediyordu. Yasalar, kültür, giyim kuşam, sanat, yazı, kavramlar ve kurumları ile Batı zorunlu tek istikameti artık. Yunanlılardan savaş tazminatı bile istemedik. Vatan kurtulmuştu ya o bize yeterdi. Halife hain ilan edilmiş ve bir İngiliz gemisi ile İstanbul'u terketmişti. Yoksulluk içinde geçen acılı günlerden sonra Yahudiler bir zamanların Padişahının tabutuna haciz koymuşlardı. Vahdeddin hain değildi. Giderken Sarayı da yağmalanmadı. Hatta gemide okumak üzere saraydan getirttiği Kur'an-ı Kerim'in altın mahfazasının beytül mal'ın olduğu için geri göndermişti! Aç yaşadı ama onurlu öldü. Oysa İstanbul O günlerde nasıl bir yağmayı yaşıyordu. Abdulhamit zamanından beri İttihatçı Paşalar alışkıları rüşvet ve hırsızlıkla devlet hazinesini zor durumda bırakırken bir de İngiliz işgali yaşanmıştı. İzmir kurtarıldıktan sonra 4 Ekim 1922'de Vakit gazetesinde yer alan bir habere göre Mustafa Kemal şöyle diyordu: «Artık bütün cihan bizimle beraberdir. İnsaniyet bizimle beraberder. İngiliz milletinin sağ duyusu bizimle beraberdir. İnsaniyet bizimle beraberdir. Hatta şimdiye kadar yanlış yola gitmiş olan bazı garp ricali bile nihayet hakikati görmüşler, bizimle beraber olmuşlardır». Bu sözler, bir dönemin bittiğini, yeni bir dönemin başladığını gösteriyordu.

I. MECLİSTEN CUMHURİYETİN İLANINA.

I. Meclisin yaklaşık 400 üyesinin 68'i ülema sınıfındandı. Bunun 62'sini bürokratlar 58'ini ise askerler oluşturuyordu.

Hukukçular 50, Ziraatçiler 39, Diplomatlar 37, İktisatçılar ve Eğitimciler 27'şer, Doktorlar 18, Teknisyenler 2 sandalyeye sahipti.

Aslında bu rakam sürekli değişiyordu. İstanbul meclisinden yeni iltihaklar oldukça onlar da Meclis oturumlarına katılıyordu.

Sadi Irmak bir araştırmasında bu durumu şöyle anlatır: (*Bak: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi - Cilt:3 Sayı:8*)

23 nisan 1920'de ilk toplanusını yapan ve adı Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak tarihe geçmiş olan Millet Meclisi'nin bir numaralı kararı şöyledir;

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu kerre intihab edilen azalarla İstanbul Meclis-i Mebusam'ından iltihak eden azalardan müteşekkil bulunmasına karar verildi."

Daha bu ilk toplantıda İstanbul'dan gelecek olan mebusların kabul şartları üzerine bazı tartışmalar geçmişti. Fakat sonunda işgal edilmiş olan İstanbul'dan çıkıp Ankara'ya gelebilen bütün mebusların Meclis'e kabulü kararlaştırıldı. Asıl tartışma bu yeni Meclis'in mahiyeti üzerinde olur. İstanbul'dan gelen mebuslar arasında bulunan bir hukuk profesörü (Celâlettin Arif) bu Meclis'in meşruiyeti için bir kanun mesnedine dayanması lüzumunu ileri sürmüştü. Bu zata göre Türk mevzuatında bununla ilgili bir hüküm yoktu. Ancak Fransız Anayasası'nda bulunan bir hüküm-

den faydalanılabilirdi. Buna göre memleket işgal altına alınır ve Meclis zorla kapatılırsa kurtulabilen mebuslar bir araya gelerek meşru bir meclis teşkil edebilirlerdi. Bir takım samimî muhafazakârlar böyle bir Meclisin meşru olabilmesi için Müslümanların halifesi ve milletin padişahı olan zatın muvafakatını almak gerekirdi. Atatürk görülmemiş bir maharetle bu gibileri yatıştırmayı bildi ve dedi ki "İstanbul şeraitinin, Padişah ve halife ile ne alenî ne de hususî ve mahrem temasa müsait olmadığını izaha çalıştım. Böyle bir temasla ne anlamak istediğimizi sordum" ve milletin istiklâl ve samimiyetini temin için çalışmakta olduğunu haber vermek için de buna hacet yoktur. Padişah ve halife olan zatın da bundan başka bir şey düşünmelerine imkân var mıdır?

5 Eylül 1920'de kabul edilen 18 sayılı Nisab-ı müzakere kanununun ilk maddesi şu hükmü taşıyordu:

I- Büyük Millet meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şerait-i âliye dairesinde müstemiren inikat eder.

Sadi Irmak bu madde ile ilgili olarak şu akçıklamayı yapma zarureti duyuyor.

Bu birinci madde şüphe yok Atatürk'ün ilhamıyla benisenmişti ve bu madde Atatürk'ün zamanlama hususundaki dehasının canlı bir belgesidir. Atatürk daha 1907'de hilafeti de, saltanatı kaldıracağını söylemişti. Fakat 1907'de bunun günü gelmemiş, memleketin alıştığı ve kalben bağlı olduğu hilâfet ve saltanata yer vermek ve mücadele hedefleri arasında onları kurtarmak amacını göz önünüde tutmak zorundaydı. O günkü koşullarda milletin büyük çoğunluğu bu görüşteydi.

4 Kasım 1920'de 47 sayılı kararla bakanların seçimine dair yasa değiştiriliyor 20 Ocak 1921'de de 85 sayılı yasa ile "Teşkilatı Esasi" yasası çıkartılıyordu.

Artık devletin teknik şeması ortaya çıkmış, muvafıklar ve muhalifler belli olmuştu. Müdafaa-i Hukuk, Millet Meclisine değil, Meclise hakim tek partiye dönüştürülerek, meclisin tek hakimi olmasa da, meclise hakim tek partinin ömür boyu lideri olmak sureti ile cumhuriyetçilik adına, yeni, nev-i şahsına münhasır bir yönetim biçimi oluşturuluyordu.

1, Meclisin Özelliği

Mecliste 388 üyenin bulunduğu zamana göre yapılan meslek dökümünde Osmanlı'nın devamı niteliğindeki İlmiye, Kalemiye, Seyfiye (Alim, bürokrat, asker) ve diplomat toplamı 217'yi bulmaktadır ki, bu durumda bu meclisin Osmanlı Meclisinin devamı olduğu söylenebilir. Kaldı ki meclisin 1 numaralı kararı da bunu teyid etmektedir.

Sadi Irmak 1. Meclisteki fikir akımları ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Hepsi vatan perver, hepsi fedakâr olan ve tarihî bir görev yüklendiklerinin bilincinde olan Birinci Meclis üyeleri, şüphe yok, öteden beri memlekette yer etmiş fikir akımlarının etkisindeydiler. Zaman zaman egemenlik ve üstünlük kazanmış olan bu fikir akımları, İslâmcılık, Osmancılık, Türkçülük odaklarından geliyordu. Ayrıca hilâfet ve saltanat makamlarının dokunulmazlığını zorunlu gören guruplar yanında "kayıtsız şartsız ulusal egemenlik" tezine bağlı, o zaman sayıca küçük de olsa, bir grup bulunmaktaydı. Son yüzyılda İslamiyet, politik yorumlara tâbi tutulmuştu. Bunların kaynağı Kuran'da bulunan bir ayetin farklı yorumlara bağlanmasından geliyordu. Bu ayetin anlamı şuydu: "Kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki bu kitapta yer almamış olsun".

Yasama, yürütme ve yargı sorumluluğunu da üzerine alan meclis yürütmede karşılaştığı pratik sorunları çözmek için 25.4. 1920'de "Kuvvet-i İcraiye" teşkiline karar verecektir.

Böylece iktidar yapısının yavaş yavaş oluşmaya başladığı görülmektedir.

30.10.1922 tarih ve 397 sayılı kararla meclis İstanbul'dan bağımsızlaşma yolunda bir adım daha atmıştır:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun münkariz olduğuna ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin teşekkül ettiğine ve yeni Türkiye hükûmetinin, Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hudud-u millî dahilinde yeni vârisi olduğuna ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'yla, hukuk-u hükümranî, milletin nefsine verildiğinden İstanbul'daki padişahlığın madûm ve tarihe münhakil bulunduğuna ve İstanbul'da meşru bir hükûmet mevcut olmayıp İstanbul ve civarının Büyük Millet Meclisi'ne ait ve binaenaleyh oraların umur-u idaresinin de Büyük Millet meclisi memurlarına tevdi edilmesine ve Türk hükûmetinin hakkı meşru olan makam-ı hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi."

Birinci Meclis tam bir halk meclisi idi. Din alimleri, şeyh-

ler, ağalar, askerler, aydınlar, bürokratlar herkes vardı.

1. Meclisteki Din alimlerinin ağırlığı açıktı ve Meclis tam anlamı ile dini törenlerle açıldı. Tekbir sesleri, kelimç-i tevhid yazılı yeşil bayraklar, hatimler, dualar...

1. Meclisin dinî ağırlığı, Ankara'yı İstanbul'a karşı daha şanslı duruma getirmişti. Artık Istanbul köşeye sıkışmış, alim, aydın, bürokrat,asker desteğini yitirmişti. İstanbul sadece birkaç ünvan ve isimden ibaretti. Daha sonra hızla Örfi İdareye geçildi. Takrir-i sukun ve İstiklal Mahkemeleri yolu ile ve meclisteki bir takım yeni düzenlemelerle meclisin dini karakteri değiştirildi. 2. Meclisin yapısı oldukça değişikti.

1. Meclis, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ortaya çıkan halk sözcülerinden başka, tüm Anadolu'daki halk kurtuluş savaşı önderlerini bağrında toplamıştı. Bu kadar farklı kişi,grub ve görüş bağlıları arasında bir konsensüs zordu. Şimdi meclise hakim olan geleceğe yön verecekti. Meclisteki ihtilaflar ve İstanbul'un tavrı üçlü bir çatışmayı getirdi. İstanbul, Ankara ve çeteler ihtilafa düşmüştü. Şimdi Din ve siyasi güç Ankara'da idi. Askeri güç ve fetva gücü ile İstanbul ve Anadolu'da'ki, daha önce işgal kuvvetleri ile savaşan çeteler Ankara'ya boyun eğdirildi.

İstiklal Harbi'nin birinci safhası, dinin ve vatanın salahı için beynel İslam bir halk savaşı idi. Türk, Arap, Çerkez, Kürt, Acem,Hint, Tacik, Türkmen herkes vardı. Kadın erkek, çocuk, yaşlı, din alimi, asker, bürokrat, aydın.Ankara hükümeti teşkil edildikten sonra hükümet kuvvetleri üç güçle savaştı:

İşgalciler, İstanbul ve muhalif halk hareketleri.

Ankara galibi. Zaten başka türlüsü olamazdı. Yeni Ankara hükümetinin asli karakterini Lozan anlaşması ve buna bağlı görüşmeler belirleyecekti.

Kurtuluş Savaşı bitip Cumhuriyet kurulunca artık din ve hilafet bir yük olarak görülmeye başlanmıştı. Yeni Türkiye aydınlık ufuklara ilhamını gökten alan bir güçle değil, Atatürk ilke ve inkılablarından güç alan bir irade ile yönetilecekti. Hedef, muasır medeniyetin üzerine çıkmaktı.

-Muasır Medeniyet!..

MASADAKİ SAVAŞ

Mustafa Kemal 1919'dan itibaren, bütün siyasi hayatı boyunca bir asker olarak değil bir politikacı, bir diplomat gibi hareket etti.

Masabaşı savaşında Enver Paşa'yı da, İstanbul'u da bozguna uğrattı. Muarızlarını susturdu. İşgal kuvvetleri ile olan mücadelesinde sistemli bir şekilde, şiddet ve silahtan kaçındı. Her zaman bu güçlerle yakın bir diyalog içinde olmaya büyük özen gösterdi.

Meclisteki rakiplerini dize getirmede ya da isyanlar konusunda ayni taktiği uyguladı. Hep bir dengeci olarak kaldı. Ve bu denge üzerinde hareket ederek önemli işler başardı.

Mustafa Kemal mücadele hayatı boyunca hep enformatik gücü elinde bir silah gibi kullanarak başarıya doğru yürüdü. Bu konuda ilişki içinde olduğu çevrelerden büyük bir destek gördü.

İstanbul'la girdiği savaşta ikili bir metod izledi. Bir yandan hilafeti korur gibi göstermesine rağmen, öte yandan halifeye karşı mücadeleye girişti. Halifeye rağmen hilafet savunuculuğu idi yapılan iş.

Ankara ve İstanbul uleması kendilerinin Hak yolda olduklarını isbatlamak için Fetvalar yayınlıyorlardı. İşin ilginç yanı her iki taraf ta Hilafeti savunuyordu.

Ankara ve İstanbul din adına kendinin meşruiyetini isbatlamaya çalışıyordu. Aşağıda bu ilginç hesaplaşma ile ilgili belgeleri

bulacaksınız.

İstanbul Fetvası

Sebeb-i nizam-ı âlem olan halife-i İslâm edamullahıtaala hilâfetle ilâyevmülkıyam hazretlerinin taht-ı velâyetinde bulunun bilâd-ı İslâmiyede bazı eşhas-ı şerire ittifak ve ittihad ve kendilerine rüesa intihab ederek tab'a-i sadıka-i şâhâneyi hiyle ve tezvirat ile iğfal ve idlâle ve bilâ emir âl-i ahaliden asker cem'ine kıyam edip zahirde askeri iaşe ve techiz bahanesiyle ve hakikatte ce-i mal sevdasiyle hilaf-ı şer'-i şerif ve mugayir-i emir-i munif ve bu vechile ibadullaha zulmü ityad ve tecrime cesaret ve memalik-i mahrusanın bazı kısra ve belâdına hücum ile tahrib ve hâk ile yeksan ve tab'a-i sadıkadan nice nüfus-ı masumeyi katil ve itlâf ve dima'-i ilmiye ve askeriye ve mülkiyeyi hodbehot azil ve kendi hempalarını nasb ve merkez-i hilâfet ile memalik-i mahrusanın muvasalat ve münakalat ve muhaberatını kat' ve taraf-ı devletten sadir olan evamirin icrasını men ve merkezî diğer memaliktentecrid ile şevket-i hilâfeti kesir ve tehvini kasdederek makam-ı mualla-yı imamete ihanet etmekte itaat-i imamdan hurucve devlet-i âliyenin nizam ve intizamını ve bilâdın âsayişini ihlâl için neşir ara ciyf ve iş'aa-i ekazip ile nâs-ı fitneye saik ve sai-i bilfesad oldukları zahir ve mütehakkik olan rüesa-yı mezburun ile ihvan ve ittiba-ı bagiler olup dağılmaları hakkında sadır olan emr-i âliden sonra hâlâ inad ve fesadlarında ısrar ederlerse mezburların habasetlerinden tathir-i bilâd ve şer ve mazarratlarından tahlis-i ibad vecib olup fikatelû celti mebgi hatta ilâ emrullah nass-ı kerimi mucibince katil ve kitalleri meşru ve farz olur mu?

Beyan buyurula.

Evcevap: Allahu tealâ a'lem olur.

Bu suretle memalik-i mahrusa-i şâhânede harb ve darbe kudretleri bulunan Müslümanlar imamı âdil halifemiz sultan Muhammed Vahideddin hazretlerinin etrafında toplanıp mukatele için vakı olan davet ve emrine icabet ve bigat-ı mezburun ile mukatele etmeleri vacib olur mu beyan buyrula.

Elcevap:

Allahutealâ a'lem olur.

Bu surete halifenin esakirinde olup da bigatı katledenler gazi ve bigat tarafından katil olunanlar şehit ve müsap olurlar mı?

Beyan buyrula.

Elcevap: Allahutealâ a'lem olurlar.

Bu surette bigat ile muharebe hakkında sadir olan emr-i sultaniye itaat etmeyen Müslümanlar asem ve tazir-i yer'iye müstahak olurlar mı, beyan buyurula.

Elcevap: Allahutealâ a'lem olurlar.

Ketebetül fakir Dürrizade Esseyyid
Abdullah Afî Anhümâ

Feteva-yı Şerife

Sebeb-i nizam-ı âlem olan hilâfet-i müslimin idamullah-ı hilâfete ve şevkete ilâyevmüdin hazretlerinin makam-ı hilâfet ve makarr-ı saltanatı olan İstanbul emirülmümininin hilâf-ı marazisi olarak ada-yı müslimin olan düvel-i muhasama tarafından fiilen işgal edilerek asakir-i İslâmiye eslâhasından tecrid ve bazıları bîgayr-ı hak katil ve makarr-ı hilâfetin muhafazasını kâfil bilcümle istihkâmat ve kıla' ve vesait-i harbiye-i saire zabıt ve muamelât-ı resmiyeyi tedvire ve cüyuş mülimini techize memur olan Bâbıâli ve Harbiye Nezâreti'ne vaz'-ı yed edilerek halifeyi menafi-i hakikiye-i milleti zamin tedabir ittihazından fiilen men ve idare-i örfiye ilân ve divan-ı harbler teşkil ile İngiliz kavninine tatbikan muhakeme ve tezciye etmek suretiyle halifenin hakk-ı kazasına müdahale ve kezalik hilâf-ı marazi-i hilafetpenahî olarak ecza-yı memaliki Osmaniyeden İzmir ve Adana ve Maraş ve Antep ve Urfa havalisine düşmanlar tarafından tecavüz ederek teb'a-i gayr-ı müslime ile biliştirâk İslâmları katliâm ve malları nehb ve garet ve muhadderatına tecavüz ve mukaddesat-ı müslimini tahkir eder olduklarında bervech-i meşruh maruz-ı hakaret ve esaret olan halife-i müsliminin istihlâsı hususunda kudret-i mümkinelerini sarfetmek bilûmum müslimine farz olur mu?

Elcevap: A'lem-i Allahuteala olur. (Velcihad-ı farzı ayn en hücüladuv ve tahrülçülmerat velabdu bizizni zevcüha ve seyde "Keza, filkünz ve filbezaziye"

imaretün müslimetün ve beytemmeşrik vecbi ala ehlülmağrib tahlisuha minelsiraten Keza filbahrülraik).

2- Bu surette hukuk-ı meşruasını hilâfetin kudret-i mağzubesini istirdat ve biiîil maaruz-ı tecavüz olan memalik-i mezbureyi düşmandan

tathir için mücadele ve mücâhede eden cumhur-I MÜSLİMİN ŞER'AN BAĞİ OLURLAR MI?

Elcevap A'lemi-i Allahutealâ olmazlar. (Elbegati kavm-i müslimin harcuvan an tatin elimamülhak bigarıhak ("keza fimecmuaulenher").

3- Bu surette vech-i muharrer üzere hukuk-ı mağzube-i hilâfeti istirdad için düşmanlara karşı açılan mücahededе vefat edenler şehit ve berhayat olanlar gazi olurlar mı?

Elcevap: A'lem-i Allahutealâ olurlar. (Elşehit min hatle ehlülharb velbağı ve kıtaut tarik o vecdi fimariketi ve beydiye eser ve katle müslim zulmen lemyeceh bikatle deyyite ve keza eza katle zemi ve lemtecep bikatli deyyite. Keza filzeyli)

4- Bu surette mücahede ve vazife-i diniyesini ifa eden cumhur-ı müslimine karşı düşman tarafından bilitizam müslimin beyninde ika-ı katlederek istimal-i silâh eden müslimin şer'an ekber-i kebair-i mürtekip ve saibilfesad olurlar mı?

Elcevap: A'lem-i Allahutealâ olurlar. (Kalullahı taala ve ülfetne eşeddü minelkatl dayetülfitne yesruu ileyha ehlülfesad "Keza fethalkadir").

5. Bu surette düvel-i muhassamanın ikrar ve iğfali ile vakıa ve hakikate gayr-ı muvafık olarak sadır olan fetvalar cumhur-ı müslimin için şer'an muta' ve mamülü aleyha olurlar mı?

Ecevap: A'lem-i Allahutealâ olmaz? (Elikrahu yedemülarzi Keza fivvelülceyh).

Müfti-i Ankara
Mehmet Rıfat

Konu ile ilgili olarak bir Hatt-ı Hümayun ve buna bağlı olarak bir de Hükümet bildirisi yayınlanmıştır.

Bu kargaşa ortamında halkın çaresizliği ortadadır.

Ankara o gün, hilafet merkezine rağmen Hilafeti savunarak, hilafetin meşruiyetini tartışma gündemine getirirken, farklı dini telakki ve fetvalarla müslümanlar fiilen çaresizliğe mahkum ediliyordu.

Taraflar karşılıklı olarak birbirini İngiliz muhibliği, işbirlikçiliği ile suçlarken sonuçta bu durum İngilizleri memnun ediyordu. İngilizlerin Hilafeti yoketmek , İslam alemini çaresiz bırakmak için çalıştıkları açıktı!

Masabaşında cereyan eden bu savaşla *İngilizlerin rolünü* göstermesi bakımından Kazım Karabekir'in hatıraları arasında yer alan bir belge dikkat çekicidir. İngilizler, müslümanlar arasında fitne ve fesadı örgütlemek için var güçleri ile çalışıyordu. Rawson bir yandan Mustafa Kemal'le iyi ve yakın ilişkiler kurarken öte yandan fetva dağıtıyordu!

20'de Trabzon'dan gelen bilgiler

"19 Mayıs'ta Trabzon limanına gelen İngiliz torpitosundan evvelce Trabzon kontrol subaylığında çalışmış olan teğmen Babvel beraberinde üç sandık olduğu halde iskeleye çıkmış ve sandıkların Rawlison'a *gönderilmek üzere vilâyete teslim edeceğini söylemiştir. Sandıkların* üzerinde görülen bir paket iskeledeki memurlarımız tarafından açılarak fetva, beyanname hât-ı hümâyûndan ibaret basılı beyanname olduğu görülerek gizlice alınmış ve vilâyete gönderilmiştir. Takip memurlarımız vali yanına gitmek üzere iskeleden ayrılan Babvel'in Amerika, Fransa temsilciliklerine uğradığı ve yolda tesadüf ettiği çocuklara üzerinde taşıdığı beyannâmeden verdiği görülmüş ve toplanmıştır." Aynı zamanda gelen ikinci şifrede de bildiriliyor: «Albay Hacı Hamdi Bey Perşembe günü- 20 Mayıs - Erzurum'a hareket etmek üzere dün 18 Mayıs'ta bir maaş almış ve bana da vesait için müracaat ederek Perşembe günü için fayton hazır edileceği de kendisine bildirilmiştir. Hacı Hamdi Bey bugün 19 Mayıs 1920 öğleden sonra limandaki İngiliz torpidosundan dışarıya çıkarılmış ve İngiliz sandalına atlayarak torpidoya kaçmıştır. İngiliz sandalı Fransız konsoloshanesi hizasındaki Değirmendere cihetinde bir iskeleye yanaşmıştır. Hamdi Bey gezer bir iskeleye gelmiş ve ansızın sandala atlamış ve derhal İngilizler tarafından iskeleden ayrılan sandalla torpidoya götürül*müştür. Hacı Hamdi Bey Erzurum'a hareket* edeceğine dair söz verdiği ve para da aldığı halde böyle bir adiliğe cüret edecek kadar alçak bir tıynete sahip olduğu pek de hatıra gelmemişti. Daha sonra Büyük Millet Meclisi'nin açılışı dolayısıyle kendisinin Erzurum'a gitmesine lüzum kalmadığını ifade eylemiş ve Erzurum'a hareket edeceğini söylemiş. İngiliz torpidosiyle kaçtığı duyulunca büyük bir nefret uyandırmış ve her ağızdan lanet okunmuştur.»

Hacı Hamdi'yi gazetelerle ve tamimle halka ve birliklere teşhir ve Büyük Millet meclisi Başkanlığı'na da bildirdim.

22 Mayıs istihbarat tamimi:

Erzurum
22 Mayıs 1920

İNGİLİZ MUHİB'LİĞİ VE MUSTAFA KEMAL

İlginçtir, Halife İngiliz yanlısı olarak tanıtılır. Öyle ya bir İngiliz gemisine binip «kaçmadı mı?»!

Mustafa Kemal ise İngilizlere karşı verilen savaşın kahramanıdır.

Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrası günlerde bir dizi kuruluş ortaya çıktı. Bu kuruluşların bir kısmı İngiliz, bir kısmı Amerikan yanlısı. Kimi Alman sempatizanı, kimi hilafet yanlısı!

Tam bir curcuna

Bir yandan Karakol Cemiyeti, Güneş Grubu, Hamza Grubu gibi *illegal örgütler, öte yanda Türkiyede Komunist bir devlet kurma* hayalleri... Kuşkusuz bunlar arasında Müdafaâi Hukuk-u İslamiye ile İngiliz Muhibleri ilk sırayı almaktadır.

İngiliz Muhibleri Cemiyetini «İngiliz Dosluk Cemiyeti» şeklinde tercüme edebilir miyiz? Bu günki şekli ile Türk- İngiliz Dostluk Cemiyeti bir bakıma dünün çok tartışılan Milli Direniş Karşıtı bir örgütün devamı değil mi?

Artık İngiliz Muhibbi olmak suç değil, Aksine bir ayrıcalık!

O günkü İngiliz Muhibleri arasında kimler yoktu ki, eski Beyoğlu mutasarrıfı İhsan Bey, Erkan-ı Harbiye Generali Ahmet Hamdi Paşa, Yazar Ekrem Bey, Adliye müfettişi Emin Ali Bey, Deniz Albayı Enver Bey, Tüccardan Tevfik Canan Bey, Celal Dino Bey, Hukukçu Celil Bey, Mutasarrılık Personeli Cemal Bey, Hukukçu Hakkı Bey, Matbaacı Saim Bey, Mütasarrıf Safvet

Paşa, Muallim Ali Rıza Bey, Ders-iam Abdül Mü'minin Efendi, Miralay Abdürrauf Bey, Mutasarrıf İzzet Paşa, Nazım Hikmetin dedesi Vali Nazım Paşa, Komiser Nebil Ziya Bey, Vali Nüzhet Paşa, Miralay Mehmet Galib Bey, Nazım Hikmet'in Annesi Ayşe Celile hanımın da aralarında bulunduğu 8 kadın, örgütün aktif kadın üyeleri arasında yer alıyordu.

Örgütün ilk yönetim kurulu üyeleri arasında kimler yoktu ki, Defter-i Hakani Emini Adil Beyefendi fahri başkandı! Nazım Hikmetin dedesi Selanik eski Valisi Mehmet Nazım Paşa 1. başkandı. Padişah divanı başkatibi Ömer Ziyaeddin Efendi de yönetimde idi.

Öte yandan 4 Aralık 1918'de kurulan Wilson Prensipleri Cemiyetinin kurucuları arasında Halide Edip, Yunus Nadi gibi isimler bulunuyordu.

O zamanki Osmanlı aydınlarının bürokratlarının ve askerlerinin hali!

Kimi Sovyet, kimi Amerikan, kimi İngiliz mühibbi. İngiliz Mühibleri Cemiyetinin kurucularından Said Molla şöyle diyordu: "Osmanlılar, eski Türkler ancak İngiliz Kavmi necibinin samimi müzaheretiyle temini hayat ve refah edebilir"

Damat Ferit'e göre, Fransa çürümüş, Amerika acemi bir sömürgeci, En iyisi İngiltere idi!

İngilizler bir yandan, Saraya yakın durur ve bunu ilan ederken, öte yandan millici güçlerle temasın yollarını arıyorlardı!

Her ne kadar Fransa da bu arada devreye girerek Haziran 1919'da «Fransa-Türkiye» Cemiyetini devreye soktu ise de atı alan Üsküdarı geçmişti. Refii Cevat Ulunay o günlerde 20 Mayıs 1919 Salı günü faaliyete geçen İngiliz Muhibleri Cemiyeti ile ilgili olarak 21 Mayıs 1919 tarihli Alemdar'da şöyle yazıyordu: "İngilizleri İstiyoruz! İngiltere ile hareket ederek asri düşünce ile mücehhez bir Türkiye olalım. Çünki kuvvet Nur'dur. Nur ise irfandır!. İngiliz dostluğuna azami bir kıymet ve chemmiyet veren bil cümle Osmanlıdan mürekkep olmak üzere İngiliz Muhibleri Cemiyeti teşekkül etmiş..."

Bir yanda İngiliz Muhibleri, öte yanda İtilaf ve Hürriyetçi-

ler, Wilson Prensiplerini savunanlar öteyandan, Komünizm yanlıları, hem kendi arasında çatışıyor, sonra hepbirlikte Osmanlı ile savaşıyorlardı!

İstanbul'da İngiliz Muhibleri var güçleri ile çalışırken, Ankara'da da "Azm-i Milî Cemiyeti" örgütlenecekti.

Öte yandan "Askeri Nigehban ve Kızıl Hançereliler" "Cemiyeti Ahmediye", "Taali-i İslam" gibi Cemiyetler de mevcut örgütlerin bölünmesi ile hayat kazanıyordu.

11 Nisan 1920'de İstanbul'da Meclisi Mebusa'nın feshinden sonra İngiliz Muhibleri verdikleri bir jurnal listesi ile İngiliz muhibbi olmayan, mebus, asker, aydın, bürokrat bir çok kişi İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülecektir. Tutuklananlar arasında İttihat ve Terakkiciler de ağırlıkta bulunmaktadır. İngilizlerin bu siyaseti, Ankara'yı önemli ölçüde rahatlatmış, Ankara hükümeti üzerindeki baskıları hafifletmiştir!

Herhalde, Malta sürgünleri olayı gerçekleşmediği varsayımını esas alsa idik, Mustafa Kemal'in işinin hayli güçleşeceğini söylemekle olmayacak bir şeyi iddia etmiş olmazdık.

Daha sonra sürgünden gelenlerin önemli bir kısmı Ankara'ya gelerek harekete katılmışlardı. Ancak ilk günler eğer bu sürgün olayı yaşanmamış olsa idi, herhalde Ankara'daki Meclis Mustafa Kemal'in başkanlığında İstanbul Meclisinin devamı niteliği kazanmış olacak. Gelen politikacı, asker ve bürokratlar yeni siyasi yapıda yer isteyecekti!

Yeni Ankara hükümetinin teşkilinin ardından Ali Kemal'in 18 Kasın 1922 de linç edilmesi ile İngiliz Muhibliği de sona eriyordu, Aslında Ali Kemal'in linci önlenebilir ve konuşması sağlanabilirdi! Ama İngiliz Muhibleri yeni Türkiye'de İngiliz Muhibliğinin yeniden saygınlık kazandığını görmeden, Lozan'da belirlenen 150'likler listesine dahil edilerek sınır dışına çıkarılacaktır!

Mustafa Kemal Hakkındaki Değerlendirmeler.

Mustafa Kemal'in Yıldızı ne zaman parladı?

29 Ekim 1918'de Bahriye Nazırı Rauf bey Limni adasında demirlemiş bulunan Agamemnon gemisine çıkıp, bir gün sonra burada Mondros mütarekesini imzaladığı gün. O günün popüler isimleri, Genç Osmanlı Paşaları Talat, Enver ve Cemal Paşalar bir Alman gemisi ile Anadolu'ya geçmek, doğuda kurtuluş hareketini örgütlemek amacı ile doğu Karadeniz'e çıkıyorlardı. 13 Kasım'da ise 60 gemilik bir itilaf donanması "geçilmez" denilen Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul Limanına demir atıyordu!

Fransızlar, Mustafa Kemal'in geleceğinden ümitli değildi. Daha doğrusu, Fransızlar değilde İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri o günlerde farklı düşünüyordu. Mustafa Kemal'le yaptığı bir mülakattan sözeden bir gazeteciye, Yüksek Komiser şöyle diyecekti:

-İlahi beyciğim, o general Mustafa Kemal'le gevezelik etmek te nereden kafanıza esti, O mankafanın tekidir. Burada onun esamesi okunmaz!

Kuşkusuz Madam Corienne böyle düşünmüyordu. Yoksa niye ödüllendirilsindi ki!

Mesela İngiliz Genel Kurmay Başkanı Feld Maraşal Sir Hanry Wilson 1913 yılında hazırladığı bir raporda Enver ve Cemal Paşalar hakkında olumsuz mütalaalar serdettikten sonra o günlerde, daha kimsenin dikkatini fazla çekmediği bir zamanda, albay rütbesine sahip bir subayı işaret ediyordu. O Mustafa Kemaldi!

-Mustafa Kemal adında genç bir kurmay albay var. Kendisini gözetleyin çok ileri gidebilir (Bkz. Atatürkün Hastalığı AKDTYK yayını - 1989 Türk Tarih Kurumu)

Mustafa Kemal Çanakkale'de İngilizlerle savaştı. Kurtuluş Savaşında cephedeki düşmanın elinde İngiliz silahı, sırtında İngiliz elbisesi, cebinde İngiliz parası ve kışkırtması vardı.

Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı boyunca doğrudan doğruya cephede İngilizlerle karşı karşıya gelmedi.

Yunanistan'dan savaş tazminatı istemedik. Adalar ve özellikle Meis konusunda bile yendiğimiz ulusa karşı muzaffer bir ülke gibi değil dostça yaklaştık. Okullarımıza Yunan Medeniyeti

Tarihini zorunlu ders yaptık!

Mustafa Kemal'in İngilizlere karşı duyduğu sıcak ilginin ötesinde İngiliz ve Fransızların Mustafa Kemal muhibliği onun son günlerinde iyiden iyiye kendini dışa vurmaya başlamıştı.

Fransız içişleri bakanı gazetelere verdiği mülakatta "Fransa ve sulh için sonsuz ve acı bir kayıp" olarak niteliyordu Mustafa Kemal'in vefatını. Fransadaki büyükelçimiz ise şöyle diyordu:

"Türk milletinin kurtarıcısı büyük Atatürk ölmemiştir. Atatürk layemuttur. Fani olan vucududur..."

B.N. Şimşir, konu ile ilgili eserinde bu durumu şöyle ifade ediyordu: "Kara haber üzerine Atatürk'ün eski Fransız dostları da vurulmuşa döndüler." Fransız Generali Mougin, onun için "Büyük dost" diyordu!

Mustafa Kemal'i "taparcasına seven" Ermeni , Musevi, Bulgar ölümü ile yas tutuyordu!

Fransız elçisi ise şöyle diyordu: "Onu gelmiş geçmiş bütün devirlerin en büyük adamlarından biri sayarım."

Kuşkusuz batılıları Mustafa Kemal'e hayran bırakan bir çok şey vardı. Mesela fikirleri. Bir yabancının gözlemlerine göre "rakamlarla anlatılmayacak hiç bir şeyden hoşlanmaz, mistiklerle halifelerle, din adamlarıyla mücadelesinde hararetli taraftarı olduğu akılcılığı etkin kılmaktadır. Şöyle demektedir:

-İlk defa Kur'an-ı Türkçe'ye çevirttim. Muhammedin hayatını da halk bilsin. Günden güne camilerin boşaldığına şaşıyorsunuz. Oysa kimse camileri kapatmayı düşünmüyor. Nedeni şudur ki, Türk aslında Müslüman değildi. Bu çoban millet yalnız güneşi, yıldızları, bulutları düşünür. Bu bakımdan öteki dünya çifçilerinden hiç farkı yoktur. Türk tabiattan başka bir şeye tapmaz!

Mustafa Kemal'in ölümü İngiliz basınında olağanüstü bir ilgi ile karşılandı. Sayfalar dolusu anılar, notlar, belgeler, yorumlar yayınlandı. B.N. Şimşir Türk Tarih Kurumu yayınları arasında 1989 da çıkan kitabında bu yankıları özetlemiş. Bu özetten kısa alıntılar yapmakta yarar olsa gerekir.

"Sokaktaki İngiliz Atatürk'e hayrandı. Lord hayrandı. Eski muharip hayrandı. Gazetecisi, Profesörü, Tüccarı, Diplomatı,

hepsi hayrandı."

"O dünyanın tanıdığı en büyük adam" dı. "Dünya en büyük barış ve ilerleme faktörünü kaybetmişti. İngiltere de büyük ve Güvenilir bir dost!" (B.N. Şimşir TTK. 1989)

Mustafa Kemal, Resmi tarihe göre her yerde her zaman İngilizlerle, Fransızlarla, İtalyanlarla savaştı. Bir askerdi. Ömrü savaşlarda geçmiş gözünden yara almış, kaburgaları kırılmıştı.

Yine de düşmanlarını hayran bırakmış onların dostluğunu kazanmıştı. O çarşafı kaldırmış, hilafeti, Osmanlı devletini yok etmemiş mi idi?

Asırlardır batıya karşı bir tehdit oluşturan güçlü bir devletin enkazından şimdi bir dost ülke çıkarmıştı!

"Atatürk çağımızın en büyük adamlarından biriydi. Başardığı işler muazzamdı. Eski Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntısından, kaosundan, çürüğünden 20 yıldan az bir zaman içinde çağdaş, iPaşa ve güçlü bir Türkiye yarattı!"

The Evening News 10.11.1938

Gazete daha sonra şu görüşlere yer veriyordu:

"Mustafa Kemal Paşa veya Kemal Atatürk, 'Türkiye'yi Batılılaştıran, Türk kadınlarını peçenin köleliğinden kurtaran adamdı Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanıydı. Sarışın saçları, mavi gözleri ve ince dudaklarındaki gülümsemesiyle Batı Avrupalı bir tipi andırıyordu, 'hemen hemen Arî soyundandı.' sertti, yurtseverdi. İdeolojisi ve felsefesi 'Türkiye Türklerindir' düsturuna dayanıyordu. Teorisyen değildi. 'Asla ne sosyalistti, ne de anti sosyalist'. Son yıllarda en önemli dış ilişkileri Rusya ve İtalya ile olmuştu. Esrarengiz bir kişiliği vardı. Boş vakit geçirmek için en çok hoşlandığı şey poker oynamaktı ve bunu çok iyi oynadığı söyleniyordu. Eğlencesinde ve çalışmasında aşırıydı. Çok sigara içiyordu. Yirmi yıl kadar önce Viyanalı bir mütehassıs kendisine çok içmemesini salık vermişti. Yoksa çok yaşamayacağını hatırlatmıştı. Ama o içkiyi kesmemişti. Ve bir karaciğer sirozu'nun kendisini alıp götermesi için yirmi yıl gerekmişti. Haşindi. Bir komplo sonunda, 1927'de muhaliflerini astırmıştı."

Gazete, Atatürk'ün Anadolu'ya geçişini, Sultan'a karşı ayaklanışını, Erzurum ve Sivas Kongreleri'ni toplamasını, bu kongrelerin O'nun "Türkiye'nin parçalanmasına karşı savaşmak" yolundaki programını tamamen desteklediklerini yazıyordu.

Yazı, kısaca şu cümlelerle bitiyordu:

Atatürk, Türkiye'de en iyi giyinen kimseydi. "Bütün elbiseleri Londra'da yapılıyordu". Dansı seviyordu. Türk subaylarına dans mecburiyeti koymuştu. Günde yüz kadar sigara, inanılmaz sayıda kahve, ayrıca şampanya ve rakı içiyordu. Bu bakımdan 58 yaşında ölmüş olmasına şaşmamak gerekirdi. "Çağımızdaki bütün diktatörler arasında, devrimleriyle Napolyeon'a en çok yaklaşan kimse" olmuştu. Kemal Atatürk, "İngiltere Kralı'nı kabul eden tek diktatör"dü. 1936 yılında İstanbul'u ziyaret etmiş olan Kral Sekizinci Edward, Atatürk'ü İngiltere'ye davet etmişti. Atatürk'ün İngiltere ile bir başka anısı da manevi kızı Zehra Mehmet Aylin'in, 1936 yılında Londra dönüşünde trenden düşerek ölmesi olmuştu. Oxford Üniversitesi'ne girmeye hazırlanan Aylin, Calais ile Paris arasında trenden düşmüştü.

Söz konusu derlemeyi yapan B. N. Şimşir, Atatürk'ün İngiltereden elbise siparişi yapmadığı, sadece bir kaç kazak aldığına işaret ederek bu konuda şu düzeltmeyi yapıyor:

10 Kasım 1938 günü The Evening News adlı İngiliz akşam gazetesi Atatürk konusunda bunları yazmıştı. Anlaşılacağı gibi, yazıda maddî yanlışlardan değer yargılarına kadar çeşitli yanlışlar yapılmıştı. Atatürk'ün manevi kızı Zehra Aylin, 1936 yılında değil, 20 Kasım 1935 günü, Fransa'nın Amiens şehrine bir kilometre uzaklıkta trenden düşerek ölmüştü. Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında İngiltere Genelkurmay Başkanı olan Feldmareşal Sir Henry Wilson, 1913 yılında Balkan Savaşı alanını dolaşmış ve İstanbul'da Türk subayları hakkında olumsuz fikirler edinen Sir H. Wilson, o zaman bir tek Türk subayını yergilerinin dışında bırakmış ve şunları söylemişti:

-Mustafa Kemal adında genç bir Kurmay Albay var. Kendisini gözetleyin, çok ileri gidebilir.

(Bilal N. Şimşir)

"Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya gönderirken O'nun İttihatçılara karşı olduğunu, içerlerde bir İttihatçı hareketini önleyeceğini düşünmüştü. Ama Damat Ferit, Mustafa Kemal'in "her şeyden önce bir yurtsever olduğunu unutmuştu." İngiliz İstihbarat Teşkilatının, Karadeniz ordusunun gözleri önünde, Mustafa Kemal'in başlattığı millî hareket çabucak kökleşivermişti. Sevr Antlaşması'nın özellikle İzmir bölgesi hakkındaki hükümleri, Mustafa Kemal'i millî bir kahraman yapmıştı. Türk kamuoyu Sevr Antlaşması'na karşı artık Mustafa Kemal'in arkasındaydı." The Times Gazetisi'nin uzun yazısı şöyle sona eriyordu:

"Kararı, cesareti ve kudreti Türkiye'yi önce düşmanlarından kurtarmış ve sonra, -ancak Rusya'da Büyük Petro'nun ve Lenin'in empoze ettiği değişikliklerle kıyaslanabilecek- sosyal ve politik değişiklikleri halkına empoze etmiş olan bu şaşılacak adam, böylece öldü. Asker, organizatör ve yönetici olarak O'nun çağdaş Türkler arasında rakibi olmadığı gibi, eski çağların padişahları arasında da pek az rakibi vardı. Başarıları Türkiye'yi bir Avrupa devleti yaptı, Ortadoğu tarihini değiştirdi ve İslâmın gelişmesini de kesinlikle etkiledi.

Karakteri garip biçimde karışıktı; kendisinde hissilik izi yoktu; aşırı sertliğe gidebiliyordu... Zaman zaman strateji ve tarih incelemelerini bırakır, kendisini aşırı içkiye verir, sabahlara kadar dans eder veya geceli gündüzlü iskambil oynardı. Oyunun sonunda kaybederse borcunu öder, kazanırsa aldıklarını geri verirdi. Dostlarından ve vatandaşlarından para kazanmak istemezdi. Hayatında kadınların pek önemsiz rolü oldu. 1923'te mükemmel bir Türk kadınıyla evlendikten sonra, birdenbire eşinin, siyasi kararlarını etkilemeye çalıştığı kanısına vardı ve hemen boşandı; Sekizinci Henry gibi, boşanma kararını da kendisi imzaladı. Daha sonra savaş yetimleri arasından bir çok saygıdeğer kız çocuğunu evlatlık edindi ve bunların ihtiyatlı tutumları, skandal söylentilerine gem vurdu.

The Daily Telegraph ise 11 Kasım 1938'de şöyle yazıyordu:

"Mustafa Kemal'in (Gazi ve Atatürk) ölümü ülkemiz için gerçekten acıdır. O, içgüdüleriyle İngiltere'den yana olan tek diktatördü. Bu İngiliz taraftarlığı çeşitli nedenlerden ileri geliyordu.

Gazi'nin rejimi bir diktatörlüktü. Kendisi milliyetçiydi ve din adamlarına karşıydı. İmamın nüfuzunu azaltmak için elinden geleni yaptı ve 1928'de devleti tamamen laikleştirdi. Anayasa'nın dinle ilgili maddeleri kaldırıldı.

Atatürk, İngiltere'ye hayrandı ve iki ülke arasındaki dostluğun güçlenmesini arzu ediyordu. Bir süre önce Türkiye'yi ziyaret eden seçkin bir İngiliz çiftiyle konuşurken, Kıbrıs'ın tahkimi konusu ortaya atıldı. Atatürk, "Niçin Kıbrıs? Türkiye kıyısı daha iyi bir deniz üssü olmaz mı?" diye sordu. İngiliz çifti, "Evet olur, yeterki iki ülke herzaman birbirine dost kalsın" karşılığını verdi. Cumhurbaşkanı Atatürk, "İngiltere ile Türkiye birbirinin ancak dostu olur ve olmalıdır"dedi...

1936 yılında Sekizinci Edward, Türkiye'yi ziyaret eden ilk İngiliz Kralı olarak İstanbul'a vardığı zaman, Atatürk, onun elini tuttu ve sultanların eski başkentine ayak basmasına yardım etti....

Manchester Guardian ise şu yorumu yapıyordu:

"Kemal Atatürk bir diktatördü ve yumuşak bir diktatör de değildi. Ama diktatörlüğü ile padişahların istibdadı arasında büyük bir fark vardı. Padişahların istibdadı, Osmanlı hanedanının adi çıkarları için kullanılmıştı. Kemal Atatürk'ün diktatörlüğü ise Türk halkının gerçek çıkarları uğrunda kullanıldı. O Anadolu köylüsünün Osmanlı emperyalizmi uğrunda kandökmesi kuralını kaldırdı. Yüzlerce yıllık Osmanlı hanedanını kaldırıp çağdaş bir Cumhuriyet kurdu. Yüzyıllarca gerici, aşırı tutucu bir hükümetin yönetiminde kalmış ülkeyi sistematik olarak batılılaştırdı.

Gazi'nin ve halkının kendilerine uymayan elbiseler giymeleri için, Türkiye'nin savaştan ve ihtilalden geçmesi değer miydi? diye sorarsanız.. Başkentin İstanbul gibi şirin bir yerden alınıp neden Asya yaylasının yüzlerce mil ötesinde Ankara'ya taşındığını

kendi kendinize sorarsınız. Bu sorulara ve aklınıza gelen ötekı sorulara karşılıkları keşfettikçe, Kemal'e olan saygınız büyüyecektir."

İngiliz halkı Kemal Atatürk'ün anısına saygı gösteriyorsa sebepsiz değildir. O, diktatörlüklerle demokrasilerin bağdaşmaz olmadıklarının klasik örneğini verdi. Bağdaşmaları demokrat ve diktatöre bağlı. Bütün diktatörler ve bütün demokratlar O'nun kadar iyi ve O'nun kadar büyük olabilselerdi, iki sistem arasında hiçbir zaman çatışma çıkmazdı."

13.11.1938 The Observe

Çanakkale Savaşı'nda İngiliz Orduları Kumandanı General Sir Ian Hamilton, "Mustafa Kemal Türk Ordusunun en iyi generali" demişti. Çanakkale'de İngilizlerin savaş planlarını altüst ettikten sonra Mustafa Kemal, "bir meşale gibi Anadolu'yu dolaşmış ve umutsuz gönülleri alevlendirmişti". Daha sonra, Yunanlıları denize dökmüş, Sultan'ı devirmiş, Türklerin giyim kuşamlarını değiştirmiş, sekiz milyon Türk kadınını özgürlüğe kavuşturmuştu...

13.11.1938 Empire News

Mustafa Kemal, yepyeni ve disiplinli bir Türkiye kurdu. Bütün dünyanın saygısını kazandı. Savaş bittikten sonra Kemal Atatürk, Avrupa için herhangi bir bunalım yaratmadı. Bununla birlikte İngilizler, Çanakkale'de kendilerini yenilgiye uğratan bu adamın bir İngiliz dostu olduğunu geç anladılar...

"Disiplini ve fedakârlığı sayesinde ülkesini candan bir dost olarak tanıdığı o adamı selamlar."

13.11.1938 The Sunday Times.

Atatürk, gençliğinde, Voltaire, Hobes, Mill gibi Fransız ve İngiliz siyasî yazarlarını okumuştu. İyi bir hatipti, hatta "şair gibi" bir hatipti. Büyük Frederik gibi, okumuş bir askerdi ve düşmanının kültürünü tercih etmişti. Büyük Frederik, Prusya'nın bağımsızlığı için savaşırken Fransız edebiyatına hayrandı. Atatürk de

Batı Avrupa'nın Türkiye üzerindeki siyasî egemenliğine karşı savaşmış, sonra da Türkiye'ye Batı uygarlığını empoze etmişti.

Mustafa Kemal, parlak bir asker olduktan başka, kendi çağının ilerisinde bir politikacıydı. Tarihçiler, O'nun devrimlerinin askeri başarılarından daha önemli olduğuna hükmedeceklerdir. Türk topraklarını düşmandan temizledikten sonra Müslüman dünyasının Papası demek olan Halifeyi kovdu. Olağanüstü bir enerjiyle Modern Türkiye'yi kurdu. Halifeliği kaldırdıktan sonra medreselerin yerine laik okulları kurdu. İsviçre'den Medenî Kanunu, İtalya'dan Ceza Kanun'u, Almanya'dan Ticaret Kanununu aldı. On yıldır, İslâm dini Türkiye Devleti'nin resmî dini değildir. Kemal, Türk kadınlarını kölelikten kurtardı. Latin alfabesini aldı.

Michael Foot The Evening Star. 10. Kasım 1938

M. Samuels The Star'dan 10 Kasımda şunları yazıyordu:

"Allenby'nin karşısında, ordusunu zamanında geri çekebilmişti. Mütareke'de, Anadolu'da, Parlemento kurmuştu. Saltanatı ve Halifeliği kaldırmıştı. İslâmiyet'in sembolü fesi yasak etmişti. İhtilalini başlattığı Ankara kasabasını modernleştirmek için yabancı mimarlar getirmişti. Türkiye'yi Batılılaştırmayı her şeyin üstünde tutmuştu. Kıyafetleri değiştirmişti. Batı Avrupa'dan kanunlar almıştı. Çok kadınla evliliği yasaklamıştı. 1928'de Latin alfabesini almıştı. Panislamist entrikacılar ise, zafer çoşkunluğuyla Türkiyenin yine İslâmın mızrağı olacağı umudundaydılar.

Bu umutların nasıl kırıldığı ve muzaffer bir askerin nasıl ileri görüşlü, cür'etli ve bununla birlikte ihtiyatlı bir politikacı ve reformcu olduğu bir başka makalede anlatılmaktadır. Teokrasinin başlıca kalelerinden biri olan Türkiye'de, o'nun yeniliklerinin ve laikliğinin zafer kazanması bütün dünyayı şaşırtı.

11 Kasım 1938 The Times

Mustafa Kemal çok "mütevazi" bir hayat yaşamadı. Çok şeye sahipti.

İlk günlerin çetin şartlarından sonra lüks salonlarda, yatlarda saraylarda görkemli bir hayat yaşadı. Ülkeyi ve Halkı kurtarmış bir kurtarıcı olarakta böyle yaşamayı haketmişti. Bu halk ona her istediğini vermişti ve verecekti.

Aşağıya Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı iken aldığı maaşı, öteki Cumhurbaşkanları'nın aldıkları maaşlarla beraber Nokta dergisinden iktibas ederek veriyoruz.

YIL	Adı-Soyadı	Maaşı	Aylık maaşının bugünkü değeri (Cumhuriyet altınına göre)	Cumhuriyet altını fiyatları	Kaç altın alabiliyor
1928	M. K. ATATÜRK	14.000.-	537.000.000.-	5.-	2800
1933	M. K. ATATÜRK	9.000.-	244.413.000.-	7.07.-	1272
1939	İSMET İNÖNÜ	8.700.-	116.648.000.-	14.32.-	607
1946	İSMET İNÖNÜ	9.700.-	124.159.000.-	15.-	646
1950	CELAL BAYAR	7.500.-	48.000.000.-	30.-	250
1957	CELAL BAYAR	8.151.-	14.000.000.-	110.-	74
1961	CEMAL GÜRSEL	6.960.-	13.101.000.-	102.-	6
1967	CEVDET SUNAY	1.000.-	13.099.000.-	102.-	68
1973	FAHRİ KORUTÜRK	10.000.-	5.549.000.-	346.-	28
1980	KENAN EVREN (*)	69.600.-	997.253.-	13.400.-	5
1981	KENAN EVREN (*)	69.600.-	162.000.-	11.500.-	6
1987	KENAN EVREN	1.555.000.-	2.437.243.-	122.500.-	12
1988	KENAN EVREN	2.228.000.-	2.578.000.-	166.000.-	13
1989	TURGUT ÖZAL	3.932.000.-	3.932.000.-	192.000.-	20
1990	(w)	12.600.000.-			

(w) Tahmini (*) Devlet Başkanı

NOKTA 19 KASIM 1989

VAHDEDDİN KAÇTI MI, KAÇIRILDI MI?

Olan olmuş, Padişah ve Halife gitmişti. Hilafet ve Saltanatı koruma yeminleri "vatanı ve milleti kurtarmak" için bir "siyasetten" ibaretti!

Vahdeddin yoksulluk içinde öldü. Yahudiler Vahdeddinin tabutunu bile haczettiler.

Eğer Vahdeddin saraydan bir kaç parça altın eşyayı yanına alsa idi, bu duruma düşmeyebilirdi. Ama almadı. Yardım da istemedi. Hatta yanına aldığı Kur'anı kerimin altın mahfazasını da tekrar İstanbul'a iade etti. Millete ait olan bir şeyi yanında alıkoyamayacağı düşüncesine sahipti.

Abdülmecid Efendi ise 23 Ağustos 1944'de vefat etmiş, cenazesinin Türkiye'ye getirilmesi ümidi ile on yıl (1954'e kadar) Paris Camii mahzeninde bekletildikten sonra 30 Mart 1954'te Medine'de Cennetül Baki'ye defnedilmişti.

Ölen ölmüştü. Kalan sağlara gün doğmuştu. Topçu İhsan gibiler, mezardaki Osmanlı padişahlarının iskeletlerinin bile çıkarılıp atılmasından sözediyorlardı.

Hanedan gitmiş sıra yağmaya gelmişti. Yahudi Antikacılar öyle bir yağmaya girişti ki dünya antika piyasası doydu.

Antikacılar kendi aralarında, yahudi bir Antikacı olan Sami Gürzberg için, "Hanedanın tek varisi" adını takmışlardı.

4 yıl, 3 ay, 28 gün süren saltanatın sonunda Vahdeddin için yolun sonu gözükmüştü.

Kasım başında Ankara Hükümeti, Hilafet ve Saltanatı birbi-

rinden ayırarak Saltanatı lağvetmişti. Vahdeddin sadece Halife idi artık.

O günlerde Ankara hükümeti adına İstanbul'da bulunan Refet Paşa Padişahı ziyaret ediyordu. Daha sonra bu ziyareti arkadaşlarına şöyle aktaracaktı:

"Padişahın önünde ayakayak üstüne attım. Ve koltuğa öylesine yaslandım ki, nerede ise papucum Vahdeddinin burnuna değecekti!»

Gerçekten Vahdeddin İstanbul'dan kaçtı mı? Kaçırıldı mı?

Müşkil soru bu?

-Kaçtı mı, kaçırıldı mı?

Resmi Tarih "bir İngiliz gemisi ile kaçtı" diyor.

Ya gerçek?

Hakkı Naşit Uluğ "Siyasi Yönleri ile Kurtuluş Savaşı" isimli eserinde İngilizlerin Vahdeddini kaçırma planından, Harrington'a atfen uzun uzun sözeder.

İngilizler Vahdeddin'i kaçırmayı planlıyordu. Birileri, İsmail Hami Danişmend'e göre bu "olağanüstü dürüst" kişiyi, yani Vahdeddin'i ortadan kaldırma hazırlığı içinde idi. İngilizler ise bu değerli rehineyi, kullanılması güç bir ceset olarak görmek istemiyordu.

Harrington bu amaçla Vahdeddin'i kaçırma planı hazırladı. Her şey hazırdı. Planı yalnız İngiliz subaylar ve Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Refet Paşa biliyordu.

M. Müftüoğlu "Yalan Söyleyen Tarih Utansın-8" de bu konuda şu bilgileri veriyor:

"Ankara hükümetince tayin edilen Padişah Yaverliğinden genç bir bahriyeli Refet Paşa'ya

"-Padişahı, İngilizler yarın sabah kaçırıyorlar diye ağlamaklı bir sesle haber verdiğinde, Refet Paşa yavere:

-Budala! Ne üzülüyor, ne ağlıyorsun padişahı İngilizler kaçırırsa Türk Milleti hiç bir gün Vahdeddin'in bu hareketini afetmeyecektir. Biz tutar ve yakalarsak bu sefer millet bizi affetmeyecektir. Bırak gitsin. Vahdeddin işimizi kolaylaştırıyor."

Harrington'un kaçırma işi ile ilgili olarak Refet Paşa'dan özür dilemesi üzerine Refet Paşanın cevabı ilginçtir.

-Bizi bir yükten kurtarmış olduğunuz için ben de size teşekkür edecektim.

Vahdeddin Hicaz'da hummaya yakalanmış, Oradan Taife, Vehhabi ayaklanması başlayınca da Mısır'a geçmiş. Kıral Faruk'un olumsuz davranışı yüzünden İtalya'ya gitmiş ve San-Remo'ya yerleşmişti.

İngiliz Harbiye Nazırı Lord Kitchener yıllar önce Şerif Hüseyin'e hilafeti vadediyordu. Lord, Hüseyine göndердiği bir mesajında:

"Eğer Türkiye'ye karşı tavır alırsa onun şeriflik ünvanını garanti edeceğini, ve saldırılara karşı kendini koruyacağını, eğer kendini halife ilan ederse destek vereceğini" söylüyordu.

Harrington daha sonra yayınladığı beyannamede "bu işi, mevcut gelişmeler ışığında, Vahdeddin'in hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünde yaptıklarını" açıklayacaktır.

Her şey planlı idi. Kaçmadı, kaçırıldı. İngiliz yanlısı olan Vahdeddin değildi. Bu plan Vahdeddin'i İngiliz yanlısı göstermek ve Hilafet makamı ve halifeyi mahkum etmek için bir koz olarak kullanılacak, Refet Bele gibilere ve İngiliz Muhiblerine gün doğacaktı!

Malaya Zırhlısı ile İstanbul'dan kaçırılan Vahdeddin daha sonra yine kendini Refet Paşa ve şürekasının katlinden kurtaran İngiliz kurtarıcıları tarafından Malta'ya sürüldü. Oradan Hicaz'a gitti.

Herşey Planlı idi. İngilizler Şerif Hüseyin'e Vahdeddin'i davet ettirdiler ve Vahdeddin'e de bu seyahat için izin verdiler. Maksat Vahdeddin'den Hilafet ünvanını alarak İngilizlerin yardımı ile Şerif Hüseyin'e vermekti. İngilizler bu konuda Şerif Hüseyine vaatte bulunmuşlardı. Böylece bu kaçırma işinin bir başka yönü daha ortaya çıkmaktadır.

Bu arada Şerif Hüseyin Vehhabilere yenilerek, Hilafeti alayım derken Saltanatından da olmuştu!

Yoksulluk içinde 3 yıl 5 ay 28 gün sürgün hayatı yaşadı.

Yaklaşık Saltanat yılları kadar sefalete mahkum olduktan sonra hayata veda etti. (Allah rahmet eylesin)

Şimdi biraz gerilere gidip Nisan 1920'lerdeki havaya bir bakalım.

16 Kasım 1922 de ne olmuştu da, iki yıl önce hilafet ve Saltanatı koruma andı içenler, 2 yıl sonra koruma andı içtikleri şeyi yoketmeye yemin ediyorlardı!

III. Bölüm
BİR BAYRAM: 23 NİSAN

Bugün 23 Nisan
Neşe doluyor insan
Padişahı kovduk
Cumhuriyeti kurduk.

Sahi ne demekti Cumhuriyet?..

Padişahlar varken hiç bir zaman bizim kadar mutlu olamadı mı, 600 yıl boyunca insanımız.. O zaman nasıl oldu da 600 yıl dayandı halkımız bu acılara?

Ne yazık, İngiltere hala Krallık'la yönetilir, Hollanda da Belçika da öyle.. Lüksemburg'ta.. Ya Japonya, onlar da İmparatorlukla yönetilir?

Demek ki onlar da mutsuz. Ama biz onların hepsinden daha mutluyuz, Çünki Cumhuriyet'le idare ediliyoruz. 10 yılda bir ihtilal olsa da, mutluyuz yine de.. Her ne kadar icazetli partiler seçimlere sokuluyorsa, insan hakları konusunda sorunlarımız olsa da, işkence sürse de sonunda seçimlere gidiyoruz, meclisimiz, partilerimiz var.

Biz mutluyuz. Ve her 23 Nisan bizim için bir şükran günüdür.

Hiç bir şeyimiz olmasa bile,Cumhuriyetimizin varlığı herşeye değer.

Zaten öyle dememiş mi idi şair

"Ballar balını buldum,
Kovanım yağma olsun"

Biz en büyük nimet olan Cumhuriyete sahip olduğumuza göre, herşeyimizi onun yolunda feda edebiliriz.

Sahi Cumhuriyet ne demekti.. "Republic", İngilizcesi bu. Ya Türkçesi. Cumhuriyet kelimesi Türkçe değil. Çoğu, halk idaresi anlamında anlıyor belki bu kelimeyi.. O, Demokrasi, Halk için, halk adına gibi bir anlama da gelmez. CHP nin 6 okundan biri de Halkçılık idi bir zamanlar..

Kısaca tanımlamak gerekirse Cumhuriyet, sanıldığının aksine "Halkın hükümranlık hakkını doğrudan doğruya veya seçilmiş temsilcileri aracılığı ile kullandığı bir devlet rejimi" anlamına gelen Arapça bir kelimedir.

23 Nisan 1920 TBMM'nin faaliyete geçtiği günü ifade eder. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ise 29 Ekim 1923 tür. Bu iki tarihten biri Çocuk bayramı olarak, ötekisi ise Cumhuriyet bayramı olarak kutlanır.

23 Nisan bayramı hiç bir zaman ruhuna, özüne ve esasına uygun olarak kutlanmadı. Gerçekte 23 Nisan yeniden doğuşun ve İstiklal Savaşı'nı veren bir kadronun inancını yansıtır. Yeni bir devletin temellerinin atıldığı gün olan 23 Nisanı kendi gerçekleri içinde değerlendirmek gerekir.

Eski başbakanlardan Süleyman Demirel'in dediği gibi "Atatürkün kurduğu Cumhuriyet laik değil, dindar bir cumhuriyettir. Anayasaya laiklik ilkesi 1937'de sokulmuştur" Atatürkün kurduğu cumhuriyete sadık olanların herhalde savunması gereken ilkeler, ya da istiklal savaşını veren halkın kongreler aracılığı ile yükselttiği sesle uyum içinde olması gerekirdi. Ama ne yazık ki, daha sonra, bir partinin programında yer alan umdeler, tek parti döneminin takriri sukun gölgesi altındaki astığı astık, kestiği kestik, padişahvari yönetimi zamanında halka rağmen yasalara sokulmuş ve devletin kuruluş felsefesine aykırı bir takım dayatmalar, devletin varlık ve bütünlüğünün teminatı sayılmak gibi bir garipliğin içine girilmiştir.

Ne acıdır ki, imparatorluğu yıkan güçler İslam dünyasını

parçaladıktan sonra, İslam dünyasının birlik ve bütünlüğünün teminatı olan Hilafet makamının ilgasından sonra bu bölgelerde kurdurulan işbirlikçi yönetimler dini kendi denetimleri altına alarak, önce halkı dininden caydırmaya ve efendilere boyun eğmeye zorlamışlar, bu da olmayınca dini devlet denetimine alarak, onu kendi iradelerine göre biçimlendirme yolunu seçmişlerdir. Müslümanların maslahatını gözetecek sivil bir din ve müslümanları siyasi baskıların dışında kalan dini bir otoritesi kalmayınca, bir takım İngiliz oyunları, Yahudi entrikaları örgütlenerek din ve islamların vahdeti parçalanma yoluna gidilmiştir.

Bugün sayıları 1, 5 milyarı bulan müslümanların ortak bir dini merkezleri yoktur ve bu durumda olan tek din İslam dinidir. Bütün öteki dinlerin, en küçük dinlerin bile ruhani meclisleri varlıklarını sürdürürken, bu gün İslam, bir takım müstebit yönetimlerin insafına terkedilmiş gözükmektedir.

Bugün başörtüsünün farz olup olmadığı konusunda bile karar vermekten aciz bir bürokrasi kalıbı içine sıkışmış olan ve hükmünü yürütme imkanı bulamayan, bir sendikal güç kadar bile baskı gücüne sahip olmayan, tapu kadastro memurluğu mevkiine indirgenmiş bir diyanet teşkilatı ile bu sorunlara çözüm bulmak herhalde mümkün olmasa gerekir.

Cumhuriyet Döneminde Din-Devlet İlişkisi

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren din devlet ilişkilerinde bir gariplik hemen kendini göstermektedir. 1920'de kurulan ya da 1923'de ilan edilen Cumhuriyet döneminde, taa 1928'e kadar Anayasa hükmü olarak "Devletin dininin islam olduğu" yazılıdır. 1928'de bu "Devletin dini, din-i islamdır" ibaresi kaldırıldı. Yerine de herhangi bir şey konulmadı. O zaman laiklik te yoktu. Doğrudan doğruya dinin belirleyici özelliği yokedilerek dinsiz bir yapıya döndü. 14 yıl sonra 1937 de Laiklik ilkesi getirildi. Gerçekte İsmet Paşa'nın bir marifeti olan laiklik ilkesi batılı anlamda bir uygulama getirmedi. Aksine Bizantinist bir uslubla, *dini devletin*

denetimine sokma gayretleri ağır bastı. Camilerin kapatılması, dini neşriyatın yasaklanması, din görevlilerinin tutuklanması, din eğitiminin tatil edilmesi gibi bir yola girildi.

10. Yıl Albümü

Daha 1937'ye gelinmeden, 1933'de durum belli olmuştu. İsmet Paşa'nın Cumhuriyetin 10.yılı dolayısı ile hazırlattığı "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine" başlıklı albüm yıllar sürecek bir edebiyatın başlangıcı gibidir!

Devlet matbaasında bastırılarak bütün resmi dairelere ve okullara gönderilen, her tarafa dağıtılan albümdeki ifadelerden bazıları şöyle:

Saltanat Rejimi:

Osmanlı imparatorluğunun tarihi sultanlar tarihidir, Sultanlar kimdir? Sultanlar millet davasında önde yürüyüp kıymet ve hizmet eleğinden geçerek belirmiş şahsiyetler midir?Sultanlar milletin ülkülerini dileklerini şahıslarında merkezleştiren, karar ve iradelerinde olgunlaştıran fikir ve hareket adamları mıdır?..

Hayır, Sultanlar, sarayların dört duvarları içinde soysuzlaşmış zulum ve sefahat mirasyedileridir. Sultanlar kendilerini milletin çocuğu değil, milleti kendilerinin kölesi telakki ederlerdi. Sultanlar indinde millet davası kendi aile menfeatlerini kurtarmak için pazara çıkartılan bir metadan ibaretti. Sultanlar millete inanmazlar, milletin gelişmesini istemezler, millette beliren hertürlü uyanış hareketlerini bir kan deryasında boğarlar, kuvvetlerini milletin şuurundan ve sevgisinden değil milletin cehaletinden ve korkusundan alırlardı. Osmanlı imparatorluğu, kendilerini Allah'ın gölgesi sanan sultanların idaresindeydi.

İki resim : Abdulhamid: Uyanık gençliği boğan, zindanlarda çürüten Yıldız baykuşu Abdulhamid

Vahidüddin: Tahtını kurtarmak için memleketini satan Sevr mimarı : Vahidüddin.

Sayfa:6 ve 7: Horoz döğüştüren sultan/Gazi fikir dö-

güştrür.

17. sayfadan üç vecize:

Mustafa Kemal Diyor ki: Arkadaşlar! Sarayların içinde Türkten Gayri unsurlara istinad ederek, düşmanlarla ittifak ederek Anadolunun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamların Türk vatanından tardı, düşmanların denize dökülmesinden daha rehakar bir harekettir.

Saltanat 1.Teşrin 1922'de yokedildi

Teşkilatı Esasiye Kanunu ile Türkiye halkı, hukuku hakimiyet ve hükümraniyesinin mümessili hakikisi olan TBMM şahsiyeti maneviyesinde olan gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsil ve bilfiil istimale, ve iradei milliyeye istinad etmeyen hiç bir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Milli hudutları dahilinde TBMM'den başka şekli hükümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hakimiyeti şahsiyeye müstenid olan İstanbul'daki şekli hükümeti 16 mart 1336'dan itibaren ve ebediyyen tarihe müntehil addetmiştir.

Lozan kahramanı ibaresinin altında İnönü'nün resmi konulduktan sonra şu ibare yer almış:

Hilafet kaldırıldı: 3 Mart 1924

Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına dair kanundan: Halife halledilmiştir. Hilafet, hükümet ve cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan hilafet makamı mülgadır.

20. sayfadan bir başka örnek. Tabi hemen Cumhuriyet kelimesini burada bir kere daha hatırlamalıyız. Meğerse Hilafet kelimesi Cumhuriyet kelimesinin mana ve mefhumunda mündemiçmiş. Yani Cumhuriyet te dini bir kelimedir ve laikliğe aykırıdır!

Sayfa başlığı:Örümcekli kafa: Örümcekli kafa Osmanlı vatandaşının kafasıdır. Bu kafanın içerisinde iki tane kocaman örümcek otururdu. İslam taassubu ve garb hayranlığı!

Ne garip, daha sonra "Batıcılık" ideolojisi bu takımın milli ideolojisi haline gelecek. O gün öyle demek gerekiyormuş demek ki!

Yan başlık: Ümmet Leşi

Taassub örümceğinin ördüğü ağlar, milleti daima ahirete bağlardı. Türk Cemiyeti şeriatın, mecellenin ve fetvanın taşlaşmış kalıpları içinde hapsolunurdu. Bu teokratik nizam kendini devam ettirmek ve insanlarını kendi ihtiyaçlarına göre yetiştirebilmek için bütün müesseselerini de kurmuştu. Mesela kabinede dünya işlerini temsil eden sadrazam, yanıbaşında daima ahiret işlerini temsil eden kellifelli bir şeyhülislam yer alırdı.

Sayfa: 21

İlginç, Laiklik prensibi Türk anayasasına 1937 de girmesine karşılık, 10.yıl albümünde, 1933 de şu satırlara raslamak düşündürücü.

Işıklı kafa:

İnkılab Türkiyesinin insanı ışıklı bir kafa taşır. Bu kafa hiçbir yabancı hayatı telakki tarzına yer yoktur. Bu kafayı işleten motor, inkılabın yüksek menfaatleridir. Bu kafa müstakil bir kafadır. Her hadiseyi inkılabın zaruretlerine göre tahlil ve terkib eder ve her karara inkılabın prensiblerine göre varır.

Cumhuriyet Türkiyesi'nde vatandaşın hayatı, milletin istiklaline, milletin menfaatlerine ve milletin dirliğine bağlanmıştır. Cumhuriyet Türkiyesi'nin cemiyeti laik bir cemiyettir. Fakat bu laiklik sadece din ve dünya işleri arasında Fransada olduğu gibi bir mütareke manası ifade etmez. Yani pasif bir laiklik değildir. Türk laikliği hayatın, yani milletin menfaatlerini ve dirliğini herşeye hakim kılan aktif bir telakkisidir.

(Öyle anlaşılıyor ki, bu satırları İnönü hazırladı. Daha sonra bu düşüncelerini pratiğe geçirerek, dini denetim altına alma yolana gidecek ve parti programını devletin hukuku, temel dayanağı halinde takdim edecektir. Öyle ki bu telakkiden yola çıkarak Kur'an-ı Kerimin tadil ve tebdiline kadar varan bir tavır sergileyecektir. A.D.)

İnkılâb hükümetlerinde başvekil, milletin yüksek hayati menfaatleri namına olan iktidarı, hiç bir ahiret ve ukba mülâhazası ile paylaşmaz.

Gazi imzalı bir vecize: Tarihimizi okuyunuz, görürsünüz ki,

milleti mahveden, esir eden, harab eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Köhne prensiplerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir.

CHF Programından: "Din telakkisi vicdani olduğundan, fırka, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür"

Ümmet maarifi:... Mesela bir idadi talebesi bir tarafta hikmet, kimya, jeoloji gibi müsbet tabiat ilimleri ile kainatın oluşunu ve seyrini öğrenirken, diğer taraftan aynı mektepte, aynı sınıfta tabiatın 1300 sene evvelki bir ukba görüşüne göre izahına inanmak mecburiyetinde bırakılırdı.

Osmanlı imparatorluğunda kadın, kümes hayvanı telakki olunurdu. Muhallebici dükkanında, tramvayda, tiyatroda, hulasa hayatta o tecrid edilmiş ve cinsi ihtilaçlarına teslim olmuş bir mahluktu.

24. sayfada, Zekat ve öşür için "Batıla inanma vergisi" tabiri kullanılırken, dervişler için "Tekke tufeylisi" tabirini kullanıyorlardı. Bir şeyhin resmi altında ise "Bu herifin kerametine inanır mısınız" yazılmış, *bir mevlevi ayinini gösteren resmin altına ise* "Şu soytarılara milletin ruhu emniyet olunur mu " denmişti.

Ve bir medrese tanımı. Bir medrese hocasının resminin altındaki yazı: Bir medrese softası. Sonra açıklama: Teokrasi nizamını yaşatan unsurları *medreseler yetiştirirdi. Medreseler, kalın* duvarları, izbe odaları içine düşen taze dimağları kötürümleştiren, hayata ve hakikate karşı körleştiren fikir ve bilgi hapishaneleri idi. (Bir takım tecvid ve ilmihal gibi dini bilgilerle ilgili arapça ders konularının adı yazıldıktan sonra) Türk çocukları yıllarca hayat için hiç bir gıda kıymeti olmayan bu posaları gevelemekle fikir körletirlerdi.

Falih Rıfkı'dan bir Türkçe örneği. Eski dilin ne kadar kötü ve zor, yeni dilin ne kadar güzel ve kolay olduğunu anlatmak için örnekler sıralanırken Falih Rıfkı'dan şu pasaj alınmış: Tek mektep dokuz yaşındadır. Arap harfi bilmeyen okumuş çocukların sayısı 400.000 i geçti. Dolaba attığımız son feslerin kırmızı çuhaları ve

kara püsküllleri çürüdü. Tecvid ve şedde, acem terkipleri ve arab babları eski şark işlemelerine döndü. Son medreselerinin saçları ağardı. Bizim bütün gençliğimizce süren kavganın adı, eski-yeni kavgası oldu. Bu ad yanlış konmuştur. Bu kavganın asıl doğru adı eski ve yeni değil, iki medeniyet, iki kültür iki çağ kavgasıdır. Bizim İsmimiz gavur, karşımızdakilerin ismi mürteci idi: Haç-Hilal kavgası gibi çarpışıyorduk.

Ve Türkçe şiire bir örnek. Behçet Kemal'den
Aşk diye ne bir Tanrı adına varacağız
Ne gözleri yeşil bir kadına varacağız
Ergenliğin düşünü gören genç adam gibi
Toprağı alt edmenin tadına varacağız.

Arap harflerini niçin terkettiğimiz ise şöyle anlatılıyordu bu albümde: "Bizi teokrasinin külliyatına ve fikriyatlarına doğrú sürüklüyordu. Yabancıların, (Ekalliyetler dahil) dilimizi öğrenmelerini ve bizi tanımalarını adeta imkansız kılıyordu. vs.

Tarih kitapları ile ilgili olarak ise, Osmanlı tarihinin gayri ilmi, gayri milli olduğu ve Türk tarihinden çok Arap ve İslam tarihine ağırlık verildiği eleştirisi getiriliyordu. Kısası enbiya konusunda ise şu cümleler yer alıyordu sözü edilen albümde "Kısası enbiya ki yahudi peygamberlerinin masallarından başka bir şey değildir."

Ve kadınla ilgili bir vecize daha :" Bizde kadının azatlığı, doğrudan doğruya ahlak mefhumunun azatlığını ifade eder"

Broşür Hitler'in, bir Hind'li ve bir İngiliz'in Atatürk'ü övücü sözleri ile son buluyordu.

Bugün 23 Nisan

Nutukta Mustafa Kemal, 21 Nisan 1920 tarihli tebliğini şöyle anlatır: «Vatanın istiklalini, makam-ı hilafet ve saltanatın istihlası (Kurtuluşu) gibi en mühim vezaifi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisinin yevm-i küşadını (Açılışını) Cumaya tesadüf ettir-

mekle, yevm-i mezkurun mebrukiyetinden (Sözü edilen günün feyiz ve bereketinden) istifade ve bilumum mebusanı kiram hazeratı ile Hacı Bayram Veli Camii Şerifinde Cuma namazı eda olunarak envar-ı Kur'an ve salattan (Kur'anın nurları ve namazdan) da istifade olunacaktır. Ba'dessalat lihye-i saadet ve sancak-ı şerifi hamilen (Namazdan sonra peygamber efendimizin sakal ve sancağını alarak) daire-i mahsusaya gidilecektir. Daire-i mahsusaya dahil olmazdan evvel bir dua kıraatı ile kurbanlar zebholunacaktır (Kesilecektir)

Bazı Kemalistler Mustafa Kemal'in bu tutumu ile ilgili olarak şu görüşü ileri sürerler :"Anadolu'da fiilen yeni bir hükümet kuruldu. Bu fiilen cumhuriyetti. Cumhuriyetin ilanı isim koymadan ibaretti. Bazı kolordu komutanları halife taraftarıydı, bazıları ise şahsen Atatürk'ü sevmiyorlardı. Meclisteki 45 hocadan sadece ikisi cumhuriyet, diğerleri halife taraftarı idiler. Hatta hilafet ve saltanatın ayrılmayacağına dair kitap neşrediyorlardı. Memleketin her tarafından halife taraftarları çıktı. Bu yüzden Atatürk cumhuriyet kelimesini 4 yıl telaffuz edemedi" (A.Altıner'in aktardıklarından)

"Atatürkün fikir ve düşünceleri" üzerine bir inceleme yapan Prof.Utkan Kocatürk aynı adı taşıyan çalışmasının 50. sayfasında, Nutuk'un 2. cildinin 714. sayfasından şu alıntıları (Kanunun gerek 2. ve gerekse 26. maddelerinde gereksiz görülen ve yeni Türk devletinin ve Cumhuriyet idaremizin asri karekteri ile uyuşamıyan tabirler, inkılab ve cumhuriyetin o zaman için sakınca görmediği tavizlerdir. Millet anayasamızdan bu fazlalıkları ilk münasib zamanda kaldırmalıdır) yaptıktan sonra kaldırılması gereken fazlalıklarla ilgili olarak dip notta şu açıklamayı yapmaktadır (1924 anayasasının 2.maddesinde yer alan -Türkiye devletinin dini din-i islamdır- fikrası ile 26. maddede mevcut -Ahkamı şer'iyyede mevcut -Ahkamı şer'iyyenin Büyük Millet Meclisi tarafından yürütüleceğini-belirten cümle meclisin 9.4.1928 günki oturumunda kaldırılmıştır."

Afet İnan Atatürk'ün Din ile ilgili tutumuna ilişkin "Atatürkün el yazıları" isimli kitabının 56.sayfasında şu alıntıyı yapıyor:

Türkiye Cumhuriyetinin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telakkisi vicdani olduğundan Cumhuriyet din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca muvaffakiyet etkeni görür.

Asaf İlbay ise 1949 (13.7)'de Tan gazetesinde yayınlanan makalesinde şu görüşlere yer verecektir: "Biz din işlerini, millet ve devlet işleri ile karışmıyoruz. Millet ve devlet işlerinin kabesi milli egemenliğin belirdiği Büyük Millet Meclisidir. Din işlerinin mihrabı ise insanların, şahısların vicdanlarıdır."

Görüldüğü gibi Yeni devletin kuruluş temellerinden zaman geçtikçe hızla uzaklaşılmakta ve Kurtuluş savaşının manası ve ruhu terkedilmektedir.

23 Nisan 1336 (1920) de Ankara'da toplanan Milletvekilleri TBMM'nin teşkiline karar verdiklerinde şöyle bir karar almışlardı :" TBMM bu kerre intihab edilen azalarla İstanbul Meclis-i Mebusanından iltihak eden azalardan müteşekkil bulunmasına karar verildi" 16 Mart 1920'de İstanbul'daki Meclisi Mebusan İngilizler tarafından dağıtılmış, bu kez yeni meclis Ankarada yeni seçilen üyelerle birlikte toplanmıştı.

18 Haziran 1920 bir bayram günü idi ve bayram Cumaya raslamıştı. Ankara'nın milli merkez oluşundan sonra gelen bu ilk bayramda yine Hacıbayram'da resmi bir kutlama töreni düzenlenmiş Mustafa Kemal ve Çerkez Ethem'in birlikte katıldıkları bu törende namazdan sonra usül olduğu üzere "Padişahım çok yaşa" diye üç defa bağrılmıştı..

İlk Meclisin önemli bir bölümü İstanbul'dan gelen Meclisi Mebusan üyeleri idi. Bir bakıma yeni üyelerle İstanbul Meclisi Ankara'da toplanmıştı. O günü anlatanlar yıllarca bütün camilerde sultan Vahidüddin'in adının okunmaya devam ettiğini zikretmektedirler.

Cumhuriyetin ilanı ve halifenin kovulması konusunda bir çok rivayetler aktarılmaktadır. Vahdeddin sanıldığı gibi İngiliz'ler'in himayesine sığınmak değil, Hicaz, Filistin veya Kıbrıs'a git-

mek istiyordu. Giderken yanına Kur'an-ı Kerim almayı unutmuş yaverinden Kur'an-ı Kerim istemişti. O da Topkapı sarayından Altın mahfazası içinde özel şekilde yazılmış bir Kur'an-ı Kerim getirmişti. Vahdeddin daha sonra Beytülmale ait olduğu için bu altın mahfazayı iade edecekti.

Ne garip, İngilizlere hizmet ettiği öne sürülen Vahdettin İtalya'da beş parasız kalacak. Bir Yahudi tüccar tabutuna haciz koyduracaktır.. O yoksulluk içinde ölürken İngiliz şeref madalyaları başkalarının göğüslerini süsleyecektir..

Vahdettin'in yanında oğlu Ertuğrul Efendi, Yarbay Çerkez Zeki, Başhekim Reşat Paşa, Başmabeyinci Ömer Dilaver, Esvabcıbaşı İbrahim, Berberbaşı Mahmut, Tütüncübaşı Şükrü, Muhasib Cevher ve Hayreddin Ağalar bulunuyordu.

Vahdeddin'in gidişi gizli değildi. Garip bir şekilde İstanbul'daki İngiliz karargahı 17 Kasım 1922'de Refet Paşaya bir resmi mektup göndererek İngiltere'ye çekilen telgrafın suretini gönderiyor ve durumu bildiriyordu.

Telgraf şöyle: Resmen haber verildiğine göre Zat-ı Hazreti padişahi, vaziyeti hazıra münasebeti ile hürriyet ve hayatının tehlikede olduğundan korkarak bütün müslümanların halifesi sıfatı ile İngiltere'nin himayesini ve İstanbuldan derhal dışarı naklini talep etti. Zat-ı hazreti padişahinin talebi bu sabah is'af edildi. Türkiye'de Britanya kuvası başkumandanı General sir Charles, zat-ı Hazreti padişahinin emirlerine amade olarak kendisine, bir İngiliz *harp gemisine kadar refakat etmiş ve gemide Akdeniz filosu* başkumandanı Sir O. Dob Brok tarafından kabul edilmiştir. Britanya fevkalade komiserliği vekaletini ifa eden Mister Nevil Henderson, gemide zat-ı şahaneyi ziyaret ederek İngiltere kralı haşmetli beşinci George hazretlerine arzedilmek üzerine arzularını istisfar etmiştir.

Vahidüddin, ilk önce Malta'ya çıktı. Oradan İtalya'ya, San Remo şehrine gitti. Dört yıl sonra 65 yaşında 16 Mayıs 1926'da orada öldü. Son sözü "Beni islam topraklarına gömünüz" oldu., Cenazesi müslümanlar tarafından kaldırılarak Şam'da bulunan Sultan Selim Camii mezarlığına gömüldü.

İtalya'daki yoksul günlerinde elçilik tarafından "Muhtacundan vatandan Mehmet Efendi'ye" diye ayda 200 lira ödendiğine ilişkin rivayetler varsa da kesin değildir. Dilese idi saraydaki altın ve elmaslardan bir kısmını götürebilirdi. Herkes biliyor ki, gerek Osmanlı döneminde, gerek İngiliz işgali ve sonrasındaki yağmalarda saray talan ediliyordu. Vahdeddin ve yakınları beytülmali talan etmediler.

Hilafet ve Şeriat

25 Nisan'da 5 sayılı kararla hükümetin teşkiline karar verildi. 2 Mayısta icra vekillerinin teşkilinin nasıl yapılacağına ilişkin yasanın kabul edilmesi ile "Şer'iyye ve evkaf vekaleti" ve "Adliye ve Mezahib vekaleti" de kuruluyordu. Bu bakanlık şeriata uygun olarak adli işleri yürütmekle görevli idi.

5.9.1336 (1920) tarih ve 18 sayılı kanun TBMM'nin kuruluş gayesini şöyle belirliyordu: "Büyük Millet Meclisi hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlas ve istiklalinden (Kurtuluş ve bağımsızlığından) olan gayenin husulüne kadar şerait-i atiye dairesinde müstemiren in'ikat eder"

Görüldüğü gibi ilk meclisin, padişahı hain ilan etmek, ailesi ile birlikte sürülmesi gibi bir meselesi yok. Hatta "Hilafet ve saltanat kurtulup vatan da istiklalini elde ettikten sonra Büyük Millet Meclisinin vazifesinin sona ermesi" sözkonusu.

Bu konuda Bünyamin Ateş "TC Kuruluşunda Laik Değildir" isimli kitapçığının 14.sayfasında şu tesbiti yapmaktadır:" TBMM İstanbul'da dağıtılan Meclis-i mebusan azalarından Ankaraya gelip Kuvayı Milliye hareketine destek olan mebuslara farklı ve mültefit bir tavır takındı. Her biri padişahın bir temsilcisi gibi TBMM saflarında yer alan Meclis-i Mebusan azalarının arkasında millet, hilafet ve saltanatı temsil eden padişahın gücünü ve desteğini görüyordu ve dolayısı ile kurtuluş hareketine canla başla sarılıyordu. Tarihler o sırada İstanbul hükümeti ile Kuvayı Milliye hareketi arasında bir sürtüşmenin olduğundan bahsedi-

yorlar ama TBMM aldığı bir kararla hilafet ve saltanatın kurtuluşunu asıl maksat ve gaye yapıyordu. Şayed bunun aksi bir durum olsa, TBMM Kuruluş maksadını daha başka türlü tayin ve tesbit eder ve hatta İstanbul hükümetine karşı kesin bir tavır bile takınırdı. Ancak TBMM'nin kurulduğu günlerde böyle bir sürtüşme yok"

İlginçtir, Mustafa Kemal bile TBMM'nde Meclisi Mebusan'ın Erzurum milletvekili olarak yer aldı

Birinci meclis sarıklı hocadan geçilmiyordu. Yakub Kadri Meclisi "papatya bahçesi"ne benzetiyordu. Dinine bağlı insanlardı, din ve şeriata bağlı insanlardı.

Meclisi temsilen halifeye bağlılık ve biat için bir heyeti temsiliye istanbula gönderilecektir.

Meclisin açılışı Perşembe günü yapılacaktı. Ama Bu mübarek günün ruhaniyetinden istifade edilmesi için açılış Cumaya ertelendi. Önce Cuma namazı kılınacak daha sonra Meclise gidilerek ruhani bir hava içinde açılış merasimi yapılacaktı.

Bu maksatla tertip edilen program yalnız Ankarada neşredilmekle kalmayıp Mustafa Kemal imzası ile bütün ülkeye tamim edildi.

Mustafa Kemal imzası ile tamim edilen program şu şekilde idi.

1-Allahın izni ile Nisanın 23. cuma günü Cuma namazını müteakip Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2-Vatanın istiklali makam-ı hilafet ve saltanatın istihlası gibi (Kurtarılması gibi) en mühim ve hayati vazifeyi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisinin açılış gününü Cumaya tesadüf ettirmekle mezkur günün Mebrukiyetinden istifade ve açılıştan mukaddem bilumum mebusini kiram hazeratı ile Hacıbayram Camii şerifinde Cuma namazı da eda olunarak envar-ı Kur'an ve salattan istifade olunacaktır.

Bade salat(Namazdan sonra) lihye-i saadet, sancak-ı şerifi hamilen daire-i mahsusaya gidilecektir. Daire-i mahsusaya dahil olmadan evvel bir dua kıraatı ile kurbanlar kesilecektir. İş bu merasimde Camii şeriften başlayarak Daire-i mahsusaya kadar ko-

lordu kumandanlığınca askeri kıtalarda tertibat-ı mahsusa alınacaktır.

3-Mezkur günün kudsiyetini teyid için bu günden itibaren merkezi vilayette Vali beyefendi hazretlerinin tertibi ile hatim ve Buharii şerif tilavetine başlanacak ve Hatimi şerifin son aksamı Teberrüken cuma namazından sonra Daire-i mahsusa önünde ikmal edilecektir.

Cuma namazının edasından sonra,

4-Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı surette bu günden itibaren Buhari ve hatmi şerif kıraat edilecek, Cuma günü ezandan evvel minarelerde salavatı şerif okunacak ve esnayı hutbede bilumum efradı milletin bir an evvel naili felah ve saadet olmaları Cuma namazının edasından sonra da ikmali hatim edilerek bilcümle aksamı vatanın halası maksadı ile vuku bulan mesaii milletin ehemmiyet ve kudsiyeti ve her ferdi milletin kendi vekillerinden mürekkeb olan Büyük Millet Meclisinin tevdi eyleyeceği vazifeyi ifaya mecburiyeti hakkında mev'i zalar irad olunacaktır. Badehu din ve devletimizin vatan ve milletimizin halası selameti ve istiklali için dua edilecektir. Bu merasimi diniyye ve vataniyyenin ifasında camilerden çıkıldıktan sonra Bilad-ı Osmaniyenin her tarafında makam-ı hükümete gelinerek meclisin açılışından dolayı resmen tebrikat icra edilecektir. Her tarafta Cuma namazından evvel münasip surette Mevlid-i şerif okunacaktır.

5-İş bu tebliğin hemen neşir ve tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en ücra köylere en küçük askeri kıtalara, teşkilat ve müessesatına iblağı temin edilecektir. Ayrıca levhalar halinde her tarafa talik ve mümkün olan mahallerde tab'ı ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6-Cenab-ı Haktan muvaffakiyeti kamile tazarru olunur.

Heyeti Temsiliye Namına
Mustafa Kemal

Bu tören sırasında Cuma günü, Hacı bayram camiinde kılınan Cuma namazında hutbe, öteki camilerde olduğu gibi "Hali-

fe-i ruy-u zemin Sultan Vahidüddin Han adına" okunmuştu.

Tören baştan sona müftilerin yönetiminde gerçekleşiyordu ve törende ön sırada yer alan "Zevatı kiram" arasında Nakşi ve diğer tarikat şeyhleri bulunuyordu.

Yeni kurulan meclisin en büyük gayesi ve belki de biricik gayesi "Hilafet ve saltanatın kurtarılması" şeklinde ifade ediliyordu.

20 Ocak 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununun 1.maddesine göre Hakimiyet bila kaydu şart millete ait olacak, 2. maddesine göre ise yasama ve yürütme yetkisi milletin tek ve gerçek temsilcisi TBMM'de ifadesini bulacak, Türkiyenin TBMM tarafından yönetildiği ve meclisinin de TBMM adını taşıyacağı belirtiliyordu Teşkilatı Esasi Kanununun 7.maddesine göre ise "Ahkamı şeriyenin tenfizi (Yani şer'i hükümlerin yerine getirilmesi) vazifesini TBMM yerine getirecek" ti. 20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı yasada hilafet ve saltanatın kurtarılmasına ilişkin her hangi bir ifadenin yer almadığı görülecektir. 30.10 1922 tarih ve 307 sayılı karar ile Osmanlı devletinin ve saltanatın fiilen sona erdiği, Osmanlı devletinin yerine, milli hudutlar içinde yeni TBMM hükümetinin varis olduğu ilan edilecektir.

Hilafet bu kararda tümü ile yok sayılmamakta, hakimiyetin millete ait olduğu vurgulanırken hilafet konusunda "Türk hükümetinin hakkı meşruu olan makam-ı hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verildi."

5 Eylül 1920 de TBMM'nin kuruluş gayelerinden birincisi Hilafet ve saltanatın kurtarılması olduğu belirtilirken 20 Ocak 1921 de çıkartılan 85 sayılı kanunda bu gayeden hiç sözedilmemiş olması düşündürücüdür. Bu yasa değişikliği ile TBMM kuruluş gayelerinde bir değişiklik yapıyor ve Saltanatı değil, sadece hilafetin kurtarılması konusunda bir teahhütte bulunuyordu. Bu değişikliğin resmi gerekçesi ile hiç bir zaman açıklanmadı. Ancak Meclis gizli celse zabıtlarında bu konunun ayrıntılı olarak tartışıldığı görülüyor.

30.10.1922 tarih ve 307 sayılı kanunla saltanat lağvedilirken, Kanunun ikinci maddesinde hilafetle ilgili şu görüşler yer

alıyordu: "Hilafet Al-i Osmana ait olup, halifeliğe TBMM tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşed ve aslah olanı intihab olunur. Türkiye devleti, makam-ı hilafetin istinatgahıdır" deniliyordu.

TBMM başlangıçta Türkiye'nin idaresi, ya da yeni bir devlet ilanı için kurulmadı. Bu konuda zihinlerde bir netlik yok. 23 Nisan'daki atmosfer, ruh, siyasi tercih çok farklı..

2. Meclis Ve Yeni Yönelişler

2. Meclisin birinci ile ortak fazla bir hesabı yok. 2. Devre intihabı için meclis 16 Nisan 1923 de tatile girdikten sonra yeni kurulan mecliste eskilerden pek az kişi bulunuyordu. İtilafçı tabir edilen eskilerin yerini ittihatçılar alacaktı. Liberal eğilimli, komutacılardan oluşan İttihatçılar daha sonra kendi aralarında hesaplaşacak ve işler İnönü'ye kalacaktı.

11 Ağustos 1923'de Meclisin ikinci devresi başladığında bir numaralı yasaya göre Allaha yemin ediliyordu. Her ne kadar, 29 Ekim 1339 (1923) de yapılan değişiklikle "Türkiye devletinin şekli hükümeti Cumhuriyettir" ibaresi konmuşsa da 2. Madde de "Türkiye Devletinin dini din-i islamdır, Resmi lisanı Türkçedir" ifadesi yer alıyordu. Yeni mecliste eskilerden hemen hemen pek kimse yoktu. Kurtuluş savaşı veren halk temsilcileri yerine, ittihatçı, batı yanlısı cunta heveslisi bürokrat/aydınlar yönetime gelmişti.

1921 anayasasında, devletin dini ibaresi yeralmamaktadır. Çünki sözkonusu olan Hilafetin geri getirilmesidir. Daha sonra henüz Hilafet müessesesi tartışılmamakla birlikte, resmi din olarak İslamiyetin benimsendiği ifade edilmektedir.

Yani Cumhuriyetin ilanındaki anayasada Türkiye Cumhuriyetinin resmi dininin İslam olduğu yazılmaktadır. Yani ne ilk meclis ve ne de Cumhuriyet meclisi din dışı bir karekter göstermemektedir.

Halifeliğin ilgası 3.3.1340 (1924) te gerçekleşecektir. Bu ta-

rihte çıkan 431 sayılı kanunla "halife hal ve hilafet ilga edildi." Osmanlı hanedanı ülke sınırları dışına sürüldü mallarına el kondu. Bu müzakerenin yapıldığı mecliste ilginç bir hava vardır.. 7 Mart 1924 tarihli Akşam gazetesinde yer alan bir habere göre mecliste üyeler "Yalnız sağ olanlar sınır dışına çıkartılmakla kalmamalı, ölenlerin kemikleri bile mezarlarından çıkartılarak bu memleketin dışına atılmalıdır" diye bağırmaktadırlar!

Halife Sınır Dışı Ediliyor

1920'de saltanat ve hilafeti kurtarmak ve ihya için kurulan meclis 26 ay sonra 308 sayılı kararı ile saltanatı gayrimeşru sayacak ve Vahdeddin'i hain ilan edecekti. 1922'de Vahdeddin yerine Abdülmecid halife olacak ve TBMM Hilafetin istinatgahı olarak ilan edilecekti. 6 Ekim 1923'de ise halife bütün ailesi ile birlikte sınırdışı edilecekti.

Hilafetin Kaldırılmasının perde arkası ile ilgili olarak Ömer Sami Coşar farklı iddialar ortaya atmaktadır. Abdulmecid in İngiliz ve Fransızlarla görüştüğünü ve saltanatı ihya için onlarla işbirliği yaptığını, bu bilgilerin Ankara hükümetinin eline geçmesi üzerine iplerin koptuğunu ileri sürmektedir.

Her nasılsa Fransız elçisinin merkezine gönderdiği mesaj Ankaradakilerin eline geçmektedir. General Pelle hala Halifeliğin nufuzunu koruduğunu, halife ile temas kurmalarının yararlı olacağını söylemektedir. Fransız yüksek komiseri daha sonra ülkesine gönderdiği mesajında şöyle demektedir: "Seçim mekanizmalarını ve devlet memurlarının çoğunluğunu ellerinde bulunduran tecrübeli politikacılar olan İttihatçılar eninde sonunda duruma hakim olacaklardır. Muhtemeldir ki, Sultan-Halife anayasal bir hükümdar olarak eskisi gibi tekrar tahtına oturacaktır"

Hilafetin kaldırılması ile ilgili olarak, resmi tarihçilerin yorumları yukarıda anlatılan gerekçelere dayanmaktadır.

24 Temmuz 1923'de Lozan anlaşması imzalanmış ve hilafetin ilgasından hemen sonra 29 Ekim'de Cumhuriyet ilan edilmişti.

Lozan'ın sonuçlarına ilişkin meclis gizli celsesinde yapılan tartışmalar çok ilginçtir.

Başbakan Rauf bey, Lozandan dönen İsmet Paşa'yı karşılamamak için elinden geleni yapmaktadır. Mustafa Kemal'den şöyle bir ricada bulunur:" Ben İsmet paşa ile karşı karşıya gelemem. Onun istikbalinde bulunamam, müsade ederseniz muvasalatında Ankara'da bulunmamak için dairei intihabiyemde bir devir yapmak üzere Sıvas istikametinde seyahate çıkayım " diyor.. İsmet paşanın hangi tekliflerle geleceğini herkes biliyor. Misakı Milli'den geri adım atılmış, bazı teahhütler gündeme gelmiştir. Başbakan İsmet paşa ile karşı karşıya gelmesinin kendisi için hiç te iyi olmayacağını bilmekte, bir yolunu bulup Ankara dışına çıkmaya çalışmaktadır.

Daha sonra hükümet şeklinin Cumhuriyet olmasına ilişkin yapılan müzakerelerle ilgili olarak İsmet Paşa'nın mecliste yaptığı konuşma son derece dikkat çekicidir. Şöyle demektedir İsmet Paşa: «Fırka reisinin teklifini kabule ihtiyaç kat'idir (Teşkilatı Esaside yapılacak değişiklik ve Cumhuriyetin ilanı ile ilgili) **Cihan** bizim bir şekli hükümet görüştüğümüzü biliyor. Bu müzekaratımızı bir neticeye rabdedip ifade etmemek, zaaf ve teşettürü idameden başka bir şey değildir. **Avrupa diplomatları bu hususta beni ikaz ettiler.** -Devletin reisi yoktur- dediler, -şekli hazırdaki reis meclis reisidir. Demek ki siz başka bir reis bekliyorsunuz- Avrupa düşüncesi işte budur.»

Nereden Nereye

Mustafa Kemal Meclis'te yaptığı konuşmada, daha öncekilerin aksine, halifenin luzumsuz işlerle uğraştığından, kendini bir saltanat temsilcisi gibi görerek milli iradenin üstünde bir takım işlere soyunduğundan bahisle, hilafetin aslında İslam tarihi boyunca hiç bir zaman tam anlamı ile gerçekleşmediğinden ve en uygun idare şeklinin Cumhuriyet rejimi olduğundan ve Cumhuriyet rejiminin İslam ilkeleri ile çelişmediğinden sözediyordu.

Ne olmuştu birden bire böyle herşeyin tam tersine dönmesi için.. 23 Nisan üzerine Yunus Nadi, 1.TBMM ile ilgili hatıralarında Karabekir'den şu cümleleri nakletmektedir: "Tarihimizde bu kadar koyu bir taassublu merasimi diniyye ile hiç bir meclis açılmamıştır... Meclisi Milli 23 Nisan Cuma günü pek dindarane, daha doğrusu pek dervişane bir merasimle açıldı.."

Saidi Nursilerin renklendirdikleri meclis, şimdi başka bir boya ile boyanıyor ve sıra 1. Meclisin ruhaniyetini savunanların yargılanmasına geliyordu.

Ne diyordu o günlerde Atatürk? Nutuktan okuyalım: "Ey arkadaşlar, Tanrı birdir, büyüktür.. Cenab-ı peygamber hatemül enbiya olmuştur ve kitabı kitab-ı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammed Mustafa Sallahu aleyhi vesellem 1394 sene evvel Rumi Nisan içinde ve Rebiülevvel ayının 12. Pazartesi gecesi sabaha doğru tan yeri ağarırken doğdu. Gün doğmadan. Bu gün o gündür. Filhakika arabi tarihlerinde bu akşam yevmi veladetin tamam sene-i devriyesine tesadüf ediyor. İnşallah bu hayırlı tesadüftür."

Böyle diyordu Mustafa Kemal Meclisin açılış günü konuşmasında. Yine Nutukta Hilafet konusunda ise şöyle diyordu:" Hakikaten emri hilafet, hilafeti milel i islamiyece en büyük maslahattır. Çünki efendiler halifeyi nebeviyye ehli islam arasında rabıta olan bir emarettir. Ve ehli İslam kelimeyi vahdet üzere içtimalarını temin eden bir emarettir... Emaret işte Cenab-ı hakkın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü daima satvet ve kudretle meşruttur. Andan maksad-ı asli de def-i fesat, hıfzı asayiş, himaye-i bilad ve tanzim-i umur-u cihad ile mesalih-i ammeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir.."

Hilafet "Def-i fesat"tı, daha sonra "Fesat yuvası olduğu iddiası ile "kapatılacaktı.

19 Kasım 1922'de Mustafa Kemal Paşa Abdulmecid Efendi'ye gönderdiği telgrafta ne diyordu: "Hanedan-ı Al-i Osmandan Halifeyi müslimin Abdulmecid hazretlerine, Amme-i müslimin için mucib-i mahv olan düşman tekalif-i şedidesini kabul ve müslimin müdafaâi mücahedelerinde düşmana muvafaketle beynel müslimin ika-ı şer ve fesad ve sevk-i dimaya fiilen teşebbüs ve bu

harekatında devam ve ısrar ve binnihaye ecnabi himayesine tevdi-i nefs ederek bir İngiliz gemisiyle Maesesat dairesinde Meclis-i ali'ce 18 sayı ile teşrinisani 1922 tarihinde münakit celsede makam-ı muallayı hilafete intihab buyurulmuş (Yüce halifelik makamına seçilmiş) olduklarını hürmeti mahsusa ile zat-ı hazret-i hilafetpenahilerine arzederim." Hilafet kaldırılmadan 16 ay önce Nutukta da belirtildiği gibi Mustafa Kemal, Abdulmecid efendiye halifeliğini böyle haber veriyordu.

Atatürk: Anayasa Kur'andır!

Mahmut Esat'a göre "Mustafa Kemal bazan taktik icabı inanmadığı şeyi söylerdi". Balıkesir Zağanos paşa camiinde 7 Şubat 1923'te çizmeleri ile çıktığı minberde söylediklerini de bu gözle mi değerlendirmek gerekirdi. Mustafa Kemal burada "Kanuni Esasi (Anayasa) Kur'an-ı azimüşşandır" diyordu. Hani irtica olarak kabul edilen "Anayasa Kur'andır " sloganı da Mustafa Kemal'e aitti.

Atatürk bir İslam Cumhuriyet'i mi kurdu, yoksa bir batılının dediği gibi "O Türk milletine, dinin haber verdiği ilah yerine yeni bir ilahtan sözediyordu. Bu batı medeniyetiydi. Gizlemeye gerek yok, Mustafa Kemal hiç bir dini değere inanmazdı."

Sanıyorum tarih bilgisi açısından son derece gerilerdeyiz. Mustafa Kemal'in İslam Devleti'ne ve müslümanların hilafetine son veren bir lider ya da, İslami Türkiye devletini kuran bir lider olduğunu söylemek aynı derecede doğru.

Rasih Nuri'nin anlattıkları da doğru. 14 Ağustos 1920 tarihli bir hatıra. Rasih Nuri, Atatürk'ü ve Komunizmi ele aldığı kitabının 132. sayfasında şu iktibas yer alıyor:" Bolşeviklerin özellikle son günlerde Polonya dahilinde süregelen başarı ve zaferleri cidden devrimlerin pek mesut, pek parlak ve pek önemli bir sonucudur. İslamiyetin en yüksek kural ve kanunlarını kapsayan bolşevizmin, bizim bile varlığımıza kasdetmiş olan ortak düşman aleyhinde bu gün elde etmiş bulunduğu zafer bizim için de teşek-

kür edilecek bir sonuçtur".

O günlerde siyasi irade eğer Sovyetlerden yana bir askeri kampa katılmamız yönünde *tecelli* etmiş olsa idi, bugün Varşova paktı üyesi olabilirdik ve bu tercih belli çevrelerce aynı derecede kutsal bir tercih olarak kabul edilebilirdi. NATO üyesi olmamız sadece bir tesadüftür.

Bir zamanlar TBMM'nin duvarlarında "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" ibaresi yerinde "Ve emrühüm şura beynehüm" ayeti celilesi yazılı idi. O zaman Meclis girişinden başlayarak Meclis koridorlarının dört bir yanında, üzerinde Kurtuluş Savaşında kullanılan "La ilahe illallah" ya da "Allahu ekber" veya "Nasrun minallah ve fethün garib" yazılı ayet ve lafızlar yazılı idi. Şimdi bunlar suç aleti. Aslında 1. Meclis milletvekillerinin tümünü bugün 163'den yargılayıp mahkum etmek mümkün. Bu devleti kuranların inancını temsil eden semboller ve sloganlar artık irtica olarak damgalanıyor..

Hakimiyetin kime ait olduğunu ise bir kez daha sorguluyoruz. Çünkü sıra şimdi batılılaşmanın tabii sonucu olarak Milli Hakimiyeti Avrupa Parlementosuna terketme aşamasında.. Nereden nereye değil mi? O zaman Al Yeşil bayraklar arasında İttihad-ı İslam'dan sözeden Mustafa Kemalin izinden gidenler, bu gün ittihad-ı Avrupadan sözediyorlar. Meclisin o günki halini Birinci Büyük Millet Meclisi isimli kitabında Yunus Nadi uzun boylu anlatır (Bak: adı geçen kitap 33. sayfa)

Buralardan başladık, ardından yüzlerce caminin yıkıldığı satıldığı, parti binası yapıldığı günlere geldik. Öyle ki camiler açık artırma ile satılıyordu.. Kimini azınlıklar aldı, kimi de İstanbul'un en meşhur fuhuş yuvalarına dönüştürüldü.

Şeriat Devletinden Nereye?

Şu olay da bu gerçekleri teyid ediyor: "CHP iktidarı Hristiyanlığın resmi din olarak kabulü için ciddi çalışmalar yapıyordu. Kazım Karabekir Paşa bu görüşe karşı çıkarak şöyle demişti: "İs-

lamın terakkiye mani olduğu Avrupalıların uydurmasıdır. Bu meseleyi istediğiniz kadar münakaşa edebilirsiniz, fakat münakaşaya tahammülü olmayan bir mesele varsa din değiştirmek gayretidir.."

Bir başka hatıra da şöyle: 18 Temmuz 1923 te mecliste yeni bir Teşkilat-ı Esasi (Anayasa) yapılması konusu tartışılmaktadır. Tevfik Rüştü Bey, "Teşkilatı Esasi'de dinimiz apaçık yazılmalıdır" diye konuşmaktadır. Bundan sonrasını Kazım Karabekir'den dinleyelim (Bakınız Türk Edebiyatı 1988-Mart) "Ben (Bu sırada) söz aldım ve sordum - Teşkilat-ı Esasiye'de dinimizin İslam olduğu yazılıdır. Tevfik Rüşdü Bey, hangi kanaatı haykıracaksın ve Teşkilat-ı Esasiye hangi dini yazdıracaksın? Hristiyanlığı mı?

Bu sırada Mahmut Esad Bey söz aldı ve sertçe cevap verdi : "Evet Hristiyanlığı.. Çünki İslamlık terakkiye manidir. Bu dinle yürümez. Ve bize de kimse ehemmiyet vermez."

Kazım Karabekir'in cevabı üzerine bu kez de Fethi Bey söz alarak " Evet Karabekir, Türkler İslamlığı kabul ettiklerinden böyle kaldılar. Ve İslam kaldıkça da bu halde kalmaya mahkumdurlar. Bunun *için İslam kalmayacağız"dedi.*

Bunun üzerine Kazım Karabekir şu cevabı verir: "Geri kalmaklığımıza amil olan şey, bir değildir. Fütühatçılık, temsil kudreti göstererememek, Avrupanın ilim ve irfan cephesi ile temassızlık, idarede istibdat gibi mühim sebebler vardır... İslamlık terakkiye manidir fikrini garib bulurum. Bu yabancı ve tehlikeli fikrin aramızda da münakaşaya tahammül edemeyecek kadar taraftar bulmasından çok müteessir oldum. Fakat ben iddia ediyorum ki Türk milleti ne Hristiyan olur ne de dinsiz kalır. Hakikat budur. Bir milletin asırlardan beri en mukaddes duygularını bir hamlede atabileceğinize inanışınız objektif bir görüş değil hayalinizdir. Böyle bir harekete cür'et memlekette kanlı bir istibdat ile başlar. Ve İstiklal harbinin birliğini de birbirine katar. Nasıl bitebileceğini de söyleyebilirim, Düşmanlarından kanı pahasına istiklalini kurtaran Türk milleti, hürriyetini kendi evlatlarına boğdurtmayacak.."

Artık işin rengi ortaya çıkmıştı.. Lozan Anlaşması bir dö-

nüm noktası idi. Lozan'ın görüşüldüğü gizli celse sırasında taraflar ortaya çıkmıştı. Milli Mücadele kadrosu darmadağın olmuştu. Artık iş üç Aliler'e düşecek ve Karabekir'in dedikleri çıkacaktı.

Bir zamanlar Mustafa Kemal ne diyor ve ne yapıyordu ve bu gün gelinen nokta neydi: Evet bu gün Cumanın tatil olmasını istemek bile suç, ama o zamanlar Mustafa Kemal Adana'da ne diyordu: "Biliyorsunuz ki şeriatte cuma namazından maksat, herkesin dükkanını kapayarak, işlerini bırakarak, bir araya toplanmaları ve İslamın genel meseleleri hakkında dertleşmeleri içindir. Cuma günü tatil yapmak, şeriatın da emri gereğidir.. "

Lozan'da Ne Oldu?

Herşey Lozan görüşmeleri sırasında oldu. Bir çok kaynaklarda " gizli bir anlaşma ile İsmet paşanın İngilizlere hilafeti kaldırma sözü verdiği" belirtiliyor.. Yakın Tarih ansiklopedisinde de bu tez bir çok belge ile teyid edilmektedir.

Haim Nahum efendinin bu yeni oluşumlarda büyük rolü olduğu görülüyor.. Daha sonra Mısır'a giderek Nasır'ın danışmanları arasında yer alacak olan Nahum Efendi, projesini Amerika'da hazırlamış, Amerikan ve Fransız entelijansı ile birlikte sonuçlandırmıştır.. Nahum Efendi İsmet paşanın Lozan'da yanından ayrılmamış ve Mustafa Kemal Paşa ile de İzmir İktisat kongresi esnasında görüşerek bu konuda görüş alışverişinde bulunmuştur.

İzmir İktisad Kongresi yeni Türkiye Cumhuriyeti için bir dönüm noktasıdır. Ali İhsan Sabis bu görüşmeden sonra askerlerin yorgun olduğu gerekçesi ile terhis edildiğini yazar. Lord Gürzon görüşmelerin sonunda Hilafetin kaldırılması ile sulhün mümkün olabileceği mesajını verecektir.

Karabekir'in hatıralarında belirttiğine göre Nahum batılı ülkelere "Türklerin İslami bünyesini değiştirerek onların Protestanlığı kabul etmelerinin kolaylaştırılacağını "anlatmıştır. Gerçekten de Lozan sonrası gelişmeler çok ilginçtir. Batılılara ve azınlıklara bir çok imtiyazlar verilirken, okullardaki İslam tarihi, Osmanlı tari-

hi kaldırılarak Yunan medeniyet tarihi konmuş, maarif vekaleti batı klasiklerini tercüme ettirerek, ardından ders kitaplarını Yunan ve batı düşüncesi doğrultusunda yenileyerek bu emele hizmet edilmiştir.

Yakın Tarih Ansiklopedisinin 3. cildinde yer alan (S:62) bir belgeye göre, Haim Nahum, Gürzon'a "Siz Türkiyenin mülki tamamiyetini kabul edin onlara ben İslamiyeti ve İslam temsilciliklerini ayaklar altında çiğnetmeyi teahhüt ediyorum"

İnönü Lozan kahramanıdır ve Halife sınır dışına gönderilmiştir. Tek parti iktidarının elinde istiklal mahkemeleri ve takriri sukun gibi iki önemli silah vardır artık. Ve Türkiye Cumhuriyeti yeniden biçimlendirilmektedir. Bu kez Kurtuluş Savaşı ruhuna karşı yeni bir ütopya, devlet zihniyetine egemendir.

Olaylar bundan sonra arkası arkasına gelişir. 3 Mart 1340 (1924) Tevhidi Tedrisat,. Dini çevrelerde bir kıpırdanış. 20 Nisan: Türkiye devletinin dini din-i İslamdır.. Sistem Cumhuriyet, Din İslam, zahiren önemli bir değişiklik gözlenmiyor.

1 Şubat 1925 Şeyh Said isyanı. İngilizler bir yandan Şeyh Said'i destekler görünüp öte yandan Ankara'yı Şeyh Said'e karşı kışkırtır. Devlet-Şeriat hesaplaşması örgütlenmektedir.. 29Haziran 1925 de Diyarbakır'da 47 idam. 4 Mart 1925 Takriri Sukun kanunu..Ve ardından devrimler başladı. Şapka kanunu, Türbe ve zaviyelerin kapatılması.

2.5.1928'de, 1924 Anayasasının 2. Maddesi değiştirilerek "Türkiye devletinin dini din-i islamdır" ibaresi çıkartıldı ve yerine de herhangi bir hüküm konmadı. Din yoktu artık. Allah adına yapılan yeminlerdeki "Vallahi" yerine "Namusum üzerine söz veririm" ibaresi kondu.

Aynı zamanda Anayasanın 26. maddesi de değiştirilerek TBMM'nin görevleri arasındaki Şeriat hükümlerinin yerine getirilmesine ilişkin hüküm de yokedildi.

Din fiilen bir daha devlet işlerine müdahil olmadı. Ancak bu konudaki yasal düzenleme için 1937'yi beklemek gerekli idi.1931 deki CHP 3. Kurultayında alınan bir kararla partinin ilkeleri arasında Laiklik te bulunuyordu. Daha sonra milletin sinesine dayan-

dırılan altı ok şeklinde ifadesini bulan bu ilkeler takrir-i sukun ve istiklal mahkemesi gölgesinde tek parti istibdadı ile anayasa hükmü haline getirilecek ve herhangi bir gerekçe gösterilmediği gibi bu kavramlar ile ilgili hukuki açıklamalarda yapılmayacaktı.

Laiklik ilkesi Cumhuriyet Türkiyesi'nin temel ilkesi değil, Tek parti döneminde yasalaştırılan bir müessesedir. Türkiye kuruluşta laik olmadığı gibi hiç bir zaman da batı ülkelerindeki laisizme benzer bir laiklik uygulaması söz konusu olmamıştır. Daha çok dinin devlet denetimi altına alındığını görüyoruz.

10.4.1928 tarih ve 1222 sayılı yasanın 2. *Maddesinde* yapılan devletin dini ibaresinin çıkarıldığı düzenlemenin ardından 5 Şubat 1937 de 3115 sayılı yasa ile 24 anayasasının 2. maddesi şu şekli aldı: Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılabçıdır. Resmi dili Türkçedir ve başkenti Ankara şehridir.

Ya bayrağımız.. O hilâl ile haç karşısındaki bir direnişi sembolize etmiyor mu idi?. Malum çevreler bayrak için de laik bir yorum bulmuşlardı bile. The Encyclopedia Americana'ya göre " Türk bayrağının yarımay şeklinin eski Bizans imparatorunun koruyucu mukaddes patronu ve tanrıçası olan Diana'nın amblemlerinden, yıldızının ise Hristiyan Constantinople'un (İstanbul'un) mukaddes koruyucu meleği olan Mary'in amblemi veya onu temsil eden sembolü olduğu" ileri sürülüyordu. Tabi İkinci Murat zamanında şehidlerin kan gölü üzerine akseden ay ve yıldız gölgesi ile *ilgili bir rivayette var. Osmanlılar da bu alemi kullanmış.* Ayrıca bu alemi 5000 yıllık geçmişi olan bir Anadolu sembolü olarak görenler de var. Belki de tek başına bir Osmanlı sembolü olsa idi, Osmanlı mirası herşeyi ile reddedilirken ayyıldızlı bayrak ta aradan kaybolabilirdi.. Başlangıçta ayyıldızlı bayrak ve yeşil kelime-i tevhid yazılı bayrak birlikte kullanılırken, daha sonra özellikle Menemen olayından sonra bu bayrak bir irtica sembolü olarak nitelenecekti. Oysa bütün İstiklal Mücadelesi boyunca ve ilk Millet Meclisinde en önde taşınan bayrak oydu. Mustafa Kemal İzmir'e girdiği gün adet olduğu üzere yeşil sancak-ı şerifle karşılanmıştı.. Ve bugünki bayrak 3 Haziran 1936'da 2994 sayılı yasa ile son şek-

lini aldı ve tüm öteki bayraklar yasaklandı.

Cumhuriyetin kuruluşunun üzerinden 14 yıl geçmişti ve anayasadan din maddesi çıkartılalı dokuz yıl olmuştu. Mustafa Kemal'in ölümünden yaklaşık 2 yıl önce laiklik ilkesi benimsendi. Şeriyye ve evkaf vekaleti kaldırıldı, Diyanet teşkilatı kuruldu ve din giderek tamamı ile devletin denetimine girdi. Daha sonra camileri değiştirmek ve Kur'anı-Kerimi değiştirmek istedilerse de bunda muaffak olamadılar.

Cumhuriyetin yeni şekli bu dönemde iyice kökleştiriliyordu. Bağımsızlık savaşı veren ve devleti kuran irade ile, bundan sonraki yeni Türkiyenin öncü kadrosu arasında büyük ruh, kişilik ve zihniyet farklılıkları vardı.

Hükümet yapıları, I. Meclisi oluşturan üyeler Osmanlı aydınlarının bir devamı gibi idi. Hatta Yeni devletin Anadolu'daki idari teşkilatı aynı idi. Devletin devamlılığında bir kopukluk meydana gelmemişti. Yeni devlet'te, eski devletin mirası üzerine kurulmuştu. Yeniden kurulan bir devlet değil, yeni bir iktidar zihniyeti sözkonusu idi.

1. TBMM 'nin yapısını incelemek için bakınız: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C:10, S:2683. Bu bir şeyhler, hacı ve hocalar meclisidir.

Günümüzün modern tarih yazıcıları bütün bu ayrıntıları görmemezlikten gelerek bakın nasıl yazdıklarını anlamak için okullarda çocuklarımıza okutulan kitaplara bir göz atmanız faydalı olacaktır.

Ve işte Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nce çıkartılan "Türkiye 1987" isimli kitapçıkta yer alan ifadeler: (S:45) "Lozan barış konferansında sağlanan başarı, Mustafa Kemal'e Cumhuriyetin ilanını gerçekleştirmek için gerekli saygınlık ve yetkiyi kazandırmıştı. Ancak bunun için önce itilaf devletlerinin son temsilcilerinin de Türkiye'yi terk etmeleri gerekiyordu. Netekim İstanbul'daki son ingiliz askeri de 2 Ekim 1923'de gemilerine binip Türkiye'den ayrıldılar. Şimdi sıra Cumhuriyet rejiminin kurulması için gerekli temellerin atılmasına gelmişti. TBMM önce 13 Ekim'de çıkardığı yasa ile Ankara'yı yeni

devletin başkenti ilan etti. Ardından da 29 Ekim'de Türkiye devletinin hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğu açıklandı. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü de ilk başbakanı seçildiler. Lozan heyecanı geçergeçmez halife, padişahlığı geri getirmek isteyen yeni rejim muhaliflerinin merkezi durumuna gelmişti. Öte yandan milliyetçilik ve milli egemenlik düşüncesi üzerine kurulan yeni Türkiye'nin, Ümmet düşüncesi üzerine kurulmuş bir kurum olan hilafetle bağdaşması zaten olanaksızdı. Bu nedenle TBMM 3 Mart 1924'de Halifeliğin kaldırılması kararını aldı. Son halife Abdülmecid ertesi gün İstanbul'dan ayrılırken, eski düzenden yana olanların her zaman güç alacakları zararlı bir odak yokedilmiş oluyordu"

Ve ardından gelsin inkılablar..

"Batı'ya kalkan tren" hızını almıştı.

"Hilafetin kaldırılmasına dıştan ve içten akisler" derleyen Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı'nın Nisan sayısında bu konuya oldukça geniş yer ayırıyor. İkbal gibi İslam şairleri o zaman Mustafa Kemal'i "Mücahid-i islam" olarak selamlıyordu. Sonra "Eyvah"ı yazacaktı ama, olan olacaktı bu arada..

Kabaklı'nın bu derlemesini özet olarak buraya aktarıyorum: "Türklerin hilafeti ansızın ve beklenmeyen bir tarzda kaldırmaları başta İngilizler olmak üzere bütün batıdan alkış toplamıştır. Bu bakımdan Mustafa Kemal Paşa'ya yöneltilen pek çok övgüler arasında General Sheiril (...) Mustafa Kemal Paşa'yı ünlü Protestan reformcu Martin Luther'e bile benzetmektedir.

İngiliz yazarı Ph. Gravet -Saltanat ve hilafetin kaldırılmasını Türkiye'yi bir Avrupa devleti haline getirmek isteyen devrimci değişikliklerin ilki- olarak yorumluyor.

Hind Müslümanları ve Avrupa müslümanları Hilafetin kaldırılması karşısında hayal kırıklıklarını ifade ederlerken Briton and Türk, London 1941'de şu görüşler yer almaktaydı: "Türk Cumhuriyetçileri, müslüman uyrukları olan herhangi bir gayrimüslim devlet için (İngilizce gibi) her zaman güçlükler çıkartacak bir kurumu (Hilafeti) ortadan kaldırmakla Britanya İmparatorluğu'na olağanüstü bir iyilik yapmıştır."

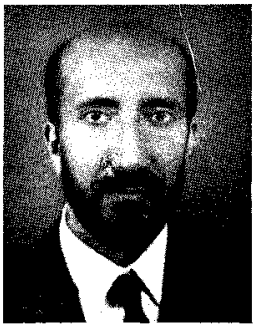
Şii ve Sünni müslümanlar Hilafetin korunmasından yana idiler. Ağa ve Emir Han'lar bu maksatla İnönü'ye bir mektup yazmışlar ve bu düşüncelerini Ankara'ya iletmişlerdi. Hind Hilafet Kongresi Hilafet'in devamından yana idi. Yayınladıkları bildiride şu görüşlere yer veriyorlardı: Hindistan müslümanları, Türk Cumhuriyetini ve hilafetin Cumhuriyetinizce tanınan şeklini terakkiyatı islamiyenin ümidi olarak bilirler"

Halifeliğin kaldırılması ile, İslam alemi manen başsız kalıyordu. Buna paralel olarakta, Türklerin İslamiyeti terkettiği yolundaki propaganda dalga dalga İslam dünyasına yayılıyordu. İngilizler, İslam dünyasına yaydıkları haberlerde: "Türkler, İslam'ı terketti. Halifeyi ülkelerinden kovdular, İslam alemi ile ilişkilerini kestiler" şeklinde ifadeler kullanıyorlardı.

İran Devriminden sonra, İranlı yaşlı birisi ile konuşurken, namaz vakti kıbleyi sorunca şaşırmış ve "Siz dinden vazgeçmediniz mi, siz kur'an okur, namaz kılar mısınız, biz hep böyle bilirdik ve Şah ta bize öyle söylerdi. Televizyon da sizin kadınlarınızı üryan gösterirdi" diye o eski haberlerin hikayesini bize anlatmış ve namaz kılan bir Türk'ü görmek onu heyecanlandırmıştı.

Hilafet devam ederken, Sovyet müslümanları ve El Ezher üleması 1922 Aralığında birer heyet göndererek padişaha biat etmişlerdi. Gürcü, Laz, Boşnak, Arnavut, Kürt, Arap, Çerkez gibi etnik topluluklarda Hilafete bağlılıklarını teyid etmişlerdi. Yabancı gözlemciler, Hilafetin sona erdirilmesi ile, Anadolu'daki etnik ayaklanmaların da artık denetimden çıktığı noktasında birleşmektedirler.

23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk bayramımız kutlu olsun.

Türkiye'de Cumhuriyet nasıl kuruldu? Saltanattan Cumhuriyete uzayan uzun yolculuğu, adım adım izlemeye çalıştık. Mustafa Kemal'in, Samsun'a çıkmadan önceki hayatı ve O'nu Samsun yolculuğuna hazırlayan şartlar, Erzurum ve Sivas Kongreleri, Amasya tamimi, Ankara'ya geliş, İstanbul'la ilişkiler, Enver Paşa Sorunu, Kâzım Karabekir faktörü, İç İsyanlar, Kurtuluş Savaşı, Sovyetler'le, Amerika ve İngiltere ile ilişkiler ve Cumhuriyetin ilanı.. Hilafet tartışmaları. Mondros'la başlayıp, Sevr'le sonuçlanan bir yıkımın, Mudanya ile başlayıp Lozan'la noktalanan bir kuruluşun hikâyesi...

Yakın tarihimiz ile ilgili çalışmalarımızın 3.sünde 1919'dan 1923'e Cumhuriyetin inşası dönemini sorgulamaya çalıştık.

Tarih gerçeğini, resmi yazıcıların ütopyaları ve ön yargılarından arındırılmış olarak tarih şuuru uyandırmak istiyoruz. İyi bir tarih okuru bilir ki, kurtuluş reçetemiz ne padişahın altın sırmalı ipek kaftanının ihtişamında gizlidir, ne de ulu önderin mavi gözlerinden yayılan ışıklarda!

Tarih, övgü ve yergiden ibaret değildir. Dün dünde kaldı. Onların yaptıkları onlara, bizim yaptıklarımız bize..

Dünün bilgi birikimine, belgelere, tecrübelerine ihtiyacımız var. Bugün bu topraklarda, özgür, mutlu, barış içinde bir arada yaşamak istiyorsak, dünün gerçeğine, geleceğin umuduna, bugünün sorumluluk bilincine muhtacız.

Herkes yaşadığı her anın, yaptıklarının ve söylediklerinin, yapıp söylemesi gerekirken, yapıp söylemediklerinin hesabını verecektir.

Bu kitap bu yönde bir sorumluluk bilinci uyanmasına katkı sağlayabilirse ne mutlu bize!

5 U
KDV DAHİL

E-KİTAP
ARŞİVİ

Dijital Bilgi Kaynağınız

www.e-kitaparsivi.com

Bu E-Kitap www.e-kitaparsivi.com sitesi için hazırlanmıştır. Web sitemizde bir çok başka esere ulaşabilirsiniz.